

เอกสารประกอบการสอน
รายวิชา สัมมนาการจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่นไทย

นักรบ เถียรอำ

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

2558

เอกสารประกอบการสอน
รายวิชา สัมมนาการจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่นไทย

นักรบ เถียรอำ
รป.ด. (รัฐประศาสนศาสตร์)

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
2558

คำนำ

เอกสารประกอบการสอนรายวิชาสัมมนาการจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่นไทย รหัส 2067977 ใช้สำหรับนักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี รายวิชานี้ผู้เขียนมุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับทฤษฎีความขัดแย้งในฐานะกระบวนการทางสังคม รูปแบบและพัฒนาการความขัดแย้งในท้องถิ่น ปัจจัยที่มีผลต่อความขัดแย้ง กติกา กลไกและกระบวนการจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่น วิธีการจัดการความขัดแย้งในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การใช้กระบวนการยุติธรรม การไกล่เกลี่ย การเจรจาต่อรองหรือการใช้สันติวิธีในรูปแบบอื่น ๆ รวมถึงการใช้ภูมิปัญญาของท้องถิ่น

ผู้เขียนได้แบ่งเนื้อหาเอกสารประกอบการสอนเป็น 8 บท ประกอบด้วย บทที่ 1 บทนำ ความขัดแย้ง ซึ่งเป็นสาระสำคัญและภาพรวม รูปแบบ และพัฒนาการ ปัจจัยที่มีผลและกระบวนการจัดการความขัดแย้งท้องถิ่น ทฤษฎีเกี่ยวกับความขัดแย้ง ความหมาย แนวคิดการจัดการ พัฒนาการ และสาเหตุของความขัดแย้ง บทที่ 2 ประชาธิปไตยกับการจัดการความขัดแย้ง ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ประชาธิปไตย มีความสำคัญต่อการจัดการความขัดแย้งอย่างไร โดยทำการศึกษาเปรียบเทียบระหว่าง ประชาธิปไตยกระแสหลัก และประชาธิปไตยแบบทางเลือก ซึ่งแต่ละรูปแบบต่างเปิดช่องทางให้ ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมที่แตกต่างกัน อันนำไปความขัดแย้งและการปรับตัวไม่เหมือนกัน บทที่ 3 ทูตทางสังคมกับการจัดการความขัดแย้งทางสังคม กับบทที่ 4 อัตลักษณ์ กับความขัดแย้งทางสังคม ซึ่งแสดงถึงตัวแปรที่มีความสำคัญต่อการเกิดความขัดแย้ง และการจัดการ จำนวน 3 ตัวแปร คือ วัฒนธรรม ทูตทางสังคม และอัตลักษณ์ บทที่ 5 การมีส่วนร่วมสาธารณะในการกำหนดนโยบายสาธารณะ ซึ่งเป็นการศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีว่าด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชน การก่อรูปแบบ และวิธีการมีส่วนร่วมสาธารณะ บทที่ 6 ประชาพิจารณ์ ประชามติ การเจรจาต่อรอง และสานเสวนารวมทั้งการนำฝ่ายที่สามเข้ามาร่วมในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้ง บทที่ 7 โลกาภิวัตน์ กับความขัดแย้ง และการจัดการ ซึ่งจะได้อธิบายถึงความขัดแย้งเชิงโครงสร้างที่เกิดขึ้นในยุคทุนนิยมโลกาภิวัตน์ พร้อมกับข้อเสนอแนะ และบทที่ 8 บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการจัดการความขัดแย้งชุมชนท้องถิ่น ซึ่งจะนำเสนอผลงานวิจัยประกอบการสอนในชั้นเรียน เรื่อง “บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการจัดการความขัดแย้งชุมชนท้องถิ่น กรณีศึกษา 3 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อันได้แก่ จังหวัดระยอง จันทบุรี และตราด”

สิ่งหนึ่งที่คุณเขียนมีอาจลืมได้ และยังคงรำลึกถึงบุคคลเหล่านั้นอย่างที่สุด คือ ศาตราจารย์ ดร.พรรรณี บัวเล็ก รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และ รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ สามัคคีธรรม ทั้งสามเป็นทั้งครูผู้สอน และเป็นพี่ปรึกษา ที่เสียสละเวลาให้กับผู้เขียนได้หยั่งง้าว จนทำให้ผู้เขียนได้สถาปนาเอกสารฯ เล่มนี้สำเร็จขึ้นมาได้ สุดท้ายนี้ผู้เขียนขอกราบเท้าบิดา และ มารดา ที่เป็นกำลังให้ลูกชายคนนี้ตลอดมา และขอขอบพระคุณผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ตลอดจน มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี ขอให้ท่านทั้งหลายมีความสุข โดยปราศจากภัยอันตรายทั้งปวง มีความเจริญในชีวิตด้วยเทอญ

นักรบ เถียรอำ
กุมภาพันธ์ 2558

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	(1)
สารบัญ	(2)
สารบัญตาราง	(5)
สารบัญภาพ	(6)
แผนบริหารการสอนประจำวิชา	(7)
แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 1	1
บทที่ 1 บทนำความขัดแย้ง	3
1.1 ความสำคัญของการศึกษาความขัดแย้ง	7
1.2 กระบวนการของความขัดแย้ง	9
1.3 ประเภทของความขัดแย้ง	14
1.4 ประสบการณ์ของความขัดแย้งในปัจจุบัน	17
1.5 แนวคิดหลักของการจัดการความขัดแย้ง	20
1.6 สรุป	23
แบบฝึกหัดท้ายบทที่ 1	25
เอกสารอ้างอิง	26
แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 2	28
บทที่ 2 ประชาธิปไตยกับการจัดการความขัดแย้ง	30
2.1 แนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตย	31
2.2 ประชาธิปไตยแบบกระแสหลัก	34
2.3 ประชาธิปไตยแบบทางเลือก	40
2.4 สรุป	44
แบบฝึกหัดท้ายบทที่ 2	46
เอกสารอ้างอิง	47
แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 3	48
บทที่ 3 ทูทางสังคมกับการจัดการความขัดแย้งทางสังคม	50
3.1 แนวคิดเกี่ยวกับทูทางสังคม	50
3.2 กรณีศึกษาทูทางสังคมเข้มแข็งกับการมีส่วนร่วม และจัดการความขัดแย้งทางสังคมที่มีประสิทธิภาพ	54
3.3 กรณีศึกษาทูทางสังคมที่อ่อนแอกับการจัดการขัดแย้งที่ไม่มีประสิทธิภาพ	66

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3.4 สรุป	69
แบบฝึกหัดท้ายบทที่ 3	71
เอกสารอ้างอิง	72
แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 4	73
บทที่ 4 อัตลักษณ์ กับความขัดแย้งทางสังคม	75
4.1 แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์	75
4.2 อัตลักษณ์: การกลายเป็นความขัดแย้งทางการเมือง	80
4.3 อัตลักษณ์: บนพื้นฐานของความเข้าใจ และการจัดการ	84
4.4 สรุป	85
แบบฝึกหัดท้ายบทที่ 4	86
เอกสารอ้างอิง	87
แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 5	88
บทที่ 5 การมีส่วนร่วมสาธารณะในการกำหนดนโยบายสาธารณะ	90
5.1 นโยบายสาธารณะ: การกลายเป็นความขัดแย้งทางการเมือง	91
5.2 การมีส่วนร่วมสาธารณะ: มิติของการจัดการความขัดแย้ง	93
5.3 ข้อเสนอแนะ: บทสรุปในการจัดการการมีส่วนร่วมสาธารณะ ในการกำหนดนโยบายสาธารณะ	101
5.4 สรุป	103
แบบฝึกหัดท้ายบทที่ 5	105
เอกสารอ้างอิง	106
แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 6	107
บทที่ 6 ประชาพิจารณ์ ประชามติ การเจรจาต่อรอง และสานเสวนา	109
6.1 ประชาพิจารณ์	110
6.2 ประชามติ	113
6.3 การเจรจาต่อรอง	116
6.4 การสานเสวนา	123
6.5 สรุป	125
แบบฝึกหัดท้ายบทที่ 6	127
เอกสารอ้างอิง	127
แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 7	129
บทที่ 7 โลกาภิวัตน์ กับความขัดแย้ง และการจัดการ	131

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 7 โลกาวัดน์ กับความขัดแย้ง และการจัดการ (ต่อ)	
7.1 ความขัดแย้งเชิงโครงสร้างในยุคโลกาวัดน์	132
7.2 แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน	136
7.3 แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำท้องถิ่น	143
7.4 แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน	146
7.5 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนกับการจัดการสภาพแวดล้อม	152
7.6 สรุป	158
แบบฝึกหัดท้ายบทที่ 7	160
เอกสารอ้างอิง	161
แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 8	162
บทที่ 8 บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการจัดการความขัดแย้ง	164
8.1 เกริ่นนำ	164
8.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	166
8.3 วิธีการศึกษา	166
8.4 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	167
8.5 กรอบแนวคิดในการวิจัย	169
8.6 การเลือกตัวอย่างเชิงคุณภาพในการถอดบทเรียนเกี่ยวกับวิธีการจัดการความขัดแย้ง	170
8.6.1 กรณีศึกษา การจัดการความขัดแย้งเกี่ยวกับธุรกิจรังนกนางแอ่น	170
8.6.2 กรณีศึกษา การจัดการขยะของเทศบาลตำบลบ้านเพ	172
8.6.3 กรณีศึกษา การจัดการความขัดแย้งในการใช้ที่ดินสาธารณะประโยชน์	175
8.6.4 กรณีศึกษา การจัดการความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับฟาร์มโคนม	177
8.6.5 กรณีศึกษา การจัดการความขัดแย้งการใช้ความเค็มในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในพื้นที่น้ำจืด	181
8.6.6 กรณีศึกษา การจัดการความขัดแย้งเกี่ยวกับการจัดตั้งโรงงานผลิตแปงมันสำปะหลัง	183
8.7 สรุป	185
แบบฝึกหัดท้ายบทที่ 8	186
เอกสารอ้างอิง	187
บรรณานุกรม	188

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
5.1	ระดับ และรูปแบบ/วิธีการของการมีส่วนร่วม	97
6.1	การเปรียบเทียบเจราจาต่อรองระหว่างแบบแบ่งสิ้นปันส่วน กับบูรณาการ	117

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

สารบัญญภาพ

ภาพที่		หน้า
2.1	การทำหน้าที่เสริมประชาธิปไตยแบบตัวแทน โดยกลไกของประชาธิปไตยแบบโดยตรง	38
5.1	กระบวนการกลายเป็นสถาบันของความขัดแย้งทางสังคม	93
5.2	ระดับ และรูปแบบ/วิธีการของการมีส่วนร่วม	99
6.1	แสดงรูปแบบกระบวนการเจรจาต่อรอง (The Negotiation Process Model)	122
8.1	กรอบแนวคิดในการวิจัย	169

แผนบริหารการสอนประจำวิชา

รหัสวิชา 2067977

รายวิชา สัมมนาการจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่นไทย 3(3-0-6)

Seminar on Conflict Management in Thai Locality

ความอธิบายรายวิชา

ใช้กรณีศึกษาเป็นแนวทาง โดยเน้นความขัดแย้งในฐานะกระบวนการทางสังคม รูปแบบและพัฒนาการความขัดแย้งในท้องถิ่น ปัจจัยที่มีผลต่อความขัดแย้ง กติกา กลไกและกระบวนการจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่น วิธีการจัดการความขัดแย้งในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การใช้กระบวนการยุติธรรม การไกล่เกลี่ย การเจรจาต่อรองหรือการใช้สันติวิธีในรูปแบบอื่น ๆ รวมถึงการใช้ภูมิปัญญาของท้องถิ่น

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. เพื่อวิเคราะห์ และสังเคราะห์แนวทางโดยเน้นความขัดแย้งในฐานะกระบวนการทางสังคม รูปแบบและพัฒนาการความขัดแย้งในท้องถิ่น
2. เพื่อวิพากษ์ปัจจัยที่มีผลต่อความขัดแย้ง กติกา กลไกและกระบวนการจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่น
3. เพื่อศึกษาวิธีการจัดการความขัดแย้งในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การใช้กระบวนการยุติธรรม การไกล่เกลี่ย การเจรจาต่อรองหรือการใช้สันติวิธีในรูปแบบอื่น ๆ รวมถึงการใช้ภูมิปัญญาของท้องถิ่น
4. เพื่อศึกษาตัวแปรที่มีความสำคัญต่อการเกิดความขัดแย้ง และการจัดการ เช่น วัฒนธรรม ทูทางสังคม และอัตลักษณ์
5. เพื่อศึกษาแนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน
6. เพื่อศึกษาการก่อรูปแบบและวิธีการมีส่วนร่วมสาธารณะ และตัวแบบที่ใช้ในการสร้างการมีส่วนร่วม เช่น ประชาพิจารณ์ ประชามติ การเจรจาต่อรอง และสานเสวนา
7. เพื่อวิเคราะห์โลกาภิวัตน์ กับความขัดแย้ง และการจัดการ โครงสร้างที่เกิดขึ้นในยุคทุนนิยมโลกาภิวัตน์ พร้อมกับข้อเสนอแนะ

เนื้อหา

บทที่ 1 บทนำความขัดแย้ง 6 ชั่วโมง

1.1 ความสำคัญของการศึกษาความขัดแย้ง

1.2 ความหมายและกระบวนการของความขัดแย้ง

	1.3 ประเภทของความขัดแย้ง	
	1.4 รูปแบบของความขัดแย้งหลักในสังคมปัจจุบัน	
	1.5 แนวคิดหลักของการจัดการความขัดแย้ง	
	1.6 สรุป	
บทที่ 2	ประชาธิปไตยกับการจัดการความขัดแย้ง	6 ชั่วโมง
	2.1 แนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตย	
	2.2 ประชาธิปไตยแบบกระแสหลัก	
	2.3 ประชาธิปไตยแบบทางเลือก	
	2.4 สรุป	
บทที่ 3	ทุนทางสังคมกับการจัดการความขัดแย้งทางสังคม	6 ชั่วโมง
	3.1 แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม	
	3.2 กรณีศึกษาทุนทางสังคมเข้มแข็งกับการมีส่วนร่วม และจัดการความขัดแย้งทางสังคมที่มีประสิทธิภาพ	
	3.3 กรณีศึกษาทุนทางสังคมที่อ่อนแอกับการจัดการขัดแย้งที่ไม่มีประสิทธิภาพ	
	3.4 สรุป	
บทที่ 4	อัตลักษณ์กับความขัดแย้งทางสังคม	6 ชั่วโมง
	4.1 แนวคิดว่าด้วยอัตลักษณ์	
	4.2 อัตลักษณ์: การกลายเป็นความขัดแย้งทางการเมือง	
	4.3 อัตลักษณ์: บนพื้นฐานของความเข้าใจ และการจัดการ	
	4.4 บทบาทของรัฐกับความหลากหลายทางอัตลักษณ์	
	4.5 สรุป	
บทที่ 5	การมีส่วนร่วมสาธารณะในการกำหนดนโยบายสาธารณะ	6 ชั่วโมง
	5.1 นโยบายสาธารณะ: การกลายเป็นความขัดแย้งทางการเมือง	
	5.2 การมีส่วนร่วมสาธารณะ: มิติของการจัดการความขัดแย้ง	
	5.3 ข้อเสนอแนะ: บทสรุปในการจัดการการมีส่วนร่วมสาธารณะในการกำหนดนโยบายสาธารณะ	
	5.4 สรุป	
บทที่ 6	ประชาธิปไตย ประชามติ การเจรจาต่อรอง และसानเสวนา	6 ชั่วโมง
	6.1 ประชาพิจารณ์	
	6.2 ประชามติ	
	6.3 การเจรจาต่อรอง	
	6.4 สานเสวนา	

	6.5 สรุป	
บทที่ 7	โลกาภิวัตน์ กับความขัดแย้ง และการจัดการ	6 ชั่วโมง
	7.1 ความขัดแย้งเชิงโครงสร้างในยุคโลกาภิวัตน์	
	7.2 แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน	
	7.3 แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำท้องถิ่น	
	7.4 แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน	
	7.5 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนกับการจัดการสภาพแวดล้อม	
	7.6 สรุป	
บทที่ 8	บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการจัดการความขัดแย้ง 3 ชั่วโมง	
	8.1 เกริ่นนำ	
	8.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	
	8.3 วิธีการศึกษา	
	8.4 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	
	8.5 กรอบแนวคิดในการวิจัย	
	8.6 การเลือกตัวอย่างเชิงคุณภาพในการถอดบทเรียนเกี่ยวกับวิธีการจัดการความ	
ขัดแย้ง		
	8.6.1 กรณีศึกษา การจัดการความขัดแย้งเกี่ยวกับธุรกิจรังนกนางแอ่น	
	8.6.2 กรณีศึกษา การจัดการขยะของเทศบาลตำบลบ้านเพ	
	8.6.3 กรณีศึกษา การจัดการความขัดแย้งในการใช้ที่ดินสาธารณะประโยชน์	
	8.6.4 กรณีศึกษา การจัดการความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับฟาร์มโคนม	
	8.6.5 กรณีศึกษา การจัดการความขัดแย้งการใช้ความเค็มในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ	
ในพื้นที่น้ำจืด		
	8.6.6 กรณีศึกษา การจัดการความขัดแย้งเกี่ยวกับการจัดตั้งโรงงานผลิตแอมโมเนีย	
ลำปะหลัง		
	8.7 สรุป	

วิธีสอนและกิจกรรมการเรียนการสอน

1. ผู้สอน อธิบาย บทนิยามและทฤษฎีบท บทแทรก และบทตั้ง ประกอบไฟล์นำเสนอ
2. ผู้สอนแบ่งกลุ่มผู้เรียนและให้ผู้เรียนอภิปรายตามเนื้อหาที่กำหนดให้
3. ผู้สอนอธิบายทฤษฎีบท และให้ผู้เรียนฝึกการอ้างเหตุผลของการพิสูจน์ทฤษฎีบท บทแทรก และบทตั้ง
4. ผู้สอนให้ผู้เรียนทำแบบฝึกหัดและช่วยกันตรวจสอบเฉลย
5. ผู้สอนให้ผู้เรียนบททวนเอกสารประกอบการสอน

6. ผู้สอนให้ผู้เรียนศึกษาเนื้อหาเพิ่มเติมจากหนังสือหรือตำราที่เกี่ยวข้องด้วยตนเอง
7. ผู้สอนให้ผู้เรียนค้นคว้าข้อมูลและสรุปเป็นรายงานกลุ่ม รายงานเดี่ยว ตามหัวข้อที่กำหนดให้

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารประกอบการสอนรายวิชาสัมมนาการจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่นไทย
2. ตำราสัมมนาการจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่นไทย
3. อินเทอร์เน็ต
4. วิทยุ วารสารรายสัปดาห์ หนังสือพิมพ์ วิทยุทัศน์ และโทรทัศน์
5. ห้องสมุด

การวัดและประเมินผล

การวัดผล

1. คะแนนระหว่างภาคเรียน 60 คะแนน มีรายละเอียดดังนี้
 - 1.1 ความสนใจและตรงต่อเวลา 10 คะแนน
 - 1.2 แบบฝึกหัดและรายงานที่ค้นคว้า 10 คะแนน
 - 1.3 งานกลุ่ม 10 คะแนน
 - 1.4 ทดสอบกลางภาคเรียน 30 คะแนน
2. คะแนนสอบปลายภาคเรียน 40 คะแนน

การประเมินผล

ช่วงคะแนน	80 – 100	ได้ระดับ A
ช่วงคะแนน	75 – 79	ได้ระดับ B ⁺
ช่วงคะแนน	70 – 74	ได้ระดับ B
ช่วงคะแนน	65 – 69	ได้ระดับ C ⁺
ช่วงคะแนน	60 – 64	ได้ระดับ C
ช่วงคะแนน	55 – 59	ได้ระดับ D ⁺
ช่วงคะแนน	50 – 54	ได้ระดับ D
ช่วงคะแนน	0 – 49	ได้ระดับ F

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 1

เนื้อหา

บทที่ 1 บทนำความขัดแย้ง

- 1.1 ความสำคัญของการศึกษาความขัดแย้ง
- 1.2 ความหมายและกระบวนการของความขัดแย้ง
- 1.3 ประเภทของความขัดแย้ง
- 1.4 รูปแบบของความขัดแย้งหลักในสังคมปัจจุบัน
- 1.5 แนวคิดหลักของการจัดการความขัดแย้ง
- 1.6 สรุป

จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม

เมื่อศึกษาบทที่ 1 แล้วนักศึกษาสามารถ

1. เข้าใจความสำคัญของการศึกษาความขัดแย้ง ความหมายและกระบวนการของความขัดแย้ง และประเภทของความขัดแย้ง
2. วิเคราะห์ สังเคราะห์ วิพากษ์รูปแบบของความขัดแย้งหลักในสังคมปัจจุบัน แนวคิดหลักของการจัดการความขัดแย้งได้

กิจกรรมการเรียนการสอนประจำบท

1. ผู้สอนอธิบายทฤษฎีบท บทแทรก และบทตั้ง แล้วซักถามพร้อมยกตัวอย่างประกอบการบรรยายโดยใช้โปรเจคเตอร์
2. ผู้สอนแบ่งผู้เรียนเป็นกลุ่ม ๆ ละประมาณ 5 คน เพื่อศึกษาทฤษฎีบท บทแทรก และบทตั้ง แล้วอภิปรายในกลุ่ม
3. ให้ผู้เรียนศึกษาเอกสารประกอบการสอน และตำราที่เกี่ยวข้องแล้วให้ผู้เรียนฝึกการอ้างเหตุผลของการพิสูจน์ทฤษฎีบท บทแทรก และบทตั้ง
4. ผู้สอนและผู้เรียนร่วมอภิปรายและหาข้อสรุปร่วมกันอีกครั้งหนึ่ง
5. ผู้สอนให้ผู้เรียนทำแบบฝึกหัดบทที่ 1
6. ผู้สอนให้ผู้เรียนทำแบบทดสอบย่อยหลังจากเรียนจบบทที่ 1

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารประกอบการสอนรายวิชาสัมมนาการจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่นไทย
2. ตำราสัมมนาการจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่นไทย

3. คอมพิวเตอร์ และอินเทอร์เน็ต
4. วิทยุ วารสารรายสัปดาห์ หนังสือพิมพ์ วีดิทัศน์ และโทรทัศน์
5. หนังสือและบทความที่เกี่ยวข้อง
6. ห้องสมุด

การวัดผลและประเมินผล

1. สังเกตจากการซักถามผู้เรียน สังเกตพฤติกรรมและความสนใจในเนื้อหาของนักศึกษา
2. สังเกตจากการร่วมกิจกรรมของผู้เรียน
3. สังเกตจากความสนใจ
4. สังเกตจากการอภิปรายกลุ่มย่อยและอภิปรายสรุป
5. ประเมินผลจากการทำแบบฝึกหัดบทที่ 1
6. ประเมินผลจากการทดสอบย่อยและจากการทดสอบปลายภาค
7. แบบทดสอบก่อนเรียน
8. แบบทดสอบหลังเรียน
9. แบบประเมินการสังเกตพฤติกรรม

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บทที่ 1

บทนำ

ในส่วนของปริณทลเบื้องต้นนี้จะขอนำเสนอสาระสำคัญและอธิบายให้เห็นถึงภาพรวมของ “ความขัดแย้ง” (Conflict) โดยจะขออนุญาตอธิบายภาพรวมซึ่งจะเน้นความขัดแย้งในฐานะกระบวนการทางสังคม รูปแบบ และพัฒนาการความขัดแย้งในท้องถิ่น ปัจจัยที่มีผลต่อความขัดแย้ง กติกา กลไก และกระบวนการจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่น วิธีการจัดการความขัดแย้งในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การใช้กระบวนการยุติธรรมทางเลือก การไกล่เกลี่ย การเจรจาต่อรอง หรือการใช้สันติวิธีในรูปแบบอื่น ๆ รวมถึงการใช้ภูมิปัญญาของท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม เราต้องยอมรับโดยคุณวิญญูว่าความอ่อนแอของมนุษย์เราทั้งหลายเป็นสิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้ และไม่มีใครในสังคมที่จะดำรงตนอยู่อย่างสันโดษได้ โดยปราศจากการช่วยเหลือและความสัมพันธ์จากสิ่งแวดล้อมรอบข้าง ดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่มนุษย์ต้องอาศัยอยู่ร่วมกัน เพื่อช่วยเหลือแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะเป็นการร่วมกันเพื่อแสวงหาอาหาร ที่อยู่อาศัย การระแวงระวังและป้องกันภัย หรือแม้กระทั่งการก่อสงครามเพื่อแย่งชิงทรัพยากรระหว่างกัน อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนจะขอสรุปประเด็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความขัดแย้ง โดยจะแบ่งออกเป็น 3 ปัจจัย ดังนี้

1. ความขัดแย้งว่าด้วยเรื่องอำนาจการปกครอง (Conflict of Administration) ระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง ในแง่นี้เราจะพบว่าในประเทศแต่ละประเทศกลุ่มผู้ปกครองนั้นพยายามจะสร้างระบบการปกครองโดยยึดหลักการประนีประนอม อำนาจความยุติธรรมให้กับทุกฝ่าย ลดความขัดแย้งโดยปราศจากการใช้ความรุนแรงระหว่างกัน เพื่อให้เกิดความชอบธรรมในสังคม เช่น การเป็นรัฐกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญที่ดี การให้ความสำคัญกับกลุ่มสมาชิกต่าง ๆ ในสังคมหรือการไม่เลือกปฏิบัติ หรือแม้กระทั่งการบริหารจัดการผลประโยชน์ให้กระจายไปอย่างทั่วถึง เป็นต้น ภารกิจของผู้ปกครองเหล่านี้ ก็เพื่อก่อให้เกิดความสงบเรียบร้อย ไม่เกิดความวุ่นวาย และสมาชิกในสังคมอาศัยอยู่ด้วยกันอย่างปกติสุข ขณะเดียวกันผู้ปกครองเองก็จะได้รับประโยชน์จากการปกครองในสังคมที่สงบ ตลอดจนเสถียรภาพทางการเมืองเองก็จะมีมากขึ้นอีกด้วย อย่างไรก็ตาม การปกครองในทางปฏิบัติที่ผู้ปกครองจะต้องแสวงหาวิธีทางต่าง ๆ ในการบริหารจัดการข้างต้นเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์อย่างเป็นรูปธรรม ผู้ปกครองจะต้องใช้พลังกำลัง และระดมทรัพยากรอย่างมากมาย เพื่อให้ครอบคลุมทั่วถึง จนบรรลุเจตนารมณ์ที่ตั้งไว้แน่นอนที่สุดว่าต้องยอมรับความเป็นจริงเกี่ยวกับการปกครองนั้น ผู้ปกครองไม่สามารถที่จะปฏิบัติได้อย่างทั่วถึง ซึ่งในปัจจุบันทำได้เพียงกับกลุ่มส่วนใหญ่เท่านั้น จุดอ่อนไหวเหล่านี้มักจะทำให้เกิดความไม่พอใจในการปฏิบัติของผู้ปกครอง จนอาจลุกลามไปสู่ความขัดแย้งกันที่สุดในที่สุด ตรงกันข้าม เมื่อผู้ปกครองไม่สามารถจัดการกับปัญหาดังกล่าวได้ หรือไม่สามารถจัดการกับ

ความต้องการหรือปัญหาของสาธารณะได้ ความสั่นคลอนความกระด้างกระเดื่องก็จะเกิดขึ้นไม่วันใดก็วันหนึ่ง

2. ความขัดแย้งว่าด้วยเรื่องผลประโยชน์ (Conflict of Interest) ความขัดแย้งนี้อาจมีส่วนคล้ายกับความขัดแย้งว่าด้วยการปกครอง แต่จะให้ความสำคัญในเรื่องของผลประโยชน์มากกว่า กล่าวคือ ความขัดแย้งว่าด้วยผลประโยชน์มักมาจากความแตกต่างของมนุษย์ (ไม่ว่าจะเป็นสังคมในยุคสมัยใด ๆ) เช่น ความคิดเห็น ความต้องการหรือผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน เป็นต้น ซึ่งความขัดแย้งนี้จะมีลักษณะความเป็นปรปักษ์กันทางความคิด หรือมีผลประโยชน์ที่ไม่อาจประนีประนอมกันได้ (ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์, 2556: 37)

กรณีอย่างในสังคมประชาธิปไตยกลุ่มต่าง ๆ สามารถดำเนินกิจกรรมที่กลุ่มของตนเห็นว่าเป็นประโยชน์ได้อย่างเต็มที่และเป็นอิสระ ซึ่งการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มอาจทำให้อีกกลุ่มเสียผลประโยชน์ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง กลุ่มที่เสียประโยชน์นั้นจะต้องออกมาดำเนินกิจกรรมของกลุ่มตนบ้าง เพื่อตอบโต้การดำเนินกิจกรรมของอีกฝ่ายอย่างถึงที่สุด เช่น ความขัดแย้งระหว่างนายจ้างและลูกจ้าง มีการนัดหยุดงานของลูกจ้างเพื่อประท้วงระบบการจ้างงานหรือการกดขี่ต่าง ๆ ของนายทุน หรือความขัดแย้งระหว่างกลุ่มเกษตรกรและกลุ่มพ่อค้าคนกลาง มีการนำพืชผลทางการเกษตรมาเทเพื่อปิดถนนแสดงสัญลักษณ์ความไม่พอใจที่กลุ่มตนถูกกดราคา หรือความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้ชายและกลุ่มผู้หญิง ซึ่งกลุ่มหลังมีการเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องสิทธิจากการถูกเอารัดเอาเปรียบจากการไม่รับผิดชอบต่อสินค้าและการบริการ เป็นต้น ซึ่งความขัดแย้งที่ยกมานี้เป็นเพียงความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผลประโยชน์หรือกลุ่มเอกชนด้วยตนเอง ยังไม่นับรวมถึงความขัดแย้งในเรื่องการกำหนดนโยบายของรัฐที่มีผลกระทบต่อกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม เช่น นโยบายพลังงานไฟฟ้า มีการกำหนดพื้นที่การสร้างโรงไฟฟ้า บริเวณจังหวัดพัทลุง ทำให้ประชาชนในพื้นที่เกรงจะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ อาชีพประมง รวมถึงธุรกิจการท่องเที่ยวที่เป็นรายได้สำคัญของจังหวัดอีกด้วย หรือนโยบายกำจัดขยะที่จะใช้พื้นที่บริเวณตำบลเชียงรากใหญ่ อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี เป็นโรงงานพลังงานขยะแต่ถูกประชาชนในพื้นที่ร่วมกันต่อต้าน เป็นต้น จะเห็นได้ความขัดแย้งเหล่านี้ยากที่จะหาทางออก เพราะถ้ากลุ่มใดได้ประโยชน์อีกกลุ่มก็ต้องเสียประโยชน์และต้องออกมาเพื่อดำเนินกิจกรรมอะไรบางอย่างบนสถานการณ์เช่นนี้ยากที่จะไม่เกิดความขัดแย้ง หรือถ้าในสถานการณ์กำหนดนโยบายของรัฐ เมื่อประเทศเกิดวิกฤตพลังงาน หรือขยะล้นเมืองพื้นที่ใดในประเทศไทยจะเป็นผู้เสียสละ

หากพิจารณาลึกลงไปจะเห็นว่าทั้งสองประเด็นข้างต้น อาจมีความสอดคล้องกันได้ในระดับโดยอาจจะต้องพิจารณาในแต่ละสถานการณ์ควบคู่กันไป กล่าวคือ ทั้งอำนาจ และผลประโยชน์ มักจะมีจุดร่วมกันบางอย่างเสมอ อย่างเช่นคำถามที่สำคัญ เมื่อมีผลประโยชน์เกิดขึ้น และมีอยู่อย่างจำกัด ขณะทุกคนต่างแสวงหาผลประโยชน์ โดยมีความต้องการและความเห็นต่างกัน ใครจะเป็นผู้จัดการกับผลประโยชน์นั้น ผู้จัดการคือใคร และจะจัดการกับผลประโยชน์อย่างไร กรณีเช่นนี้จะต้อง

อาศัยผู้ที่มีอำนาจในการจัดการกับผลประโยชน์นั้น ๆ ดังนั้น ผู้ปกครองที่ดีมิใช่จะใช้อำนาจที่มีปกครองเพียงให้ทุกคนเชื่อฟังหรือปฏิบัติตามเพียงอย่างเดียว จะต้องเป็นนักจัดการที่ดีด้วย “อำนาจที่ใช้ในการจัดการกับผลประโยชน์ หรือเมื่อมีผลประโยชน์ก็ต้องใช้อำนาจเข้าจัดการ” อำนาจ และผลประโยชน์ บางกรณีก็ยากที่จะแยกความขัดแย้งระหว่างสองเรื่องออกจากกัน

เช่นเดียวกันกับ ฉันทนา (บรรพศิริโชติ) หวันแก้ว (2542: 32) ที่ได้อธิบาย ความขัดแย้งในเรื่องของอำนาจและผลประโยชน์ ว่าเป็นภาวะที่กลุ่มต่าง ๆ ไม่ลงรอยกัน หรือเป็นปรปักษ์ต่อกัน มุ่งที่จะแข่งขันกันเพื่อแสวงหาทรัพยากรหรือผลประโยชน์ที่กลุ่มของตนต้องการหรืออยู่ในสภาวะขาดแคลน และที่สำคัญเมื่อความขัดแย้งยกระดับความสลับซับซ้อนมากขึ้น อาจทำให้คนกลุ่มหนึ่งได้เปรียบเชิงอำนาจในการที่จะเข้าถึงผลประโยชน์ หรือสามารถจัดการกับผลประโยชน์ หรือการตัดสินใจที่จะมีผลต่อการยุติข้อขัดแย้งก่อนกลุ่มอื่น ตรงกันข้าม อีกกลุ่มหนึ่งที่เสียเปรียบเชิงอำนาจ หรือมีอำนาจน้อยกว่ากลุ่มแรก ก็ยากที่จะเข้าถึงผลประโยชน์ดังกล่าวได้ ดังนั้น ความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ อาจมีประเด็นเรื่องอำนาจเข้ามาเกี่ยวข้องจึงไม่เป็นเรื่องเหนือความคาดหมาย

3. ความขัดแย้งว่าด้วยเรื่องของนามธรรม (Conflict of Abstract) นอกจากปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความขัดแย้งทั้ง 2 ประเด็นข้างต้นแล้ว ยังมีวามขัดแย้งในแง่ของความคิดและความเชื่อที่ต่างกันสุดขั้ว เช่น ฝ่ายหนึ่งเชื่อว่าพรรคการเมืองหนึ่งมีนโยบายช่วยเหลือชาวนาผู้ยากไร้ให้ลืมตาอ้าปากได้ ตรงกันข้ามอีกฝ่ายเชื่อว่านโยบายที่ช่วยเหลือชาวนาดังกล่าว มิได้ช่วยเหลือชาวนาแต่ส่วนต่างไปตกอยู่กับกลุ่มทุน หรือนักการเมืองที่ฉ้อฉล เต็มไปด้วยการคอร์รัปชันทุกชั้นตอนในภาคนโยบายปฏิบัติ ความขัดแย้งในเรื่องนี้เป็นความขัดแย้งในทางนามธรรมและค่านิยม แต่ก็อาจจะมี ความสำคัญพอ ๆ กับความขัดแย้งใน 2 ประเด็นแรก หรือในบางกรณีอาจจะมี ความสำคัญมากกว่าเสียด้วยซ้ำ

ขณะที่ความขัดแย้งอีกประเภทหนึ่งที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันกับความขัดแย้งว่าด้วยเรื่องของนามธรรมที่ผู้เขียนต้องการจะนำเสนอ เนื่องจากปัจจุบันนี้นักวิชาการหลายท่านต่างให้ความสนใจที่จะทำการศึกษา เพื่อที่จะนำเสนอความสำคัญของความแตกต่างหลากหลายของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม ในแง่ของควมมีลักษณะพิเศษ/โดดเด่น/แตกต่าง หรือวิธีการดำรงอยู่ หรือการขับเคลื่อนให้กลุ่มของตนเองสามารถดำรงอยู่ต่อไป ซึ่งสะท้อนได้จากหลาย ๆ กรณีศึกษาที่พบว่า กลุ่มความหลากหลายได้มีเรียนรู้และมีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติรอบตัวจนเกิดเป็นขนบธรรมเนียมปฏิบัติสืบต่อกันมา ในแง่ของทั้งพฤติกรรมส่วนบุคคล และพฤติกรรมกลุ่ม และจัดลำดับความสัมพันธ์ภายในของกลุ่ม หลังจากได้มีการปรับตัวแล้ว กลุ่มพวกนี้ได้ใช้ทุน (Capital)¹ คือ การใช้แรงงานของตัวเองหรือกลุ่ม เปลี่ยนแปลงพลังการผลิตจากนามธรรมไปสู่รูปธรรม และทุนดังกล่าวยังเป็นมรดกที่

¹ โปรดอ่านเพิ่มเติมในหนังสือของสุภางค์ จันทวานิช (2557) เรื่อง ทฤษฎีสังคมวิทยา ได้อธิบายความหมายของทุน โดยบูดีเยอร์ ได้แบ่งไว้ออกเป็น 4 แบบ ได้แก่ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนสัญลักษณ์

สืบทอดกันมา ซึ่งสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา มีลักษณะทั้งสัมผัสได้และไม่ได้ โดยเป็นปัจจัยในการกำหนดตำแหน่งทางสังคมของกลุ่มอีกด้วย และสุดท้ายคือ พื้นที่ที่กลุ่มนี้ได้ใช้อาศัยและดำรงวิถีชีวิตเรื่อยมา เป็นพื้นที่แห่งความสัมพันธ์ที่มีพื้นฐานอยู่บนการจัดสรรเชิงอำนาจ และตามสถานภาพของกลุ่ม (สุภางค์ จันทวานิช, 2557: 242 และ 250) ทั้งสามประเด็นนี้มีอิทธิพลทำให้กลุ่มในแต่ละพื้นที่มีความหลากหลายซับซ้อน รวมถึงทั้งยังมีระบบคิด ความเชื่อ และวิถีปฏิบัติของแต่ละกลุ่มไม่เหมือนกัน ดังนั้น ผู้ที่มีอำนาจจะเข้าไปพัฒนา หรือเข้าไปครอบคลุมนั้นก็ควรต้องทำความเข้าใจอย่างมาก เนื่องจากบริบทของพื้นที่ต่าง ๆ มีความเฉพาะเจาะจงอย่างยิ่ง

ดังนั้น การที่ผู้มีอำนาจหรือผู้ปกครองยังไม่มี ความเข้าใจในเรื่องพวกนี้ อาจนำไปสู่การกำหนดนโยบายที่ผิดพลาด ซึ่งทำให้เกิดความไม่สอดคล้องกันระหว่างการจัดการกับสิ่งที่ควรจะเป็นในบริบทนั้น ๆ ซึ่งตามประสบการณ์ของประเทศไทยจะเห็นได้ว่า ผู้มีอำนาจพยายามจะกลืนให้กลุ่มหลากหลายเหล่านี้เป็นกลุ่มก้อนที่มีลักษณะคล้ายกันให้เหมือน ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้มีอำนาจปรารถนา เพราะเชื่อว่าถ้าทุกส่วนของสังคมเหมือนกันทั้งหมดผู้มีอำนาจสามารถจะใช้อำนาจที่มีจัดการได้โดยง่ายในการจัดการให้สังคมมีความสงบเรียบร้อย เช่น ในยุคของการกลืนกินความเป็นคนจีนอพยพให้เป็นคนไทย เพราะผู้มีอำนาจในสมัยนั้นมีความเชื่อว่าหากจำนวนคนจีนอพยพมายังประเทศไทยมีมากขึ้น อาจจะทำร้ายความรุ่งเรืองในสังคมได้ รัฐบาลไทยจึงได้ดำเนินนโยบายชาตินิยม โดยมีมาตราที่จริงจังและเข้มงวดต่อคนจีนอย่างมาก มีการกีดกันระหว่างคนไทยและคนจีนออกจากกัน ส่งผลทำให้คนจีนไม่ได้รับสิทธิต่าง ๆ ที่รัฐบาลไทยจัดให้สำหรับคนไทย และยังมีมาตรการทางเศรษฐกิจลดบทบาทสำคัญ ๆ ของคนจีนลง เพราะคนจีนเริ่มเข้ามาครอบงำเศรษฐกิจมากขึ้น ทำให้คนจีนส่วนหนึ่งยอมเข้าร่วมกับรัฐไทยตามที่รัฐบาลต้องการ ส่วนอีกพวกหนึ่งเกิดปฏิกิริยาต่อต้านในนโยบายดังกล่าว ใช้แนวคิดเดียวกับนโยบายชาตินิยม แต่เป็น “ชาติจีนนิยม” นำไปสู่การรวมกลุ่มของคนจีนเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตนเอง ลูกหลานไปสู่การใช้กำลังต่อสู้กับอำนาจรัฐไทยเกิดเป็นกลุ่มต่าง ๆ (เพ็ญพิสุทธิ์ อินทรภิมย์, 2549) ซึ่งสะท้อนได้ว่าการที่รัฐบาลไทยพยายามกลืนชาติจีนให้เป็นชาติไทย โดยไม่เข้าใจวิถีทางอันหลากหลายของอัตลักษณ์ของคนจีน การไม่ยอมรับความต่างพยายามทำให้สรรพสิ่งในสังคมเหมือนกันหมด ผลดังกล่าวทำให้ส่วนย่อย ๆ ของสังคมพยายามเอาตัวรอดจนเกิดการต่อต้าน และเป็นความขัดแย้งระหว่างผู้มีอำนาจกับกลุ่มหลากหลายในที่สุด หรือการพยายามทำให้กลุ่มหลากหลายเป็นกลุ่มที่มีลักษณะสมัยใหม่ การสร้างกรอบทางความคิด ทน หรือแม้กระทั่งการใช้อำนาจในการจัดการ ซึ่งการกระทำต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นระเบิดเวลาและสะสมความเกลียดชังของความรุนแรง และรอวันที่ปะทุ ความขัดแย้งนี้เรียกว่า “ความขัดแย้งว่าด้วยเรื่องอัตลักษณ์” (Conflict of Identity)

อย่างไรก็ตาม ในตำราชิ้นนี้ผู้เขียนจะขอแนะนำเสนอหัวข้อสำคัญ ๆ ที่เกี่ยวกับความขัดแย้ง คือ ความสำคัญของการศึกษาเรื่องความขัดแย้ง กระบวนการของความขัดแย้ง ประเภทของความขัดแย้ง

ประสบการณ์ของความขัดแย้งในปัจจุบัน แนวคิดหลักของการจัดการความขัดแย้ง และประเด็นสุดท้ายจะได้อธิบายพอสังเขปถึงองค์ประกอบของเนื้อหาในตำราเล่มนี้ ตามลำดับ

1.1 ความสำคัญของการศึกษาความขัดแย้ง

ปัจจุบันปัญหาความขัดแย้งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ทั่วไป โดยมีความสัมพันธ์ตอกันนับตั้งแต่มีการบันทึกประวัติศาสตร์มนุษยชาติเป็นต้นมา มีเอกสารหลักฐานยืนยันของความขัดแย้งมากมาย โดยเริ่มตั้งแต่ความขัดแย้งเล็ก ๆ ในครอบครัว ชุมชน สังคม หรือไปจนถึงความขัดแย้งระหว่างประเทศ เมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้น คู่กรณีหรือคู่ขัดแย้งต่างก็จะสรรหาวิถีทางที่จะแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อลดปัญหาความขัดแย้ง เพราะความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมักแพร่ขยายวงกว้างและก่อให้เกิดความสูญเสียทั้งร่างกาย อารมณ์ ความรู้สึก และทรัพยากรต่าง ๆ มากมาย ในการแสวงหาวิธีการจัดการและแก้ปัญหาเหล่านี้ ได้มีความพยายามที่จะพัฒนากระบวนการให้มีประสิทธิภาพ เพื่อสนองต่อความพึงพอใจในผลประโยชน์ของทุก ๆ ฝ่าย ลดสภาวะเดือดร้อน และความสูญเสียทรัพยากรต่าง ๆ โดยไม่จำเป็น ในวิธีการหาข้อยุติหลากหลายแบบ ซึ่งอาจจะแตกต่างกันในผลลัพธ์สุดท้ายของแต่ละกรณีทั้งในเรื่องที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม

ดังนั้น อย่างที่เคยกล่าวไปในตอนต้น ความขัดแย้งเป็นกระบวนการหนึ่งทางสังคมที่เกิดขึ้นและยังคงดำรงอยู่เสมอ ทุกเวลา ทุกสถานที่ อาจกล่าวได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างปกติในสังคมปัจจุบัน ซึ่งสาเหตุของความขัดแย้งมักจะเกิดจากการที่บุคคลมีความต้องการ ปัญหา พื้นหลังชีวิต ประสบการณ์ที่แตกต่างกันของแต่ละบุคคล โดยที่ความแตกต่างนี้ เป็นสิ่งที่ไม่สอดคล้องกัน หรือไปด้วยกันไม่ได้ ความขัดแย้งเป็นสิ่งที่ไม่มีใครปรารถนา แต่เป็นสิ่งที่ยากจะหลีกเลี่ยงพ้น ตราบดีที่มนุษย์ยังมีชีวิตอยู่และอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคม สาเหตุอย่างหนึ่งของความขัดแย้งเกิดจากความไม่เพียงพอหรือความขาดแคลน โดยที่ความขาดแคลนนี้ส่วนหนึ่งถูกกำหนดโดยสังคม ความไม่พอใจและข้อเท็จจริงต่าง ๆ เกี่ยวกับความขาดแคลนเป็นสิ่งที่เป็นไปตามธรรมชาติ เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะนำไปสู่การแข่งขันเพื่อจะได้ทรัพยากรที่ต้องการ ดังนั้น บุคคลฝ่ายหนึ่งจึงพยายามขัดขวาง หรือสกัดกั้นการกระทำของอีกฝ่ายหนึ่ง ในการที่จะบรรลุเป้าหมายของตน (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2553: 3 – 8; เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์, 2534: 7 – 11)

เมื่อความขัดแย้งเกิดขึ้นต้องมีการหาข้อยุติ ซึ่งในเบื้องต้นอาจเริ่มตั้งแต่สถานการณ์ตรึงเครียด (ยังไม่ได้ใช้กำลังต่อสู้กัน) จนสู่การใช้กำลังเข้าต่อสู้กัน ซึ่งทั้งสองฝ่ายก็จะได้รับความเสียหายไม่มากนักน้อย ในขณะที่เดียวกัน หากเชื่อว่าฝ่ายชนะจากการใช้กำลังต่อสู้จะสามารถรักษาอำนาจของตนไว้ได้อย่างนิรันดร์ ฝ่ายที่แพ้ก็น่าจะพยายามหาวิถีทางในการที่จะทำให้ตนเองหรือฝ่ายของตนเองชนะในการต่อสู้บ้าง ซึ่งในสถานการณ์แบบนี้ก็จะลงเอย ซึ่งทั้งสองฝ่ายก็จะได้รับความเจ็บปวดแบบเช่นเคย หรือ

ในสภาวะ “ตายกับตาย”² (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2555: 15 - 16) มนุษย์ทั้งหลายต่างพยายามค้นหาวิธีทางสันติสุข ละทิ้งการแก้ไขปัญหโดยใช้ความรุนแรง หรือการใช้กำลังเข้าต่อสู้กัน การพยายามค้นหาวิธีทางสันติสุขดังกล่าว ต้องเริ่มจากผู้ที่มิอำนาจเหนือกว่าเข้ามาจัดการให้คู่กรณีหรือคู่ขัดแย้งได้เข้ามาหันหน้าพูดคุยเจรจากัน เนื่องจากว่าผู้มีอำนาจจะสามารถอำนวยความสะดวกการบริหารจัดการความขัดแย้ง อันรวมไปถึงการจัดแจงถึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สถานะทางสังคม การแจกแจงเรื่องอำนาจ รวมถึงตลอดทั้งการกำหนดค่านิยมที่สมาชิกทุกคนจะถือตาม หรืออาจจะเริ่มจากคู่กรณีของความขัดแย้งมีสัญญาหรือข้อตกลงร่วมกันในการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข โดยทั้งสองฝ่ายต้องปฏิบัติต่อกันแบบฉันทมิตร

ขณะที่ องค์ความรู้เรื่องการจัดการความขัดแย้งในประเทศไทย ได้มีนักวิชาการไทย ทำการศึกษาวิจัยไว้มากมาย และได้นำเสนอผลการศึกษาเหล่านี้ในหลากหลายแง่มุม เช่น ความขัดแย้งระหว่างทุนกับแรงงาน ความขัดแย้งจากกระบวนการนโยบายสาธารณะ ความขัดแย้งทางการเมือง ความขัดแย้งในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ความขัดแย้งเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และความขัดแย้งในเรื่องของอัตลักษณ์ เป็นต้น แต่การนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงปฏิบัติยังพบว่ามิใช่เรื่องง่าย ซึ่งผู้เขียนจะชวนมาพิจารณาพร้อมกันใน 2 ประเด็น ดังนี้ (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2553; วันชัย วัฒนศัพท์, 2547; ไชยันต์ รัชชกุล, 2545)

1. ปัญหาในเรื่องของการนำหลักวิชาการไปสู่การปฏิบัติ จะพบว่า สูตรทางหลักวิชา สังคมศาสตร์ไม่อาจจะเป็นสูตรสำเร็จตัวตาย และแข็งทื่อ ผู้ที่จะนำหลักวิชาไปสู่การปฏิบัติจะต้องมีไหวพริบปฏิบัติและความเข้าใจในปัญหาที่เกิดขึ้นจริง แล้วค่อยนำหลักวิชาเข้าไปเป็นเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้ง ทั้งนี้จะต้องพิจารณาบริบทแวดล้อมของความขัดแย้งด้วย เช่น ระดับของความรุนแรงของปัญหาหรือความขัดแย้ง โครงสร้างอำนาจ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ระดับการมีส่วนร่วม ผู้นำ และวัฒนธรรมชุมชน เป็นต้น

2. ปัญหาในเรื่องของความเข้าใจผิด คนส่วนใหญ่มักจะเข้าใจว่าความขัดแย้งเมื่อเกิดขึ้นเองก็จะสลายไปเองตามธรรมชาติ หรือบ้างก็คิดว่าควรหลีกเลี่ยงจากความขัดแย้งเพราะเป็นสิ่งไม่น่าพิสมัย หรือบ้างก็คิดว่าความขัดแย้งเมื่อเกิดขึ้นไม่ควรจะเข้าไปยุ่งเกี่ยว หรืออาจคิดไปว่าการจัดการความขัดแย้งเป็นเรื่องที่ไม่ต้องใช้ความประณีตมากในการจัดการ และไม่ต้องอาศัยองค์ความรู้ทางวิชาการอะไรมากมายนัก เพราะการจัดการความขัดแย้งเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในแต่ละปัจเจกได้มีโอกาสทำและมีโอกาสเห็นมาตั้งแต่ตามธรรมชาติอยู่แล้ว และที่สำคัญยิ่ง ผู้มีอำนาจมักจะใช้อำนาจของตนใน

² โปรดอ่านเพิ่มเติมหนังสือของฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2555) เรื่อง “ลัทธิเศรษฐศาสตร์การเมือง” ได้กล่าวไว้น่าสนใจว่าในเรื่องความกลัวตายของมนุษย์ในทัศนะของ ฮอบบ์ (Hobbes, 1588 - 1679) “เนื่องจากมนุษย์กลัวตายมาก จึงคิดแก้ไขปัญหาสงครามในสภาพธรรมชาติโดยทำสัญญาต่อกันว่าจะไม่กระทำต่อมนุษย์ผู้อื่นในสิ่งซึ่งตนไม่ยอมให้มนุษย์ผู้อื่นทำกับตัว ...”

การจัดการความขัดแย้ง โดยมีได้ให้ความสนใจต่อความรู้สึกและความคิดของผู้ที่เกี่ยวข้อง เมื่อเป็นเช่นนี้ ย่อมทำให้มีการใช้วิธีการจัดการความขัดแย้งที่ไม่สอดคล้องบ่อย ๆ หรือลักษณะของการแก้ไขที่ไม่ถูกที่คั้น อันส่งผลให้ยิ่งจัดการความขัดแย้ง ยิ่งทำให้ความขัดแย้งทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น

สภาพความขัดแย้งในท้องถิ่นก็มีสาเหตุมาจากโดยเฉพาะอย่างยิ่งการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ ในกรณีของท้องถิ่นนั้นเราจะเห็นภาพสะท้อนได้จากกรณี การเมืองท้องถิ่น การแย่งที่ดินทำกิน การแย่งการใช้น้ำจากคลองชลประทาน การขัดแย้งในเรื่องการขายผลผลิตการเกษตร การขัดแย้งในเรื่องของที่อยู่อาศัย ขัดผลประโยชน์ อาจเป็นการขัดแย้งส่วนตัวและส่วนรวม หรือการขัดแย้งระหว่างกลุ่มทุนกับชุมชน ดังนั้น ชุมชนท้องถิ่นที่เผชิญกับปัญหาของความขัดแย้งดังกล่าว ต่างก็จะพยายามระงับขัดแย้งด้วยวิธีการหลากหลายรูปแบบ เช่น การใช้กำลัง จาริต ประเพณี กฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับทางสังคมและกฎหมาย เป็นต้น

ภาคตะวันออก โดยเฉพาะจังหวัดระยอง จันทบุรี และตราด เป็นเขตท้องถิ่นชายฝั่งทะเล ความน่าสนใจตรงที่สภาพภูมิศาสตร์ของพื้นที่เต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ ทำให้กลุ่มต่าง ๆ ในสังคมทั้งในกลุ่มที่อยู่ในชุมชนเอง และกลุ่มนอกชุมชนเกิดการช่วงชิงทรัพยากร รวมถึงผลประโยชน์อันมหาศาล ไม่จะเป็นการขัดแย้งในการประกอบอาชีพในจังหวัดตราด ความขัดแย้งเกี่ยวกับการจัดการขยะในจังหวัดระยอง ความขัดแย้งในการใช้ที่ดินสาธารณะประโยชน์ หรือความขัดแย้งเกี่ยวกับการจัดตั้งโรงงานผลิตแอมโมเนียสำหรับปุ๋ย หรือความขัดแย้งการใช้ความเค็มในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในพื้นที่น้ำจืดในจังหวัดจันทบุรี การขัดแย้งข้างต้น สิ่งที่จะปฏิเสธไม่ได้เลย คือบทบาทที่สำคัญของหน่วยงานภาครัฐที่เป็นเจ้าของพื้นที่รับผิดชอบต่อข้อพิพาทดังกล่าว ซึ่งจะต้องเป็นหน้าที่ภาครัฐท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อมในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง

จากประเด็นดังกล่าวข้างต้น ผู้เขียนมีความสนใจที่จะศึกษาบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการจัดการความขัดแย้งชุมชนท้องถิ่น ว่าสาเหตุปัญหาคืออะไร และวิธีการจัดการความขัดแย้งหรือทางออกเป็นอย่างไร กล่าวคือ ต้องการศึกษสาเหตุของปัญหาความขัดแย้งของชุมชน วิธีการจัดการความขัดแย้งของระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับชุมชน และต้องการเสนอรูปแบบวิธีการจัดการความขัดแย้งที่เหมาะสม

1.2 กระบวนการของความขัดแย้ง

กระบวนการของความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยทั่วไปจะมีขั้นตอนที่เป็นผู้กระทำการ (Actor) ประกอบในแต่ละขั้นตอน กล่าวคือ ขั้นตอนแรก คือ ฝ่ายกระทำ (Active) เป็นฝ่ายที่ริเริ่มลงมือกระทำก่อน สอง ผู้ถูกกระทำ (Passive) ซึ่งได้รับผลแห่งการกระทำโดยตรง สาม กรอบความคิดบางอย่างที่ผู้ถูกกระทำใช้ในการตีความหมาย ทศนคติ วัฒนธรรม หรือบรรทัดฐานบางอย่างเป็นการรอบในการมองเพื่อทำความเข้าใจ และสี่ บริบทที่แวดล้อมเหตุการณ์ อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งดังกล่าวไม่เกิดขึ้น

เพียงภาพตัดขวางหรือเป็นเหตุการณ์หนึ่งแล้วสลายได้ ซึ่งความขัดแย้งสามารถแบ่งปัจจัยเงื่อนไขออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้ (Robbins and Judge, 2015: 436 – 443)

1. ปัจจัยเงื่อนไขเริ่มต้น
2. ปัจจัยเงื่อนไขเกี่ยวกับการให้ความสำคัญ
3. ปัจจัยเงื่อนไขเกี่ยวกับการรับรู้
4. ปัจจัยเงื่อนไขเกี่ยวกับการแสดงออก
5. ปัจจัยเงื่อนไขเกี่ยวกับผลลัพธ์

1. ปัจจัยเงื่อนไขเริ่มต้น ปัจจัยนี้ไม่ใช่ความขัดแย้งตัวจริงเป็นเพียงสิ่งที่จะไปกระตุ้นเพื่อก่อให้เกิดสถานะที่เข้ากันไม่ได้ หรือสร้างความแตกต่าง ไม่สอดคล้องกัน หรือก่อให้เกิดการแบ่งฝ่ายที่ตรงข้ามกัน สามารถแบ่งการพิจารณาปัจจัยนี้ออกเป็น 3 เงื่อนไข ดังนี้

1) เงื่อนไขการสื่อสารซึ่งไร้ประสิทธิภาพ ได้แก่ ปัญหาการครอบคลุมในเรื่องของการสื่อสาร หรือแม้กระทั่งการสื่อสารที่ไม่ชัดเจน อาจบอกข้อเท็จจริงในเรื่องต่าง ๆ ไม่ครบถ้วน (ครึ่ง ๆ กลาง ๆ) ทำให้ผู้รับสารอาจมีความเข้าใจที่ผิด หรือเข้าใจแต่มีการแต่ความเป็นอย่างอื่น หรือการบิดเบือนข้อมูล หรือเป็นการเสนอมาไม่ตรงประเด็น ฯลฯ

2) เงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่มีความเหลื่อมล้ำ เช่น โครงสร้างทางเศรษฐกิจที่มีความเหลื่อมล้ำต่อกันอันนำไปสู่การเอารัดเอาเปรียบระหว่างกันอย่างสูง (นายจ้างกับลูกจ้าง หรือมาตรการระหว่างคนรวยกับคนจน หรือแนวนโยบายสาธารณะที่มีลักษณะการเลือกปฏิบัติระหว่างสังคม) หรือโครงสร้างอำนาจที่มีสายการบังคับบัญชาไม่ชัดเจน อันทำให้บุคลากรชั้นผู้น้อยเกิด ความสับสนในการรายงานต่อหัวหน้า อันนำไปสู่ความขัดแย้งหากมีการรายงานข้ามขั้นตอน เป็นต้น และ

3) เงื่อนไขด้านตัวบุคคล เป็นความเชื่อในเรื่องของประชากรศาสตร์ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับปัญหาท่าที หรือความไม่เข้าใจระหว่างกัน เช่น ความแตกต่างด้านทัศนคติ ค่านิยม บุคลิกภาพ และสภาวะทางด้านอารมณ์ ฯลฯ

อย่างไรก็ดี เมื่อเงื่อนไขทั้งสามปัจจัยยังคงดำรงอยู่ก็จะนำไปสู่ความขัดแย้งจริง แต่บางกรณีอาจจะไม่นำไปสู่ความขัดแย้งก็ได้ เพราะเมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งรับรู้แล้วว่าการสื่อสารที่บกพร่อง หรือมีโครงสร้างที่เหลื่อมล้ำ หรือเป็นปัญหาเรื่องเงื่อนไขส่วนตัว แล้วยอมรับสภาพดังกล่าวได้ ตรงกันข้ามถ้าฝ่ายใดไม่สามารถยอมรับเงื่อนไขข้างต้นได้ก็จะนำไปสู่ความขัดแย้งในขั้นตอนที่สองได้

2. ปัจจัยเงื่อนไขเกี่ยวกับการให้ความสำคัญ เมื่อเงื่อนไขข้างต้นยังคงดำรงอยู่ ขั้นตอนต่อไปจะต้องพิจารณาว่าผู้ที่มีส่วนได้เสียหรือผู้ที่เกี่ยวข้องพิจารณาหรือให้ความสำคัญต่อเงื่อนไขอันจะนำไปสู่ความขัดแย้งมากน้อยเพียงใด และสภาวะด้านอารมณ์หรือความรู้สึกจะมีบทบาทสำคัญต่อการรับรู้ที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งของแต่ละฝ่ายหรือไม่ เช่น เมื่อบุคคลเกิดความอคติเชิงลบ (Bias) ก็จะมี

ส่งผลให้บุคคลนั้นมองประเด็นของคู่ขัดแย้งเป็นเรื่องไม่น่าให้ความสนใจมากนัก ไม่มีประโยชน์ต่อส่วนรวม หรือเป็นปัญหาที่ไม่มี ความสลบซับซ้อน การกระทำดังกล่าวอาจนำไปสู่การที่คู่ขัดแย้งอีกฝ่ายตีความหรือนิยามว่ากระทำแบบนี้ อีกฝ่ายขัดแย้งไม่ให้เกียรติซึ่งและกัน ไม่ไว้ว่างกัน และอาจนำไปสู่ความรู้สึกในแง่ลบต่ออีกฝ่าย ตลอดจนอีกฝ่ายที่ถูกมองข้ามอาจหาวิธีทางตอบโต้ต่าง ๆ นานา จนนำไปสู่ความรุนแรงในที่สุด ในทางตรงกันข้าม ถ้าแต่ละฝ่ายมีความรู้สึกห่วงใยหรือมีความสนใจในประเด็นขัดแย้งของแต่ละฝ่ายแล้ว ก็น่าจะส่งผลให้สามารถเปิดใจ (Opened Mind) รับฟังความเห็นที่ต่างกันได้ ทำให้แต่ละฝ่ายได้ทำความเข้าใจที่ตรงกัน รับรู้ความต้องการหรือปัญหาในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ตรงกัน ซึ่งความเปิดใจกว้างและการทำความเข้าใจกันนี้ ก็น่าจะส่งผลให้เกิดการแก้ไขปัญหาและความต้องการของแต่ละฝ่าย ตลอดจนการนำพาการพัฒนาไปในทิศทางที่พึงประสงค์ได้

3. ปัจจัยเงื่อนไขเกี่ยวกับการรับรู้ เมื่อมีการรับรู้ต่อความขัดแย้งเกิดขึ้น หรือได้นำอารมณ์หรือความรู้สึกเข้าไป ผูกติดกับสถานการณ์ของความขัดแย้งดังกล่าวแล้ว ก็จะพัฒนาต่อไปสู่ขั้นตอนที่สาม คือ เกิดความตั้งใจที่จะกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อจัดการกับปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ซึ่งผู้กระทำสามารถเลือกวิธีใดวิธีหนึ่งเพื่อทำการตอบโต้ไปยังฝ่ายตรงข้าม ความตั้งใจที่จะตอบโต้ดังกล่าวออกเป็น 5 วิธี ดังต่อไปนี้

1) การเอาชนะ หรือการตั้งใจที่จะทำให้เหนือคู่ขัดแย้ง ผู้กระทำฝ่ายหนึ่งตัดสินใจต่อสู้เพื่อให้เป้าหมายของตนเองได้รับการตอบสนอง โดยฝ่ายแรกอาจไม่ให้ความสนใจความรู้สึกของฝ่ายที่ถูกกระทำ สะท้อนให้เห็นว่าฝ่ายแรกมุ่งผลของการเอาชนะฝ่ายถูกกระทำเพียงอย่างเดียว

2) ความร่วมมือ หรือการแสวงหาความร่วมมือกับคู่ขัดแย้ง ผู้กระทำฝ่ายหนึ่งมองเห็นว่าฝ่ายตนไม่สามารถจะบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ได้ ถ้าปราศจากความร่วมมือของคู่ขัดแย้ง ดังนั้นต่างฝ่ายจะต้องแสวงหาความร่วมมือระหว่างกัน เพื่อให้ฝ่ายตนบรรลุเป้าหมายที่ตั้งเอาไว้

3) การประนีประนอม หรือการพบกันครึ่งทาง ทั้งสองฝ่ายคู่ขัดแย้งต่างยินยอมที่จะถอยหลังกันคนละก้าว โดยยอมลดเป้าประสงค์ของฝ่ายตนเองลง เพื่อหันมาพบหรือคุยกันในจุดที่ต่างฝ่ายต่างยอมรับได้ ทั้งนี้สองฝ่ายยังคงเป็นฝ่ายได้รับผลประโยชน์ที่ตั้งเป้าหมายไว้ แต่อาจไม่ได้รับผลประโยชน์เต็มจำนวนก่อนการเริ่มข้อตกลงประนีประนอม เพราะต้องแบ่งผลประโยชน์ที่ตนจะได้รับให้กับอีกฝ่ายหนึ่งด้วย

4) การหลีกเลี่ยง หรือการตั้งใจที่จะถอยหนีสำหรับเป็นทางออกของความขัดแย้ง คู่ขัดแย้งกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดโดยยอมที่จะสละเป้าหมายของตนเองไป โดยต่างฝ่ายอาจจะไม่สนใจความเสียหายที่จะเกิดขึ้นกับฝ่ายตนเอง ซึ่งแต่ละฝ่ายสามารถหลีกเลี่ยงได้ ในส่วนนี้ จะทำให้ไม่มีฝ่ายใดเป็นผู้ชนะ ขณะที่การหลบเลี่ยงไม่พบหน้า ที่สมัยก่อนใคร ๆ ต่างเชื่อว่าความขัดแย้งจากจางหายไปตามกาลเวลานั้นเป็นความเชื่อที่ผิด เพราะถ้าแม้ไม่ได้พบกันเป็น

เวลานานๆ ความขัดแย้งของทั้งสองฝ่ายขัดแย้งก็ยังคงดำรงอยู่ เพียงแต่รอวันที่ฝั่งแห่งความขัดแย้งนี้ ประทุ และสุดท้าย

5) การเสียสละ หรือการยอมที่จะเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ผู้กระทำการฝ่ายหนึ่งยินยอมเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ เพื่อให้ฝ่ายตรงข้ามได้รับชัยชนะหรือบรรลุเป้าที่ตั้งไว้ วิธีนี้อาจเกิดขึ้นได้บ่อย ๆ ในกรณีที่ผู้กระทำการมีข้อหวังใยและเป็นกังวลต่ออีกฝ่าย ในสถานการณ์เช่นนี้ เป็นสิ่งที่ทั้งสองฝ่ายต้องเลือกทางออกเพียงหนึ่งเดียว (ไม่มีทางออกอื่นหรือต้องมีผู้ชนะเพียงฝ่ายเดียว) ซึ่งฝ่ายที่ยอมแพ้อาจเห็นความสำคัญของอีกฝ่ายหนึ่งมากกว่าเป้าประสงค์ของตน ดังนั้น ถ้าฝ่ายตนยอมถอยหรือยอมแพ้แล้ว เป้าประสงค์ของอีกฝ่ายหนึ่งก็น่าจะนำพาสังคมไปสู่ความเจริญได้มากกว่าความต้องการของตน

4. ปัจจัยเงื่อนไขเกี่ยวกับการแสดงออก ขั้นตอนที่ผ่านมาเราได้พูดถึงสถานการณ์ขัดแย้งและความตั้งใจที่จะตอบโต้ ในส่วนนี้ก็จะอธิบายถึงขั้นตอนการแสดงพฤติกรรมทางกายภาพ (สามารถเห็นได้ด้วยตาเปล่า) ในการที่จะตอบโต้กลับต่อฝ่ายตรงข้ามให้รู้สึกได้ว่าฝ่ายตนกำลังไม่เห็นด้วยหรือไม่พอใจในสิ่งที่อีกฝ่ายหนึ่งกำลังกระทำอยู่

ในแง่นี้ อาจการแสดงออกให้เห็นถึงการเข้าใจผิดในประเด็นที่ไม่ใช่สาระสำคัญ ที่จะให้อีกฝ่ายหนึ่งรับรู้ได้ว่าอีกฝ่ายหนึ่งกำลังไม่พอใจอยู่ หลังจากนั้นอาจมีการตั้งข้อสงสัยหรือการทำทนายต่ออีกฝ่ายหนึ่งอย่างเปิดเผย เหมือนกับอีกฝ่ายหนึ่งกำลังไปทำทนายเกี่ยวกับองค์ความรู้หรือข้อมูลของอีกฝ่ายหนึ่งที่ได้แสดงความคิดเห็นไปแล้ว ซึ่งในแง่นี้อาจจะเป็นปฏิกิริยาหนึ่งที่สามารถไปหนุนเสริมให้อีกฝ่ายหนึ่งรู้สึกว่าคุณค่าในสายตาของอีกฝ่าย ซึ่งฝ่ายถูกกระทำอาจเกิดอารมณ์โกรธ หรือไม่พอใจได้ง่าย³ หรือเป็นการกล่าวหาโจมตีอีกฝ่ายหนึ่งในลักษณะท่าทีที่มีข้อมูลของการกล่าวหาด้วยความมั่นใจ แต่ถ้าหากว่าทั้งสองฝ่ายมีความอดกลั้น ก็จะสามารถดำเนินการสื่อสารโดยใช้เหตุผลต่อไปได้⁴

หลังจากมีการแสดงออกความไม่เห็นด้วย หรือการไม่พอใจ ด้วยการแสดงพฤติกรรม และการใช้วาจาที่แข็งกร้าวแล้ว การตอบโต้ขั้นสุดท้ายก่อนการใช้กำลัง หรือมีการกระทำต่อสิ่งของเพื่อให้

³ เช่น การเปิดเวทีเสวนาระหว่างนักการเมืองกับชาวบ้าน ในกรณีที่นักการเมืองไม่ให้ความสนใจกับข้อเรียกร้องของชาวบ้าน โดยอ้างว่าสิ่งที่เรียกร้องยังไม่ตรงกับนโยบายชาติ หรือเป็นข้อเรียกร้องเฉพาะกลุ่ม ไม่ใช่ข้อเรียกร้องในเชิงสาธารณะ หรืออ้างว่าเป็นข้อเรียกร้องของกลุ่มการเมืองหรือกลุ่มผลประโยชน์จากฝ่ายตรงข้าม ซึ่งประสบการณ์แบบนี้ ผู้เขียนได้ประสบเอง โดยกลุ่มชาวบ้านไม่พอใจเป็นอย่างมาก ต่างพากันเดินออก (Walk Out) จากเวทีแห่งนั้น ทำให้ข้อสรุปทั้งสองฝ่ายเกิดความล้มเหลว

⁴ ตัวอย่างที่สำคัญจะเห็นได้จากการประชุมสภาผู้แทนราษฎรของประเทศไทย (ส.ส.) ในส่วนของการอภิปรายไม่ไว้วางใจการปฏิบัติงานนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรี ผู้อภิปราย (ฝ่ายค้าน) จะมีการกล่าวอ้างโจมตีอีกฝ่ายด้วยข้อมูลที่เต็มเปี่ยม มีท่าทีที่มั่นใจ น่าเสียดายที่หนักแน่น ถ้าอีกฝ่ายหนึ่ง (รัฐบาล) ไม่มีความอดทนอดกลั้นพอ ก็จะเสียที ให้การอภิปรายของอีกฝ่าย และทำให้ฝ่ายตนเองเสียคะแนนนิยม ตรงกันข้าม ในประสบการณ์ของต่างประเทศจะพบว่า ในการประชุมสภาของนักการเมือง เมื่ออีกฝ่ายหนึ่งอดทนต่อการกล่าวโจมตีไม่ได้ ก็จะใช้ความรุนแรงใส่กัน จนออกข่าวไปทั่วโลก ดังที่เราได้เห็นมาบ้างแล้วตามสื่อต่าง ๆ เป็นต้น

แสดงว่าได้ใช้กำลังแล้วก็คือ การข่มขู่คุกคามและยื่นคำขาดในวาระสุดท้าย ขณะเดียวกันก็เป็นการส่งสัญญาณให้ทราบว่าจะไม่ใช่เหตุผลในการสื่อสารอีกต่อไปแล้ว หรือเป็นการส่งสัญญาณสุดท้ายของอีกฝ่ายว่าถ้าฝ่ายตนไม่ได้ตามที่ต้องการ ฝ่ายที่จะสัญญาณจะมีมาตรการกดดันเพื่อให้ฝ่ายตนบรรลุเป้าหมายหรือได้รับชัยชนะ⁵ อย่างไรก็ตาม วิธีที่แรกจนถึงวิธีนี้ยังคงถือว่าการใช้วาจาในการกระทำ ซึ่งถ้ามีการพูดคุยบนฐานของเหตุและผล หรือมีการเจรจาต่อรองที่ดี ก็สามารถจะนำไปสู่ทางออกอันดีระหว่างกันได้ หรือเป็นผลลัพธ์ของ “ความขัดแย้งในเชิงบวก” ซึ่งพฤติกรรมที่เกินเลยไปกว่าการใช้วาจา ก็คือการทำร้ายร่างกายให้เกิดสภาวะการสูญเสียในชีวิตและทรัพย์สิน สุดท้าย การโจมตีเพื่อทำร้ายทางกายภาพด้วยความก้าวร้าว เป็นพฤติกรรมที่เกิดจากอารมณ์โกรธแค้น จนนำไปสู่ความตั้งใจสังหารฝ่ายตรงข้ามในที่สุด⁶ ซึ่งขั้นตอนสุดท้ายนี้เป็นผลลัพธ์ของ “ความขัดแย้งในเชิงลบ”

5. ปัจจัยเงื่อนไขเกี่ยวกับผลลัพธ์ ผลที่เกิดขึ้นจากการแสดงพฤติกรรมในการตอบโต้ต่อฝ่ายตรงข้าม ซึ่งผลของความขัดแย้งปกติจะขึ้นอยู่กับลักษณะของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเป็นสำคัญ สามารถจำแนกลักษณะของความขัดแย้งออกเป็น 2 แบบ คือ

1) ความขัดแย้งในเชิงบวก (Positive) หมายถึง ความขัดแย้งที่ใช้เหตุผลจำนวนมาก อาจมีงานวิชาการเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย เข้าอภิปรายหักล้างข้อมูลซึ่งกันและกัน เพื่อแสวงหาข้อสรุปหนึ่งเดียวที่ต่างฝ่ายต่างรับได้ ขณะเดียวกันต่างฝ่ายต่างต้องเปิดใจกว้างรับฟังความคิดเห็นหรือเหตุผลของกันและกันอย่างบริสุทธิ์ใจ โดยต้องใช้ความรู้สึกรหรืออารมณ์ในเชิงบวก ทั้งหลายทั้งปวงความขัดแย้งแบบนี้ ยังส่งผลต่อการถกเถียงหรือการอภิปรายอย่างพินิจพิเคราะห์รอบคอบ เกิดนวัตกรรมหรือองค์ความรู้ใหม่ ๆ และทำให้สังคมมีพลวัตไปเรื่อย ๆ และ

2) ความขัดแย้งในเชิงลบ (Negative) หมายถึง ความขัดแย้งที่เต็มไปด้วยความคิดเห็นแก่กลุ่มของตนเอง มีความเป็นอคติสูงเกินไป ซึ่งแต่ละฝ่ายต่างไม่ยอมลดความต้องการหรือข้อเสนอของตน มีหน้าซ้ำทั้งสองฝ่ายยังใช้วิธีการในทางอารมณ์เข้าโจมตีทำห้ำหั่นกัน จนนำไปสู่การใช้กำลัง

⁵ ตัวอย่างเช่น การชุมนุมประท้วง โดยเริ่มจากการปิดถนน เดินขบวน ปิดสถานที่ จนสุดท้ายการใช้ความรุนแรงระหว่างกัน ทั้งนี้ก็เพื่อให้ฝ่ายตน (ผู้เรียกร้อง/ส่งสัญญาณ) ได้รับผลประโยชน์ตามที่ฝ่ายตนเองต้องการ โดยอาจไม่สนใจความเดือนร้อนของผู้ไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง

⁶ อย่างไรก็ตาม คนโดยทั่วไปมักเข้าใจว่า พฤติกรรมที่แสดงออกให้เห็นถึงความขัดแย้ง หมายถึง “การที่ทั้งสองฝ่ายลงไม้ลงมือกัน หรือใช้กำลังเข้าทำห้ำหั่นกัน เหตุผลคือการใช้อารมณ์กระทำต่อกัน ยุติการใช้เหตุผลทั้งปวง เพื่อหวังทำร้ายคู่ต่อสู้ให้เกิดการบาดเจ็บหรือแม้กระทั่งสูญเสียชีวิต เช่น วิธีการข่มขู่คุกคามและการยื่นคำขาด การทำร้ายร่างกาย และการสังหารคู่ขัดแย้ง” แต่ขณะที่ในส่วนการแสดงออกถึงการไม่เห็นด้วย การตั้งข้อสงสัยอย่างเปิดเผย และการกล่าวโจมตีอีกฝ่ายหนึ่งอย่างมั่นใจ มิใช่การแสดงออกของ “ความขัดแย้ง” เพราะเป็นการตอบโต้ด้วยวาจา ที่วางอยู่บนพื้นฐานของเหตุผลอยู่บ้าง แต่ยังไม่ทันได้ลงไม้ลงมือให้เกิดการบาดเจ็บสูญเสียชีวิต ซึ่งการเข้าใจเช่นนี้ ทำให้มองความขัดแย้งในเชิงลบเพียงด้านเดียว โดยมีอาจรับรู้ได้ถึง “ความขัดแย้งเชิงบวก” ที่มีโอกาสเกิดขึ้นได้เช่นเดียวกัน

ทำลายฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยหรือคู่ขัดแย้ง ในทำนองเดียวกัน สังคมที่มีการใช้กำลังยุติความขัดแย้งก็จะเป็นสังคมที่ยากจะมีการพัฒนา การมีองค์ความรู้หรือมีนวัตกรรมใหม่ ๆ เพราะผู้ที่มีอำนาจหรือมีกำลังมากกว่าก็จะใช้กำลังปราบปรามผู้ที่มีกำลังน้อยกว่า (ฝ่ายที่ไม่เห็นด้วย) จะเห็นได้ว่า ลักษณะของความขัดแย้งทั้งเชิงบวก และลบ ถ้าเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในองค์กร จะส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของกลุ่ม ซึ่งในส่วนที่เป็นบวกโดยทั่วไปจะส่งผลให้กลุ่มสามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น เนื่องจากกลุ่มจะมีการเปิดกว้างต่อความแตกต่างหลากหลาย นำไปสู่ความคิดใหม่ และเกิดการปรับปรุงหรือพัฒนาอยู่เสมอตลอดเวลา ส่วนความขัดแย้งในเชิงลบ โดยทั่วไปจะนำไปสู่การลดทอนประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของกลุ่มให้น้อยลง เนื่องจากคู่ขัดแย้งไม่มีเจตนาที่ดีต่อกัน ต่างฝ่ายต่างพยายามเอาชนะกัน และมีการใช้อารมณ์โดยยึดเอาตัวเองเป็นที่ตั้ง อันส่งผลด้านลบต่อการปฏิบัติงานของกลุ่ม

1.3 ประเภทของความขัดแย้ง

หลังจากเราได้ศึกษากระบวนการของความขัดแย้งในเบื้องต้นแล้วว่าไม่ใช่เหตุการณ์ที่ปรากฏตัวขึ้นเพียงภาพตัดขวางหรือเกิดโดยไม่มีสาเหตุของแรงกระตุ้น ในส่วนที่จะขอทำความเข้าใจต่อไปก็คือ ประเภทของความขัดแย้งไปว่ามีกี่ประเภท ในแต่ละลักษณะมีกระบวนการอย่างไร ซึ่งในการประมวลภาพของรวมของความขัดแย้งนั้น มีนักวิชาการหลายคนที่ได้ทำการศึกษาลักษณะของความขัดแย้งไว้บ้างแล้ว เพื่อให้ง่ายและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาต่อไป ดังจะมีลักษณะพื้นฐานสำคัญของความขัดแย้ง ซึ่งในตำราชิ้นนี้จะขอแบ่งออกเป็น 5 ลักษณะ พอจะสรุปสังเขป ได้ดังนี้

1. ความสัมพันธ์ส่วนบุคคล
2. การสื่อสารและการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร
3. อุดมการณ์ทางการเมือง
4. ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และอัตลักษณ์
5. ความขัดแย้งที่เกิดจากสาเหตุปัจจัยในหลากหลายมิติ

1. ความสัมพันธ์ส่วนบุคคล จนนนำไปสู่ความขัดแย้งที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ ความสัมพันธ์ส่วนตัวในแง่หนึ่ง เป็นความขัดแย้งอันเนื่องจากการไม่พอใจในการสื่อสาร วาจา รวมถึงกริยาท่าทีของฝ่ายตรงข้าม ซึ่งความขัดแย้งนี้ถึงแม้จะเป็นความขัดแย้งต่อส่วนตัวของปัจเจกก็จริง แต่ถ้ามองเป็นความขัดแย้งในลักษณะการเพิ่มของจำนวนคู่ขัดแย้งมากขึ้น ก็อาจจะนำไปสู่ความขัดแย้งเกี่ยวกับผลประโยชน์ได้ กล่าวง่าย ๆ ก็คือ ความขัดแย้งอย่างหลังนี้มักจะมีต้นกำเนิดจากความขัดแย้งส่วนบุคคลเสมอแล้วค่อย ๆ สะสมจนสามารถรวมกลุ่มของความขัดแย้งเป็นกลุ่มที่มีขนาดและปริมาณใหญ่ได้ อย่างไรก็ตามความขัดแย้งในส่วนนี้ของผลประโยชน์มักจะมีผลประโยชน์ทาง

เศรษฐกิจที่ไม่เท่าเทียมกัน หรือที่เราเข้าใจกันในลักษณะของ “จนกระจุกกระจาย” หรือการปฏิบัติอย่างไม่เท่าเทียม โดยอีกฝ่ายรับรู้ได้ว่าการปฏิบัติต่ออย่างหลายมาตรฐาน ทำให้ตนเองรวมถึงกลุ่มรู้สึกว่าคุณค่า หรือไม่มีความสำคัญหรือถูกมองข้ามไปในที่สุด ฯลฯ

2. การสื่อสารและการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร เป็นความขัดแย้งในกระบวนการสื่อสาร ซึ่งอาจเกิดขึ้นในการสื่อสารในทุกทิศทาง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสื่อสารในลักษณะบิดเบือนในข้อเท็จจริง หรือการปกปิดข้อเท็จจริงบางส่วนเอาไว้ หรือไม่ถูกต้องไม่ครบถ้วน หรือแม้กระทั่งมีการสื่อสารโดยได้รับรู้ถึงข้อมูลอย่างทั่วถึงทุกกลุ่มแล้วแต่ก็ยังมีสื่อสารในลักษณะคลุมเครือ ขาดความชัดเจน อันทำให้เกิดการตีความหมายเป็นอย่างอื่น เกิดการเข้าใจผิด⁷

3. อุดมการณ์ทางการเมือง ซึ่งความขัดแย้งในเรื่องนี้เป็นเรื่องที่อ่อนไหวมาก (Sensitive Issue) อันเนื่องมาจากพื้นหลังในการอบรมเลี้ยงดู และการศึกษาของแต่ละบุคคลนั้นต่างกันมาก นอกจากนี้ ความนิยมชมชอบในบุคลิกในส่วนบุคคลของแต่ละยังก็ยากที่จะบังคับให้คล้ายกันได้ ดังนั้นจุดยืนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ทางการเมืองจึงยากที่จะจัดการได้อย่างราบรื่น แต่ทั้งนี้ถ้าเราไม่ให้ความสำคัญ หลีกเลี่ยง เพิกเฉย ไม่ทำความเข้าใจซึ่งกันและกันแล้วของแต่ละฝ่ายแล้ว อุดมการณ์ทางการเมืองที่เป็นแนวคิด จะเปลี่ยนแปลงให้ท่าทีของความเห็นในสังคม จนนำไปสู่สงครามกลางเมืองหรือสงครามระหว่างประเทศต่อไป ดังนั้น ผู้จัดการความขัดแย้งหรือคู่กรณีจำเป็นต้องทำความเข้าใจในบริบทพื้นฐานของแต่ละฝ่ายอย่างลึกซึ้ง เพื่อทั้งสองฝ่ายจะได้ใช้ความคิดเหตุผล ในการจัดการความขัดแย้งทางการเมืองอย่างสร้างสรรค์ต่อไป รวมถึงความขัดแย้งเชิงโครงสร้างด้วย

4. ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และอัตลักษณ์ จุดเริ่มต้นของความขัดแย้งในกลุ่มนี้ได้ถูกพัฒนาจากเรื่องเล่าหรือบันทึกต่าง ๆ ในอดีตหลายช่วงเวลาและมีการสะสมต่อ ๆ กันมาเป็นเวลานาน ดังนั้น การที่เราได้ศึกษาเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของตนเองรวมถึงประวัติศาสตร์ที่ไม่ใช่รากของตนเป็นเรื่องที่ดี เพราะจะทำให้เราเข้าใจตัวเองและประสบการณ์ภายนอกมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ในสังคมก็ยังมีกลุ่มคนที่ยังไม่แยกแยะหรือหลงไปกับประวัติศาสตร์ของตน จนทำให้รู้สึกว่าการกระทำตนถูกกระทำร้าย ถูกขูดรีด ถูกทำร้าย ถูกฆ่า หรือแม้กระทั่งถูกลิดรอนสิทธิในการปกครอง ซึ่งความรู้สึกแบบนี้เสมือนว่าตนเองถูกผูกติดไปกับอดีตที่ผ่านมา ตนและกลุ่มจึงมีการนิยามว่าพวกที่กระทำต่อบรรพบุรุษเป็นพวกศัตรู มีการแบ่งแยกเป็นพวก ๆ ว่าใครเป็นมิตรและใครเป็นศัตรู ซึ่งพวกที่เป็นศัตรู

⁷ อีกตัวอย่างที่สำคัญ ก็คือ ปัญหาในเรื่องของภาษาที่ใช้ในการสื่อสาร ผู้สื่อสารจะต้องทำความเข้าใจในส่วนของผู้รับสารด้วยว่าในแต่ละกลุ่มมีศักยภาพที่จะทำความเข้าใจในสารที่เราจะสื่อไปอย่างไร ข้อสังเกตที่สำคัญก็คือ การใช้ศัพท์ต่างประสมมากเกินไป กลุ่มชาวบ้านก็ยากที่จะทำความเข้าใจใน หรือศัพท์ทางวิชาการที่นักวิชาการทั้งหลายต่างประดิษฐ์คำที่ดูสวยหรูแต่กลุ่มชาวบ้าน หรือชุมชนท้องถิ่น ไม่สามารถเข้าใจอย่างลึกซึ้งได้ อาจนำไปสู่การตีความหมายที่ผิด ๆ ถูก ๆ อย่างใน พ.ศ. 2504 ที่ผู้ใหญ่ลีเข้าใจว่า “สุกร” เป็นว่า “สุนัข” นั่นเอง

ต้องถูกล้างแค้นทวงคืนกับความเสียหายในอดีตที่ผ่านมา โดยกลุ่มที่ถูกล้างแค้นเป็นกลุ่มใหม่ซึ่งเป็นลูกหลานที่สืบทอดประวัติศาสตร์ของอีกฝ่ายซึ่งกลุ่มหลังนี้ไม่ได้ไปเกี่ยวข้องกับกรณีพิพาทในอดีตแต่อย่างใด ดังนั้นความขัดแย้งทางประวัติศาสตร์ถ้าผู้ศึกษารู้เท่าทัน และทำความเข้าใจอย่างดีพอว่าเป็นเหตุการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นและได้สลายไปแล้ว ที่หลงเหลืออยู่นี้เป็นเพียงแค่การศึกษาหาความรู้เพื่อที่จะนำความล้มเหลวในอดีตมาปรับใช้ไม่ให้เกิดความเสียหายในอนาคตก็จะเป็นการดียิ่งต่อผู้ศึกษาและสังคมอีกด้วย

ในท่วงทำนองเดียวกัน วัฒนธรรมได้ถือกำเนิดจากร่องรอยทางประวัติศาสตร์ที่มนุษย์ได้รังสรรค์ขึ้น โดยวัฒนธรรมเป็นฉันทามติในภาคปฏิบัติของชุมชนสังคมที่ได้สืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน ดังนั้น วัฒนธรรม⁸ (สุภางค์ จันทวานิช และรุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข, 2549: 253) ของแต่ละแห่งจะมีลักษณะต่างกันออกไปตามความเหมาะสม ภูมิปัญญา และบริบททางทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ซึ่งความแตกต่างกันดังกล่าวก็จะนำไปสู่ความคิดความเชื่อ และวิถีชีวิตที่ต่างไป ในทางปฏิบัติดูเหมือนว่าวัฒนธรรมที่ต่างกันไม่น่าจะส่งผลไปสู่ความขัดแย้งระหว่างกันได้ แต่ในความเป็นจริง เช่น การกินข้าวเสียดัง การถ่มน้ำลายบริเวณที่สาธารณะของพฤติกรรมคนจีนซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาในสังคมชาวจีน แต่วัฒนธรรมดังกล่าวเมื่อได้มาใช้ในต่างพื้นที่อย่างในประเทศไทยแล้ว ก็จะถูกเป็นสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ในสายตาคนไทย จนนำไปสู่การรับรู้ของคนไทยต่อคนจีนว่าไม่มีมารยาท จะเห็นได้ว่าเป็นความขัดแย้งของกลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมต่างกัน อันนำไปสู่การไม่ยอมรับระหว่างกันระหว่างคนไทยกับคนจีน ความขัดแย้งนี้ ยังสามารถเกิดขึ้นได้กับผู้ที่ เป็นสมาชิกในสังคมเดียวกันอีกด้วย ซึ่งความขัดแย้งประเภทหลังนี้มีความสำคัญมากในสังคมปัจจุบัน เนื่องจากสังคมให้ความสำคัญกับสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลอย่างสูง ประชาชนมีความเป็นปัจเจกชนนิยมสูง (Individualism) อันส่งผลให้สังคมเกิดความแตกต่างหลากหลาย สมาชิกของสังคมมีความสัมพันธ์ต่อกันและรวมกลุ่มในรูปของกลุ่มย่อยๆ เป็นจำนวนมาก โดยแต่ละกลุ่มย่อยต่างมีการสร้าง วัฒนธรรมย่อย ๆ เช่น กลุ่มเกย์การเมือง กลุ่มผู้ชื่นชอบในทีมกีฬา กลุ่มนักร้อง กลุ่มสาวประเภทสอง กลุ่มชายรักชาย ฯลฯ และความขัดแย้งสุดท้ายของกลุ่มนี้ก็คือ อัตลักษณ์ หมายถึง การใช้ทรัพยากรทางประวัติศาสตร์ ภาษาและวัฒนธรรม ในกระบวนการของการกลายเป็นอะไรมากกว่าจะถามว่าเราเป็นอะไร เช่น เราจะไม่ถามว่า “เราเป็นใคร” (Who we are) หรือ “เรามาจากไหน” (Where we came from) ซึ่งจะคล้ายกับว่าเราอาจกลายเป็นอะไร หรือเราเป็นตัวแทนอะไรบางอย่างได้อย่างไร และเราจะมุ่งไปสู่ความเป็นตัวแทนของตัวเองได้อย่างไร ดังนั้น อัตลักษณ์ เป็นการประกอบสร้างจากภายใน และไม่ได้เป็นตัวแทนจากภายนอก ซึ่งอัตลักษณ์เป็นการสร้างสรรค์ของประเพณีของตนอย่างใกล้ชิดที่สุด ซึ่งอัตลักษณ์จำเป็นต้อง

⁸ โปรดอ่านเพิ่มเติมหนังสือเรื่อง Distinction ของบูร์ดิเยอ (Bourdieu อ้างใน สุภางค์ จันทวานิช , 2549) แสดงให้เห็นว่า ฮาบิทัส (Habitus) หรือทุนทางวัฒนธรรมมีความเกี่ยวข้องกับบรรณนิยมและมีความเกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ทางการเมือง กลุ่มคนที่มีทุนทางวัฒนธรรมแบบหนึ่งก็มีความโน้มเอียงที่จะชื่นชมในอุดมการณ์ทางการเมืองแบบหนึ่ง

ทำความเข้าใจความหมายของมันอย่างไม่มีที่สิ้นสุด แต่เป็น “การเปลี่ยนแปลงที่เหมือนกัน” (the Changing Same) (Hall, 2003: 4) แม้อัตลักษณ์ของแต่ละคนจะมีลักษณะลื่นไหล และสลับปรับเปลี่ยนไปมาได้ก็ตาม แต่โดยปกติแล้ว คนเรามักจะให้คุณค่าต่ออัตลักษณ์ของตนแต่ละอัตลักษณ์ไม่เหมือนกัน (Copp, 2002)

5. ความขัดแย้งที่เกิดจากสาเหตุปัจจัยในหลากหลายมิติ ปัจจุบันเราจะพบว่าปัญหาความขัดแย้งในสังคม มิได้มาจากสาเหตุแห่งความขัดแย้งเพียงสาเหตุเดียว ในโลกยุคโลกาภิวัตน์ความต้องการและปัญหาของขัดแย้งต่าง ๆ มักจะพันเกี่ยวเกือบทุกอยู่ในสังคมโดยการโยงใยไปทุก ๆ ซึ่งความขัดแย้งประเภทนี้ ในบางกรณีความขัดแย้งในมิติหนึ่งได้ไปเกี่ยวพันให้ความขัดแย้งในอีกมิติหนึ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น เราจะสังเกตได้จาก เช่น อุดมการณ์ความเชื่อที่แตกต่างกัน ก็สามารถตีความหมายตามความเข้าใจของแต่ละบุคคลหรือกลุ่มที่แตกต่างกัน เมื่อใดก็ตามที่การตีความนั้นพวกตนรู้สึกหรือรับรู้ได้ว่าเป็นทางลบก็น่าจะเกิดการต่อต้าน มีหน้าซ้ำ เมื่อแต่ละกลุ่มถูกปฏิบัติโดยผู้มีอำนาจที่แตกต่างกัน ก็จะมีต่อความขัดแย้งเพิ่มเป็นทวีคูณ หรือตัวอย่างประสบการณ์ที่สำคัญที่เกิดขึ้นในโลก กลุ่มการเมืองที่มีความนิยมในตัวของการเมืองที่ต่างกัน เมื่อกลุ่มเหล่านี้ถูกปลุกเร้าแนวคิดทางการเมือง โดยอาจถูกให้ใช้ความรุนแรงในการแสดงสัญลักษณ์ต่อต้านรัฐ อีกด้านหนึ่งก็ถูกปลุกเร้าให้สนับสนุนรัฐ เมื่อทั้งสองกลุ่มได้รับข้อมูลไม่ครบถ้วน หรือมีการบิดเบือนข้อเท็จจริง คู่ขัดแย้งกลุ่มใหม่ก็จะเกิดขึ้น ไม่เพียงแต่รัฐกับกลุ่มต่อต้าน ยังมีกลุ่มที่สนับสนุนรัฐขัดแย้งกับกลุ่มต่อต้านรัฐเพิ่มมาอีกกลุ่มหนึ่งด้าน

1.4 ประสบการณ์ของความขัดแย้งในปัจจุบัน

จากการที่เราได้ศึกษากระบวนการของความขัดแย้งในส่วนข้างต้นมาแล้ว ในส่วนนี้จะขอฉายภาพความขัดแย้งที่เป็นประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสังคมไทย อย่างน้อยก็เพื่อให้ตระหนักถึงผลกระทบของความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นไม่ว่าจะกระทบในด้านบวกหรือด้านลบก็ตาม โดยผู้เขียนได้รวบรวมบทเรียนของความขัดแย้งที่น่าสนใจพอสังเขป ดังนี้

1. กรณีประสบการณ์ความขัดแย้งในแง่กระบวนการนโยบายสาธารณะโดยรัฐ ซึ่งนโยบายสาธารณะจำนวนมากมักถูกกำหนดโดยผู้ที่ไม่มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ซึ่งผู้ที่มีอำนาจในกระบวนการนโยบายสาธารณะจะบัญชาการจากเบื้องบนลงสู่ด้านล่าง โดยผู้ที่มีอำนาจอาจไม่ให้ความสนใจหรือไม่อยากทำความเข้าใจ เพราะเข้าใจว่าเมื่อประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมากก็จะเกิดความยุ่งยากในกระบวนการนโยบายสาธารณะ (มากคนก็มากความ) รัฐหรือผู้ที่มีอำนาจก็คิดเพียงฝ่ายเดียวแล้วจึงสั่งการลงไป ผลที่เกิดขึ้นก็คืออาจเป็นการแก้ไขปัญหาที่ไม่ตรงจุด มีหน้าซ้ำยังบางนโยบายสาธารณะอาจเป็นเชื้อฝันสุ่มให้ไฟของความขัดแย้งเพิ่มมากขึ้นอีกด้วย หรืออย่างไรในกระบวนการนโยบายสาธารณะที่

มีลักษณะเป็นโครงการขนาดใหญ่ (Mega Project) มักมีผลกระทบทางลบอย่างสูง ทั้งผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยา (Phongpaichit, 2003)

ในขณะที่การแสวงหาหนทางในการแก้ปัญหาเพื่อมิให้เกิดผลกระทบด้านลบ หรือนำมาตรการลดผลกระทบด้านลบไปดำเนินการนั้น ในหลายกรณีพบว่า หน่วยงานเจ้าของโครงการมีการหลีกเลี่ยงที่จะดำเนินการลดผลกระทบด้านลบ เนื่องจากการดำเนินการดังกล่าวต้องเสียค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก ในแง่นี้จึงทำให้เกิดการเคลื่อนไหวของผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนจากโครงการ หรือกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมได้ออกมาทำการเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านการก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่ ในบางกรณีได้นำไปสู่การจลาจล หรือการใช้ความรุนแรง

2. กรณีประสบการณ์ความขัดแย้งในแง่เงินทุนกับผู้ใช้แรงงาน เนื่องจากความสัมพันธ์ดังกล่าว เป็นความสัมพันธ์แบบไม่เท่าเทียมกัน ถึงแม้ว่าจะมีการกล่าวถึงไว้ว่า สัญญาระหว่างนายจ้าง (นายทุน) กับลูกจ้าง (ผู้ใช้แรงงาน) จะเป็นกฎหมายเอกชนที่ทั้งสองมีฐานะเท่าเทียมกันก็ตาม และภายหลังก็ได้มีกฎหมายคุ้มครองแรงงาน เพื่อปกป้องผู้ใช้แรงงานไม่ให้ถูกนายทุนเอาเปรียบ ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างนายทุนกับผู้ใช้แรงงานมิได้เป็นความสัมพันธ์ที่อยู่ในระนาบเดียวกัน ตรงกันข้าม เป็นความสัมพันธ์ที่ฝ่ายหนึ่งหนึ่งมีอำนาจเหนือกว่า หรือกล่าวสั้น ๆ ว่านายทุนกับผู้ใช้แรงงานเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจนั่นเอง โดยที่นายทุนจะมีสถานะทางอำนาจที่สูงกว่าผู้ใช้แรงงาน เพราะนายทุนเป็นทั้งนายจ้างที่มีอำนาจเหนือกว่าอยู่แล้วในแง่การบังคับบัญชา และเป็นผู้มีทุนทางเศรษฐกิจที่มากกว่าอีกด้วย ดังนั้น นายทุนต่างแสวงหากำไรสูงสุดโดยการพยายามกดขี่ผู้ใช้แรงงานในด้าน ๆ ทั้งทางด้านที่เป็นตัวเงิน และสวัสดิการอื่น ส่วนฝ่ายผู้ใช้แรงงานเองก็ต้องการค่าแรงและสวัสดิการมากพอที่จะใช้จ่ายในการดำเนินชีวิต แต่สถานะทางอำนาจของตนเองด้อยกว่านายทุน จึงทำให้นายทุนสามารถกดขี่และทำเสมือนว่าพวกผู้ใช้แรงงานไม่มีความสำคัญและไร้อำนาจในที่สุด

ในที่สุดจึงทำให้คนงานหันหน้ามารวมตัวกันเป็นกลุ่มในรูปแบบของ “สหภาพแรงงาน” (Labour Unions) มีการประสานงานกันเพื่อเคลื่อนไหวในลักษณะของ “ขบวนการแรงงาน” โดยใช้เครื่องมือในการต่อสู้ที่สำคัญ คือ การนัดหยุดงาน และการเดินขบวนเพื่อเรียกร้องให้มีการ ปรับปรุงเกี่ยวกับสภาพการจ้างต่าง ๆ ส่วนฝ่ายนายจ้างก็มีการตอบโต้โดยการปิดงานด้าง รวมทั้งการลงโทษทางวินัยแก่แรงงาน (บัณฑิต ชาญเศรษฐภูมิ, 2547 และสมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2534) ความขัดแย้งระหว่างทุนกับแรงงานดังกล่าวนี้บางช่วงมีความเข้มข้นถึงกับจลาจล บางช่วงมีการเคลื่อนไหวภายใต้ธงสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ และในหลายประเทศมีการต่อสู้ผ่านการจัดตั้งพรรคแรงงาน (Labour Party) หรือพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตย (Social Democratic Party) ความขัดแย้งระหว่างทุนกับแรงงานดังกล่าวนี้ เกิดขึ้นอย่างยืดเยื้อในทุก ๆ ประเทศที่มีระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอุตสาหกรรม (Industrial Capitalism)

3. กรณีประสบการณ์ความขัดแย้งในแง่การเคลื่อนไหวในการปกครองของระบอบประชาธิปไตย (Democratization) ในกรณีนี้ถือเป็นการเคลื่อนไหวแบบปกติธรรมดา เพราะการปกครองตามแนวนี้ให้สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคต่อคนในรัฐอย่างเท่าเทียมกัน ดังนั้น ความขัดแย้งในส่วนที่เป็นข้อเรียกร้อง ความต้องการ และการต้องการที่แก้ไขปัญหา ต้องมีอยู่อย่างทุกเมื่อ เชื้อวันอยู่แล้ว แต่ถ้าเมื่อใดก็ตาม ที่กลุ่มหนึ่งกลุ่มใดรับรู้ได้ว่ารัฐ มิได้มีการปกครองตามหลักการแห่งประชาธิปไตย ความขัดแย้งที่มีใช้ปกติข้างต้น ก็จะเกิดขึ้นแทน เช่น การที่กลุ่มต่อต้านรัฐเชื่อว่ารัฐมิได้ปกครองแบบระบอบประชาธิปไตยแล้ว แต่เป็นการปกครองในระบอบอำมาตยาธิปไตย ที่กลุ่มชนชั้นนำจำนวนหนึ่งมีบทบาทสูงในการปกครองประเทศ ทำให้กลุ่มของตนไม่ได้รับการปฏิบัติอย่างเสมอภาคอย่างที่เคยมีมา อันจะนำไปสู่ความขัดแย้งที่รุนแรงได้ หรือกลุ่มต่อต้านรัฐอีกกลุ่มหนึ่งเห็นว่า รัฐที่กำลังปกครองอยู่เป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตยก็จริงแต่เป็นการปกครองในเงาของเผด็จการรัฐสภา เพราะพวกตนเชื่อว่า เสียงข้างน้อยไม่มีบทบาทใดในทางการเมืองเลย และยังเชื่อต่ออีกว่าเสียงข้างมากแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาด จะนำไปสู่การคอร์รัปชันหรือที่เราเข้าใจว่าเป็นผลประโยชน์ทับซ้อน ซึ่งกลุ่มหลังนี้ก็จะแสดงสัญลักษณ์ไม่ต่างกับกลุ่มแรกก็คือการชุมนุมประท้วง และสุดท้ายการใช้ความรุนแรงในการสลายการชุมนุม

4. กรณีประสบการณ์ความขัดแย้งในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ อันสืบเนื่องมาจากรัฐชาติสมัยใหม่มีความขัดแย้งภายในตรรกะของตนเองอยู่สองด้านด้วยกัน คือ ด้านหนึ่งรัฐชาติสมัยใหม่ต่างมีอำนาจอธิปไตยเป็นของตนเอง รัฐชาติแต่ละแห่งจึงมีความต้องการที่จะรักษาความเป็นอิสระและเป็นตัวของตัวเองในการกำหนดนโยบาย โดยไม่ต้องการให้รัฐชาติอื่นเข้ามาแทรกแซงหรือละเมิดอำนาจอธิปไตยของตน แต่ในอีกด้านหนึ่ง รัฐชาติต่างตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เพื่อนำความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบมาใช้ในการพัฒนาประเทศของตน กระนั้นก็ตาม ในการเปิดสู่ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ได้นำสู่การพึ่งพาที่ไม่เท่าเทียม และการกดขี่ขูดรีดที่รัฐชาติขนาดใหญ่ กระทำต่อรัฐชาติขนาดเล็กกว่า เช่น ในปัจจุบันการขูดรีดส่วนเกินทางเศรษฐกิจ โดยผ่านการซื้อถูกขายแพง การเข้าไปลงทุนในต่างประเทศ และการปล่อยเงินกู้ดอกเบี้ยสูง ฯลฯ โดยประเทศมหาอำนาจต่างพยายามเข้าไปแทรกแซง (ทั้งทางตรงและทางอ้อม) ต่อประเทศขนาดเล็กกว่า ส่วนพลเมืองของประเทศ ที่ถูกเอารัดเอาเปรียบส่วนใหญ่มักตกอยู่ในสภาวะยากจน อันนำไปสู่การเคลื่อนไหวต่อสู้ เพื่อเรียกร้องเอกราชและอำนาจอธิปไตยให้กลับคืนมา รวมทั้งการต่อสู้เพื่อความเท่าเทียมและเป็นธรรม ในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ซึ่งการเคลื่อนไหวทั้งหมดดังกล่าวนี้ ได้นำไปสู่การพิพาทระหว่างกันและสงครามอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้

5. กรณีประสบการณ์ความขัดแย้งในแง่ที่เกี่ยวข้องมาจากสาเหตุของการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากพัฒนาการของระบบทุนนิยม ได้นำไปสู่การทำลายสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งสาเหตุของการทำลายล้างดังกล่าวนี้ เกิดจากตรรกะ

การเคลื่อนไหวและพัฒนาการของตัวระบบทุนนิยมเอง เนื่องจากระบบทุนนิยมจะดำรงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อมีการสะสมทุนไปเรื่อย ๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ด้วยการผลิตที่อยู่บนฐานของการแข่งขัน ซึ่งผลักดันให้ “กฎของมูลค่า” (Law of Value) แสดงอิทธิฤทธิ์ของตัวมันเองออกมาในการผลักดันให้การดำรงอยู่ของทุนจะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อทุนมีการผลิตซ้ำแบบขยายเท่านั้น กล่าวคือ ท่ามกลางการแข่งขันนั้น เพื่อมิให้พ่ายแพ้ต่อคู่แข่ง หน่วยการผลิตจึงมีการพัฒนาเทคโนโลยีทางการผลิต และจัดระบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ อันทำให้สามารถดำเนินการผลิตได้จำนวนมากขึ้น โดยมีต้นทุนต่อหน่วยต่ำลง และแก้ปัญหาผลผลิตล้นเกิน ด้วยการจงใจให้เกิดลัทธิบริโภคนิยม

เมื่อผู้คนมีการบริโภคอย่างมากมาย จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องมีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างล้างผลาญ ในขณะที่เดียวกันก็จะเกิดขบวนการของภาคประชาสังคมฝ่ายก้าวหน้าที่ออกมาเคลื่อนไหวเพื่อพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศวิทยาขึ้น อันนำไปสู่ความขัดแย้งและการต่อสู้ที่ยืดเยื้อยาวนาน และความขัดแย้งดังกล่าวนี้ จะทวีความรุนแรงมากขึ้นในอนาคตอันใกล้

6. กรณีประสบการณ์ความขัดแย้งในแง่ของอัตลักษณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อัตลักษณ์เชิงกลุ่มที่สมาชิกนำลักษณะการของกลุ่มมาให้นิยามแก่ตัวตนของตัวเอง เช่น ความเป็นชาติ ชาติพันธุ์ เพศสภาพ ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งเน้นเสรีภาพส่วนบุคคล และความเป็นปัจเจกชนนิยมในระดับสูง ได้ทำให้อัตลักษณ์ส่วนบุคคล (Personal Identity) และอัตลักษณ์เชิงกลุ่ม (Collective Identity) ปรากฏตัวขึ้นอย่างท้าทาย

1.5 แนวคิดหลักของการจัดการความขัดแย้ง

ความเชื่อดั้งเดิมของความขัดแย้งเป็นสิ่งที่ต้องหลีกเลี่ยง ห้ามเผชิญหน้า เป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา และในเรื่องกรณีของความขัดแย้งก็จะจางหายไปเอาตามธรรมชาติ หรือความเชื่อที่ว่าการบริหารจัดการความขัดแย้งเป็นเรื่องของพรสวรรค์ส่วนบุคคลมากกว่าองค์ความรู้และประสบการณ์เชิงวิชาการ เพราะความเชื่อเหล่านี้ผู้เขียนเห็นว่าเป็นความเชื่อที่ผิดอย่างมหันต์ เหตุผลคือเมื่อเราหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง ข้อเท็จจริงความขัดแย้งนั้นก็ไม่ได้จางหายไปไหนอย่างที่เข้าใจกัน ที่สำคัญความขัดแย้งเพียงลดระดับอุณหภูมิลงและรอวันปะทุขึ้นอีกครั้ง ถ้ายังคู่กรณีหรือผู้ที่เกี่ยวข้องยังนิ่งเฉยหรือเป็นเรื่องของพรสวรรค์ เพราะมักจะต้องติดตัวบุคคลโดยไม่สามารถส่งต่อให้กันได้ ดังนั้น เมื่อไม่มีผู้ที่มีพรสวรรค์ในการแก้ไขความขัดแย้งแล้ว ความขัดแย้งนั้น ๆ ก็ยังดำรงอยู่ได้จนกว่าจะมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งล้มหายตายจากแล้วความขัดแย้งจะจบลงด้วยดี อย่างไรก็ตามหลักฐานเชิงประจักษ์ในส่วนที่เป็นงานวิชาการและประสบการณ์มีอยู่เป็นจำนวนมาก ผู้เขียนจะขออนุญาตนำข้อมูลมาเสนอพอสังเขป ดังนี้

1. การบริหารจัดการความขัดแย้งที่ดีก็คือ คู่กรณีทั้งสองฝ่ายควรหันหน้าเข้ามาพูดคุยกัน และที่สำคัญไม่ควรละทิ้งเพิกเฉยกรณีขัดแย้งนั้นไป ตลอดจนทางออกของคู่ขัดแย้งไม่ควรอย่างยิ่งที่จะต้องให้ทั้งสองฝ่ายสูญเสียไม่ว่าจะเป็นชีวิตหรือทรัพย์สิน กล่าวคือ การบริหารจัดการความขัดแย้งจะขอเสนอประการแรกคือ เราจะต้องใช้และต้องแสวงหาวิถีทางของ “สันติวิธี” เท่านั้นในการจัดการความขัดแย้ง และจะต้องปฏิเสธการใช้ความรุนแรงอย่างเด็ดขาด

ขณะที่การใช้รูปแบบการแก้ไขความขัดแย้งในด้วยวิธีสันติวิธี มักจะนิยมใช้การเจรจา หรือกล่าวง่าย ๆ คือ “การพูดคุย” ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยเป็นการเจรจาทั้งคู่กรณีขัดแย้งเองหรืออาจนำฝ่ายที่สาม (Third Party) เข้าร่วมด้วย หลักการสำคัญของวิธีนี้ก็คือมุ่งให้ทั้งสองฝ่ายได้แลกเปลี่ยนสภาพความเป็นมาของปัญหาระหว่างกัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจในเหตุผล อันจะนำไปสู่การปรับความเข้าใจกันดีต่อกัน อันจะนำไปสู่ความร่วมมือต่อกันในอนาคต และที่สำคัญที่สุดหลักการนี้ จะต้องยึดมั่นในหลักการของความเป็นมนุษย์ (เห็นค่าของความเป็นคน) เน้นความสำคัญของสิทธิ เสรีภาพ และการเสมอภาค

2. การจัดการความขัดแย้งจะต้องทำให้เกิดความเป็นธรรมแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย และเสมอภาค โดยเฉพาะกลุ่มที่ไร้อำนาจจะต้องได้รับการคุ้มครอง เสียงของชาวบ้านทั่วไปหรือกลุ่มคนที่อยู่ชายขอบ จะต้องได้ยินและมีเจ้าภาพรับผิดชอบ และจะต้องมีข้อตกลงในการกระจายผลประโยชน์ระหว่างผู้ได้และผู้เสียอย่างยุติธรรม ดังนั้น ผู้เสียที่ประโยชน์จะต้องได้รับการเยียวยาชดเชยอย่างเป็นธรรม และสมเหตุสมผล และผู้ที่ได้ประโยชน์ต้องเป็นผู้รับผิดชอบในส่วนของงานเยียวยาชดเชยกับผู้เสียประโยชน์ และเมื่อทุกฝ่ายได้รับการผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมแล้ว (แก้วสรร อดิโพธิ, 2543) ความขัดแย้งก็จะยุติลง

3. ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการความขัดแย้ง จะต้องมึระบบคิดที่ว่า กระบวนการความขัดแย้งเป็นเรื่องธรรมดาที่อาจเกิดขึ้นได้ และเป็นปกติเสมอ ดังนั้น ผู้ที่เกี่ยวข้อง ผู้มีอำนาจ ชุมชน หรือสังคมจะต้องกล้าเผชิญหน้าความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้น ที่สำคัญจะต้องเข้าไปจัดการกับความขัดแย้งโดยเร็วอย่าปล่อยให้เวลาความขัดแย้งผ่านไปนาน รังแต่จะแก้ไขยาก และมีความสลับซับซ้อนมากขึ้นอีกด้วย และจะต้องไม่ใช่อำนาจไปกดทับ/ปิดกั้นความขัดแย้งเอาไว้ (Robbins and Judge, อ้างแล้ว) หน้าที่ของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความขัดแย้งก็คือ ทำอย่างไรจึงจะทำให้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เป็นความขัดแย้งในเชิงบวก คือ เป็นความขัดแย้งที่ไม่รุนแรงเกินไป ไม่มีส่วนผสมของอารมณ์มากเกินไป โดยอยู่ภายใต้ของบรรยากาศเจรจากันด้วยเหตุผล อันจะนำไปสู่ความคิดใหม่ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความคิดเชิงสร้างสรรค์ควรได้รับการส่งเสริมและพัฒนาให้เจริญงอกงามมากยิ่งขึ้น อันจะส่งผลให้สังคมเกิดพลังของการเปลี่ยนแปลงในเชิงบวก

นอกจากนี้ ในการจัดการความขัดแย้ง ยังจะต้องคำนึงถึงประเด็นทางด้านสภาวะแวดล้อมที่สำคัญ กล่าวคือ การจัดการความขัดแย้งแบบสันติวิธี มีอาจเกิดขึ้นได้ในบริบทของสังคมที่มีการปิดกั้น

การสื่อสาร ทำให้ผู้มีอำนาจมีอาจเข้าใจปัญหาและความต้องการของประชาชนที่อยู่ข้างล่างได้ ในทางตรงข้าม สังคมที่เอื้ออำนวยให้เกิดความเป็นไปได้ที่จะจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธี จะต้องเป็นสังคมประชาธิปไตยเท่านั้น เนื่องจากสังคมดังกล่าวให้ความสำคัญกับการสื่อสารสองทาง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สังคมเปิดช่องทางให้คนชายขอบสามารถเสนอความคิดของตนเองไปยังผู้มีอำนาจได้ ขณะเดียวกันผู้มีอำนาจก็ต้องรับฟังความคิดเห็นของคนชายขอบด้วยความตั้งใจและจริงจัง (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, อ้างแล้ว: 19)

ประการต่อมา แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม (Social Capital) ยังเป็นหนึ่งในปัจจัยด้านสถานะแวดล้อม เนื่องจากทุนทางสังคมเป็นการสะสมทุนแห่งความเข้าใจ การแลกเปลี่ยน ความไว้วางใจ เชื่อใจ และการสร้างเครือข่าย ถ้าชุมชน สังคม หรือเมืองที่ปราศจากทุนทางสังคมดังกล่าว จะเป็นสถานะที่สมาชิกขาดความไว้วางใจต่อกัน เมื่อความไว้วางใจต่ำ จะนำไปสู่ข้อจำกัดในการสร้างเครือข่าย ความสัมพันธ์ และข้อจำกัดในการแลกเปลี่ยนทางสังคม อันจะนำไปสู่สถานะตัวใครตัวมัน การเอาตัวรอดเฉพาะตัว หรือไม่เชื่อใจกันนำไปสู่สังคมที่มีสมาชิกหวาดระแวงสงสัยการกระทำอย่างอีกฝ่าย หรือเมื่อเพื่อนสมาชิก หรือสังคมต้องการความช่วยเหลือก็ยากที่หาความร่วมมือจากเหล่าสมาชิกอื่น และที่สำคัญที่สุดเมื่อสมาชิกการกระทบกระทั่งกัน หรือไม่พอใจอีกฝ่าย หรือขัดแย้งกันในบางกรณีบรรยากาศในการพูดคุยก็จะเต็มไปด้วยสถานการณ์ที่ขุ่นมัว ไม่เป็นมิตร หรือหาทางออกให้แกกันและกันยาก สิ่งเหล่านี้เป็นสถานการณ์ที่จะนำไปสู่ความขัดแย้งให้เกิดขึ้นได้โดยง่าย (Putnam, 1993) ตรงกันข้ามกับบริบทของสังคมที่มีการสะสมทุนทางสังคมเอาไว้ในระดับสูง ซึ่งผู้คนมีความไว้วางใจต่อกัน ให้ความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาของส่วนรวม การช่วยเหลือซึ่งกันและกันถือเป็นเรื่องปกติทั่วไป และเสียสละเพื่อผู้อื่นด้วยความยินดี จะเห็นได้ว่าสังคมแบบนี้ สามารถจัดการความขัดแย้งได้โดยง่าย หรือแม้ว่ามีฝ่ายใดผิดอีกฝ่ายหนึ่งก็พร้อมจะให้อภัยและเข้าใจกัน

ประการสุดท้ายที่จะกล่าวถึงก็คือ แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม (Cultural Context) เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการจัดการความขัดแย้ง (Leung and Tjosvold, 1998) เนื่องจากแต่ละสังคมต่างมีความโดดเด่น/พิเศษ/แตกต่าง/หลากหลาย และมีความเข้าใจต่อสถานการณ์แวดล้อม และวิถีชีวิตของตนที่แตกต่างกันอีกด้วย ดังนั้น การเข้าใจถึงกระบวนการของความขัดแย้งของแต่ละสังคมจึงมีความแตกต่างกันตามไปด้วย ตลอดจนแต่ละสังคมยังมีความเชื่อทางวัฒนธรรมที่ไม่เหมือนอีกยิ่ง ทำให้ความคิด การกระทำ หรือการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน มีลักษณะเฉพาะเจาะจงลงไปอีก ซึ่งการทำความเข้าใจเรื่องเหล่านี้ ผู้ที่เกี่ยวข้องจะต้องมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง และจะต้องใช้ความละเอียดรอบคอบในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ดังนั้น ในการแสวงหาวิธีการจัดการความขัดแย้งจะต้องคำนึงอยู่ตลอดเวลาว่า วิธีการจัดการความขัดแย้งดังกล่าวนั้นสามารถเข้ากันได้กับวัฒนธรรมของท้องถิ่นหรือไม่

1.6 สรุป

ผลงานเล่มนี้ ได้เขียนขึ้นจากการศึกษาค้นคว้าเอกสารอันหลากหลายเป็นจำนวนมาก โดยมีวัตถุประสงค์สำหรับใช้เป็นเอกสารประกอบการสอน โดยในบทที่ 2 แสดงให้เห็นว่าประชาธิปไตย มีความสำคัญต่อการจัดการความขัดแย้งอย่างไร โดยทำการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างประชาธิปไตย 5 รูปแบบ คือ ประชาธิปไตยแบบตัวแทน ประชาธิปไตยทางตรง ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ประชาธิปไตยแบบสมาคม และประชาธิปไตยแบบอภิปรายไตร่ตรอง โดยจะแสดงให้เห็นว่า ประชาธิปไตยแต่ละรูปแบบต่างเปิดช่องทางให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในระดับและรูปแบบ/วิธีการที่แตกต่างกัน อันนำไปสู่ลักษณะของความขัดแย้งและการปรับตัวต่อความขัดแย้งไม่เหมือนกัน

บทที่ 3 เป็นการศึกษาถึงบทบาทของทุนทางสังคมที่มีผลต่อความขัดแย้งและการจัดการความขัดแย้ง โดยแสดงให้เห็นว่า สังคมที่ปราศจากทุนทางสังคม จะทำให้เกิดความขัดแย้งได้โดยง่าย และเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นแล้วก็จะแก้ไขได้ยาก อันตรงข้ามกับสังคมที่สามารถสะสมทุนทางสังคมเอาไว้ เป็นจำนวนมาก ย่อมทำให้สมาชิกของสังคมมีความไว้วางใจต่อกัน มีความตั้งใจที่จะร่วมมือต่อกัน อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาทางสังคม และความขัดแย้งเกิดขึ้นได้ยาก รวมทั้งเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นแล้วก็จะสามารถแก้ไขปัญหาได้โดยง่าย ส่วนบทที่ 4 จะได้กล่าวถึงปัจจัยทางด้านอัตลักษณ์ที่ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งทางสังคมขึ้น โดยทำการวิเคราะห์พอสังเขป เกี่ยวกับรูปแบบของอัตลักษณ์แห่งชาติ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ อัตลักษณ์พื้นฐานของเพศสภาพ และอัตลักษณ์ทางชนชั้น

บทที่ 5 เป็นการศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน แนวคิดทฤษฎีว่าด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่วนบทที่ 6 เป็นการศึกษาถึงรูปแบบและวิธีการต่าง ๆ ของการมีส่วนร่วม ได้นำวิธีการของการมีส่วนร่วมมาทำการวิเคราะห์อย่างละเอียดจำนวน 4 วิธีการ คือ ประชาพิจารณ์ ประชามติ สานเสวนา และการเจรจาต่อรองร่วม รวมทั้งการนำฝ่ายที่สามเข้ามาร่วมในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง

ขณะบทที่ 7 จะได้วิเคราะห์ถึงความขัดแย้งเชิงโครงสร้างที่เกิดขึ้น ในยุคทุนนิยมโลกาภิวัตน์ปัจจุบันว่ามีอะไรบ้าง พร้อมกับข้อเสนอแนะอันเป็นทางออกของความขัดแย้งดังกล่าว นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ดำเนินการ ต่อสู้เพื่อผลักดันและแสวงหาทางออกให้แก่ปัญหาความขัดแย้งดังกล่าว

และบทที่ 8 ซึ่งเป็นบทสุดท้าย จะนำเสนอผลงานวิจัยประกอบการสอนในชั้นเรียน เรื่อง “บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กับการจัดการความขัดแย้งชุมชนท้องถิ่น กรณีศึกษา 3 จังหวัดในภาคตะวันออก อันได้แก่จังหวัดระยอง จันทบุรี และตราด” โดยใช้หน่วยวิเคราะห์ (Units of Analysis) เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งผู้เขียนได้เลือกตัวอย่างเชิงคุณภาพเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน 6 แห่ง ทั้งนี้ในแต่ละแห่งมีความบริบทความขัดแย้งที่แตกต่างกันตาม

สภาพแวดล้อมของพื้นที่ และเป็นที่น่าสนใจทั้ง 6 แห่งได้มีกระบวนการจัดการความขัดแย้งที่ประสบ
ผลสำเร็จอย่างมาก โดยจะอธิบายในส่วนของบทนี้ต่อไป

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

แบบฝึกหัดท้ายบทที่ 1

จงตอบคำถามต่อไปนี้

1. ทำไมต้องให้ความสำคัญในการการศึกษาความขัดแย้ง
2. ความหมายของความขัดแย้งคืออะไร มีกระบวนการหรือองค์ประกอบอะไรบ้าง
3. แนวคิดหลักของการจัดการความขัดแย้งคืออะไร
4. รูปแบบของความขัดแย้งลักษณะอย่างไร
5. กระบวนการความขัดแย้งในปัจจุบันมีแนวโน้มอย่างไร

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2555). **ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร:

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ฉันทนา (บรรพศิริโชติ) หวันแก้ว. (2542). “ความขัดแย้งในสังคมไทย: ช่องว่างของการรับรู้และความเข้าใจ”, ใน **ความขัดแย้งในสังคมไทยยุควิกฤติเศรษฐกิจ**, พิชรี สิริโรสบรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร: คบไฟ.

ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. (2556). **ความรู้พื้นฐานทางรัฐศาสตร์**. เอกสารประกอบคำสอนวิชาความรู้พื้นฐานทางรัฐศาสตร์. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี. จันทบุรี: ม.ป.พ.

_____ . (2557). **สัมภาษณ์**. เมื่อวันที่ 28 สิงหาคม 2557.

ไชยันต์ รัชชกุล. (2545). **ความขัดแย้งในบริบทของสันติศึกษา: สันติศึกษา**. เอกสารการสอนชุดวิชาสันติศึกษา หน่วยที่ 1-7. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

บัณฑิต ธนชัยเศรษฐวุฒิ. (2547). **รายงานผลการศึกษา เรื่อง ประเมินสถานการณ์สิทธิมนุษยชนด้านแรงงาน ปี 2544 – 2546: เสนอต่อคณะกรรมการจัดทำรายงานประเมินผลสถานการณ์สิทธิมนุษยชนประจำปี คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ**.

เพ็ญพิสุทธิ์ อินทรภิรมย์. (2549). **รัฐไทยกับคนจีน (พ.ศ. 2475-2487)**.

วิทยานิพนธ์หลักสูตรอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วันชัย วัฒนศัพท์. (2547). **ความขัดแย้ง: หลักการ และเครื่องมือแก้ปัญหา**. พิมพ์ครั้งที่ 2.

นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า.

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2534). **การเปลี่ยนแปลงความขัดแย้งของขบวนการแรงงานภาคเอกชน พ.ศ. 2515 – 2534” โฉมหน้าแรงงานไทย**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน.

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2553). **การจัดการความขัดแย้งและการมีส่วนร่วมของประชาชน**.

กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกริก.

สุภางค์ จันทวานิช. (2547ก). **การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 6.

กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____ . (2547ข). **วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร:

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____ . (2557). **ทฤษฎีสังคมวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ 6.

กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
สุภางค์ จันทวานิช และรุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข. (2549). “แนวคิดทางสังคมวิทยา
ของปีแอร์ บูร์ดิเอดู”, ใน **รวมบทความทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ปี 2549**.
เนื่องในโอกาสเกษียณอายุราชการของศาสตราจารย์ ดร.อมรา พงศาพิชญ์.
กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วน ศรีบูรณคอมพิวเตอร์-การพิมพ์ จำกัด.
เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์. (2534). **ความขัดแย้งการบริหารเพื่อสร้างสรรค์**. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพมหานคร: กันฮ่อ แกรมมี่.
_____. (2540). **ความขัดแย้ง: การบริหารเพื่อสร้างสรรค์**. กรุงเทพมหานคร:
ตะเกียง.

ภาษาอังกฤษ

Copp, David. (2002). “Social Unity and the Identity of Persons”, **The Journal of Political Philosophy**, Vol. 10, No. 4.
Hall, Stuart and Paul du Gay. (2003). **Questions of Cultural Identity**. London: SAGE.
Leung, Kwod and Dean Tjosvold. (1998). “Introduction: Conflict Management in the Asia Pacific”, in Kwok Leung and Dean Tjosvold (Editors). **Conflict Management in the Asia Pacific: Assumptions and Approaches in Diverse Culture**. Singapore: John Wiley & Sons (Asia).
Phongpaichit, Pasuk. (2003). “Why the Decision-making Process on Big Projects has to Chang”, in **Thailand Human Rights Journal**. Vol. 1.
Robbins, P. Stephen and Timothy A. Judge. (2015). **Organizational Behavior: Global Edition**. 16th. Harlow: Pearson Education Limited.

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 2

เนื้อหา

บทที่ 2 ประชาธิปไตยกับการจัดการความขัดแย้ง

- 2.1 แนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตย
- 2.2 ประชาธิปไตยแบบกระแสหลัก
- 2.3 ประชาธิปไตยแบบทางเลือก
- 2.4 สรุป

จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม

เมื่อศึกษาบทที่ 2 แล้วนักศึกษาสามารถ

1. เข้าใจถึงแนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตย ว่ามีที่มาอย่างไร ลักษณะสำคัญเป็นอย่างไร
2. เข้าใจถึงองค์ประกอบของแนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยแบบตัวแทน ประชาธิปไตยทางตรง ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ประชาธิปไตยแบบสมาคม และประชาธิปไตยแบบอภิปรายไตร่ตรอง

กิจกรรมการเรียนการสอนประจำบท

1. ผู้สอนอธิบายทฤษฎีบท บทแทรก และบทตั้ง แล้วซักถามพร้อมยกตัวอย่างประกอบการบรรยายโดยใช้โปรแกรมเตอร์
2. ผู้สอนแบ่งผู้เรียนเป็นกลุ่ม ๆ ละประมาณ 5 คน เพื่อศึกษาทฤษฎีบท บทแทรก และบทตั้ง แล้วอภิปรายในกลุ่ม
3. ให้ผู้เรียนศึกษาเอกสารประกอบการสอน และตำราที่เกี่ยวข้องแล้วให้ผู้เรียนฝึกการอ้างเหตุผลของการพิสูจน์ทฤษฎีบท บทแทรก และบทตั้ง
4. ผู้สอนและผู้เรียนร่วมอภิปรายและหาข้อสรุปร่วมกันอีกครั้งหนึ่ง
5. ผู้สอนให้ผู้เรียนทำแบบฝึกหัดบทที่ 2
6. ผู้สอนให้ผู้เรียนทำแบบทดสอบย่อยหลังจากเรียนจบบทที่ 2

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารประกอบการสอนรายวิชาสัมมนาการจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่นไทย
2. ตำราสัมมนาการจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่นไทย
3. คอมพิวเตอร์ และอินเทอร์เน็ต
4. วิทยู วารสารรายสัปดาห์ หนังสือพิมพ์ วีทีทัศน์ และโทรทัศน์

5. หนังสือและบทความที่เกี่ยวข้อง
6. ห้องสมุด

การวัดผลและประเมินผล

1. สังเกตจากการซักถามผู้เรียน สังเกตพฤติกรรมและความสนใจในเนื้อหาของนักศึกษา
2. สังเกตจากการร่วมกิจกรรมของผู้เรียน
3. สังเกตจากความสนใจ
4. สังเกตจากการอภิปรายกลุ่มย่อยและอภิปรายสรุป
5. ประเมินผลจากการทำแบบฝึกหัดบทที่ 2
6. ประเมินผลจากการทดสอบย่อยและจากการทดสอบปลายภาค
7. แบบทดสอบก่อนเรียน
8. แบบทดสอบหลังเรียน
9. แบบประเมินการสังเกตพฤติกรรม

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บทที่ 2

ประชาธิปไตยกับการจัดการความขัดแย้ง

ในบทนี้จะขออธิบายถึง ระบอบประชาธิปไตย (Democracy) ซึ่งเป็นหลักการพื้นฐานสำคัญในการสร้างการมีส่วนร่วมเพื่อลดและขจัดความขัดแย้ง คำถามคือแล้วการปกครองในระบอบประชาธิปไตยมีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการความขัดแย้งได้อย่างไร คำตอบต่อความถามนี้ก็คือ หลักพื้นฐานสำคัญของระบอบประชาธิปไตยข้อหนึ่งก็คือ ประชาชนมีสิทธิ เสรีภาพ ภายใต้กรอบของกฎหมาย ดังนั้น หลักนี้เสมือนหนึ่งช่องโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิ เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นในเรื่องใด ๆ ก็ตามที่กระทบต่อความเป็นอยู่ของตน ถ้าข้อเสนอแนะหรือความคิดเห็นส่วนบุคคลไม่มีพลังพอ หลักพื้นฐานยังเปิดทางให้ประชาชนเข้าก่อตั้งกลุ่มเพื่อเพิ่มพลังต่อรองกับรัฐมากขึ้น ทั้งยังรวมถึงบุคคลหรือกลุ่มสามารถแสดงออกเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่สาธารณะได้อีกด้วย อันจะนำไปสู่พลังผลักดันข้อเสนอแนะและความคิดเห็นไปสู่รัฐ โดยสะท้อนจากล่างขึ้นบน ก่อให้เกิดเป็นการสื่อสารสองทางที่นำความเข้าใจต่อกันระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง ในการจัดการความขัดแย้งในสังคม

ขณะที่ระบอบประชาธิปไตยดูเหมือนจะเป็นบทสรุปในการระบอบการปกครองของประเทศส่วนใหญ่ในโลกก็ตาม (ในแง่ของการเป็นระบอบการปกครองที่มีความชั่ว/เลวน้อยที่สุด) แต่กระนั้นก็ตาม ปัญหาสำคัญที่จากเกิดจากระบอบนี้ ก็ยังพบได้ในงานวิชาการ หรือแม้กระทั่งภาคปฏิบัติทั่วไป กล่าวคือ ปัจจุบันระบอบประชาธิปไตย มีความหมายคลุมเครือ ไม่ชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อกล่าวถึง ประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน แต่ในความเป็นจริง สังคมจะมีการจัดระเบียบอย่างไรจึงจะสามารถทำให้อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนได้อย่างแท้จริง ในส่วนนี้ผู้ที่มิอำนาจ หรือนักวิชาการเท่านั้นสามารถออกแบบตีความประชาธิปไตยได้หลายรูปแบบ เช่น ประชาธิปไตยแบบตัวแทน ประชาธิปไตยแบบโดยตรง ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ประชาธิปไตยแบบสมภาค และประชาธิปไตยแบบอภิปรายไตร่ตรอง เป็นต้น (โชติสา ขาวสนิท, 2548)

ทั้งนี้ยังรวมถึงปัญหาในภาคปฏิบัติของระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทนที่ว่า ประการแรก ประชาชนยังมีสิทธิในการควบคุมรัฐบาลอย่างแท้จริง มิใช่เป็นการเขียนไว้เฉพาะในรัฐธรรมนูญ แต่ในทางปฏิบัติประชาชนไม่มีอำนาจใด ๆ ทั้งสิ้น ประการที่สอง ประชาชนต้องได้รับการมีตัวแทนอย่างกว้างขวาง นั่นคือ การให้สิทธิและเสียงในการเมืองต้องถึงแก่มหาชนทั่วไป โดยไม่กีดกันกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดโดยเฉพาะ ประการที่สาม สิทธิมนุษยชนอันเป็นสิทธิพื้นฐานของประชาชนได้รับการคุ้มครอง เช่น สิทธิและเสรีภาพเกี่ยวกับการพูด การเขียน และการตั้งสมาคมฯ ตลอดจนออกหนังสือพิมพ์ หรือ เสรีภาพในการเลือกนับถือศาสนาได้ตามใจปรารถนารวมถึงสิทธิในการเป็นเจ้าของทรัพย์สิน เป็นต้น (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2556: 199)

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันผลงานทางวิชาการได้มีข้อสรุปคล้ายตามกันว่าระบอบประชาธิปไตย มีรูปแบบใหญ่ ๆ อยู่ด้วยกันสองรูปแบบ คือ รูปแบบแรก ประชาธิปไตยโดยตรงหรือมีส่วนร่วม (Direct or Participatory) และรูปแบบที่สอง ประชาธิปไตยแบบตัวแทน (Representative) และในแต่ละรูปแบบทั้งสองนั้นก็จะมีลักษณะของระบอบประชาธิปไตยแบบเฉพาะเจาะจง ซึ่งในแต่ละลักษณะจะมีความเป็นเฉพาะตัว ดังนั้น ในบทนี้จะได้ทำการวิเคราะห์ ถึงระบอบประชาธิปไตยแต่ละลักษณะ ว่ามีความผูกโยงอย่างไรกับปัญหาของความขัดแย้ง และจะนำประชาธิปไตยแต่ละลักษณะไปใช้กับการจัดการความขัดแย้งอย่างไร ตลอดจนจะขอนำเสนอประมวลประชาธิปไตยทางเลือกในรูปแบบอื่นอีกด้วย โดยจะแบ่งประเด็นในการนำเสนอ ดังนี้

1. แนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตย
2. ประชาธิปไตยแบบกระแสหลัก
3. ประชาธิปไตยแบบทางเลือก

2.1 แนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตย

แนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตยประกอบด้วย 7 ประการ ดังต่อไปนี้ (สมเกียรติ วันทะนะ, 2544: 178 – 189; สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2553: 46 – 49 และชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, อ้างแล้ว: 202 – 211)

1. อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน (Popular Sovereignty) หมายถึง อำนาจอสูงสุดเป็นของประชาชน ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของอุดมการณ์ประชาธิปไตยแรกเริ่ม ในอันที่จะทำให้ประชาชนทุกคนมีสิทธิทางการเมืองเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดชะตาชีวิตเป็นของตนเอง ทั้งในส่วนของกำหนดยุทธศาสตร์และการกระจายผลประโยชน์และทรัพยากร หรือเรียกว่า ประชาธิปไตยแบบโดยตรง ขณะที่ชุมชนทางการเมืองได้ขยายตัวโดยได้เพิ่มจำนวนประชากรมากขึ้น ทำให้ประชาชนจำนวนมากไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองได้ทุกคน จึงนำมาสู่การเลือกตั้งตัวแทนเพื่อทำหน้าที่ตัดสินใจแทนตน จะเห็นได้ว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนก็จริงแต่ไม่สามารถใช้อำนาจนั้นได้โดยตรง ประชาชนจึงจำเป็นต้องใช้อำนาจทางอ้อม หรือเรียกว่าประชาธิปไตยแบบตัวแทน

2. สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค (Individuals' Rights, Liberty, and Equality) ซึ่งเป็นหัวใจของอุดมการณ์แบบเสรีนิยมและสืบทอดต่อมาสู่อุดมการณ์ประชาธิปไตย สิทธิในที่นี้มีอยู่หลากหลายประเภท เช่น สิทธิพลเมือง สิทธิทางการเมือง สิทธิทางสังคม หรือสิทธิทางเศรษฐกิจ เป็นต้น ส่วนความเสมอภาค คือ ความเท่าเทียมกันต่อหน้ากฎหมายและโอกาส (Equality before the Law and Opportunity) แต่มิได้รวมถึงความเท่าเทียมกันในผลแห่งการกระทำ

3. ฉันทานุมัติ (Consent) เนื่องจากอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน แต่ประชาชนไม่ได้ใช้อำนาจในการปกครอง โดยจะมอบให้ผู้อื่นมาปกครองแทน ด้วยเหตุนี้จึงมีความจำเป็นที่ผู้ปกครองจะต้องได้รับความยินยอมจากประชาชน โดยการให้ประชาชนเลือกผู้ปกครอง อย่างไรก็ตาม เมื่อประชาชนได้เลือกผู้ปกครองแล้ว ประชาชนยังมีฉันทานุมัติในการที่จะถอดถอนผู้ปกครองที่ตนเองได้เลือกอีกด้วย

4. เสียงส่วนใหญ่ (Majority Rule) เป็นการหาข้อยุติที่ดีที่สุดในทางปฏิบัติ มี 2 ประเภท คือ (1) เสียงเกินกว่าครึ่งหนึ่งของเสียงทั้งหมด (Absolute Majority) กล่าวคือ เสียงส่วนใหญ่ที่เกินครึ่งหนึ่งของจำนวนผู้มีสิทธิออกเสียงทั้งหมด (มากกว่าร้อยละ 50) และ (2) เสียงมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ แต่ยังไม่ถึงครึ่งหนึ่ง (Simple Majority) กล่าวคือ เสียงส่วนใหญ่ที่ไม่เกินครึ่งหนึ่งของจำนวนผู้มีสิทธิออกเสียงทั้งหมด แต่เมื่อมีการนับเสียงแล้วมีจำนวนเสียงมากที่สุด เช่น จำนวนผู้มีสิทธิออกเสียงทั้งหมด 100 คน ถ้าเป็นเสียงส่วนใหญ่ก่อนครึ่งหนึ่งก็จะเท่ากับ 51 คนขึ้นไป ผู้ที่ถูกเลือกก็กลายเป็นตัวแทนของประชาชนในการทำหน้าที่แทนพวกเขา

ส่วนเสียงส่วนใหญ่ยังไม่ถึงครึ่งหนึ่ง คือ ในกรณีที่มีผู้ลงสมัครรับเลือกมากกว่า 2 คน ตัวอย่างเช่น จำนวนผู้ที่ออกเสียงเลือกคนที่ 1 เท่ากับ 25 คะแนน คนที่ 2 เท่ากับ 35 คะแนน และคนที่ 3 เท่ากับ 20 คะแนน และคนที่ 4 เท่ากับ 10 คะแนน และไม่ออกเสียง เท่ากัน 10 คะแนน จะเห็นได้ว่าคะแนนที่ได้ไม่เกินครึ่งหนึ่ง คือ 51 คะแนนขึ้นไป แต่คนที่ถูกเลือกที่ 3 ได้คะแนนมากที่สุดของผู้ที่ลงสมัครรับเลือก ดังนั้น จึงได้รับเลือกเป็นผู้แทนของชุมชนแห่งนี้

ส่วนฝ่ายที่อยู่ตรงข้ามเสียงส่วนใหญ่ คือ เสียงส่วนน้อย มี 2 ประเภท คือ (1) ส่วนน้อยถาวร (Permanent Majority) หมายถึง เมื่อมีการออกเสียงลงคะแนนจะกี่ครั้งก็แพ้ทุกครั้ง เนื่องจากเป็นส่วนน้อยที่ถูกกีดกันด้านชาติพันธุ์ ศาสนา และเพศสภาพ เป็นต้น ในระบอบประชาธิปไตยจะต้องมีกลไกป้องกันมิให้เสียงส่วนน้อยถูกรังแก เช่น กำหนดสัดส่วนของตัวแทนให้แก่กลุ่มเสียงข้างน้อยอย่างเหมาะสม และ (2) ส่วนน้อยไม่ถาวร (Impermanent Minority) หมายถึง เมื่อมีการออกเสียงลงคะแนนในแต่ละครั้งจะได้คะแนนเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ ซึ่งในกรณีหลังนี้ เสียงส่วนน้อยต้องปฏิบัติตามเสียงส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตาม ในระบอบประชาธิปไตยต้องคำนึงถึงสิทธิของเสียงส่วนน้อย (Minority Rights) อันหมายถึง ผู้มีสิทธิออกเสียงจะต้องไม่มุ่งเอาชนะด้วยคะแนนเสียงเพียงอย่างเดียว แต่จะต้องมุ่งแสวงหาทางประนีประนอม และยึดทางสายกลาง

5. การเป็นตัวแทน (Representation) อุดมการณ์ประชาธิปไตยเชื่อในระบบตัวแทนที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชน ซึ่งตัวแทนมี 4 ประเภท คือ (1) ตัวแทนที่มีอำนาจตัดสินใจและดำเนินการแทนประชาชน (Trustee) (2) ตัวแทนที่นำความคิดของประชาชนไป ดำเนินการ (Delegate) (3) ตัวแทนที่เสนอพันธะสัญญากับประชาชนก่อน และเมื่อได้รับการเลือกตั้งแล้ว จะต้อง

นำพันธะสัญญาไปดำเนินการให้บรรลุผล (Mandate) และ (4) ตัวแทนที่มาจากกลุ่มย่อยของสังคมตาม สัดส่วน (Representative Cross-section หรือ Resemblance)

6. การปกครองที่เปิดเผยและตรวจสอบได้ (Open and Accountable Government)

“การเปิดเผย” หมายถึง ประชาชนสามารถรับทราบได้เกี่ยวกับการทำงานของรัฐบาลโดยวิธี ดังนี้

- 1) เปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับนโยบายให้ประชาชนทราบ
- 2) เปิดโอกาสให้ประชาชนและสื่อมวลชนเข้าถึงเอกสารของรัฐบาลได้ (ยกเว้นข้อมูล เกี่ยวกับความมั่นคงของรัฐ)
- 3) การเปิดโอกาสให้ ประชาชนและสื่อมวลชนเข้าฟังการประชุมของรัฐ และ
- 4) รัฐบาลต้องปรึกษาหารือกับกลุ่มผลประโยชน์ในการกำหนดนโยบายและนำ นโยบายไปดำเนินงาน รวมทั้งตีพิมพ์เผยแพร่คำแนะนำที่ได้รับมาให้สาธารณชนได้รับทราบ

“การตรวจสอบได้” หมายถึง การแบ่งแยกอำนาจ (Separation of Powers) ออกเป็น 3 ฝ่าย คือ

- (1) ฝ่ายบริหาร (รัฐบาล) ทำหน้าที่กำหนดนโยบาย และนำนโยบายไปปฏิบัติ
- (2) ฝ่ายนิติบัญญัติ (รัฐสภา) ทำหน้าที่ให้ความเห็นชอบในการประกาศใช้กฎหมาย และตรวจสอบการทำงานของ ฝ่ายบริหาร และ
- (3) ฝ่ายตุลาการ (ศาล) รับผิดชอบให้บุคคลปฏิบัติตามกฎหมาย และลงโทษ ผู้กระทำผิด การแบ่งแยกอำนาจก็เพื่อให้มีการตรวจสอบซึ่งกันและกัน โดยศาลมีอิสระไม่ต้อง เกรง กลัวอิทธิพลของฝ่ายบริหารหรือฝ่ายนิติบัญญัติ ขณะเดียวกัน ฝ่ายนิติบัญญัติมีอิสระในการ ทำหน้าที่ ตรวจสอบฝ่ายบริหาร

ส่วน “การตรวจสอบได้” ประกอบด้วย 3 มิติ คือ

(1) การตรวจสอบได้ทางกฎหมาย (Legal Accountability) หมายถึง การดำเนินการ โดยยึดถือหลักนิติธรรม (Rule of Law) คือ ประชาชนทุกคนต้องอยู่ภายใต้กฎหมายฉบับเดียวกันโดย ไม่มีข้อยกเว้น

(2) ตรวจสอบได้ทางการเมือง (Political Accountability) หมายถึง ข้าราชการต้อง รับผิดชอบต่อนักการเมืองที่มาจาก การเลือกตั้ง และนักการเมืองต้องรับผิดชอบต่อประชาชนอีกทอด หนึ่ง

(3) การตรวจสอบได้ทางการคลัง (Financial Accountability) หมายถึง การใช้ จ่ายเงินภาษีอากรของรัฐบาลให้เป็นไปตามจุดหมายที่ ได้แถลงไว้ต่อฝ่ายนิติบัญญัติ โดยมีการ ตรวจสอบการใช้จ่ายของรัฐบาลจากองค์กรอิสระ

7. สาธารณะประโยชน์ (Public Interests) เนื่องจากระบอบประชาธิปไตย เป็นการ ปกครองเพื่อประชาชน (Government for the People) ซึ่งหลักการนี้ได้นำไปสู่แนวคิดเรื่อง

“สาธารณะประโยชน์” อันหมายถึง ผลประโยชน์ที่ประชาชนโดยส่วนรวมควรจะได้รับ โดยมีใช้ผลประโยชน์ส่วนตัวของบุคคล แต่ปัญหาในทางปฏิบัติที่เกิดขึ้นก็คือ อะไรคือสาธารณะประโยชน์ และใครเป็นผู้กำหนด ซึ่งยังคงเป็นประเด็นที่นักวิชาการในปัจจุบันถกเถียงกัน อย่างไม่มีวันจบสิ้น

อย่างที่เคยกล่าวไว้ในข้างต้น ถึงแม้ว่านักวิชาการสายรัฐศาสตร์จะมีความเห็นสอดคล้องของระบอบประชาธิปไตยดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้ มีลักษณะเป็นแนวคิดนามธรรม เมื่อนำไปประยุกต์ใช้ได้ก่อให้เกิดปัญหาในการตีความประชาธิปไตยได้หลายแนว ในส่วนถัดไปจะได้พิจารณาประชาธิปไตยรูปแบบต่าง ๆ คือ ประชาธิปไตยแบบกระแสหลัก ประชาธิปไตยแบบสมาคม และประชาธิปไตยแบบอภิปรายไตร่ตรอง โดยจะได้วิเคราะห์ว่า ประชาธิปไตยแต่ละรูปแบบได้ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งทางสังคมอย่างไรบ้าง และมีแนวทางในการจัดการความขัดแย้งอย่างไรบ้าง ตามลำดับ

2.2 ประชาธิปไตยแบบกระแสหลัก

ในส่วนนี้จะขออภิปรายเปรียบเทียบประชาธิปไตยกระแสหลัก กล่าวคือ ประชาธิปไตยโดยตรง และประชาธิปไตยแบบตัวแทน ในแง่ทั้งการนำไปปฏิบัติ ข้อถกเถียง ตลอดจนปัญหา และการจัดการความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้น

ระบอบการปกครองประชาธิปไตย ให้ความสำคัญกับ “อำนาจสูงสุดในการปกครอง” เป็นของประชาชนโดยตรง หรือเรียกว่าอำนาจอธิปไตย อันเป็นอำนาจของประชาชนในการตัดสินใจเพื่อกำหนดชะตาชีวิตของพวกเขาเอง ซึ่งประชาชนทุกคนสามารถเข้าร่วมประชุมเพื่อเสนอความคิดเห็น หรืออภิปรายถกเถียง หรือเสนอความต้องการ หรือปัญหาต่าง ๆ ได้โดยตรง และที่สำคัญสามารถออกเสียงเพื่อลงมติการตัดสินใจได้ด้วยตัวเองด้วย หรือเรียกว่าประชาธิปไตยแบบโดยตรง ซึ่งจะแตกต่างจากประชาธิปไตยแบบตัวแทน ซึ่งประชาชนจะใช้อำนาจอธิปไตยโดยผ่านการเลือกผู้แทน ในการกระทำแทนประชาชน ในแง่นี้จะเห็นได้ว่าประชาธิปไตยแบบโดยตรงถือเป็นอุดมการณ์ที่แท้จริงที่สุดที่ว่าประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจ ใช้อำนาจที่มีเพื่อตนเอง และปกครองตนเอง ในการที่จะกำหนดชีวิตทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

แต่เมื่อชุมชนประชาธิปไตยโดยตรงดังกล่าวได้ขยายตัว และเพิ่มจำนวนประชากรมากขึ้น ส่งผลให้พื้นที่/เวที ที่เคยรองรับกับจำนวนประชาชนได้ทุกคนเข้าไปมีส่วนร่วมหรือเข้าไปมีสิทธิมีเสียง ในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเองนั้น ไม่สามารถรองรับได้อีกต่อไป ประชาธิปไตยทางตรงจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างของระบอบ โดยมีการเลือกจากสมาชิกแล้วส่งตัวแทนเข้าไปประชุม หรือกระทำการแทนประชาชนผู้ซึ่งเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยนั้น จึงเกิดระบอบการปกครองใหม่ขึ้นมาคือ ประชาธิปไตยแบบตัวแทน ระบอบใหม่นี้มองในแง่ดีก็จะพบว่าชุมชน สังคม หรือประเทศ จะใช้สติปัญญาไตร่ตรองเลือกตัวแทนเข้าไปบริหารจัดการสาธารณะ เพื่อตอบสนองปัญหา และความ ต้องการของส่วนร่วม และระบอบนี้ตามหลักการจะไม่มี การผูกขาดอำนาจเพราะประชาชนทุกคน

สามารถขึ้นมาเป็นตัวแทนของกลุ่มตนได้ จึงมีลักษณะของการปฏิเสธอำนาจที่เบ็ดเสร็จเด็ดขาด และพยายามกระจายอำนาจออกไปอย่างทั่วถึง อย่างไรก็ตาม ในอีกแง่หนึ่งเมื่อระบอบนี้ได้ดำรงอยู่ในเวลาที่ยาวนานมากขึ้น ผู้ที่ใช้ระบอบนี้จะพยายามรักษาระบอบนี้มิให้สูญสลาย และพยายามเบียดขับการปกครองในระบอบอื่น ๆ ให้พ้นไปจากระบอบนี้ โดยพยายามสร้างความเชื่อหรือวาทกรรมที่ว่าประชาชนทุกคนควรมีอำนาจเลือกตัวแทนเป็นตนเอง ป้องกันมิให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งได้สถาปนาอำนาจที่ไม่ได้มาจากประชาชน ถ้ามองในแง่ตามหลักการประชาธิปไตยแบบตัวแทนแล้วก็เป็นเรื่องปกติที่สามารถเข้าใจกันได้ แต่ถ้าเป็นกรณีจากการที่ตัวแทนที่มาจาก การเลือกตั้งมีอำนาจตัดสินใจเกี่ยวกับประเด็นสาธารณะในทุก ๆ เรื่อง ซึ่งปราศจากการควบคุม ตรวจสอบหรือถ่วงดุลแล้ว

อำนาจของพวกเขาสามารถขยายออกไปครอบคลุมสังคมทั้งในระดับกว้างและระดับลึก เพราะได้รับมอบอำนาจอธิปไตยมาแล้วจึงมีความชอบธรรมในการที่ใช้อำนาจอย่างไรก็ได้ บางครั้งการตัดสินใจแทนก็ไม่ได้มาจากฐานประชาชนผู้เลือกแต่มาจากความคิดเห็นส่วนตัว จนในที่สุดจากการเป็นตัวแทนเพื่อไปบริหารบ้านเมือง “นักการเมือง” กลับกลายเป็นการบริหารเพื่อประโยชน์ส่วนตัวหรือพรรคพวก “นักเล่นการเมือง” แทนที่จะเป็นผู้แก้ปัญหาหรือสนองความต้องการของประชาชน แต่กลายเป็นปัญหาเสียเอง กล่าวคือ เมื่อตัวแทนได้รับเลือกเข้าไปแล้ว ก็จะสถาปนาตัวเองเป็นอิสระโดยประชาชนผู้เลือกไม่อาจควบคุมได้อีกต่อไป ยิ่งไปกว่านั้น ตัวแทนกลับแปลกแยกออกจากประชาชนอีกด้วย มิหนำซ้ำเราต้องยอมรับว่าประชาธิปไตยแบบตัวแทนยังไม่สามารถตอบสนองปัญหาหรือความต้องการของประชาชนได้ทุกคน เพียงได้แค่ทำตามเสียงส่วนใหญ่หรือบริหารประเทศในภาพรวมเท่านั้น เงื่อนไขที่กล่าวมานั้นอาจทำให้ประชาธิปไตยแบบตัวแทนเป็นสาเหตุหนึ่งของความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลกับประชาชน หรือประชาชนด้วยกันเองอีกด้วย

วิธีการได้มาซึ่งตัวแทนในระบอบประชาธิปไตยนั้น จะใช้วิธีการเลือกตั้งโดยประชาชน ซึ่งเป็นกลไกทางการเมืองสมัยใหม่ที่ทำให้ได้มาซึ่งตัวแทนของประชาชนเข้าไปทำหน้าที่ในการปกครองหรือการกำหนดนโยบายสาธารณะ นอกจากนี้ การเลือกตั้งยังเป็นกลไกที่ประชาชนสามารถใช้เปลี่ยนแปลงรัฐบาลที่ตนเองไม่ชอบได้อย่างสันติวิธีอีกด้วย

ประเด็นที่จะต้องพิจารณาต่อไปก็คือปัจจุบันสังคมประชาธิปไตยได้ละเลยกับประเด็นหลักการพื้นฐานของระบอบประชาธิปไตยที่ว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน แต่กลับไปให้ความสำคัญกับการเลือกตั้งมากกว่า จนกระทั่งเป็นที่เข้าใจว่าประชาธิปไตยก็คือการเลือกตั้ง หรือการเลือกตั้งก็คือประชาธิปไตย มิหนำซ้ำยังตั้งกติกาคือใหม่ที่ว่า การเลือกตั้งเป็นสิ่งที่ชี้ขาดของความเป็นประชาธิปไตย แท้ที่จริงการเลือกตั้งเป็นเพียงกระบวนการหนึ่งในระบอบประชาธิปไตยเท่านั้น หรือการเลือกตั้งเป็นเพียงกระบวนการแรกเริ่มของระบอบประชาธิปไตยเท่านั้นแต่ไม่ใช่ทั้งหมด (Begin but Not All) ดังนั้น การที่ให้ความสำคัญกับระบบการเลือกตั้งและการได้ผู้แทนนั้น ทำให้ระบอบการปกครองนี้ถูกจัดวางในตำแหน่งแห่งที่เฉพาะผู้แทน และต้องอยู่ในสภา (รัฐสภา) เท่านั้น ซึ่ง

ประชาธิปไตยที่แท้จริงในขณะนี้ก็ต้องเกิดขึ้นในเฉพาะสภา และเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสถาบันการเมือง การเลือกตั้ง รัฐธรรมนูญ และการประชุมและอภิปรายในรัฐสภาเท่านั้น ตรงกันข้าม ประชาธิปไตยนอกสภา หรือการเมืองภาคประชาชน เช่น การเดินขบวน การปิดถนน การชุมนุมประท้วง การปราศรัยหรือการแสดงความคิดเห็น เป็นต้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ไม่ใช่ประชาธิปไตย ซึ่งเป็นสิ่งแปลกแยก และก่อให้เกิดความวุ่นวายในสังคม

ระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทน ซึ่งเบียดขับหรือกีดกันการเมืองภาคประชาชน อันทำให้ภาคประชาชนต้องดำเนินกิจกรรมทางการเมืองบนท้องถนน (ประกาศ ปับตบแต่ง, 2541) ได้สร้างความขัดแย้งขึ้นในระบบสังคมอย่างรุนแรงและยืดเยื้อยาวนาน อันเนื่องมาจากข้อจำกัด ของตัวระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทนโดยตัวมันเอง ดังนี้

1. พรรคการเมืองไทย มิได้มีพื้นฐานมาจากพรรคมวลชน ดังจะพบว่าพรรคการเมืองมิได้เป็นตัวแทนทางชนชั้น หรือกลุ่มผลประโยชน์อื่นใด อันที่จริงมีนักวิชาการกล่าวว่าพรรคการเมืองไทยเป็นสมบัติส่วนบุคคล หรือครอบครัว ซึ่งไม่ได้มาจากฐานของกลุ่มประชาชนที่แท้จริง ดังนั้น จึงไม่มีกลไกของมวลชนที่เป็นฐานทรัพยากรและฐานแห่งความชอบธรรมสำหรับรองรับพรรคการเมืองดังกล่าว พรรคการเมืองและผู้บริหารพรรคในปัจจุบัน จึงไม่ถูกถ่วงดุลอำนาจและถูกตรวจสอบจากมวลชนที่เป็นรากฐานที่มาของตนเอง

2. พรรคการเมืองและนักการเมืองไม่มีพันธะผูกพันที่จะต้องนำเจตจำนงของกลุ่มผลประโยชน์ หรือผู้มีสิทธิเลือกตั้งไปดำเนินการให้ปรากฏเป็นจริงแต่ประการใด พรรคการเมืองและนักการเมืองก็ตัดสินใจและดำเนินการตามเจตจำนงของชนชั้นนำในพรรค ซึ่งมักถูกบงการจากผลประโยชน์ของตนเองหรือกลุ่มเป็นที่ตั้ง โดยมีอาจเชื่อมต่อกับปัญหาและความต้องการของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของภาคประชาชนกลุ่มใด ๆ ได้เลย ปรากฏการณ์ที่เกิดในสังคมไทยก็คือ การกำหนดนโยบายสาธารณะส่วนใหญ่มีฐานคิดจากปัญหาและความต้องการของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมก็จริง ซึ่งแต่ละพรรคการเมืองมุ่งที่จะแก้ปัญหาค้นหาสาเหตุเหล่านี้เพื่อหวังคะแนนนิยมกลับคืนมา โดยในทางปฏิบัติไม่มีรัฐบาลใดที่จะสามารถแก้ปัญหาลเหล่านั้นไปหมด การพัฒนาประเทศที่ผ่านมาจึงเป็นลักษณะดาวกระจาย ไม่มุ่งเน้นจุดใดจุดหนึ่ง หรือไม่สร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มต่าง ๆ ให้สามารถดำเนินการเองได้ แต่กลับแก้ไขปัญหาด้วยการใช้แนวทางที่เป็นแรงจูงใจแทนก็คือ นโยบายประชานิยม อันจะนำไปสู่ความอ่อนแอและต้องรอคอยความช่วยเหลือจากรัฐบาลอยู่ร่ำไป

อนึ่ง การที่พรรคการเมืองและนักการเมือง มิได้มีฐานมาจากมวลชน หรือกลุ่มผลประโยชน์ (ตามข้อ 1.) ทำให้ปัญหาในแง่ของการไม่มีพันธะสัญญา อันที่จะนำไปสู่การปฏิบัติจึงไม่สามารถที่จะเกิดขึ้นได้จริง เพราะพรรคการเมืองและนักการเมืองเอง ยังไม่เข้าใจปัญหาของกลุ่ม หรือไม่เข้าใจความเจ็บปวดของกลุ่มนั้น ๆ ได้รับ ทำให้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นยังมิได้รับการแก้ไขอย่างจริงจัง และจริงจัง ซึ่งเป็นลักษณะแบบไฟไหม้ฟาง มิหนำซ้ำยังละเลยต่อเสียงประชาชนหลังการ

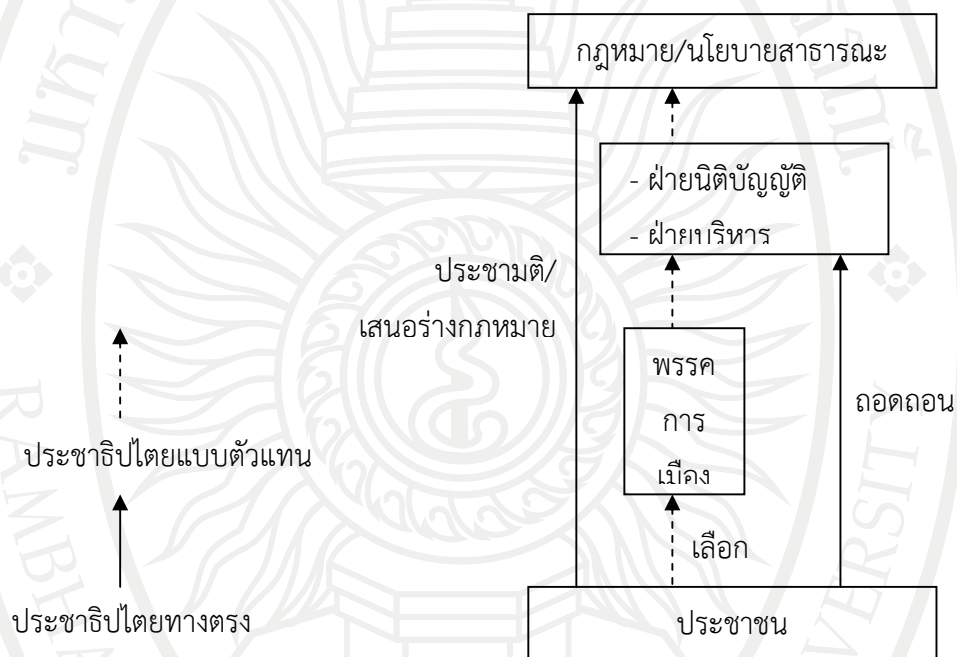
เลือกตั้ง และยังไม่เห็นความสนใจต่อกลุ่มคนชายขอบอีกด้วย ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนสะสมจากปัญหาและความต้องการธรรมตาของกลุ่ม จนกระทั่งลุกลากเป็นความขัดแย้งที่รุนแรงในปัจจุบัน

3. อันเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องมาจากมายาคติของ “เสียงส่วนใหญ่” กล่าวคือ ระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทน ซึ่งยึดถือเสียงส่วนใหญ่เป็นสำคัญในการตัดสินใจประเด็นปัญหาต่าง ๆ แต่เมื่อพิจารณาด้วยความระมัดระวัง/รอบคอบแล้ว จะพบว่า เสียงส่วนใหญ่มิได้หมายถึง “เสียงที่ถูกต้อง” หรือเป็น “เสียงที่มีเหตุมีผลกว่า” แต่ประการใด ยิ่งไปกว่านั้น การตัดสินใจด้วยวิธีโหวต อาจทำให้ละเลยที่จะเปิดโอกาสให้มีการอภิปรายถกเถียงกันด้วยเหตุด้วยผลอย่างเพียงพอ เพื่อเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายได้มีโอกาสเรียนรู้ร่วมกัน ร่วมแสดงความคิดเห็น และนำข้อมูลของตนเองมายืนยัน สำหรับนำไปใช้ในการไตร่ตรอง เพื่อให้เกิดการพิจารณาที่รอบคอบ/รอบด้าน อันอาจนำไปสู่ “ฉันทามติ” ได้ในที่สุด

การที่ระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทน ไม่สามารถให้คำตอบต่อปัญหาและความต้องการของประชาชนได้ในทุก ๆ เรื่อง กระแสการเรียกร้องจากภาคประชาชนเพื่อต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับส่วนรวมโดยตรง และต้องการเข้าไปถ่วงดุลอำนาจและตรวจสอบตัวแทนที่มาจาก การเลือกตั้งจึงมีอาจหลีกเลี่ยงได้พ้น ในที่สุดปัญหาดังกล่าวนี้ได้นำไปสู่กระแสการรื้อฟื้น ประชาธิปไตยแบบโดยตรงขึ้นมาใหม่ เพื่อเสริมสร้างอำนาจของประชาชนในการตัดสินใจเพื่อกำหนดชะตากรรมของส่วนรวมได้โดยตรง ดังจะพบว่ามี การกำหนดให้มีการทำประชามติ (Referendum) เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในประเด็นสาธารณะที่สำคัญได้โดยตรง ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ตัวอย่างในประเทศไทยมีการกล่าวถึงการจัดทำประชามติไว้ในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 และ พ.ศ. 2550 และมีการจัดการประชามติครั้งแรกในการรับรองฉบับร่างของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 กระนั้นก็ตาม โดยทั่วไปแล้ว มีการนำประชาธิปไตยแบบโดยตรงมาใช้เพื่อเสริมจุดอ่อนของประชาธิปไตยแบบตัวแทนมากกว่าที่จะนำมาใช้เพื่อปฏิเสธและแทนที่ประชาธิปไตยแบบตัวแทนที่ดำรงอยู่

สำหรับรูปแบบของประชาธิปไตยแบบโดยตรงที่นิยมใช้กันอย่างน้อย 3 รูปแบบ (สิริพรรณ นกสวน, 2551ก: 80 – 81) กล่าวคือ (1) การทำประชามติ (Referendum) เป็นรูปแบบที่เปิดโอกาสให้ประชาชนใช้สิทธิในการตัดสินใจในกระบวนการนโยบายได้โดยตรง โดยการหย่อนบัตรเพื่อออกเสียงลงมติ “เห็นด้วย” หรือ “ปฏิเสธ” (“ไม่เห็นด้วย”) ต่อนโยบาย หรือร่างกฎหมาย หรือการปรับปรุงแก้ไขรัฐธรรมนูญได้โดยตรงแทนที่จะมอบความไว้วางใจในการกำหนดนโยบาย และออกกฎหมายทั้งหมดให้แก่ฝ่ายบริหาร และฝ่ายนิติบัญญัติเพียงอย่างเดียว (2) การริเริ่มเสนอร่างกฎหมาย และการขอแก้ไขกฎหมายโดยประชาชน (Initiative) ถือเป็นกลไกที่มีความสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ภาคประชาชนอย่างมาก เพราะในกระบวนการนี้ เปิดโอกาสให้ผู้มีสิทธิเลือกตั้งได้ใช้สิทธิร่วมลงชื่อตามจำนวนที่กำหนด เพื่อให้การสนับสนุนต่อการเสนอร่างกฎหมายที่ตนเห็นสมควร โดยยื่น

ต่อรัฐสภาสำหรับนำไปเข้าสู่กระบวนการพิจารณาต่อไป และ (3) การถอดถอน (Recall) มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง สามารถใช้สิทธิในการถอดถอนผู้นำทางการเมืองได้โดยตรง อันเนื่องมาจากประชาชนได้พิจารณาแล้วเห็นว่า ผู้นำทางการเมืองดังกล่าวนี้มีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม มีการประพฤติมิชอบเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ รวมทั้งขาดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน โดยให้ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งร่วมลงชื่อตามจำนวนที่กฎหมายกำหนดเพื่อยื่นถอดถอนนักการเมือง (ทั้งฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติ) ต่อรัฐสภาเพื่อดำเนินการถอดถอนออกจากตำแหน่งต่อไป การถอดถอนเป็นกลไกสำคัญที่ประชาชนสามารถนำมาใช้ในกระบวนการถ่วงดุลอำนาจและตรวจสอบการทำงานของผู้นำทางการเมืองที่เป็นตัวแทนของพวกเขาได้

ภาพที่ 2.1 การทำหน้าที่เสริมประชาธิปไตยแบบตัวแทน โดยกลไกของประชาธิปไตยแบบโดยตรง (ที่มา: สิริพรรณ นกสวน, อ้างแล้ว: 81)

จะเห็นได้ว่ากลไกของประชาธิปไตยแบบโดยตรงทั้งสามกลไกข้างต้น ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถตัดสินใจในนโยบายสาธารณะได้โดยตรง โดยไม่ต้องผ่านตัวแทน อันจะเป็นการถ่วงดุลอำนาจระหว่างตัวแทนกับประชาชนอีกทางหนึ่งด้วย มิใช่รอเสนอปัญหาหรือความต้องการผ่านเพียงตัวแทน ซึ่งอาจมีกลุ่มผลประโยชน์ที่หลากหลายที่เคยต่อรองผลประโยชน์ หรืออาจต้องใช้เวลาที่ยาวนาน องค์กรก็ดี ในประเด็น เรื่อง “การริเริ่มเสนอร่างกฎหมายและการข้อแก้ไขกฎหมายโดย

ประชาชน” เป็นประเด็นที่สำคัญยิ่งต่อประชาธิปไตยแบบโดยตรง และเป็นการตอกย้ำถึงความสำคัญ และความชอบธรรมของประชาธิปไตย เพราะประชาชนสามารถกำหนดสาระสำคัญและวางวาระ สาธารณะได้ด้วยตนเอง (สิริพรรณ นกสวน, อ้างแล้ว: 82)

ขณะที่ยังไม่สามารถสรุปได้ว่าประชาธิปไตยแบบโดยตรง จะสามารถอุดช่องว่างในระบอบ การปกครองแบบนี้ได้อย่างเต็มที่ เพราะยังมีปัญหาในแง่ของการนิยามความหมาย และการนำไป ปฏิบัติ อันจะนำเสนอได้ ดังนี้

1. ปัญหาเกี่ยวกับการใช้อำนาจของประชาชนอย่างไร้ทิศทาง เนื่องจากบริบทของ สังคมไทยต่างจากตะวันตก ตรงที่ว่าถึงแม้วิถีไทยจะเป็นสังคมที่ดำรงอยู่อย่างเครือญาติขนาดใหญ่ และมีความสนิทสนมใกล้ชิด แต่ก็ยังเป็นอิสระต่อกันสูงและไม่อยู่ภายใต้กลุ่มอำนาจหรือกลุ่มผลประโยชน์ใด ๆ การที่สังคมไทยเป็นแบบนี้อาจเป็นจุดอ่อนและข้อจำกัดในการเข้าร่วมเพื่อใช้สิทธิทางการเมืองตาม ระบอบประชาธิปไตยแบบโดยตรง เนื่องจากการใช้สิทธิเสนอร่างกฎหมาย หรือการถอดถอน โดยทั่วไปมักจะดำเนินการโดยผ่านองค์กรหรือกลุ่มผลประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง จึงส่งผลให้ ประชาชนที่อยู่นอกเครือข่ายของการจัดตั้งจะถูกกันออก อันทำให้ไม่สามารถใช้สิทธิทางการเมือง ดังกล่าวได้ หรืออาจใช้ได้แต่อำนาจนั้นยังไม่มีน้ำหนักเพียงพอ หรือมีลักษณะสะเปะสะปะกระจาย ตัวอย่างไม่มีทิศทาง การใช้สิทธิทางการเมืองดังกล่าวจึงไม่สามารถยึดโยงกับองค์กรหรือกลุ่มผลประโยชน์ ต่าง ๆ และยากที่รัฐบาลจะกำหนดประเด็นปัญหาหรือสนองความต้องการในเชิงนโยบายสาธารณะได้ ซึ่งประเด็นหลังนี้นำไปสู่ประเด็นถัดไป

2. ปัญหาและความต้องการของประชาชน มิได้มีเพียงเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับความ ต้องการถอดถอนตัวแทน หรือต้องการเสนอร่างกฎหมาย หรือผลักดันนโยบายสาธารณะเท่านั้น ซึ่ง ปัญหาเหล่านี้สังคมไทยส่วนใหญ่ตามความเชื่อของผู้เขียนเอง พบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคิดว่าเป็นเรื่อง ที่ไกลตัวของพวกเขามาก และเป็นเรื่องของพวกมีอำนาจจะจัดสรรอำนาจกันเอง (การแบ่งเค้ก) พวกเขา บ้านที่เป็นคนธรรมดาหรือคนตัวเล็ก ๆ น้อย ๆ จะไปมีสิทธิมีเสียงหรือมีอำนาจใดที่จะได้ต่อรองหรือ ทัดทานกับอำนาจของพรรคการเมืองและนักการเมืองได้ ทำให้ประชาชนบางกลุ่มอาจจะยังไม่ให้ความ สนใจเท่าที่ควรนัก ส่วนอีกด้วยหนึ่งประชาชนบางกลุ่มยังประสบกับปัญหาอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก ซึ่ง ประชาธิปไตยแบบโดยตรงใช้ว่าจะป็นยารักษาที่สามารถรักษาอาการโดยครอบคลุมปัญหาของสังคม ได้หมด (เพราะประชาธิปไตยโดยตรงในตอนต้นกล่าวถึงเพียงการทำประชามติ การเสนอกฎหมาย และการถอดถอนเท่านั้น ยังไม่สามารถครอบคลุมปัญหาทางสังคมอื่น ซึ่งปัจจุบันเราสามารถพบเห็น อยู่มากมาย) และมีอาจให้คำตอบได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ การเรียกร้องระบอบประชาธิปไตยทางเลือกรูปแบบอื่น เพื่อนำมาใช้เสริมประชาธิปไตยแบบโดยตรงจึงมีความจำเป็น

3. ปัญหาเกี่ยวกับการใช้อำนาจอธิปไตยของประชาชน อันเกี่ยวเนื่องกับหลักการของ ความสมเหตุสมผล ซึ่งตามปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย จะสะท้อนได้ว่าประชาชนยังใช้ความ

เชื่อและความรู้สึกส่วนตัวในการตัดสินใจในประเด็นสำคัญ ๆ ของบ้านเมือง หรือมีลักษณะการจัดตั้ง โดยกลุ่มการเมืองแบบพรรคพวกเพื่อให้ไปตัดสินใจเลือกอะไรบางอย่าง (ระบบหัวคะแนน¹) หรือมี ลักษณะการชักชวน โดยใช้ความสนิทสนมจากการเป็นครอบครัว เครือญาติ เพื่อนหรือคนรู้จัก ซึ่ง บางครั้งก็ไปตัดสินใจเพราะความใกล้ชิด หรือบอกต่อ ๆ กัน และที่สำคัญเป็นการตัดสินใจโดย ปราศจากเหตุและผล ดังนั้น อำนาจอิทธิพลของประชาชนจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการตัดสินใจเลือก และหากพิจารณาอย่างลึกซึ้งจะพบว่า การตัดสินใจเลือกตั้งกล่าว มีได้ขึ้นอยู่กับว่า ประชาชนมีอำนาจ ใจการตัดสินใจหรือไม่เท่านั้น แต่ยังคงขึ้นอยู่กับว่าประชาชนมีการตัดสินใจเลือกอย่างสมเหตุสมผล หรือไม่ อีกด้วย

ประเด็นที่สำคัญที่สุดในแง่ของการตัดสินใจเลือกนั้น จะต้องอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลที่ รอบด้านครบทุกมิติ และต้องมียุทธศาสตร์ความรู้ในเรื่องนั้น ๆ เป็นอย่างดีหรืออย่างน้อยที่สุดก็ต้องอยู่ใน ระดับหนึ่งที่สามารถเข้าใจในเบื้องต้นได้ ไม่มีมึนงงหรือไม่สับสน อันจะทำให้การใช้ดุลยพินิจในการ ตัดสินใจเลือกมีประสิทธิภาพมากขึ้น มิใช่มุ่งแต่จะเหมารวมในเรื่องการตัดสินใจเป็นเรื่องของอำนาจ อิทธิพลของประชาชนเพียงด้านเดียว ดังนั้น ในเรื่องนี้จะต้องเป็นหน้าที่ของรัฐบาลหรือผู้ที่มีอำนาจ ในการที่จะต้องแสดงความจริงใจในการเผยแพร่ข้อมูลอย่างถูกต้องรอบด้าน ต้องไปตรงมา และทั่วถึง ทุกระดับในสังคม ตลอดจนเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนสามารถเข้าถึงข้อมูลได้อย่างเพียงพอ และ ไม่เลือกปฏิบัติ เพื่อลดจุดผิดพลาดในการใช้ดุลยพินิจในการตัดสินใจเลือก และยังคงความขัดแย้งที่ เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม และการสื่อสารอีกทางหนึ่งด้วย

2.3 ประชาธิปไตยแบบทางเลือก

เมื่อประชาธิปไตยแบบตัวแทนมีจุดอ่อน โดยมิได้มาจากฐานมวลชน และทำให้ประชาชน ธรรมดา กลุ่มชายขอบไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมเชิงนโยบายอย่างแท้จริง ปัญหาและความต้องการ ของประชาชนมีอาจเชื่อมโยงไปสู่กระบวนการทางการเมืองได้ ในที่สุดทำให้ประชาธิปไตยแบบ ตัวแทนสร้างความขัดแย้งและความตึงเครียดขึ้นในระบบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ พร้อม ๆ กันนั้น ประชาชนได้มีการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องประชาธิปไตยทางเลือกอื่น ทั้งในระดับท้องถิ่น และ ระดับชาติ

สอดคล้องกับประสบการณ์ในต่างประเทศ ระบอบการปกครองประชาธิปไตยในหลาย ๆ ประเทศนั้น จะพบว่าแต่ละประเทศจะออกประชาธิปไตยให้สอดคล้องกับบริบทการเมือง วัฒนธรรม

¹ ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ (2557: สัมภาษณ์) กล่าวว่าไว้อย่างน่าสนใจว่า ปัจจุบันระบบหัวคะแนนได้กลายเป็นระบบ นายหน้าหรือตัวแทน (Broker) คล้ายกับในตลาดหุ้น กล่าวคือ ส่วนแบ่งที่ได้ก็จะขึ้นอยู่กับกำไรในตลาดหุ้นด้วย ซึ่ง ในทางการเมืองเมื่อมีการเลือกตั้งหรือมีประเด็นสำคัญ ๆ ผู้มีอำนาจจะสั่งการให้กลุ่มพวกนี้ดำเนินการเพื่อให้ได้ คะแนนนิยม (กำไร) แต่จะมีการเสนอเพิ่มอีกด้วยว่าคะแนนจะมากหรือน้อย ก็จะได้รับผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน

สังคม และเศรษฐกิจของตน โดยยึดหลักการพื้นฐานของหลักการดังกล่าว เพื่อที่จะอุดช่องว่างมิให้เกิดความขัดแย้งภายในประเทศ ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าไม่ประเทศใดที่ผูกขาดระบอบการปกครองประชาธิปไตยที่เป็นกระแสหลักข้างต้น ตรงกันข้ามประเทศเหล่านั้นจะพยายามผสมผสานให้การปกครองในประเทศของตนมีประสิทธิภาพมากที่สุด ซึ่งในส่วนนี้จะขอนำเสนอประชาธิปไตยแบบทางเลือก ซึ่งอาจจะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการความขัดแย้ง และน่าจะเป็นทางเลือกที่น่าสนใจอีกด้วย โดยแบบเป็น 2 แบบ ดังนี้

- 3.1 ประชาธิปไตยแบบกลุ่มหรือสมาคม
- 3.2 ประชาธิปไตยแบบอภิปรายไตร่ตรอง

3.1 ประชาธิปไตยแบบกลุ่มหรือสมาคม (Associative Democracy) มีฐานความเชื่อว่าการที่สมาชิกในสังคมประชาธิปไตยมีการจัดตั้งกลุ่มอันหลากหลายขึ้นมา ซึ่งภายในของแต่ละกลุ่มมีกิจกรรมเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง และเมื่อกลุ่มได้สร้างกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา สมาชิกภายในกลุ่มต่างก็มีความตื่นตัวต่อการเข้าไปมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของกลุ่มตลอดเวลา สิ่งเหล่านี้จะทำให้ระบอบประชาธิปไตยมีความเข้มแข็งและมีเสถียรภาพสูง ซึ่งการมีพื้นที่ให้สมาชิกได้รวมตัวกันตามความคิดนี้ จะเห็นได้ว่า กลุ่มสมาชิกต่าง ๆ สามารถเข้ามาแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็น เสนอปัญหาและความต้องการสาธารณะได้ ตลอดจนอาจให้การช่วยเหลือกันระหว่างเพื่อนสมาชิกยามตกทุกข์ได้ยาก ถึงแม้ว่ากลุ่มจะมีค่าใช้จ่ายหลัก แต่ก็ยังเป็นปัจจัยที่จำเป็นต่อการสร้างความเข้มแข็งของประชาธิปไตย และยังทำหน้าที่เป็นช่องทางการสื่อสารในสังคมอีกด้วย ดังนั้น กลุ่มจึงเปรียบเสมือนเป็นผู้ดูแลเหล่าสมาชิก และเมื่อมีกิจกรรมกลุ่มก็จะเป็นเจ้าภาพในกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมให้กับเหล่าสมาชิกอีกด้วย (Smith, 1995)

อีกด้านหนึ่งข้อดีของประชาธิปไตยแบบนี้ก็คือ ปัญหาหนึ่งที่เกิดขึ้นเสมอคือเสียงจากสาธารณะหรือประชาชนทั่วไปมักขาดน้ำหนัก ไม่ดัง ไม่มีพลังส่งสัญญาณ และไม่ได้รับการรับฟังจากผู้มีอำนาจ เมื่อเทียบกับเสียงจากผู้มีอำนาจ นักการเมือง นักวิชาการ หรือกลุ่มผลประโยชน์หรือกลุ่มกดดันอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่นโยบายสาธารณะหรือมาตรการของรัฐบาลที่มีลักษณะที่ซับซ้อนทางเทคนิคหรือทางวิชาการสูง ๆ ซึ่งทั่วไปก็มักเชื่อว่าประชาชนหรือชาวบ้านธรรมดาไม่อาจทำความเข้าใจได้ง่าย และไม่มีข้อมูลเพียงพอในประเด็นเหล่านี้ เมื่อมีการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาเป็นสมาชิกในกลุ่มต่าง ๆ ก็จะทำให้พวกเขามีพลังเพียงพอที่จะเสนออะไรบางอย่างต่อผู้มีอำนาจ

นอกจากนี้กลุ่มยังมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ที่ราบรื่นสันติ การลดภาวะตึงเครียด การจัดการความขัดแย้งและระงับการใช้ความรุนแรง ซึ่งหน้าที่ของกลุ่มหรือสมาคมมีความสำคัญ ดังนี้

1) ทำหน้าที่เชื่อมประสานสังคม และเชื่อมร้อยเครือข่ายอันหลากหลาย ตลอดจนกลุ่มยังต้องมีหน้าที่เป็นตัวกลางในการรวบรวมผลประโยชน์ และการกระจายทรัพยากร และจะต้องสร้างพลังเจรจาต่อรองกับกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ด้วย

2) เป็นแหล่งที่มาของการสร้างความชอบธรรมทางการเมือง และเป็นการเตรียมความพร้อมในการมีส่วนร่วมทางการเมือง เนื่องจากกลุ่มจะมีสมาชิกจำนวนมาก ซึ่งในการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองกลุ่มหรือสมาคมจำเป็นจะต้องส่งตัวแทนเข้าไปในการร่วมประชุม หรือกำหนดชะตาของตนเอง ดังนั้น ตัวแทนจากกลุ่มนั้น จะต้องมาจากการเลือกจากสมาชิกเพื่อไปเป็นตัวแทน ทำให้ตัวแทนเหล่านี้มีความชอบธรรมในการที่จะพูดหรือตัดสินใจต่ออะไรบางอย่างที่น่าจะเป็นประโยชน์ต่อกลุ่มหรือสมาคม เพราะตัวแทนได้รับมอบอำนาจจากสมาชิกมาแล้ว และกลุ่มยังเป็นสถานที่ให้การอบรมขัดเกลาทักษะความเป็นพลเมืองให้แก่สมาชิกและสร้างความไว้วางใจระหว่างกันและกันแก่สมาชิก

อย่างไรก็ตาม แม้ระบอบประชาธิปไตยแบบกลุ่ม จะมีจุดแข็งในแง่ที่เสนอให้สังคมมีการจัดตั้งกลุ่มจำนวนมาก ๆ อันจะทำให้การใช้อำนาจอธิปไตยของประชาชน โดยผ่านกลุ่มสามารถกระทำได้อย่างมีพลังมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ปัญหาของระบอบประชาธิปไตยแบบสมาคมมีอย่างน้อย 2 ประการ กล่าวคือ (1) ปัญหาเรื่องการไร้อำนาจโดยปราศจากการรังสรรค์กลุ่มหรือสมาคม ในประเด็นข้อเท็จจริงนั้น จะพบว่า ประชาชนจำนวนไม่น้อยไม่ได้สังกัดอยู่ภายใต้กลุ่มหรือสมาคม อันจะทำให้ประชาชนจำนวนนี้ถูกคัดออก หรือถูกจำกัดของความเป็นพวกและความไม่เป็นพวก เมื่อตนไม่ได้เลือกที่จะสังกัดกลุ่มหรือสมาคมใด ๆ แล้ว พวกตนก็จะตกอยู่ในภาวะคนนอก หรือกลายเป็นคนชายขอบ ซึ่งระบอบนี้ อาจยังไม่สามารถหาทางออกให้แก่คนกลุ่มนี้ได้ และ (2) ปัญหาเกี่ยวกับการใช้อำนาจในการตัดสินใจของประชาชนนั้น มิได้มีเฉพาะในประเด็นเรื่องประชาชนมีอำนาจในการตัดสินใจจริง ๆ หรือไม่เท่านั้น แต่ยังเป็นปัญหาเรื่องทำอย่างไรจึงจะให้เกิดการตัดสินใจอย่างสมเหตุสมผล ไม่ใช่เป็นการตัดสินใจในลักษณะอคติเข้าข้างกลุ่มของตนเอง โดยไม่ฟังเหตุผลสิ่งรอบข้างเลย ซึ่งประชาธิปไตยแบบนี้อาจมีปัญหาในแง่นี้ และที่สำคัญการตัดสินใจเข้าข้างกลุ่มจนไม่ลืมหูลืมตา อาจทำให้กลุ่มของตนไปขัดแย้งต่อผู้มีอำนาจรัฐ หรือระหว่างกลุ่มตนกับกลุ่มอื่น

3.2 ประชาธิปไตยแบบอภิปรายไตร่ตรอง (Deliberative Democracy) มีฐานความเชื่อว่า สังคมสามารถเสริมสร้างประสิทธิภาพของระบอบประชาธิปไตยให้สูงขึ้นได้ โดยการสนับสนุนหรือเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการอภิปราย ถกเถียง แสดงความคิดเห็น และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน จนกระทั่งชุมชนแห่งนั้นต่างยอมรับซึ่งกันและกัน อันจะนำไปสู่การตัดสินใจในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง หรือเรียกว่า ฉันทามติ (Consensus Decision) คือ การตัดสินใจที่ประชาชนให้การยอมรับร่วมกันโดยทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง (สิริพรรณ นกสวน, อ้างแล้ว: 73 – 78)

ในกระบวนการอภิปรายไตร่ตรองนี้ ผู้เข้าร่วมอภิปรายจะต้องเตรียมข้อมูลในการนำเสนอที่ค่อนข้างละเอียดรอบคอบพอสมควรที่จะทำให้ผู้เข้าร่วมอื่นเห็นด้วยและคล้อยตาม ทั้งนี้จะต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ของในภาพรวมเป็นสำคัญ ไม่ใช่อภิปรายเพียงให้ตนเองหรือกลุ่มของตนเองได้ประโยชน์แต่เพียงฝ่ายเดียว แนวทางดังกล่าวนี้จะทำให้ผู้ร่วมอภิปรายจะต้องใช้ข้อมูลเชิงเหตุผล และจะต้องแสดงข้อเสนอเพื่อผลประโยชน์จะตกกับทุกกลุ่มอภิปรายอย่างเป็นธรรม และทั่วถึง จะเห็นได้ว่า กระบวนการอภิปรายนี้จะทำให้เกิดความเข้าใจกัน ยอมรับซึ่งกันและกัน และสุดท้ายการตัดสินใจร่วมกัน

Joshua Cohen (อ้างใน สิริพรรณ นกสวน, อ้างแล้ว) ได้เสนอคุณสมบัติ 5 ประการหลักของระบอบประชาธิปไตยแบบอภิปรายไตร่ตรอง คือ

1. ต้องมีการจัดตั้งองค์กรที่เป็นอิสระ มีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการตัดสินใจของสมาชิกจะต้องอิสระ ไม่ผูกติดกับข้อสรุปขององค์กรที่วางไว้ก่อนหน้านี้ หากแต่เป็นเอกสิทธิ์ที่เกิดจากการใช้เหตุผลพิจารณาของสมาชิกเอง กล่าวง่าย ๆ คือ การเสนอความคิดเห็นอย่างใด ๆ จะต้องเป็นอิสระจากองค์กร และองค์กรจะต้องไม่ไปกดดันในประการทั้งปวงอันที่เกี่ยวกับการแสดงความคิดเห็นซึ่งนอกเหนือจากข้อสรุปขององค์กรที่ได้กำหนดไว้ก่อน

2. ต้องมีการจัดโครงสร้างสถาบันและองค์กรต่าง ๆ ที่เอื้ออำนวยให้มีการอภิปรายไตร่ตรองโดยใช้เหตุผลอย่างต่อเนื่อง สม่าเสมอ และภายหลังจากที่มีการอภิปรายไตร่ตรองจนครบถ้วนเสร็จสิ้นแล้ว จะต้องมีการใช้เหตุผลในการตัดสินใจเลือก โดยถือว่าการตัดสินใจดังกล่าวนี้เป็น การตัดสินใจของประชาคมนั้น

3. ประชาคมจะต้องมีความเชื่อมั่นและเคารพในความคิดเห็นที่แตกต่าง หลากหลาย ผู้มีส่วนร่วมจะต้องแสดงเหตุผลประกอบข้อเสนอของตน ข้อเสนอจะถูกวิพากษ์วิจารณ์ หรือได้รับการสนับสนุนเห็นชอบมาน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับเหตุผลที่รองรับข้อเสนอดังกล่าวนั้น และจะต้องตระหนักถึงความสำคัญของกระบวนการอภิปรายไตร่ตรองอย่างจริงจัง โดยพิจารณาตัดสินใจด้วยเหตุผลว่า การอภิปรายไตร่ตรองเป็นที่มาของความชอบธรรม และใช้กระบวนการนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งกฎหมายที่มีความโปร่งใส รวมทั้งสามารถตรวจสอบความถูกต้องเป็นธรรมของกระบวนการได้

ในการนำระบอบประชาธิปไตยแบบอภิปรายไตร่ตรองมาใช้ จะเน้นให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) มีส่วนร่วมในการอภิปรายถกเถียงในประเด็นสาธารณะโดยใช้เหตุผลและข้อมูล ในการหักล้างกันอย่างกว้างขวาง กระบวนการนี้จะมีการจดบันทึกข้อคิดเห็นต่าง ๆ ทั้งฝ่ายสนับสนุนและฝ่ายคัดค้าน ข้อมูลเหล่านี้จะถูกนำมาใช้ประกอบการพิจารณาในการตัดสินใจในอนาคต โดยผู้สนับสนุนระบอบประชาธิปไตยแบบอภิปรายไตร่ตรองต่างมีความเชื่อว่า ระบอบนี้เป็นระบอบที่มีลักษณะใกล้เคียงกับประชาธิปไตยในอุดมคติมากที่สุด กล่าวคือ เป็นการตัดสินใจที่เป็นกลาง มีการพิจารณาอย่างสมเหตุสมผลและให้ข้อมูลเป็นองค์ประกอบสำคัญในการนำมายืนยันหักล้าง

ทั้งนี้ยังให้ความสำคัญทั้งต่อกระบวนการ และผลลัพธ์ ดังนี้ (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, อ้างแล้ว: 64)

1. กระบวนการ สมาชิกของกลุ่มเกิดการเรียนรู้ถึงความคิดเห็นที่แตกต่างหลากหลาย ฝ่ายสนับสนุนจะได้ทราบและเข้าใจถึงเหตุผลของฝ่ายคัดค้าน และฝ่ายคัดค้านก็จะได้รับทราบและเข้าใจถึงเหตุผลของฝ่ายสนับสนุน ซึ่งความเข้าใจระหว่างกันดังกล่าวนี้ส่งผลให้สามารถลดอคติต่อความคิดเห็นที่แตกต่าง เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน อันจะนำไปสู่การเปิดใจกว้างเพื่อรับความคิดเห็นที่แตกต่าง เป็นการสร้างและบ่มเพาะวัฒนธรรมของการอดกลั้นและให้เหตุผลที่มีความแตกต่างกันได้มากขึ้น

2. ผลลัพธ์ จะทำให้การตัดสินใจเชิงนโยบายมีความสมเหตุสมผลในระดับสูง เนื่องจากเป็นกระบวนการที่ผ่าน การพิจารณาจากความเห็นและข้อมูลอันหลากหลาย การพิจารณาจึงมีความรอบคอบ รอบด้าน และโปร่งใส และผลของการตัดสินใจเชิงนโยบาย จะส่งผลกระทบต่อความขัดแย้งตามมาน้อย เนื่องจากเป็นการตัดสินใจที่ได้ผ่านกระบวนการพิจารณาที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม ได้มีส่วนร่วมในการไตร่ตรองอย่างกว้างขวาง และกระบวนการถกเถียงสาธารณะได้ทำให้ฝ่ายที่มีความเห็นแตกต่างกัน ต่างเรียนรู้ซึ่งกันและกัน จนในที่สุดทำให้เกิดการตัดสินใจบนพื้นฐานของฉันทามติได้สำเร็จ

อย่างไรก็ตาม ระบอบประชาธิปไตยแบบนี่ยังมีข้อเสีย อาจกล่าวได้ว่า เป็นกระบวนการที่ต้องการระยะเวลาที่ยาวนานกว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดที่เกี่ยวข้องมีข้อตกลงหรือมีความเห็นพ้องต้องกันในลักษณะแบบฉันทามติ ซึ่งการใช้เวลาที่ยาวนานของระบอบนี้ บางครั้งอาจจะทำให้กลุ่ม หรือประเทศสูญเสียประโยชน์ หรือมีอาจแข่งขันกับนานาประเทศได้ทัน ทำให้การกำหนดนโยบายสาธารณะ หรือมาตรการต่าง ๆ มีความล่าช้าไม่ทันต่อสถานการณ์ เพราะเวลาที่ใช้ในการไตร่ตรองร่วมกันค่อนข้างมากเกินไป (สภาวะตกขบวนรถไฟ) ดังนั้น บางกรณีก็จะต้องพิจารณาดูว่านโยบายสาธารณะใด หรือมาตรการใด ๆ ที่จะต้องใช้เวลาพิจารณาไตร่ตรองนาน และเรื่องใดเป็นเรื่องเร่งด่วน

ข้อเสียอีกอย่างหนึ่งก็คือ กระบวนการพิจารณาไตร่ตรองที่มีลักษณะที่ต้องใช้ระยะเวลาที่ยาวนาน จะปฏิเสธไม่ได้เลยว่าการประชุมแต่ละครั้งก็จำเป็นจะต้องใช้งบประมาณในการดำเนินการทุกครั้ง เมื่อใช้เวลานานก็ต้องใช้งบประมาณที่มากขึ้นตามไปด้วย

2.4 สรุป

จะเห็นได้ว่า สูตรสำเร็จในการปกครองสังคมประชาธิปไตยยากที่จะใช้แนวทางการปกครองรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งเพียงรูปแบบเดียวอย่างเฉาะเจาะจง เนื่องจากรูปแบบการปกครองใด ๆ ก็จะมีจุดแข็ง จุดอ่อนของตัวเอง แต่ถ้าจุดอ่อนนั้นก่อให้เกิดความเสียหาย จนลุกลามไปเป็นความขัดแย้งระหว่างกัน เราก็ควรพิจารณาระบอบประชาธิปไตยในรูปแบบอื่นเพื่อที่ลดหรือขจัด

จุดอ่อนของตัวเอง ด้วยเหตุนี้จึงหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่ควรจะนำประชาธิปไตยแบบทางเลือกร่วมกัน โดยนำระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทนมาใช้เป็นส่วนหลักในการปกครอง เพราะประชาธิปไตยแบบนี้สามารถใช้ได้กับสังคมการเมืองขนาดใหญ่ ที่สมาชิกเป็นผู้เลือกตัวแทนเข้าไปกระทำการแทนตนได้ และพิจารณาต่อว่าจะใช้ระบอบประชาธิปไตยแบบใด เพื่อขจัดจุดอ่อนในส่วนที่ส่วนที่บกพร่องอื่น

และจากการที่พื้นที่ทางการเมืองได้เปิดโอกาสให้สมาชิกสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง อันนำไปสู่การสถาปนากลุ่ม สถาบัน สมาคม หรือภาคประชาสังคม โดยกลุ่มเหล่านี้สามารถเชื่อมโยงปัญหา และความต้องการของพวกกลุ่ม ไปยังกระบวนการทางการเมืองได้อย่างหลากหลาย และที่สำคัญที่นอกสิ่งอื่นใด การที่ทุกกลุ่มในสังคมประชาธิปไตย ได้มีส่วนร่วมทางการเมือง ทำให้ปัญหาและความขัดแย้งทางสังคมที่มีอยู่เดิมไม่ถูกเพิกเฉย แต่ความขัดแย้งดังกล่าวนั้น ได้มีการแลกเปลี่ยนเข้าใจ บรรเทา พุดคุย หันหน้ามาหากัน อันจะทำให้อุณหภูมิของความขัดแย้งได้ระบายตัวลง

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

แบบฝึกหัดท้ายบทที่ 2

จงตอบคำถามต่อไปนี้

1. จงอธิบายแนวคิดพื้นฐานประชาธิปไตย ว่าลักษณะเป็นอย่างไร ตลอดจนประชาธิปไตยแบบโดยตรง (Direct Democracy) และประชาธิปไตยแบบตัวแทนหรือทางอ้อม (Representative Democracy) ว่ามีความคล้ายและความแตกต่างกันอย่างไร
2. ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ประชาธิปไตยแบบสมาคม และประชาธิปไตยแบบไต่ตรอง มีลักษณะสำคัญแตกต่างกันอย่างไร จงอธิบาย
3. ชุมชนท้องถิ่น รวมถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรใช้แนวความคิดประชาธิปไตยแบบใด ทำไรอย่างไร จงอธิบาย
4. จงวิพากษ์ข้อเสียของประชาธิปไตยแบบโดย และประชาธิปไตยแบบโดยอ้อม ว่ามีอะไรบ้าง ควรจะแก้ปัญหอย่างไร
5. สถานการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบัน น่าจะใช้กรอบความคิดประชาธิปไตยแบบใด จึงจะสามารถแก้ไขความขัดแย้งได้ ทำไม อย่างไร

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. (2556). **ความรู้พื้นฐานทางรัฐศาสตร์**. เอกสารประกอบคำสอน

วิชาความรู้พื้นฐานทางรัฐศาสตร์. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี. จันทบุรี: ม.ป.พ.

_____. (2557). **สัมภาษณ์**. เมื่อวันที่ 28 สิงหาคม 2557.

โชติสา ชาวสนิท. (2548). **การศึกษาเปรียบเทียบประชาธิปไตยตัวแทนและประชาธิปไตย**

ทางเลือกว่าด้วยธรรมชาติมนุษย์. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญารัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมเกียรติ วันทะนะ. (2544). **อุดมการณ์ทางการเมืองร่วมสมัย**. กรุงเทพมหานคร:

โครงการปริญญาโท สาขารัฐศาสตร์ ภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2553). **การจัดการความขัดแย้งและการมีส่วนร่วมของประชาชน**.

กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกริก.

สิริพรรณ นกสวน. (2551ก). **ประชาธิปไตยแบบสมาคม**, ใน พงษ์ทิสาณ ชุมพล

และเอก ตั้งทรัพย์วัฒนา (บรรณาธิการ.), **คำและความคิดในรัฐศาสตร์ร่วมสมัย**

เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

Smith, Martin. (1995). "Pluralism", in David Marsh and Garry Stoker (Editors). **Theory**

and Methods in Political Science. Hampshire: Macmillan Press.

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 3

เนื้อหา

บทที่ 3 ทูทางสังคม กับการจัดการความขัดแย้งทางสังคม

3.1 แนวคิดเกี่ยวกับทูทางสังคม

3.2 กรณีศึกษาทูทางสังคมเข้มแข็ง กับการมีส่วนร่วม และจัดการความขัดแย้ง

ทางสังคมที่มีประสิทธิภาพ

3.3 กรณีศึกษาทูทางสังคมที่อ่อนแอกับการจัดการขัดแย้งที่ไม่มีประสิทธิภาพ

3.4 สรุป

จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม

เมื่อศึกษาบทที่ 3 แล้วนักศึกษาสามารถ

1. วิเคราะห์ และสังเคราะห์ความสำคัญของแนวคิด “ทูทางสังคม” ได้

2. วิพากษ์ถึงกรณีศึกษาทูทางสังคมเข้มแข็ง กับการมีส่วนร่วม และจัดการความขัดแย้งทางสังคมที่มีประสิทธิภาพ และกรณีศึกษาทูทางสังคมที่อ่อนแอกับการจัดการขัดแย้งที่ไร้ทางออกได้

กิจกรรมการเรียนการสอนประจำบท

1. ผู้สอนอธิบายทฤษฎีบท บทแทรก และบทตั้ง แล้วซักถามพร้อมยกตัวอย่างประกอบการบรรยายโดยใช้โปรเจคเตอร์

2. ผู้สอนแบ่งผู้เรียนเป็นกลุ่ม ๆ ละประมาณ 5 คน เพื่อศึกษาทฤษฎีบท บทแทรก และบทตั้ง แล้วอภิปรายในกลุ่ม

3. ให้ผู้เรียนศึกษาเอกสารประกอบการสอน และตำราที่เกี่ยวข้องแล้วให้ผู้เรียนฝึกการอ้างเหตุผลของการพิสูจน์ทฤษฎีบท บทแทรก และบทตั้ง

4. ผู้สอนและผู้เรียนร่วมอภิปรายและหาข้อสรุปร่วมกันอีกครั้งหนึ่ง

5. ผู้สอนให้ผู้เรียนทำแบบฝึกหัดบทที่ 3

6. ผู้สอนให้ผู้เรียนทำแบบทดสอบย่อยหลังจากเรียนจบบทที่ 3

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารประกอบการสอนรายวิชาสัมมนาการจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่นไทย

2. ตำราสัมมนาการจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่นไทย

3. คอมพิวเตอร์ และอินเทอร์เน็ต

4. วิทยู วารสารรายสัปดาห์ หนังสือพิมพ์ วีดิทัศน์ และโทรทัศน์

5. หนังสือและบทความที่เกี่ยวข้อง
6. ห้องสมุด

การวัดผลและประเมินผล

1. สังเกตจากการซักถามผู้เรียน สังเกตพฤติกรรมและความสนใจในเนื้อหาของนักศึกษา
2. สังเกตจากการร่วมกิจกรรมของผู้เรียน
3. สังเกตจากความสนใจ
4. สังเกตจากการอภิปรายกลุ่มย่อยและอภิปรายสรุป
5. ประเมินผลจากการทำแบบฝึกหัดบทที่ 3
6. ประเมินผลจากการทดสอบย่อยและจากการทดสอบปลายภาค
7. แบบทดสอบก่อนเรียน
8. แบบทดสอบหลังเรียน
9. แบบประเมินการสังเกตพฤติกรรม

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บทที่ 3

ทุนทางสังคม กับการจัดการความขัดแย้งทางสังคม

ในบทนี้จะขอนำเสนอความสำคัญในการศึกษาเรื่องทุนทางสังคมที่มีผลต่อความขัดแย้งและการจัดการความขัดแย้งทางสังคม นอกจากนี้ จะอธิบายถึงทุนทางสังคมว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร เมื่อใด ที่ไหน หรือมีลักษณะอย่างไร รวมถึงการก่อเกิดของทุนทางสังคมมีการเริ่มต้นอย่างไร ในลักษณะที่เป็น “การสะสมทุนทางสังคม” (Accumulation) ซึ่งการสะสมทุนดังกล่าว จะเป็นการเอื้อหรือไปหนุนเสริมให้เกิดความรักสามัคคีกัน หรือก่อให้เกิดความต้องการที่หลายฝ่ายในสังคมร่วมไม่ร่วมมือกัน ตลอดจนการเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาบ้านเมืองของตนเอง รวมทั้งยังเป็นเกาะหรือกำแพงป้องกันเงื่อนไขให้ความขัดแย้งเกิดขึ้นได้ยาก แต่ถ้าหากเกิดความขัดแย้งขึ้น ก็จะสามารถแก้ไขได้โดยง่ายอีกด้วย โดยการวิเคราะห์ผ่านกรณีศึกษาของชุมชนผู้ประกอบการ พ่อค้าแม่ค้าในตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ในขณะที่สังคมซึ่งขาดแคลนทุนทางสังคมย่อมอ่อนไหวต่อการเกิดความขัดแย้งขึ้นได้ง่าย และเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นแล้ว ก็จะจัดการได้โดยยาก โดยการวิเคราะห์ผ่านกรณีศึกษาความขัดแย้งระหว่างภาครัฐและประชาชน ตามลำดับ

3.1 แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม

การก่อรูปของ “ความขัดแย้ง” นั้น มักจะมาจากปัญหาหลาย ๆ ด้านดังได้กล่าวในบทที่ผ่านมา ซึ่งปัญหาหนึ่งมาจากการที่สังคมไม่มีพื้นที่เพียงพอในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน ความจำกัดของการติดต่อหรือมีก็อยู่ในระดับไม่มาก (ในกรณีที่มีการพูดคุยแบบสปรตาคู่สนทนา) การมีวิถีชีวิตในปัจจุบันที่มีลักษณะปัจเจกสูงต่างคนต่างอยู่ต่างคนต่างอาศัย การพึ่งพากันอยู่ในระดับน้อย รวมถึงการมีวิถีชีวิตแบบคนเมืองคือตัวใครตัวมัน ฯลฯ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้การรู้จักมักคุ้นของสังคมมนุษย์เริ่มลดน้อยลง เมื่อสังคมไม่รู้จักกันแล้ว ยามใดที่มีปัญหาหรือต้องการความช่วยเหลือก็ยากที่จะมีใครหยิบยื่นความช่วยเหลือนั้นให้ ตลอดจนความกระตือรือร้นในการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมกับสาธารณะก็จะน้อยลงตามไปด้วย เมื่อสิ่งเหล่านี้ค่อย ๆ จางหายไป ความเห็นอกเห็นใจกัน ความสงสาร หรือการแสดงความช่วยเหลือก็จะไม่มีอีกต่อไป อันจะมีผลต่อการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นตรงกันข้าม ถ้าสังคมใดมีพื้นที่เพียงพอในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนหรือสมาชิกในสังคมให้มีความรู้จักคุ้นเคยกัน สร้างความรู้สึกเป็นเพื่อนบ้านกัน ตระหนักในเพื่อนมนุษย์ หรือญาติสนิทกันแล้ว เมื่อพวกเขามีปัญหาหรือต้องการความช่วยเหลือ สมาชิกทั้งหลายต่างยินดีจะให้ความช่วยเหลืออย่างเต็มที่ ปัจจัยอย่างหลังนี้ มาจากสมาชิกในสังคมได้สะสมความรู้สึกมักคุ้นผ่านการพูดคุย การติดต่อสื่อสาร การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น หรือการไปมาหาสู่กัน ซึ่งจะต้องมีการกระทำอย่าง

ตลอดเวลา และต้องใช้เวลานานพอสมควร จนทำให้ระหว่างสมาชิกมีความไว้นือเชื่อใจกัน ช่วยเหลือพึ่งพากัน ตลอดจนระแวงระวังภัยซึ่งกันและกัน

จะเห็นได้ว่า การกระทำระหว่างสมาชิกข้างต้นนี้ เป็นการกระทำที่มีความต่อเนื่อง และใช้ระยะเวลา อันจะทำให้คนหนึ่งมีความรู้จักกับอีกคนหนึ่ง จนนำไปสู่การมีน้ำใจ ความเอื้ออาทร และการช่วยเหลือซึ่งกันและกันนั้น จะต้องมีการสะสมในเรื่องเกี่ยวกับความรู้จักคุ้นเคย ซึ่งการสะสมนี้เรียกว่า “ทุน” เมื่อสะสมทุนมาก ๆ ก็จะทำให้สมาชิกมีความสนิทคุ้นเคยกันมาก นักวิชาการเรียกทุนนี้ว่า “ทุนทางสังคม” (Social Capital) (Putnam, 1993) ทุนนี้ จะมีความต่างไปจากทุนทั่ว ๆ ไปที่เรารู้จัก หรือที่เรียกว่า “เงินตรา” ในทางเศรษฐศาสตร์ แต่จะมีลักษณะที่คล้ายกันคือต้องมีการสะสมซึ่งทุนที่เป็นเงินตราเมื่อสะสมอยู่ในปริมาณมาก ๆ เจ้าของทุนก็จะนำทุนนั้นไปลงทุน เพื่อเพิ่มผลกำไรต่อไป แต่ถ้าเป็นทุนทางสังคม เมื่อสะสมมาก ๆ แล้ว ก็จะไปใช้ในการช่วยเหลือกัน การมีส่วนร่วม และการร่วมไม้ร่วมมือกัน

อย่างไรก็ตาม ทุนทางสังคมมิใช่จะสะสมอยู่บนพื้นฐานของปัจเจกชนได้อย่างเดียว ชุมชนองค์กร หรือสถาบันต่าง ๆ ก็สามารถจะสะสมทุนนี้ได้ด้วยเช่นกัน กล่าวคือ การที่ชุมชน องค์กร หรือสถาบัน มีผลประโยชน์หรือทรัพยากรที่เอื้อให้เกิดความร่วมมือทั้งในระหว่างภายในสมาชิกด้วยกันเอง และระหว่างสมาชิกภายในกับองค์กรภายนอก และเหล่าสมาชิกได้ใช้ผลประโยชน์หรือทรัพยากรในนามของกลุ่มไปในทางที่มีความสัมพันธ์ด้วยกันเอง และกับกลุ่มภายนอกด้วย (Productivity Commission, 2003: Overview) เช่น การสร้างความเชื่อถือในองค์กรตำรวจ หรือการแสดงความจริงใจการช่วยเหลือเกษตรกร หรือการขจัดการทุจริตในภาครัฐ เป็นต้น หรืออย่างในการแก้ไขปัญหาชุมชน เมื่อมีทุนทางสังคมมากพอแล้ว ชุมชนหรือองค์กรนั้น ๆ ก็จะใช้ในการกระจายทรัพยากรในชุมชนได้อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม เนื่องจากทุนนี้จะไปขจัดปัญหาการขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง และปัญหาของการแย่งชิงทรัพยากรของประชาชนอีกด้วย (วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์, มปป.: 291)

ทุนทางสังคม จึงเป็นแนวคิดที่พิจารณาถึงความสัมพันธ์ และการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในสถานะที่เป็นกิจกรรมบางอย่างที่หมู่มวลชนสมาชิกในสังคมได้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติ ซึ่งความสัมพันธ์ที่ได้จากการปฏิบัติไม่ได้มีอยู่ตามธรรมชาติ แต่เป็นความสัมพันธ์ที่สมาชิกสร้างขึ้น ทั้งมีการดำรงรักษาเอาไว้ได้ ตลอดจนเพิ่มจำนวนมากขึ้นได้ จะเห็นได้ว่าการสะสมแบบนี้เป็นการสะสมในสถานะทุน เช่นเดียวกับการสะสมเงินตรา แต่จะต่างกันตรงที่ทุนทางสังคมจะต้องมีการพบปะ พูดคุย หรือช่วยเหลือกันระหว่างสมาชิกในสังคม กล่าวง่าย ๆ คือ การที่สมาชิกในสังคมต้องมีพื้นที่ปฏิสังสรรค์ทางสังคมเพื่อเพิ่มพูนทุนดังกล่าว เมื่อดำเนินการเป็นไปอย่างสม่ำเสมอและนานพอสมควร ก็จะก่อให้เกิดความรู้สึกผูกพันที่มีต่อกัน ทุนทางสังคมที่สะสมเอาไว้เป็นจำนวนมากนั้น จะสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ กล่าวคือ ผู้ที่มีทุนทางสังคมสูง เมื่อได้รับความเดือดร้อน ก็จะมีเพื่อนหรือญาติมิตร

ยื่นมือเข้ามาให้ความช่วยเหลือ ตรงกันข้าม บุคคลที่มีทุนทางสังคมต่ำ ไม่สร้างความสัมพันธ์กับเพื่อนสมาชิก ไม่ยอมเสียเวลาเพื่อพบปะ พูดคุย หรือให้การช่วยเหลือกัน หรือแม้กระทั่งไม่มีกิจกรรมร่วมกัน เมื่อตนเองไม่ได้สะสมทุนทางสังคมไว้ เมื่อได้รับความเดือนร้อนหรือต้องการความช่วยเหลือก็ยากที่เพื่อนสมาชิกจะให้ความร่วมมือ (Productivity Commission, 2003 และ Putnam, 2003)

ดังนั้น ทุนทางสังคม จึงเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์กับความขัดแย้ง และการจัดการความขัดแย้งทางสังคมโดยตรง กล่าวคือ ในสังคมที่มีทุนทางสังคมเข้มข้นย่อมส่งผลให้เกิดความขัดแย้งได้น้อย ความขัดแย้งมีแนวโน้มไม่รุนแรง และสามารถจัดการความขัดแย้งในเชิงสร้างสรรค์ได้โดยง่าย อันตรงข้ามกับสังคมที่มีทุนทางสังคมต่ำ ซึ่งผู้คนต่างระแวงสงสัยต่อกัน และขาดความไว้นื้อเชื่อใจระหว่างกัน อันทำให้เกิดความขัดแย้งได้ง่าย และเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็จะทวีความรุนแรง จนกระทั่งจัดการได้ยาก ขณะที่องค์ประกอบของทุนทางสังคมจะประกอบไปด้วย 3 องค์ประกอบ ดังนี้ (Productivity Commission, อ้างแล้ว: 9 – 12)

1. บรรทัดฐานทางสังคม (Norm)
2. เครือข่ายทางสังคม (Networks)
3. ความไว้นื้อเชื่อใจทางสังคม (Trust)

1. บรรทัดฐานทางสังคม หมายถึง สิ่งที่เป็นวิถีหรือธรรมเนียมปฏิบัติที่สมาชิกในชุมชนต่างให้การยอมรับ และยึดถือปฏิบัติกันเป็นเวลานาน ไม่ว่าจะป็นข้อควรปฏิบัติ ตลอดจนข้อห้ามต่างๆ อันเป็นความคิดในการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมในสถานการณ์ต่าง ๆ บรรทัดฐานทางสังคมโดยทั่วไปจะสัมพันธ์กับสถานการณ์อันเฉพาะเจาะจง (สมศักดิ์ สามัคคี-ธรรม, 2553: 99) ดังนั้น ในสังคมหนึ่ง ๆ อาจมีบรรทัดฐานทางสังคมที่แตกต่างกัน บรรทัดฐานจากสังคมหนึ่งอาจใช้ไม่ได้ในสังคมหนึ่ง ในแต่ละสังคมก็จะนำบรรทัดฐานไปประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของตนขณะเดียวกัน บรรทัดฐานนี้ยังมีการอบรมสั่งสอน ตลอดจนมีการถ่ายทอดสู่สมาชิกรุ่นต่อไปให้ยึดถือปฏิบัติตามอีกด้วย

2. เครือข่ายทางสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างสมาชิกซึ่งอาจจะเป็นบุคคลต่อบุคคล บุคคลต่อกลุ่ม กลุ่มต่อกลุ่ม บุคคลต่อสถาบัน กลุ่มต่อสถาบัน หรือสถาบันต่อสถาบัน ในการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายไม่ได้เป็นเพียงการรวมตัวกันโดยทั่วไป แต่มีเป้าหมายในการทำกิจกรรมร่วมกันทั้งที่เป็นครั้งคราว หรืออาจเป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่อง จึงเป็นการเชื่อมโยงคนที่มีความสนใจร่วมกัน พบปะสังสรรค์ และสมาชิกของแต่ละเครือข่ายยังคงความเป็นเอกเทศไม่ขึ้นต่อกัน จนนำไปสู่การลงมือร่วมกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยเป้าหมาย และจุดประสงค์เดียวกัน และดังนั้น เครือข่ายจึงไม่ใช่เป็นเพียงการรวบรวมรายละเอียดบุคคลที่เป็นสมาชิกเท่านั้น แต่มีการจัดระบบให้สมาชิกสามารถดำเนินกิจกรรมร่วมกัน เพื่อบรรลุจุดหมายที่สมาชิกเห็นพ้องต้องกัน สิ่งที่เชื่อมโยง

สมาชิกเข้าด้วยกัน คือวัตถุประสงค์ หรือผลประโยชน์ที่ต้องการบรรลุผลร่วมกัน การสนับสนุนช่วยเหลือ ซึ่งกันและกัน (สนธยา พลศรี 2550: 207; เสรี พงศ์พิศ 2548: 8 และพระมหาสุหิตย์ อากาศโร (อบอุ่น) 2547: 44)

โดยทั่วไปการเข้าร่วม หรือเป็นสมาชิกของเครือข่ายนั้น จะขึ้นอยู่กับลักษณะของสมาชิก พื้นที่ กิจกรรมหลัก วัตถุประสงค์ และโครงสร้างการดำเนินงานในลักษณะองค์กรของเครือข่ายเอง โดยมีหลากหลายประเภท เช่น “เครือข่ายแนวราบ” โดยการประสานบุคคลที่อยู่ในระดับเดียวกัน อาชีพเดียวกัน ให้มาเชื่อมประสานเป็นเครือข่ายกัน หรือ “เครือข่ายที่มีลักษณะแนวตั้ง” โดยการนำผู้คนจากหลากหลายอาชีพที่แตกต่างกัน มาเป็นเครือข่ายกัน หรือ “เครือข่ายเพื่อการสื่อสาร แลกเปลี่ยน” ส่วนใหญ่เกิดขึ้นเพื่อทำให้การสื่อสาร การแลกเปลี่ยนข้อมูล และประสบการณ์ และการร่วมมือกันในเรื่องต่าง ๆ ได้สะดวก และดียิ่งขึ้น และอีกบางส่วนทำให้เป็นพลังต่อรองกับอำนาจต่าง ๆ ได้ดีขึ้น และความช่วยเหลือง่ายขึ้น หรือ “เครือข่ายเพื่อความร่วมมือ” เกิดขึ้นเพื่อก่อให้เกิดความร่วมมือในด้านการวิจัย การศึกษาการฝึกอบรม การจัดการทรัพยากร การจัดการตลาด บางเครือข่ายแลกเปลี่ยนทรัพยากรกัน บางเครือข่ายเน้นการรวมตัวกันเพื่อกดดันทางการเมืองรณรงค์ เพื่อให้สังคมเกิดสำนึกในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง (เสรี พงศ์พิศ, อ้างแล้ว: 198 – 199)

3. ความไว้นือเชื่อใจหรือความไว้วางใจ หมายถึง ความคาดหวังที่เกิดขึ้นและมีผลต่อพฤติกรรมของสมาชิกอื่น ๆ ว่าสมาชิกเหล่านั้นจะมีพฤติกรรมที่ปฏิบัติเสมอต้นเสมอปลายหรือไม่อย่างไร มีความซื่อสัตย์ต่อกันเพียงใด ตลอดจนระดับในการให้ความร่วมมือมีมากน้อยเพียงใด (Fukuyama, 1995: 26 อ้างใน Productivity commission, อ้างแล้ว: 11) ขณะทำงานวิจัยของ Productivity commission (อ้างแล้ว: 11) ได้ให้ความหมายของความไว้นือเชื่อใจหรือความไว้วางใจไว้อย่างน่าสนใจว่า ความไว้นือเชื่อใจ หมายถึง ระดับของความเชื่อมั่นที่บุคคลหนึ่งมีต่ออีกบุคคลอื่น โดยได้พิจารณาจากว่าบุคคลนั้น ๆ มีการปฏิบัติตามที่ได้ให้สัตย์ไว้แก่กันหรือไม่ รวมถึงระดับความไว้วางใจของบุคคลยังขึ้นอยู่กับการรับรู้ของบุคคลอื่น ๆ ด้วย ว่าบุคคลได้เชื่อถือในตัวบุคคลนั้น ๆ หรือไม่อย่างไร อย่างไรก็ตาม บุคคลยังต้องแสดงให้บุคคลอื่น ๆ เห็นถึงการมีความไว้วางใจอีกด้วย ในขณะที่ความไว้วางใจเกี่ยวข้องกับปัจเจก ความไว้นือเชื่อใจยังเกี่ยวข้องกับกลุ่มและสถาบันในสังคมรวมทั้งรัฐบาลด้วย นอกจากนี้ยังเป็นไปได้เพื่อที่จะทำความเข้าใจ ในระดับทั่วไปของความไว้วางใจซึ่งในแต่ละสังคมนั้น ๆ มีอยู่โดยเฉพาะ

4. การพึ่งพาอาศัยกันทางสังคมหรือการแลกเปลี่ยนทางสังคม หมายถึง การที่มนุษย์ถูกมองว่ามีข้อจำกัดหลายประการ มนุษย์ไม่สามารถอาศัยอยู่ตามลำพังหรือดำรงตนอยู่ในสังคมได้เพียงตัวคนเดียว ดังนั้น เพื่อให้ตนเองอยู่รอดมนุษย์ทั้งหลายจึงมีการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน และได้สร้างการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมขึ้น หนึ่งในนั้นการเพื่อก่อให้เกิดการพึ่งพาอาศัยกันหรือมีการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกัน ไม่ว่าจะเป็นอาหาร สินค้า ความรู้ อำนาจ การต่อรอง ฯลฯ จะเห็นได้ว่าการ

พึงพาหรือการแลกเปลี่ยนดังกล่าวจะเป็นเพียงเป็นมือของผลประโยชน์บางอย่างซึ่งบุคคลหนึ่งมีและได้แลกเปลี่ยนกับอีกบุคคลหนึ่งซึ่งไม่มีสลับกันไปมา แต่สิ่งที่สำคัญซ่อนอยู่ก็คือเมื่อมนุษย์ได้มีการพึงพาหรือแลกเปลี่ยนกันแล้ว พื้นที่ดังกล่าวเป็นเสมือนพื้นที่ที่ให้นุขย์มาปฏิสัมพันธ์กัน จนเกิดเป็นความมักคุ่นกัน สนับสนุนกัน รู้จักกัน เกิดเป็นชุมชนขนาดเล็ก ๆ จนในที่สุดก็จะเป็นชุมชนขนาดใหญ่ และสิ่งที่ตามมาอีกประการหนึ่งก็คือ เมื่อมีการพึ่งพาอาศัยกันมาก ๆ แล้วมนุษย์ก็จะสร้างเกาะป้องกันความอ่อนแอด้วยการสร้างเครือข่ายคอยสนับสนุนซึ่งกันและกัน รวมเมื่อมีการเกิดความมักคุ่นกันมาก ๆ¹ ก็จะเกิดความไว้นือเชื่อใจกัน

3.2 กรณีศึกษาทุนทางสังคมเข้มแข็ง กับการมีส่วนร่วม และจัดการความขัดแย้งทางสังคมที่มีประสิทธิภาพ

ในส่วนนี้จะไดกล่าวถึง กรณีตัวอย่างของสังคมที่มีการสะสมทุนทางสังคมเอาไว้มากจนนำไปสู่ความเข้มแข็งทางสังคม ซึ่งภายใต้บริบทดังกล่าวนี้ ทำให้สังคมมีการเปิดกว้างต่อความร่วมมือระหว่างฝ่ายประชาชน ภาคธุรกิจ และภาครัฐ ในการเปิดให้ภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนได้โดยง่าย และเมื่อสังคมเกิดความขัดแย้งขึ้น สังคมก็จะสามารถจัดการความขัดแย้งได้อย่างมีประสิทธิภาพ กรณีตัวอย่างนี้ก็คือ ตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง อำเภอบางปะกง จังหวัดสมุทรปราการ

จังหวัดสมุทรปราการ หรือ “เมืองปากน้ำ” เป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่ภาคกลางตอนล่างของประเทศไทย พื้นที่ติดกับอ่าวไทย มีอำเภอกว้างใต้การปกครองอยู่ 5 อำเภอ อันได้แก่ อำเภอบางพลี อำเภอบางปะกง อำเภอบางพลี และอำเภอบางปะกง และจังหวัดสมุทรปราการอยู่ห่างกรุงเทพมหานครเพียง 29 กิโลเมตร ขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่รองรับน้ำที่ไหลมาจากภาคเหนือก่อนไหลลงสู่อ่าวไทย คือ แม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้จังหวัดสมุทรปราการแบ่งออกเป็นสองส่วนคือ ส่วนที่เป็นฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออก และมีลำคลองเกิดขึ้นมากมาย จึงเป็นพื้นที่เหมาะแก่การปลูกข้าว และจัดเป็นอู่ข้าวอู่น้ำของชาวกรุงเทพมหานครอีกแห่งหนึ่ง

อำเภอบางปะกง เป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา มีอาณาเขตที่ติดกับกรุงเทพมหานครมากที่สุด ซึ่งแต่เดิมนั้น อำเภอบางปะกงถูกเรียกว่า “เมืองนครเขื่อนขันธ์” หรือที่ชาวมอญเรียกว่า “เมืองปากลัด” เป็นเมืองเก่าแก่มีประเพณีศิลปวัฒนธรรม ซึ่งสืบทอดกันมาแต่โบราณ เนื่องจากพื้นที่เสมือนเมืองหน้าด่านของประเทศไทย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า

¹ ตัวอย่าง “ความมักคุ่น” กล่าวคือ เมื่อเรารู้จักกับเพื่อนใหม่สิ่งแรกที่ควรระวังก็คือความเชื่อใจ ตัวอย่างเช่น เมื่อเพื่อนใหม่มาเยี่ยมเงิน สิ่งแรกก็คือควรปฏิเสธเพราะเรายังไม่รู้จักมักคุ่นกับเพื่อนใหม่ดีพอ เพราะถ้าเราให้เงินไปมีโอกาเสี่ยงสูงที่เพื่อนใหม่อาจไม่คืนเงิน แต่เมื่อใดก็ตามถ้าเราและเพื่อนใหม่มีการพึ่งพาหรือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและในระดับหนึ่งแล้ว และทั้งสองมีความรู้สึกถึงความสนทนกันดีพอ ไม่ว่าจะเราหรือเพื่อนจะเยี่ยมกันต่างฝ่ายต่างยินดีให้การช่วยเหลือ

นภลัย (รัชกาลที่ 2) ได้ทรงสร้างเมืองนครเขื่อนขันธ์และย้ายครอบครัวมอญจากเมืองสามโคก จังหวัดปทุมธานี จำนวน 300 คน มาตั้งถิ่นฐาน ณ ที่แห่งนี้ ด้วยเหตุนี้ ชาวพระประแดงจึงมีประเพณี วัฒนธรรมเก่าแก่ที่เกี่ยวข้องกับชาวมอญ และยังคงอนุรักษ์และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะ ประเพณีสงกรานต์พระประแดง

ตำบลบางน้ำผึ้ง เป็น 1 ใน 6 ตำบลในคู้กระเพาะหมู อยู่ในเขตอำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ เหตุที่เรียกว่าคู้กระเพาะหมู เพราะว่าเป็นพื้นที่สีเขียวในคู้ที่มีรูปร่างคล้ายกับ กระเพาะหมูหรือแอกวัว เป็นพื้นที่เกษตรกรรมท่ามกลางความเจริญเติบโตของกรุงเทพมหานคร โดยมีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ 6 ตำบล คือ ตำบลทรงคนอง ตำบลบางยอ ตำบลบางกะเจ้า ตำบลบางน้ำผึ้ง ตำบลบางกอบัว และตำบลบางกระสอบ มีเนื้อที่รวม 1,189 ไร่ พื้นที่กว่าร้อยละ 85 ถูกโอบล้อมด้วยแม่น้ำเจ้าพระยาและยังคงความสมบูรณ์ตามรูปแบบสวนเกษตรดั้งเดิม ที่มีอยู่เพียงผืนเดียว และเป็นผืนสุดท้ายที่อยู่ใกล้กรุงเทพมหานครมากที่สุด คณะรัฐมนตรีจึงได้มีมติให้อนุรักษ์พื้นที่สีเขียว ในบริเวณ 6 ตำบลนี้ ตั้งแต่เมื่อปี พ.ศ. 2520 บริเวณนี้จึงเป็นแหล่งผลิตอากาศบริสุทธิ์ให้กับประชาชน ในเขตจังหวัดสมุทรปราการ และกรุงเทพมหานคร ช่วยกรองฝุ่นละอองและมลพิษทางอากาศที่เกิดจากโรงงานอุตสาหกรรมที่มีอยู่มากมาย

อนึ่ง เหตุที่เรียกว่า ตำบล “บางน้ำผึ้ง” เนื่องมาจากว่า อาชีพดั้งเดิมของชาวตำบลบางน้ำผึ้ง คืออาชีพทำสวนผลไม้ น้ำหวานจากเกสรดอกไม้บานาชนิดได้ดึงดูดให้ผึ้งมาอาศัยทำรังอยู่ทั่วไป ในพื้นที่ ชาวบ้านได้นำน้ำผึ้งมาตัดบาตร จึงได้ขนานนามพื้นที่นี้ว่า “บางน้ำผึ้ง”

จากคำบอกเล่าของนางอาภรณ์ พานทอง เล่าว่าในอดีตตำบลบางน้ำผึ้งยังเต็มไปด้วยป่าไม้ ธรรมชาติ ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา รวมไปถึงสาธารณูปโภคอื่น ๆ ยังไม่ทันสมัยเหมือนกับในปัจจุบัน ประชาชนในตำบลบางน้ำผึ้งยังดำรงวิถีชีวิตของการผลิตเพื่อบริโภค ด้วยการทำเกษตรกรรม การปลูกนาข้าว ร่วมทั้งการเก็บหาของจากธรรมชาติมาใช้สอยในชีวิตประจำวัน มีการพึ่งพาสิ่งต่าง ๆ ภายนอกชุมชนค่อนข้างน้อย การติดต่อด้านการค้าก็ยังไม่มากนัก เนื่องจากในสมัยนั้นรถและเรือโดยสารยังเข้าไม่ถึง ทำให้การเดินทางออกนอกชุมชนเป็นเรื่องที่ยากลำบากมาก อย่างไรก็ตามการดำรงชีพด้วยการทำเกษตรกรรมดำเนินเรื่อยมาจนถึงปีพ.ศ. 2538 การปลูกข้าวต้องมีอันสะดุด เนื่องจากเกิดอุทกภัยอย่างหนัก หลังจากนั้นปัญหาน้ำท่วมเริ่มคลี่คลาย ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้หันมาทำนาอีกครั้งหนึ่ง แต่ด้วยเพราะการเจริญเติบโตของพื้นที่มีลักษณะเป็นก้ำวกระโดด โดยภูมิศาสตร์ของพื้นที่อยู่ใกล้กับกรุงเทพมหานคร ความเจริญในหลากหลายรูปแบบได้แพร่ขยายมายังตำบลบางน้ำผึ้งด้วย กล่าวคือ ได้มีการขายที่ดินให้กับนายทุนสร้างสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ เพื่อรองรับการเจริญเติบโตของเมือง รวมทั้งมีการบริโภคน้ำบาดาลมากเกินไป ทำให้แผ่นดินยุบตัวแพร่ขยายไปเรื่อย ๆ ส่งผลให้น้ำทะเลจากอ่าวไทย เข้ามาหนุนสูง การเกษตรกรรมแบบการปลูกนาต้องประสบปัญหาอีกครั้งหนึ่งเพราะน้ำเค็มเกินไป ปลูกข้าวแล้ว ต้นข้าวไม่สามารถทนต่อความเค็มของน้ำทะเลได้ ชาวบ้าน

ได้พากัน หันมาทำสวนพืช สวนผลไม้แบบยกร่อง และการเลี้ยงสัตว์น้ำ ในขณะที่เดียวกันการพัฒนาอุตสาหกรรมก็มาพร้อม ๆ กับการขยายตัวทางกายภาพของเมือง โดยเริ่มเข้ามายังตำบลบางน้ำผึ้ง และตำบลใกล้เคียง ส่งผลให้ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นว่าราคาผลผลิตทางการเกษตรไม่คุ้มค่างบเงินที่ต้องลงทุนไป ซึ่งการใช้แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม ไม่ต้องรับผิดชอบอะไรมากนัก และพวกเขาเชื่อว่ารายได้จากการใช้แรงงานจะมากกว่าการทำเกษตรแบบเก่า ที่ยิ่งทำยิ่งสิ้นเนื้อประดาตัว ทำให้ร่องสวนต่าง ๆ และพื้นที่ปศุสัตว์ก็เริ่มรกร้างลงตามลำดับ

ปัจจุบันประชาชนส่วนใหญ่ในตำบลบางน้ำผึ้งเดินทางออกไปทำงานนอกพื้นที่ตำบลบางน้ำผึ้ง ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพใช้แรงงานในภาคอุตสาหกรรม รองลงมาคือพนักงานเอกชน ข้าราชการ และส่วนน้อยที่ยังคงประกอบอาชีพในภาคเกษตรกรรม

การริเริ่มให้มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการท่องเที่ยวตลาดน้ำของชุมชนบางน้ำผึ้ง ได้กลายเป็นที่ชื่นชมและมีการกล่าวขวัญถึงทั้งในชุมชนใกล้เคียงและในระดับชาติ ในระดับชาติได้มีการนำเสนอข่าวและการทำสารคดีโทรทัศน์เกี่ยวกับการท่องเที่ยวแบบตลาดน้ำของชุมชนบางน้ำผึ้ง ในฐานะเป็นต้นแบบสำหรับชุมชนที่ต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ในระดับชุมชนใกล้เคียงซึ่งมีลักษณะทางธรรมชาติใกล้เคียงกัน คือมีพื้นที่เป็นร่องสวนการเกษตร มีอากาศที่บริสุทธิ์ มีทัศนียภาพที่สวยงาม มีแหล่งท่องเที่ยว เริ่มมีความสนใจว่าจะสามารถถอดบทเรียนจากชุมชนบางน้ำผึ้ง มาสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบตลาดน้ำ และการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ขึ้นในหมู่บ้านของตนได้บ้างหรือไม่

การจัดการท่องเที่ยวแบบตลาดน้ำนับเป็นตัวแบบที่มีนัยสำคัญต่อการแสดงให้เห็นถึงการปรับตัวเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า โดยอาศัย “ทุน” ที่ชุมชนบางน้ำผึ้งมีอยู่ทั้งทุนธรรมชาติ ทุนสังคม และทุนมนุษย์ ที่ช่วยให้ชุมชนบางน้ำผึ้งสามารถเข้าสู่วงการของการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวได้ ทุนทั้ง 4 ด้านนี้ ชุมชนบางน้ำผึ้งได้มีการสร้างสมมาจากอดีตนับแต่ยุคการเกษตรด้วยการทำนาและค้อย ๆ ปรับตัวมาสู่ยุคเศรษฐกิจเพื่อการค้า

ทุนธรรมชาติ พื้นที่ของตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง ส่วนใหญ่เป็นเขตความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลบางน้ำผึ้ง และที่ดินราชพัสดุ ส่วนน้อยเท่านั้นที่เป็นของชาวบ้าน ลักษณะพื้นที่ของตลาดน้ำมีลักษณะเป็นร่องสวนการเกษตรอันรกร้างว่างเปล่า และด้วยแนวคิดที่ต้องการเปลี่ยนบ้านเกิดเป็นสถานที่ท่องเที่ยว ผู้นำชุมชนจึงเล็งเห็นความเป็นไปได้ โดยเฉพาะความได้เปรียบของพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการสร้างเป็นตลาดน้ำ โดยมีลำน้ำและท้องร่องสวน อากาศอันบริสุทธิ์ มีความหลากหลายของพรรณพืช และถ้าสร้างตลาดน้ำแล้วเสร็จตัวตลาดจะมีลักษณะอยู่ในป่าคอนข้างร่มรื่นมาก องค์การบริหารส่วนตำบลบางน้ำผึ้ง และชาวบ้านต่างช่วยกันปรับสภาพพื้นที่ของชุมชนให้กลายเป็น “ทุน” สำหรับการท่องเที่ยวตลาดน้ำ ซึ่งเมื่อการท่องเที่ยวเริ่มก่อตัวขึ้นในชุมชน ชุมชนบางน้ำผึ้งได้พยายามนำสิ่งที่มีในชุมชนมาเชื่อมโยงกับการการท่องเที่ยว เช่น สินค้าภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ

สินค้าหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล พักค้างคืนสัมพันธ์กับอากาศอันบริสุทธิ์ย่านชายเมือง กิจกรรมการพายเรือ หรือขี่จักรยานชมทัศนียภาพ ชมทุ่งห้วย ดนตรีในสวน และมุมศิลปะ เป็นต้น

ทุนความรู้ ในอดีตชาวบ้านบางน้ำผึ้งได้สร้างสรรค์และสะสมความรู้ที่มีความเชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ เพื่อให้ได้รับสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต ระบบความรู้ที่ชาวบ้านบางน้ำผึ้งสร้างขึ้นมีหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นระบบความรู้เกี่ยวกับการทำมาหากิน ความรู้เกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนหรือขายสิ่งของและผลผลิต ระบบความรู้ในเรื่องการเล่นดนตรี ระบบความรู้เกี่ยวกับการสร้างอุปกรณ์เครื่องใช้ ระบบความรู้เกี่ยวกับการทำอาหารสูตรโบราณ อาหารมอญ ระบบความรู้เกี่ยวกับป่า ลำน้ำ และการเกษตร ระบบความรู้เหล่านี้คือ “ทุนความรู้” ที่เป็นรากฐานในดำเนินชีวิตของชาวชุมชนบางน้ำผึ้ง เมื่อชาวบ้านเริ่มให้ความสนใจกับการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ถึงแม้ว่าวิถีชีวิตในอดีตของชุมชนบางน้ำผึ้ง จะไม่สามารถบอกได้ว่ามีความต่อเนื่องกับวิถีตลาดน้ำ แต่ด้วยเพราะความต้องการที่จะเปิดพื้นที่ชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ตนเองไม่มีประสบการณ์มาก่อน การสะสมองค์ความรู้ และประสบการณ์จึงเป็นสิ่งสำคัญของชุมชนแห่งนี้ ดังนั้น การที่องค์การบริหารส่วนตำบลบางน้ำผึ้ง กับชุมชนบางน้ำผึ้งร่วมกันไปศึกษาดูงานตามตลาดน้ำต่าง ๆ ก็เพื่อให้ได้ข้อสรุปร่วมกัน และความเป็นไปได้ในการสร้างตลาด เมื่อการท่องเที่ยวถือกำเนิดขึ้น ชาวบ้านจึงมีทุนความรู้และวัฒนธรรม ซึ่งมีลักษณะเป็นรูปธรรม สามารถนำมาเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวได้ เช่น การขายอาหารการกิน การเล่นดนตรี การสาธิตการทำของที่ระลึก และสินค้าภูมิปัญญาที่หลากหลาย เป็นต้น นอกจากนี้การที่ชาวบ้านเป็นผู้สร้างสรรค์ความรู้เอง ชาวบ้านจึงเป็นเจ้าของความรู้ เข้าถึงที่มาของความรู้ สามารถเชื่อมโยงความรู้กับการปฏิบัติ ทำให้ชาวบ้านยังสามารถปรับเปลี่ยนความรู้ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปได้ รวมทั้งมีศักยภาพในการสร้างสรรค์ ต่อเติม และแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับการจัดเตรียมบ้านให้เหมาะสมที่จะรับนักท่องเที่ยว การพัฒนาผลิตภัณฑ์ และบรรจุภัณฑ์ ความรู้เกี่ยวกับการทำอาหารที่แตกต่างไปจากที่เคยทำ ความรู้ในการต้อนรับแขกและการนำเที่ยว ความรู้ในการวางแผนโบราณ เพื่อให้บริการนักท่องเที่ยว รวมไปถึงความในด้านการจัดการต่าง ๆ เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้าคราวละมาก ๆ ความรู้เกี่ยวกับการติดต่อกับบริษัททัวร์เพื่อรับจองที่พัก ความรู้ทั้งหลายเหล่านี้เป็นความรู้ที่มีพลวัต ชาวบ้านต้องคอยติดตามความเคลื่อนไหว แต่ด้วยมีรากฐานในการเป็นผู้สามารถแสวงหาความรู้และสร้างสรรค์ความรู้ ชาวบ้านจึงมีกระบวนการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา ทำให้เกิดการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ได้ง่าย

ทุนมนุษย์ การท่องเที่ยวได้เปลี่ยนระบบความสัมพันธ์ของชาวบ้านบางน้ำผึ้งแบบไปมาหาสู่กับคนที่รู้จักมักคุ้น กลับกลายมาเป็นการต้องต้อนรับคนแปลกหน้า การเปิดใจยอมรับคนต่างถิ่นหรือต่างวัฒนธรรม ชาวบ้านชุมชนบางน้ำผึ้งสามารถเลือกผู้นำที่มีความสามารถขึ้นมาเป็นผู้นำหรือนายกองค์การบริหารส่วนตำบลบางน้ำผึ้งคนปัจจุบัน และเมื่อนายกฯ นำความคิดใหม่ ๆ มาสู่ชุมชน คนในชุมชนก็เปิดใจยอมรับและเริ่มทดลองปฏิบัติ คุณลักษณะของชาวชุมชนบางน้ำผึ้ง และการที่ชุมชนมี

ผู้นำที่มีความสามารถ มีวิสัยทัศน์ ทำให้ชุมชนบางน้ำผึ้งประสบความสำเร็จในการจัดการการ
ท่องเที่ยว ซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจรูปแบบใหม่ที่ชาวบ้านบางน้ำผึ้งไม่คุ้นเคยมาก่อน

ทุนทางสังคม จะเห็นได้ว่าความเข้มแข็งของชุมชนด้านสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งสร้างขึ้น
จากวิถีการดำรงชีวิตนับตั้งแต่ยุคเกษตรกรรม มาจนถึงยุคของการเปิดพื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยมี
ลักษณะของความเป็นญาติพี่น้องหรืออยู่กันอย่างพี่น้อง มีการวางกฎเกณฑ์กติการ่วมกัน การ
แลกเปลี่ยนแรงงาน การแบ่งงาน การผลิต และการแบ่งปันผลผลิต ล้วนสะท้อนจิตสำนึกร่วมของการ
เป็นคนหมู่หรือพวกเดียวกัน มีการช่วยเหลือกันในยามวิกฤต แบ่งปันสิ่งที่ทำมาด้วยกันด้วยความ
ธรรม รวมทั้งการสามัคคีปรองดองไม่ทะเลาะเบาะแว้ง จนกลายเป็นความขัดแย้งที่มีผลต่อความสงบ
สุข ระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวมานี้ นับเป็นทุนทางสังคมที่มีความสำคัญต่อการปรับตัวเข้าสู่ยุค
เศรษฐกิจเพื่อการค้าของชุมชนบางน้ำผึ้ง และเมื่อกิจกรรมนี้ได้ดำเนินไประยะหนึ่ง ได้เกิดการสร้าง
ระบบความสัมพันธ์ในรูปแบบใหม่ ๆ เพื่อให้กิจกรรมการท่องเที่ยวดำเนินไปได้ ทุนทางสังคมเดิมได้มีการ
ปรับเปลี่ยนก่อรูป และปรับรูป ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นกระบวนการสะสมทุนทางสังคมของชุมชน
ระบบความสัมพันธ์ในรูปแบบใหม่ที่เชื่อมต่อความสัมพันธ์ในรูปแบบเดิมที่มีมาแต่อดีต

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของตำบลบางน้ำผึ้งเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2546 อันเป็นแนวคิดที่
ต้องการเปลี่ยนพื้นที่ชุมชน ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ในรูปแบบการท่องเที่ยวตลาดน้ำ อย่างไรก็ตาม
ตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง มิใช่วิถีชีวิตเก่าก่อนของตำบลบางน้ำผึ้ง แต่ด้วยเพราะแนวความคิดที่ต้องการ
เปลี่ยนพื้นที่ไร่ประโยชน์ เป็นแหล่งท่องเที่ยวของผู้นำชุมชน โดยการพยายามเรียนรู้กระบวนการต่างๆ
ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว โดยเป็นสิ่งที่ชุมชนไม่เคยมีประสบการณ์มาก่อน ดังนั้นการไปศึกษาดูงาน
จากภายนอกชุมชน ที่ประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวตลาดน้ำจึงเป็นสิ่งจำเป็น
อย่างมาก ต่อการสะสมประสบการณ์เพื่อมาสร้างตลาดน้ำของตน

นายสำเนา รัศมีทัต กล่าวว่า ตอนแรกยังไม่มีแนวความคิดในการสร้างตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง
แต่เริ่มมาจากการให้ความช่วยเหลือประชาชน จากเหตุการณ์วิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 ที่ถูก
เลิกจ้างในภาคอุตสาหกรรมได้มีงานทำ หาทางออกให้กับชุมชนที่ประสบปัญหาทางเศรษฐกิจใน
ขณะนั้น โดยการพลิกฟื้นวิถีชีวิตแบบสังคมเกษตรกรรมขึ้นมาใหม่ เนื่องจากในอดีตชาวบ้านส่วนใหญ่
มีอาชีพทำสวนผลไม้ พื้นดินมีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้ผลผลิตออกมาจำนวนมากมาย อาทิเช่น
มะม่วง มะพร้าว หนากกล้วย มะนาว เป็นต้น ชาวบ้านจึงได้รวมตัวนำสินค้าใส่เรือ โดยพายเรือผ่าน
คลองย่อยต่าง ๆ ไปที่ตลาดน้ำคลองเขตรือบินซึ่งเป็นตลาดน้ำเก่าแก่ อยู่บริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาเมื่อ
ประมาณเกือบ 70 ปีที่ผ่านมา เหตุที่เรียกว่าคลองเขตรือบินสันนิษฐานว่าเป็นเขตการขึ้นลงของ
เครื่องบินน้ำในสมัยนั้น ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับท่าเรือคลองเตยในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามตลาดน้ำคลองเขตรือ
บินก็ได้สลายตัวไปนับตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่สอง และเมื่อการคมนาคมเปลี่ยนเป็นทางบกที่มี

ความสะดวกกว่า จึงทำให้การสัญจรทางน้ำลดความสำคัญลงตามลำดับ วิธีชุมชนริมน้ำและตลาดน้ำ จึงเกิดการเปลี่ยนแปลง

ต่อมานายสำเนา รัศมีทัต ได้ประชุมปรึกษาหารือกับนายมนัส รัศมีทัต กำนันตำบลบางน้ำผึ้ง และคณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลฯ ซึ่งได้ข้อสรุปในที่ประชุมว่าควรที่จะช่วยเหลือและส่งเสริมการเกษตรให้กลับมาเหมือนเดิม ประกอบกับปัจจุบันพื้นที่ชุมชนน้ำท่วมไม่ถึงแล้ว อย่างไรก็ตามการทำเกษตรจำเป็นจะต้องใช้ที่ดินจำนวนมาก ซึ่งปัญหาต่อมาคือจะหาที่ดินทำกินมาจากไหนให้กับคนในชุมชน ซึ่งทางองค์การบริหารส่วนตำบลฯ โดยนายสำเนาฯ ไปขอเจรจาเรื่องที่ดินกับเจ้าของที่ดิน ซึ่งยังไม่ได้ใช้ประโยชน์อะไร มาให้กับสมาชิกในชุมชนได้มีที่ดินทำกิน และมีให้เป็นที่ดินที่รกร้างว่างเปล่า โดยนายสำเนาฯ เสนอว่าถ้าเจ้าของที่ดินให้ยืมที่ดินกับทางองค์การบริหารส่วนตำบลฯ ทางองค์การบริหารส่วนตำบลฯ จะลดภาษีที่ดินให้บางส่วน และไม่เก็บภาษีบางส่วน ซึ่งการเจรจาดังกล่าวประสบผลสำเร็จเป็นอย่างมาก เนื่องจากต่างฝ่ายต่างไม่เสียผลประโยชน์ ทำให้ทางองค์การบริหารส่วนตำบลฯ ได้ที่ดินมาจำนวน 127 ไร่ ซึ่งต่อมาทางองค์การบริหารส่วนตำบลฯ ก็นำเงินงบประมาณไปจัดร่องสวนใหม่ ปรับปรุงร่องสวนใหม่แล้วก็เลือกสมาชิกในชุมชนที่ต้องการทำสวน สมาชิกคนใดต้องการทำสวน แต่ไม่มีเงินลงทุน ทางองค์การบริหารส่วนตำบลฯ จะเป็นผู้ลงทุนให้ ด้วยการให้พันธุ์ผลไม้ พันธุ์ปลา พันธุ์ผัก แต่สมาชิกคนนั้น ๆ จะต้องขยัน และต้องช่วยเหลือตนเองและครอบครัวได้ เบื้องต้นมีสมาชิกที่ต้องการทำสวนมาแสดงเจตจำนงจำนวน 37 ครอบครัว อย่างไรก็ตามสมาชิกที่เหลือยังไม่เชื่อว่าการทำสวนดังกล่าวจะประสบผลสำเร็จ และจะช่วยให้พวกเขาสามารถยืนอยู่บนขาของตนเองได้ มีหน้าซำข้าวบ้านยังเชื่อว่าการทำสวนจะนำพาพวกเขากลับไปสู่วงวนแห่งความสิ้นเนื้อประดาตัวเหมือนในอดีตที่ผ่านมา

อย่างไรก็ตามวิธีการแบ่งที่ดินใช้วิธีแบ่งตามขนาดของครัวเรือนนั้น ๆ เช่น ครัวเรือนที่มีจำนวนสมาชิกน้อยได้รับ 3 ไร่ 5 ไร่ 7 ไร่ และครัวเรือนที่มีขนาดใหญ่ได้รับ 10 ไร่ ตามลำดับ อย่างไรก็ตามเมื่อประเมินผลทุก ๆ ปี ถ้าพบว่าครอบครัวขนาดเล็กสามารถพัฒนาที่ดินทำกินได้ และสมาชิกมีความต่อเนื่องในการดูแลรักษาที่ดิน ครอบครัวดังกล่าวอาจได้รับที่ดินเพิ่มตามความสามารถในการทำงาน ตรงกันข้ามครอบครัวใดที่ไม่ปฏิบัติตามกติกา ก็อาจลดที่ดินทำกินได้เช่นกัน อย่างไรก็ตามปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งที่ตามมาคือ เมื่อทำสวนไปได้ 3 ปี จำนวนผลผลิตเริ่มผลิดอกออกผล สมาชิกในชุมชนไม่มีที่ที่จะจำหน่ายสินค้าออก ปัญหาดังกล่าว จึงทำให้นายสำเนาฯ ต้องหาทางออกในการหาตลาดให้กับสมาชิก ซึ่งตลาดพระประแดงเป็นแหล่งจำหน่ายสินค้าที่ใกล้ที่สุด แต่ด้วยสินค้าเป็นสินค้าทางการเกษตรทำให้เวลาขนส่งสินค้าเน่าเสียได้ง่าย ทำให้สมาชิกได้กำไรไม่คุ้มทุน ดังนั้นแนวคิดในการหาตลาดให้กับสมาชิกจึงไม่ประสบผลสำเร็จ แนวคิดต่อมาคือ ทำไมไม่สร้างตลาดเป็นของตัวเอง จากแนวคิดนี้เองทำให้นายสำเนาฯ ไปศึกษาดูงานที่เกี่ยวกับการสร้างตลาดหลายแห่ง ทำให้ได้ประสบการณ์การสร้างตลาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งตลาดน้ำ ซึ่งศึกษาดูงานทั้งที่ยังเปิดตลาดน้ำอยู่ และ

ตลาดน้ำที่ได้ปิดตัวลงไปแล้ว จนได้ข้อสรุปที่ว่า อะไรที่ทำให้ตลาดน้ำสามารถดำรงอยู่ได้ และปัจจัยอะไรที่ทำให้ตลาดน้ำบางแห่งสลายตัวไป นายสำเนาว่าบอกต่อว่า สิ่งหนึ่งที่ค้นพบจากการไปศึกษาดูงานคือ ไม่ควรที่ทำให้ตลาดเป็นธุรกิจมากเกินไป บางอย่างควรให้บริการแบบไม่มีค่าใช้จ่าย เช่น ที่จอดรถ หรือห้องสุขา เป็นต้น การมีส่วนร่วมอันดีของชาวบ้าน และชาวบ้านบริเวณใกล้เคียง อัยยาศัยแบบเป็นกันเองของพ่อค้าแม่ค้าต่อนักท่องเที่ยว ความหลากหลายของสินค้าชุมชน มาตรฐานการให้บริการ และที่สำคัญที่สุดคือ การโฆษณาประชาสัมพันธ์ทางการตลาดน้ำอย่างต่อเนื่อง

จากข้อค้นพบข้างต้นประกอบกับพื้นที่ในเขตตำบลบางน้ำผึ้ง มีร่องสวนและลำคลองอยู่จำนวนมาก ซึ่งเอื้อต่อการสร้างตลาดน้ำ นายสำเนาว่า รัศมีทัต จึงได้เรียกประชุมสมาชิกในชุมชนและประกาศว่า ทางองค์การบริหารส่วนตำบลฯ จะสร้างตลาดน้ำให้ เพื่อให้ชาวบ้านมีที่จำหน่ายสินค้า และไม่ต้องออกไปจำหน่ายสินค้านอกพื้นที่ ทำให้เสียค่าขนส่ง ได้กำไรไม่คุ้มกับการลงทุน หลังจากนั้นทางองค์การบริหารส่วนตำบลฯ ได้ทำการประชุมประชาคมเพื่อหาข้อยุติในการสร้างตลาดน้ำ ปรากฏว่า ผลของประชาคมประชาชนในพื้นที่เห็นด้วยทั้งหมด 11 หมู่บ้าน

การดำเนินการสร้างตลาดน้ำบางน้ำผึ้งเริ่มในปี พ.ศ. 2545 และสำเร็จในปีเดียวคือปี พ.ศ. 2546 พอถึงเวลาจะเปิดตลาดน้ำ ทางองค์การบริหารส่วนตำบลฯ โดยนายกองค์การบริหารส่วนตำบลบางน้ำผึ้ง เรียกประชุมชาวบ้านทั้ง 11 หมู่บ้าน ประกาศวาระในที่ประชุมว่า ทางองค์การบริหารส่วนตำบลฯ ได้ดำเนินการสร้างตลาดน้ำเสร็จสมบูรณ์แล้ว สมาชิกในชุมชนคนใดต้องการจำหน่ายสินค้า ก็ให้ดำเนินการลงทะเบียน แต่พอถึงเวลาเปิดตลาด มีกลุ่มชาวบ้านที่ไม่เห็นด้วย มาแย่งว่า “จะขายไปทำไม รถประจำทางก็เข้าไม่ถึง เรือก็เข้าไม่ถึง เดียวก็เจ๊งจะไปลงทุนทำไมกัน” อย่างไรก็ตามเมื่อเปิดตลาดน้ำ มีประชาชนในพื้นที่มาลงทะเบียนเพียง 40 ร้านค้า ซึ่งในความคิดของนายสำเนาว่า เห็นว่า 40 ร้านค้ายังไม่พอในการเปิดตลาดน้ำ นายสำเนาว่า ก็ขอสภาองค์การบริหารส่วนตำบลบางน้ำผึ้ง เพื่อขอลงมติให้เพิ่มอีกห้าตำบลมาร่วมในการเปิดตลาดน้ำครั้งนี้ ซึ่งได้แก่ ตำบลทรงคนอง ตำบลบางยอ ตำบลบางกระบือ ตำบลบางกะเจ้า และตำบลบางกะเจ้า ในที่ประชุมสภาองค์การบริหารส่วนตำบลบางน้ำผึ้งเห็นสมควรให้เพิ่มอีกห้าตำบล หลังจากนั้นทางองค์การบริหารส่วนตำบลฯ ได้ทำหนังสือถึงองค์การบริหารส่วนตำบลทั้งห้าตำบล โดยให้นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนั้น ๆ ไปแจ้งกับประชาชนในเขตพื้นที่ ใจความในหนังสือแจ้งว่า ทางองค์การบริหารส่วนตำบลบางน้ำผึ้งได้สร้างตลาดน้ำบางน้ำผึ้งขึ้นเพื่อเป็นศูนย์จำหน่ายสินค้าท้องถิ่น และเป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชน จึงขอความร่วมมือให้ชาวบ้านทั้งห้าตำบลนำสินค้าท้องถิ่น/สินค้าภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจำหน่าย ณ ตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง หลังจากแจ้งไปได้ไม่นานชาวบ้านทั้งห้าตำบลก็มาลงทะเบียนเพื่อเป็นพ่อค้าแม่ค้าอีก 40 ร้านค้า รวมเป็น 80 ร้านค้า อย่างไรก็ตาม จำนวนร้านทั้งหมด 80 ร้านค้า ก็ยังไม่สามารถดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวได้ ในทัศนะของนายสำเนาว่า ต้อง 100 ร้านค้าขึ้นไปจึงจะเหมาะสมในการเปิดตลาดน้ำครั้งนี้ ทั้งนี้้องค์การบริหารส่วนตำบลบางน้ำผึ้ง ได้ทำหนังสือถึงสำนักงานพัฒนาชุมชน จังหวัดสมุทรปราการอีกทางหนึ่ง

เพื่อขอให้สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดสมุทรปราการ ให้นำโอท็อป (OTOP) มาจำหน่ายสินค้าที่ ตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง ช่วงเริ่มต้นก็กล้า ๆ กลัว ๆ ในเรื่องผลประโยชน์ อย่างไรก็ตามทางตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง ก็ได้ร้านค้าโอท็อปเพิ่มมาอีกเป็น 21 ร้านค้า รวมเป็น 101 ร้านค้า

ต่อจากนั้น ก่อนการเปิดตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง ทางองค์การบริหารส่วนตำบลบางน้ำผึ้ง ได้เรียกประชุมกลุ่มพ่อค้าแม่ค้า ตลอดจนกลุ่มธุรกิจชุมชนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อทำแผน กำหนดกรอบ กติกา ว่าควรเป็นอย่างไรจึงจะเหมาะสมต่อทุกฝ่าย ซึ่งทางองค์การบริหารส่วนฯ ได้ออกกฎระเบียบเพื่อ ควบคุมการบริหารจัดการตลาดน้ำให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ซึ่งเรียกกระเปียบดังกล่าวว่า “ระเบียบคณะกรรมการบริหารกิจการตลาดน้ำบางน้ำผึ้งว่าด้วยการบริหารกิจการตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง พ.ศ. 2550” กล่าวคือ ตั้งคณะกรรมการขึ้นมาชุดหนึ่งเพื่อบริหารจัดการตลาดน้ำ มีนายสำเนา รัต- มิทิต เป็นประธานคณะกรรมการ เหตุที่ต้องวางกฎระเบียบก่อนการเปิดตลาดน้ำ ทางคณะกรรมการ บริหารจัดการตลาดน้ำฯ ให้เหตุผลว่ากฎระเบียบ หรือกติกาจะต้องกำหนดก่อนการสร้างตลาดน้ำ ไม่ใช่สร้างตลาดน้ำแล้วค่อยมากำหนดกฎระเบียบ กติกา เพราะถ้าเป็นเช่นนั้นจะผิดเป้าประสงค์ เนื่องจากเมื่อตลาดน้ำฯ ได้รับความนิยมขึ้นในระดับหนึ่งแล้ว ถ้าทางคณะกรรมการบริหารจัดการ ตลาดน้ำฯ ไปกำหนดระเบียบทางกลุ่มพ่อค้าแม่ค้า และกลุ่มธุรกิจชุมชนอื่น ๆ จะเข้าใจได้ว่าทาง คณะกรรมการบริหารจัดการตลาดน้ำฯ ไปบีบให้พวกเขากระทำตามใจของคณะกรรมการบริหาร จัดการตลาดน้ำฯ ซึ่งจะไม่เป็นผลดีต่อกันทั้งสองฝ่าย อาจส่งผลถึงความไม่ไว้วางใจ ในอนาคต ความร่วมมือกันระหว่างทางองค์การบริหารส่วนตำบลบางน้ำผึ้งกับชาวบ้านไม่เป็นไปดังที่ต้องการ

ภายในตลาดน้ำบางน้ำผึ้งจะประกอบด้วยพื้นที่ 3 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 จำหน่ายผลผลิตของ ชาวบ้านมีทั้งผลไม้ตามฤดูกาล อาทิเช่น กล้วยน้ำว้า มะพร้าวอ่อน ชมพู่มะเหมี่ยว มะม่วงน้ำดอกไม้ ผลไม้ที่ขึ้นชื่อของตำบลบางน้ำผึ้งเพราะมีรสชาติดีและกลิ่นหอม ผักพื้นบ้าน อาทิเช่น ผักตำลึง ผักบุ้ง ผักกระถิน พริกขี้หนูสวน มะแว้ง มะเขือพวง ตะไคร้ ไม้ดอกไม้ประดับ กล้วยไม้ นานาชนิด และมีขอกินเป็นฝีมือชาวบ้านให้เลือกมากมาย เช่นขนมกล้วย ขนมจาก ลูกจากเชื่อม ม้าหอ ข้าวต้มมัด น้ำตาลสด ฝรั่งแช่บ๊วย ทอดมันปลาอินทรีฯ ไข่ปลาหมึกย่าง ปลาแนม ไส้กรอกโบราณ แกงบอน หอยทอด ผัดไทย หมี่กะทิ ข้าวตู่ เมี่ยงคำ เป็นต้น ส่วนที่ 2 ซุ้มจำหน่ายสินค้าโอท็อป มีสินค้าโอท็อปจากจังหวัด สมุทรปราการมากมายหลายชนิด เช่น ดอกไม้บัว ดอกไม้เกล็ดปลา รูปหอมสมุนไพร กระเจ๊กัดลาย ภาพประดิษฐ์จากกรมะพร้าว ปลาสดบางบ่อ กุ้งเหยียด หอยดอง ขนมเกสรลำเจียก ทองม้วนสมุนไพร น้ำพริก ฯลฯ ส่วนที่ 3 เรือจำหน่ายสินค้า มีพ่อค้าแม่ค้าขายเรือขายอาหารมากมาย เช่น กล้วยเตี๋ยวหมูต้มยำ กล้วยเตี๋ยวเย็นตาโฟ กล้วยเตี๋ยวเนื้อ กล้วยเตี๋ยวเป็ด ส้มตำ ข้าวมันไก่ ข้าวขาหมู กล้วยเตี๋ยวพริกกระเทียม และน้ำผลไม้ต่าง ๆ ฯลฯ

อย่างไรก็ตามปัจจุบันนี้ ตลาดน้ำบางน้ำผึ้งได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวสูงมาก² มีจำนวนร้านค้าเข้าร่วมเพิ่มจาก 100 ร้านค้า เป็น 237 ร้านค้า มีเงินออมของตลาดน้ำฯ ประมาณ 20 ล้านบาท ตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง เปิดบริการให้กับนักท่องเที่ยวเฉพาะวันหยุดสุดสัปดาห์ และวันหยุดนักขัตฤกษ์ (ที่หยุดติดต่อกับวันเสาร์และวันอาทิตย์) เปิดตลาดน้ำตั้งแต่ 7.30 น. จนถึงบ่ายแก่ ๆ ตลาดน้ำบางน้ำผึ้งก็จะเริ่มวาย ขณะเดียวกันการเจริญเติบโตของตลาดน้ำบางน้ำผึ้งทำให้เกิดธุรกิจชุมชนอื่น ๆ ตามมาอีกมากมาย เพื่อรองรับการขยายตัวของนักท่องเที่ยว อาทิเช่น มุมศิลปะในสวน ดนตรีในสวน กลุ่มนวดแผนโบราณบางน้ำผึ้ง วิสาหกิจชุมชนไพร่ กลุ่มสตรีบางน้ำผึ้ง ชี้จักรยาน พายเรือชมทัศนียภาพ และโฮมสเตย์บางน้ำผึ้ง

นอกจากทางองค์การบริหารส่วนตำบลฯ จะส่งเสริมการท่องเที่ยวแล้ว เช่น การจัดสร้างซุ้มจำหน่ายสำหรับขายของ ซุ้มจำหน่ายสินค้าโอท็อปและสะพานริมน้ำ ริมนคลอง ปรับปรุงภูมิทัศน์พื้นที่โดยรอบ ทางองค์การบริหารส่วนตำบลฯ ยังวางแผนการสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว เช่น การดำเนินการจัดสร้าง จัดซื้อและบูรณะซ่อมแซมโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวไม่ว่าจะเป็นการก่อสร้างเขื่อนเพื่อป้องกันน้ำกัดเซาะริมตลิ่ง ก่อสร้างถนนทางเท้าคอนกรีตเสริมเหล็กบริเวณริมน้ำ ก่อสร้างรั้วกันเพื่อป้องกันนักท่องเที่ยวและชาวบ้านประสบอุบัติเหตุทางน้ำ ก่อสร้างศาลาอเนกประสงค์เพื่อให้นักท่องเที่ยวและชาวบ้านพักผ่อนและรอเรือเพื่อเที่ยวชมสวนผลไม้ ก่อสร้างห้องสุขาอย่างเหมาะสมและทั่วถึง จัดสร้างป้ายประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวตลาดน้ำ ป้ายจราจร และป้ายเตือนอันตรายต่าง ๆ โดยเฉพาะป้ายการจราจร รักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน การจัดซื้อถังขยะ การแจกจ่ายพันธุ์ไม้ดอกไม้ประดับ และพันธุ์ผลไม้ นอกจากนี้ ทางองค์การบริหารส่วนตำบลบางน้ำผึ้ง ได้อำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยวโดยการเอื้อเพื่อการก่อสร้างสถานที่จอดรถยนต์ขนาดใหญ่ปูพื้นด้วยยางมะตอย (Asphalt) จำนวน 4 แห่ง ซึ่งอยู่บริเวณใกล้กับตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง สามารถจอดรถยนต์ได้นับพันคันตลอดจนจัดอาสาสมัครจราจร เพื่ออำนวยความสะดวกขณะจอดรถ เป็นจุด ๆ และยังมีอาสาสมัครรักษาความปลอดภัย ดูแลรักษาลานจอดรถอย่างทั่วถึงทั้ง 4 แห่งอีกด้วย

สำหรับการวิเคราะห์ทุนทางสังคมของตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง จะพิจารณาเป็นรายด้าน คือ บรรทัดฐาน เครือข่ายทางสังคม ความไว้วางใจ และของการแลกเปลี่ยนทางสังคม ดังจะได้นำเสนอตามลำดับต่อไปนี้

การสร้างระเบียบและกฎเกณฑ์ ระเบียบคณะกรรมการบริหารกิจการตลาดน้ำบางน้ำผึ้งว่าด้วยการบริหารกิจการตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง พุทธศักราช 2550 ทางองค์การบริหารส่วนตำบลฯ ได้บัญญัติระเบียบ เพื่อเป็นสถานที่จำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์ภายในชุมชน และเพื่อให้การบริหาร

² สถิติจำนวนนักท่องเที่ยว, องค์การบริหารส่วนตำบลบางน้ำผึ้ง, 2552

และการจัดการตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง เป็นไปด้วยความโปร่งใส มีประสิทธิภาพ และบรรลุวัตถุประสงค์ในการเป็นตลาดชุมชน

การสร้างเครือข่าย ตลาดน้ำบางน้ำผึ้งได้สร้างเครือข่ายเชื่อมโยงทรัพยากรการท่องเที่ยวกับชุมชนหรือแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ด้วย โดยเฉพาะพื้นที่ 6 ตำบลกระเพาะหมูหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เกาะบางกะเจ้า” ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถไปเที่ยวได้อีกซึ่งระยะทางไม่ไกลกันมากนัก ซึ่งแหล่งท่องเที่ยวเครือข่ายมีดังนี้

ตำบลบางกะเจ้า มีสวนศรีนครเขื่อนขันธ์ เป็นสวนสาธารณะที่มีขนาดใหญ่เนื้อที่ประมาณ 148 ไร่ มีกิจกรรมนันทนาการ ได้แก่ ขี่จักรยานชมธรรมชาติในพื้นที่สวน กรรเชียงน้ำ ดูนก ให้อาหารปลา ศึกษาระบบนิเวศน์ มีบรรยากาศร่มรื่น

ตำบลบางกอบัวมีกิจกรรมฝึกศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้าน โดยมีการรวมกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรเพื่อแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การทำแจกันทราย การทำสิ่งประดิษฐ์จากดิน ฟ้า และวัสดุธรรมชาติ

ตำบลบางกระสอบ มีกิจกรรมท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมเนื่องจากเป็นพื้นที่สวน โดยเฉพาะสวนหมากแดงของลุงกลม ชาติพราหมณ์ อยู่บ้านเลขที่ 11 หมู่ที่ 1 ตำบลบางกระสอบ อำเภอพระประแดง มีผู้เข้าใจว่าปลูกเฉพาะต้นมะพร้าว กล้วย มะนาว ฯลฯ ในอดีตเป็นความเข้าใจที่ถูกต้อง แต่ในระยะหลังมีเกษตรกรบางรายได้ปลูกหมากแดงมานานแล้ว โดยเฉพาะลุงกลม ปลูกหมากแดงไว้ขายอย่างเดียวประมาณ 2 พันกว่าต้น

ตำบลบางยอ มีกิจกรรมบันเทิง คือ ชมรมดนตรีไทย ของตำบล เริ่มก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2530 โดยเริ่มจากผู้ใหญ่วาศ ชูคำ และกำนันอารมณ จันทรแสงสุก ได้ร่วมกันจัดตั้งโดยในเบื้องต้นได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสภาตำบล และเห็นชอบว่าตำบลบางยอควรมีวงดนตรีไทยโดยฝึกจากเยาวชน ที่อาศัยในเขตพื้นที่ตำบลบางยอและบริเวณใกล้เคียง ต่อมาผู้ใหญ่วาศ ชูคำ เสียชีวิตเนื่องจากมีอายุมากจึงได้เชิญครูโอสถ บุญลาโท มาทำการสอนแทน

ตำบลทรงคนอง มีหมู่บ้านชาวมอญ โดยชาวมอญชอบอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม มีการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย มีความกระตือรือร้นพอสมควรไม่ชอบเบียดเบียนใคร มีระเบียบในการดำเนินชีวิต รักสวยรักงาม แต่ก่อนผู้ชายมีสิทธิเหนือกว่าผู้หญิงเกือบทุกด้าน ตามทัศนคติที่ว่าผู้ชายสามารถบวชเรียนได้ ดังนั้นผู้ชายมีโอกาสเรียนหนังสือ ปัจจุบันเด็กมอญรุ่นใหม่ ไม่ว่าหญิงหรือชายมีโอกาสในการศึกษาเท่าเทียมกัน หมู่บ้านชาวมอญในอำเภอพระประแดง มี 17 หมู่บ้าน ส่วนใหญ่จะใช้ชื่อหมู่บ้านที่เคยมีในเมืองหงสาวดี

ในส่วนของสถานที่ท่องเที่ยวในท้องถิ่นและบริเวณใกล้เคียง ตลาดน้ำบางน้ำผึ้งยังสร้างเครือข่ายเชื่อมโยง อาทิเช่น

เจดีย์และวิถีแบบรามัญ วัดทรงธรรมวรวิหาร เป็นพระอารามหลวงและวัดรามัญเก่าแก่บน ถนนเพชรหิรัญ ตำบลตลาด อำเภอพระประแดง ที่สร้างขึ้นพร้อมเมืองนครเขื่อนขันธ์ เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวมอญนับแต่อดีตกระทั่งปัจจุบัน นับเป็นวัดรามัญแห่งแรกของพระประแดง สร้างในสมัยรัชกาลที่ 2 และได้รับการบูรณะในสมัยรัชกาลที่ 3 ทั้งนี้รัชกาลที่ 3 รัชกาลที่ 4 รัชกาลที่ 5 และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันล้วนเคยเสด็จพระราชดำเนินทอดกฐินที่วัดนี้ด้วยพระองค์เอง

ศาลพระเสื้อเมือง ศาลหลักเมือง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวพระประแดงเคารพนับถือ ตั้งอยู่ที่ถนนพระเสื้อเมือง ตรอกเล็ก ๆ ย่านตลาดสดพระประแดง ศาลพระเสื้อเมืองอยู่ด้านหลังโรงเรียนวิสุทธิกษัตริย์ ส่วนศาลหลักเมืองอยู่บริเวณด้านหลังที่ว่าการอำเภอพระประแดง สำหรับศาลหลักเมืองเป็นศาลเจ้าจีน ภายในมีรูปหล่อพระพิฆเนศ รัชกาลที่ 2 โปรดเกล้าฯ ให้กระทำพิธีฝังอาถรรพ์ปักหลักเมือง เมื่อวันศุกร์ แรม 10 ค่ำ เดือน 7 ปีกุน พ.ศ. 2385

งานศิลปวัตถุโปรดเกล้าฯ พระอารามหลวงที่ขุนนางในราชสำนักสร้างถวายรัชกาลที่ 3 โดยพระองค์ได้พระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ร่วมด้วย ตั้งอยู่บนฝั่งตะวันออกของคลองลาดหลวง ตำบลทรงคนอง อำเภอพระประแดง ลักษณะศิลปกรรมเป็นแบบพระราชนิยม พระอุโบสถ ไม่มีช่อฟ้าใบระกา หน้าบันประดับเครื่องถ้วยชามกระเบื้องลวดลายสวยงาม ภายในมีภาพจิตรกรรมฝาผนังรูปพระอรหันต์ในซุ้มเรือนแก้วอยู่เหนือบานหน้าต่างรอบพระอุโบสถ

ศิลปวัตถุป่าเกด วัดนี้สร้างในสมัยรัชกาลที่ 3 มีพระอุโบสถหลังเก่าและพระเจดีย์ ซึ่งได้รับการบูรณะเมื่อ พ.ศ. 2462 ต่อมา พ.ศ. 2510 กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน จุดที่สวยงามและโดดเด่นที่สุดของพระอุโบสถหลังเก่าคือ หน้าบันไม้แกะสลักรูปพระนารายณ์ทรงครุฑยุคนาคล้อมด้วยลายเครือเถา ส่วนด้านหน้าและด้านหลังมีเสาเหลี่ยมปลายสอบขนาดใหญ่

นอกจากนี้ ตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง ก็ยังได้มีการเข้าร่วมเป็นสมาชิกของการท่องเที่ยวกลุ่มจังหวัดเบญจบุรพาสุวรรณภูมิ (นครนายก ปราจีนบุรี สระแก้ว ฉะเชิงเทรา สมุทรปราการ) เพื่อให้ครอบคลุมพื้นที่ภาคกลางมากขึ้น โดยมีการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคกลางเขต 8 คอยเป็นพี่เลี้ยงประสานงานด้านข้อมูลการท่องเที่ยวด้านต่าง ๆ เสมอ เพื่อรองรับการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในอนาคตได้อย่างเหมาะสม

ในขณะเดียวกัน ตลาดน้ำบางน้ำผึ้งยังสร้างเครือข่ายทางวิชาการเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว โดยได้ร่วมกันศึกษาวิจัยกับวิทยาลัยเซาธ์อีสท์บางกอก เรื่องความพึงพอใจของผู้จำหน่ายสินค้าภายในตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง และความพึงพอใจผู้ให้บริการในตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ระหว่างวันที่ 17 - 30 มีนาคม พ.ศ. 2551 จัดทำโดยนักศึกษา โครงการค่ายเรียนรู้คุณธรรม นำชีวิตพอเพียง ปี 51 และผู้ช่วยศาสตราจารย์สุทธยา สมสุข อาจารย์ประจำคณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร ทำวิจัยเรื่อง “ความ

พึงพอใจนักท่องเที่ยวในการท่องเที่ยวตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง” ซึ่งทั้งสองสถาบันได้ทำข้อมูลจากการสำรวจวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและตลาดน้ำบางน้ำผึ้งมาเสนอแนะเผยแพร่ให้แก่ผู้บริหารและตลาดได้รับทราบอยู่เป็นระยะ ทั้งในเรื่องความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้จำหน่ายสินค้าตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง เพื่อนำไปสู่การพัฒนาปรับปรุงเกิดเป็นความถูกต้องมีกฎเกณฑ์ มีดัชนีชี้วัด จุดอ่อน-จุดแข็งในการพัฒนา ประสิทธิภาพในการบริหารงานอย่างถูกต้องรวดเร็วยิ่งขึ้น เป็นการเพิ่มศักยภาพให้ตลาดน้ำบางน้ำผึ้งมีความยั่งยืนยิ่งขึ้น นอกจากนี้ตลาดน้ำบางน้ำผึ้งยังร่วมกับอัญญา ท่านเจริญ อาจารย์ประจำภาควิชาภูมิวิทยา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในการศึกษาวิจัยโครงการศึกษาวงจรชีวิต หึ่งห้อยเพื่อพัฒนาประสิทธิภาพให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงแพร่หลายอย่างยั่งยืน ซึ่งแสดงถึงบทบาทในการมีส่วนร่วมสร้างร่วมพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนไปพร้อม ๆ กัน ทำให้ชาวชุมชนมั่นใจได้ว่าจากนี้ไปชุมชนของเราจะเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น

ความไว้นือเชื่อใจ ที่เกิดขึ้นในบริบทของตลาดน้ำบางน้ำผึ้งมีอยู่ 2 ระดับด้วยกัน กล่าวคือ ความไว้นือเชื่อใจระหว่างผู้นำชุมชน นั่นก็คือองค์การบริหารส่วนตำบลบางน้ำผึ้งกับผู้ประกอบการในตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง และความไว้นือเชื่อใจระหว่างผู้ประกอบการกันเอง อย่างไรก็ตาม ความไว้นือเชื่อใจไว้มิอาจสร้างได้เพียงชั่วข้ามคืน แต่ต้องสะสมแลกเปลี่ยนทางสังคมกันอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น การสะสมทางสังคมเมื่อถึงเวลาหนึ่งมันจะแปรเปลี่ยนเป็นความศรัทธาหรือความไว้นือเชื่อใจ ความคิดที่ว่า จะต้องดีกว่า เด่นกว่าหรือระแวงกันจะค่อย ๆ จืดจางลงไป ความเอื้ออาทร และความเสมอภาคจะเข้ามาแทนที่ ถึงแม้ว่าก่อนจะสร้างตลาดน้ำบางน้ำผึ้งประชาชนบางน้ำผึ้ง มีสัมพันธ์กันแบบเพื่อนบ้าน พุดคุยและไปมาหาสู่ตามปกติ ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวมีอาจนำไปสู่การพึ่งพาและความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจกันได้เท่าที่ควร ขณะที่พอถึงยุคแรก ๆ ของตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง ความไว้นือเชื่อใจของชุมชนก็ยังไม่สามารถพัฒนาไปได้มากนัก ดังจะเห็นตัวอย่างได้จาก มีชาวบ้านที่ลงทะเบียนเป็นผู้ประกอบการในตลาดน้ำบางน้ำผึ้งเพียง 40 ร้านค้าเท่านั้น ซึ่งสาเหตุมาจากชาวบ้านบางส่วนยังไม่เชื่อว่าการลงทุนเป็นผู้ประกอบการจะประสบผลสำเร็จ (เรือ และรถประจำทางยังเข้าไม่ถึง) และการบริหารจัดการตลาดน้ำจะไปรอดหรือไม่ ประกอบกับชาวบ้านบางส่วนที่เห็นประวัติความเป็นมาในอดีตของนายกองค์การบริหารส่วนตำบลบางน้ำผึ้ง ทำให้พวกเขายังไม่เชื่อว่าผู้นำคนนี้จะนำพาตลาดน้ำให้คงอยู่อย่างยั่งยืนได้ในอนาคต อย่างไรก็ตามความบากบั่นในการทำงานของผู้นำที่เข้มแข็ง ความสามารถที่ขอความร่วมมือจากตำบลใกล้เคียงมีเป็นผู้ประกอบการ และความสามารถของความร่วมมือกับสินค้าโอท็อป (OTOP) จังหวัดสมุทรปราการ ทำให้ตลาดน้ำบางน้ำผึ้งมีสินค้าหลากหลาย ตลาดน้ำในสายตาของนักท่องเที่ยว จึงเป็นสถานที่ที่สามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยวต่าง ๆ มาเยี่ยมชม เป็นอย่างยิ่ง หลังจากนั้นการเปิดตลาดน้ำบางน้ำผึ้งใช้ระยะเวลาไม่นานนัก ความนิยมของตลาดน้ำแห่งนี้จัดอยู่ในระดับที่สูงมาก ผลดังกล่าวทำให้ชาวบ้านที่เห็นไม่ตรงกับผู้นำคนนี้ พวกเขาทั้งหลายจึงได้เปลี่ยนความคิดว่าพวกเขาได้สิ่งที่ดี ๆ จากผู้นำคนนี้ ประกอบกับผู้ประกอบการเดิมมีการพุดคุย

แลกเปลี่ยนกับชาวบ้านคนอื่น ทำให้พวกเขายังเชื่อมั่นในตัวผู้นำคนนี้เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งสะท้อนได้จากมีชาวบ้านให้ความร่วมมือแสดงเจตจำนงต้องการเป็นผู้ประกอบการในตลาดน้ำบางน้ำผึ้งเพิ่มขึ้น จากเดิมมีเพียง 100 ร้านค้า ปัจจุบันมีผู้ประกอบการจำนวนกว่า 300 ร้านค้า ทุกวันนี้ผู้ประกอบการเกือบทั้งหมดต่างสนองนโยบายขององค์การบริหารจัดการตำบลบางน้ำผึ้งเป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จาก การให้ความร่วมมือในการติดตลาดน้ำเวลา 7.30 น. การเข้าร่วมประชุมประชาคมผู้ประกอบการตลาดน้ำทุก ๆ สองสัปดาห์ การร่วมทำกิจกรรมเกี่ยวกับการท่องเที่ยวไม่ว่าจะเป็นเทศกาลต่าง ๆ อาทิ เทศกาลขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ หรือแม้กระทั่งเทศกาลของต่างประเทศ เป็นต้น การร่วมแรงรวมใจกันบริการให้แก่นักท่องเที่ยว ดูแลความปลอดภัย รวมทั้งร่วมกันเป็นเจ้าของที่ดี

จากความไว้วางใจ เชื่อใจ สองระดับข้างต้น ที่มีการแลกเปลี่ยนสะสมกันอยู่ตลอดเวลา โดยมีทั้งผู้ให้ที่ดีที่เต็มใจจะให้ และผู้รับที่นอบน้อม จนนำไปสู่ความร่วมมือไม่ร่วมมือกันเพื่อสนองตอบนโยบายการท่องเที่ยวของตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง และการบริการให้แก่นักท่องเที่ยว นั้น อาจกล่าวได้ว่าตลาดน้ำบางน้ำผึ้งเป็นตัวที่เชื่อมที่สำคัญที่ทำให้ทั้งผู้นำชุมชน คือองค์การบริหารส่วนตำบลบางน้ำผึ้ง และผู้ประกอบการรวมถึงชาวบ้าน ประสานนโยบายในการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นแนวทางเดียวกัน ทำให้คณะกรรมการบริหารจัดการตลาดน้ำบางน้ำผึ้งบริหารจัดการนโยบายโดยนโยบายส่วนใหญ่ไม่ติดขัดตรงส่วนใดเลย ประกอบกับเมื่อมีการประกาศนโยบาย และฟังเสียงจากผู้ประกอบการกับชาวบ้านแล้ว ทางคณะกรรมการบริหารจัดการตลาดน้ำบางน้ำผึ้งก็นำมาแก้ไขปรับปรุง เนื่องจากผู้ประกอบการกับชาวบ้านอยู่ใกล้ชิดนักท่องเที่ยว ผลที่ตามมา คือ นโยบายส่วนใหญ่จึงเป็นการดำเนินการหรือการแก้ไขปัญหาในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ค่อนข้างตรงจุด ไม่ใช่เป็นนโยบายที่หว่าน และไม่รู้จะไปแก้ไขปัญหา ณ จุดใด

3.3 กรณีศึกษาทุนทางสังคมที่อ่อนแอกับการจัดการขัดแย้งที่ไม่มีประสิทธิภาพ

ในงานวิจัยของ ศรีสมภพ จิตรภิรมย์ศรี และสุกรี หลังปุเต๊ะ (2551: 1 – ii) เรื่อง การปกครองท้องถิ่นแบบพิเศษในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่ยังสะท้อนถึงการที่ภาครัฐหรือฝ่ายปกครองที่ต้องทำความเข้าใจทุนทางสังคมอย่างมาก และจำเป็นอย่างยิ่งที่ภาครัฐนั้นต้องสะสมทุนทางสังคมให้สอดคล้องกับบริบทของชาวมลายูในจังหวัดชายแดนใต้ ข้อเสนอเชิงแนวคิดที่สะท้อนทุนทางสังคมในงานวิจัยชิ้นนี้เสนอใน 3 ประเด็น ดังนี้

1. ความสมดุล
2. ความสำนึกในวัฒนธรรม
3. ปัญหาอำนาจรัฐ

1. ความสมดุล การที่จะออกแบบรูปการปกครองและการบริหารเพื่ออำนวยความสะดวกแก้ปัญหา โดยมีความชอบธรรมและสันติ จะต้องอาศัยการวิเคราะห์บริบททางอำนาจและสังคมวัฒนธรรมหลายอย่าง ประเด็นที่น่าสนใจคือ “การปกครองตามธรรมชาติหรือการบริหารตามธรรมชาติ” ซึ่งเป็นการปกครองหรือการกระทำใด ๆ ก็ตามที่ทำให้มนุษย์และสังคมในการปกครองนั้นมีความสุขและอยู่ดีกินดี ใครก็ตามที่จะขึ้นมาเป็นผู้นำ องค์กรใดก็ตามที่จัดตั้งขึ้นมาจะต้องมีความสามารถที่จะทำให้คนที่อยู่ภายใต้การปกครองอยู่ดีกินดีหรือว่ามีความสุข สิ่งที่เราควรทำก็คือ สร้างกลไกขึ้นมาโดยที่กลไกนี้ต้องเกิดขึ้นจากประชาชนในท้องถิ่นหลายฝ่าย แล้วเป็นตัวสร้างสมดุลอำนาจระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ขึ้นมาให้ได้

2. ความสำนึกในวัฒนธรรม องค์กรประกอบแห่งสำนึกในอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ และศาสนา ซึ่งเป็นตัวการที่สำคัญในการผลักดันความขัดแย้ง และเป็นตัวแปรหลักในการแก้ปัญหาในกระบวนการสร้างสถาบันทางสังคม และการเมืองในท้องถิ่น การแก้ปัญหาในการปกครองจะสามารถแก้ปัญหาความรู้สึก และจะต้องทำให้เกิดความรู้สึกว่ามีความถูกต้อง และชอบธรรมในการแก้ปัญหา เพื่อลดความกดดัน ปิดกั้น และแย่งชิงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ ศาสนา และประวัติศาสตร์

การแก้ปัญหาเพื่อเป็นการสนองตอบต่อการต่อสู้เชิงสัญลักษณ์ที่ดำรงอยู่ด้วย จุดร่วมในความรู้สึกที่สำคัญในเชิงสัญลักษณ์ก็คือการผสมผสานลักษณะพิเศษทางด้านศาสนา และวัฒนธรรมให้เข้ากับการปกครอง และการบริหาร เพื่อที่จะช่วยให้เกิดการฟื้นคืนอำนาจการควบคุมทางสังคมที่มีความถูกต้อง ความชอบธรรม และมีความยุติธรรมในการจัดการกับปัญหา

3. ปัญหาอำนาจรัฐ การทำให้เกิดความเกาะเกี่ยวกับสังคมของโครงสร้างรัฐ ในปัญหาความขัดแย้งนั้น การจะแก้ปัญหาได้อยู่ที่ตัวแปรของรัฐ ความหมายก็คือ รัฐได้ประกอบสร้างตัวตนอย่างไร และปฏิบัติหน้าที่อย่างไรในสภาพแวดล้อมของพื้นที่ซึ่งมีความแตกต่างหลากหลายทั้งในทางสังคมวัฒนธรรม และชาติพันธุ์ ข้าราชการ และเจ้าหน้าที่รัฐประกอบขึ้นด้วยใครและมีวิธีการอย่างไรในการเข้าถึงและให้บริการกับประชาชนเพื่อสร้างความเชื่อมั่นไว้วางใจ ในระดับท้องถิ่นและหมู่บ้าน ชุมชน ชนชั้นนำฝ่ายปกครอง ฝ่ายศาสนาและการปกครองท้องถิ่นมีปฏิบัติการอย่างไร สามารถควบคุมและครอบงำการกระทำและความคิดของสังคมและชุมชนได้หรือไม่ และสังคมตอบสนองบทบาทของรัฐ เจ้าหน้าที่รัฐ รวมทั้งชนชั้นนำในท้องถิ่นดีหรือไม่ดีอย่างไร จึงต้องมีการแก้ปัญหาด้วยการปกครองและการบริหารทั้งระดับภูมิภาคและท้องถิ่น โดยที่จะต้องสนใจลักษณะองค์ประกอบของรัฐในระดับภูมิภาคและท้องถิ่นเพื่อให้เกิดการผสมผสานและบูรณาการลักษณะพิเศษทางวัฒนธรรมให้เข้ากับลักษณะพิเศษการเมืองการปกครอง และอำนาจ การทำให้โครงสร้างรัฐและระบบราชการมีความเป็นตัวแทนทั้งในด้านคุณลักษณะทางประชากรทางสังคม และวัฒนธรรมจึงเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้รัฐไม่เป็น “คนแปลกหน้าของสังคม”

จากการศึกษาปัญหาในจังหวัดภาคใต้ มีนักวิชาการไทยรวมทั้งต่างประเทศหลายท่านได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยต่าง ๆ ในพื้นที่ดังกล่าว โดยในทัศนะของนักวิชาการทั้งหลายมีความหลากหลายและโยงใยในหลายมิติ อาทิเช่น ยาเสพติด การค้าอาวุธสงคราม การฟอกเงิน ผู้มีอิทธิพล ข้าราชการบางส่วน ปัญหาทางด้านอัตลักษณ์ การสื่อสารที่ไม่ตรงกัน วัฒนธรรมประเพณีระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐ (คนนอกพื้นที่) และชาวบ้านที่เป็นมาลาญ (คนในพื้นที่) ที่แตกต่างกัน อุดมการณ์ทางศาสนา ฯลฯ ผู้เขียนขออนุญาตชี้ประเด็นในการจัดการความขัดแย้งในจังหวัดชายใต้ว่าภาครัฐไทยยังไม่มี ความเข้าใจในเรื่องทุนทางสังคมมากนัก ทำให้ไม่สามารถครองใจของชาวบ้านได้ และปัจจุบันจะเห็นได้จาก ภาพเข้าในสำนักข่าวต่าง ๆ ว่าภาครัฐเป็นเพียงฝ่ายตั้งรับในสถานการณ์การก่อความไม่สงบ เมื่อเกิดเหตุ ขึ้น ฝ่ายสูญเสียจะเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ และปัจจุบันเป็นชาวบ้านผู้บริสุทธิ์ทั้งศาสนาอิสลามและศาสนาพุทธ เป็นจำนวนมาก ปัจจัยหนึ่งที่ชี้ขาดที่จะทำให้รัฐบาลสามารถเอาชนะฝ่ายผู้ก่อความไม่สงบ และนำ สันติภาพกลับคืนมาสู่พื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ได้นั้น ก็คือ การสะสมทุนทางสังคม อย่างไรก็ตาม คำว่า ทุนทางสังคมทำให้ผู้เขียนนึกถึงประโยคหนึ่งที่ผู้เขียนเองเห็นว่าน่าจะครอบคลุมประเด็นปัญหาที่ นักวิชาการทั้งหลายได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ข้างต้นก็คือ “การเข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” เป็นกระแสพระ ราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงทุนทางสังคมอย่างปฏิเสธไม่ได้ ดังนั้น ฝ่ายปกครองจะต้องสร้างความเข้าใจในวัฒนธรรมความเป็นของชาวบ้านในจังหวัดชายแดนใต้อย่างทอ งแท้ และต้องสร้างความเข้าใจให้ชาวบ้านเข้าใจในการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐด้วย ในลักษณะที่ต่างฝ่ายต่าง เข้าใจซึ่งกันและกัน ความหวาดระแวงระหว่างกันน่าจะลดลงในระดับที่เห็นเป็นรูปธรรม เมื่อเข้าใจเป็น อย่างดีแล้วประการต่อมาจะต้องสร้างความมักคุ่นหรือสร้างความไว้วางใจต่อกัน การเข้าใจในเรื่องของ ศาสนาที่นับถือพระเจ้าถือว่ามนุษย์ชาติเป็นหนึ่งเดียวกัน ควรรักและช่วยเหลือกันและกัน ศาสนาพุทธ ถือว่ามนุษย์เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ภายใต้กฎธรรมชาติเดียวกัน จึงควรเมตตาอาทรซึ่ง กันและกัน ดังนั้น การเข้าถึงจึงเป็นเรื่องของหัวใจการร่วมทุกข์ร่วมสุขของเพื่อนมนุษย์ การเคารพใน คุณค่าศักดิ์ศรีของมนุษย์ และมีสำนึกในความเป็นหนึ่งเดียวไม่แบ่งแยกเป็นเขาเป็นเรา อันจะนำไปสู่ ที่ว่าชาวบ้านรู้สึกได้ว่าตนเองและครอบครัวเมื่อได้เลือกเข้ากับฝ่ายปกครองแล้วตนเองและครอบครัวจะ ปลอดภัยไม่ถูกทำร้ายจากแนวร่วม อีกด้านหนึ่งฝ่ายปกครองเองก็จะต้องหวาดระแวงว่าใครเป็นผู้ บริสุทธิ์และใครเป็นแนวร่วม เมื่อทั้งสองฝ่ายมีความไว้วางใจต่อกันแล้ว ประการสุดท้ายก็นำการพัฒนาให้ สอดคล้องกับบริบทในพื้นที่ เช่น ทุน คน องค์ความรู้ เทคโนโลยี ศาสนา วัฒนธรรม ฯลฯ เช่นนี้แล้ว การที่ชาวบ้านจะเข้าร่วมกับแนวร่วมหรือสมัครเป็นแนวร่วมก็ยากยิ่ง เพราะการเป็นแนวร่วมจะมีโอกาส เสี่ยงสูงที่จะถูกจับ หรือถูกฆ่า และยากลำบากในการหลบหนีและชาวบ้านส่วนใหญ่คงไม่ให้การสนับสนุน อีกด้วย

กล่าวโดยสรุปก็คือ การที่ภาครัฐไทยหรือฝ่ายปกครองไม่ทำความเข้าใจในบริบทของจังหวัด ชายแดนใต้ โดยมองว่าชาวบ้านเหล่านั้นเป็นพวกชายขอบไม่ถูกนับรวมเป็นประชากรไทย ตลอดจน

การมีนโยบายเชิงบังคับให้ชาวบ้านปฏิบัติตัวให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมเชิงเดี่ยว (วัฒนธรรมแบบชาวไทยปกติ) รวมถึงการเลือกปฏิบัติไม่เหมาะสมกับวิถีของจังหวัดชายใต้ในลักษณะคนนอกพื้นที่ไม่เคารพคนในพื้นที่ยิ่งเป็นการตอกย้ำ สะสมความรุนแรงที่รอวันระเบิดออกมาอย่างในปัจจุบันที่มีการต่อต้านรัฐด้วยการใช้วิธีการรุนแรง อย่างไรก็ตาม ก็ยังไม่สายเกินไปที่เจ้าหน้าที่รัฐและฝ่ายปกครองจะทำความเข้าใจ และเริ่มการสะสมทุนทางสังคม ถึงแม้ว่าจะเป็นเรื่องที่ยากลำบากก็ตาม การใช้ทุนทางสังคมเพื่อจัดความขัดแย้งทางสังคมออกจากพื้นที่ชายแดนใต้โดยไม่ต้องสงสัย ดังนั้น เพื่อเป็นการครองใจชาวบ้านในพื้นที่ ภาครัฐควรมีแนวนโยบายเชิงสังคมในการสร้างความไว้วางใจต่อชาวบ้านทางหนึ่ง และอีกทางหนึ่งชาวบ้านต่อเจ้าหน้าที่ เพื่อสร้างให้ชาวบ้านให้ความร่วมมือกับทางเจ้าหน้าที่รัฐในการสลายความคิดของแนวร่วม และเพื่อให้ชาวบ้านไม่ให้การสนับสนุนการปฏิบัติการของทางแนวร่วมอีกต่อไป ความสงบสุขและสันติภาพคงบังเกิดขึ้นในจังหวัดชายแดนใต้

3.4 สรุป

อาจกล่าวได้ว่าทุนทางสังคม เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความขัดแย้ง และการจัดการความขัดแย้งทางสังคมโดยตรง กล่าวคือ ในสังคมที่มีทุนทางสังคมเข้มแข็งย่อมส่งผลให้เกิดความขัดแย้งได้น้อย ความขัดแย้งมีแนวโน้มไม่รุนแรง และสามารถจัดการความขัดแย้งในเชิงสร้างสรรค์ได้โดยง่าย อันตรงข้ามกับสังคมที่มีทุนทางสังคมต่ำ ซึ่งผู้คนต่างระแวงสงสัยต่อกัน และขาดความไว้วางใจระหว่างกัน อันทำให้เกิดความขัดแย้งได้ง่าย และเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็จะทวีความรุนแรง จนกระทั่งจัดการได้ยาก สำหรับบทนี้จะได้แสดงให้เห็นว่า “ทุนทางสังคม” เป็นบริบททางสังคมที่มีผลต่อการจัดการความขัดแย้งทางสังคมอย่างไร พร้อมกับนำเสนอผลการศึกษาระดับปริญญาโทในกรณีของ “เหตุการณ์ความขัดแย้งในสามจังหวัดภาคใต้” เพื่อเป็นการพิสูจน์ให้เห็นว่า การขาดแคลนทุนทางสังคม จะทำให้ไม่สามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงให้ลุล่วงไปได้โดยง่าย

โดยภาพรวมแล้ว นักวิชาการมีความเห็นตรงกันว่า ทุนทางสังคมประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ ได้แก่ (1) บรรทัดฐานทางสังคม หมายถึง ความเข้าใจร่วมกันกฎทางสังคมที่ไม่เป็นทางการ และธรรมเนียมปฏิบัติต่าง ๆ ที่กำหนดเอาไว้เกี่ยวกับข้อพึงปฏิบัติ หรือข้อห้าม อันเป็นความคิดในการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมในสถานการณ์ต่าง ๆ บรรทัดฐานทางสังคมที่มีลักษณะทั่วไป (2) เครือข่ายทางสังคม หมายถึง การรวมตัวของประชาชนในรูปของ กลุ่มเครือข่ายที่มีการเชื่อมโยงสายสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยสมาชิกของเครือข่ายจะมีลักษณะบางอย่างร่วมกัน ตัวอย่างเช่น พวกเขาชอบกีฬาประเภทเดียวกัน หรือประกอบอาชีพเดียวกัน อย่างไรก็ตาม เครือข่ายทางสังคมในระดับจุลภาคยังรวมถึงครอบครัว กลุ่มเครือญาติ และกลุ่มเพื่อนอีกด้วย (3) ความไว้วางใจ หมายถึง บุคคลจะมีความไว้วางใจในบุคคลอื่นมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับประสบการณ์การรับรู้ของบุคคลผู้นั้น ว่าบุคคลอื่นมีความน่าไว้วางใจเพียงใด แม้ว่าบุคคลผู้นั้นจะสามารถสะสมความไว้วางใจ

เนื้อเชื่อใจในบุคคลอื่น ๆ เอาไว้มากเพียงใดก็ตาม ในขณะที่ความไว้วางใจมีความสัมพันธ์กับปัจเจกบุคคล แต่ความไว้วางใจก็ยังเป็นตัวแปรที่สัมพันธ์กับกลุ่มและสถาบันทางสังคมอีกด้วย รวมทั้งความไว้วางใจในรัฐบาล ในแง่นี้จึงกล่าวได้ว่า มีความเป็นไปได้ที่จะรับรู้ถึงระดับทั่วไปของความไว้วางใจ (General Level of Trust) ที่สังคมหนึ่ง ๆ มีอยู่

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

แบบฝึกหัดท้ายบทที่ 3

จงตอบคำถามต่อไปนี้

1. แนวคิดทุนทางสังคม แตกต่างจากแนวคิดทุนทางเศรษฐกิจอย่างไร
2. นักศึกษาจะใช้แนวทาง ทั้ง 3 แบบ คือ (1) บรรทัดฐานของการแลกเปลี่ยนทางสังคม (Social Norms of Reciprocity) (2) เครือข่ายทางสังคม (Networks) และ (3) ความไว้วางใจต่อใจทางสังคม (Trust) ในการสร้างทุนทางสังคมให้กับองค์กร หรือชุมชนของตนเองอย่างไร ทำไม
3. กรณีศึกษาทุนทางสังคมเข้มแข็ง กับการมีส่วนร่วม และจัดการความขัดแย้งทางสังคมที่มีประสิทธิภาพ นักศึกษามีความคิดเห็นอย่างไร
4. กรณีศึกษาทุนทางสังคมที่อ่อนแอกับการจัดการขัดแย้งที่ไร้ทางออก นักศึกษามีความคิดเห็นอย่างไร
5. นักศึกษาจะสถาปนาปริมณฑลทุนทางสังคมโดยสร้างตัวแบบที่เหมาะสมให้กับองค์กร หรือชุมชนท้องถิ่นของตนเองอย่างไร ทำไม จงอธิบาย

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (อบอู่่น). (2547). **เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ.**

กรุงเทพมหานคร: เดือนตุลา.

วรวิฑูมิ โรมรัตน์พันธ์. (ม.ป.ป.). (ม.ป.พ.). **ทุนทางสังคม กระบวนทัศน์ใหม่ในการจัดการสิ่งแวดล้อม.**

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศรีสมภพ จิตรภิมย์ศรี และสุกรี หลังปุเต๊ะ. (2551). **การปกครองท้องถิ่นแบบพิเศษในจังหวัด**

ชายแดนภาคใต้ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี เสนอต่อ

ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล.

สนธยา พลศร. (2550). **เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน.**

กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์.

เสวี พงศ์พิศ. (2548). **เครือข่าย: ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง.** กรุงเทพมหานคร:

โครงการมหาวิทยาลัยชีวิต สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน.

ภาษาอังกฤษ

Productivity Commission. (2003). **Social Capital: Reviewing the Concept and Its**

Policy Implications. Research Paper, Canberra: Aus. Info.

Putnam, David. (with R. Leonardi; and R. Nanette). (1993). **Making Democracy Work.**

Princeton: Princeton University Press.

_____. (2003). **Bowling Alone: The Collapse and Revival of American**

Community. New York: Touchstone.

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 4

เนื้อหา

บทที่ 4 อัตลักษณ์ กับความขัดแย้งทางสังคม

- 4.1 แนวคิดที่ว่าด้วยอัตลักษณ์
- 4.2 อัตลักษณ์: การกลายเป็นความขัดแย้งทางการเมือง
- 4.3 อัตลักษณ์: บนพื้นฐานของความเข้าใจ และการจัดการ
- 4.4 บทบาทของรัฐ กับความหลากหลายทางอัตลักษณ์
- 4.5 สรุป

จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม

เมื่อศึกษาบทที่ 4 แล้วนักศึกษาสามารถ

1. เข้าใจถึง แนวคิดที่ว่าด้วยอัตลักษณ์ การเมืองว่าด้วยอัตลักษณ์ และรูปแบบของอัตลักษณ์
2. วิเคราะห์ สังเคราะห์บทบาทของรัฐ กับความหลากหลายทางอัตลักษณ์ได้

กิจกรรมการเรียนการสอนประจำบท

1. ผู้สอนอธิบายทฤษฎีบท บทแทรก และบทตั้ง แล้วซักถามพร้อมยกตัวอย่างประกอบการบรรยายโดยใช้โปรเจคเตอร์
2. ผู้สอนแบ่งผู้เรียนเป็นกลุ่ม ๆ ละประมาณ 5 คน เพื่อศึกษาทฤษฎีบท บทแทรก และบทตั้ง แล้วอภิปรายในกลุ่ม
3. ให้ผู้เรียนศึกษาเอกสารประกอบการสอน และตำราที่เกี่ยวข้องแล้วให้ผู้เรียนฝึกการอ้างเหตุผลของการพิสูจน์ทฤษฎีบท บทแทรก และบทตั้ง
4. ผู้สอนและผู้เรียนร่วมอภิปรายและหาข้อสรุปร่วมกันอีกครั้งหนึ่ง
5. ผู้สอนให้ผู้เรียนทำแบบฝึกหัดบทที่ 4
6. ผู้สอนให้ผู้เรียนทำแบบทดสอบย่อยหลังจากเรียนจบบทที่ 4

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารประกอบการสอนรายวิชาสัมมนาการจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่นไทย
2. ตำราสัมมนาการจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่นไทย
3. คอมพิวเตอร์ และอินเทอร์เน็ต
4. วิทยุ วารสารรายสัปดาห์ หนังสือพิมพ์ วีดิทัศน์ และโทรทัศน์

5. หนังสือและบทความที่เกี่ยวข้อง
6. ห้องสมุด

การวัดผลและประเมินผล

1. สังเกตจากการซักถามผู้เรียน สังเกตพฤติกรรมและความสนใจในเนื้อหาของนักศึกษา
2. สังเกตจากการร่วมกิจกรรมของผู้เรียน
3. สังเกตจากความสนใจ
4. สังเกตจากการอภิปรายกลุ่มย่อยและอภิปรายสรุป
5. ประเมินผลจากการทำแบบฝึกหัดบทที่ 4
6. ประเมินผลจากการทดสอบย่อยและจากการทดสอบปลายภาค
7. แบบทดสอบก่อนเรียน
8. แบบทดสอบหลังเรียน
9. แบบประเมินการสังเกตพฤติกรรม

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บทที่ 4

อัตลักษณ์ กับการบริหารจัดการความทางสังคม

แนวคิดที่ว่าด้วยอัตลักษณ์ (Identities) เป็นแนวคิดหนึ่งที่กลุ่มนักวิชาการสายหลังสมัย (Post Modern) ให้ความสนใจที่จะศึกษาเป็นอย่างมาก เพราะเชื่อว่าอัตลักษณ์มีผลต่อการดำรงชีวิตของมวลมนุษยชาติ ดังนั้น ผู้ปกครองหรือผู้มีอำนาจควรยอมรับความหลากหลายของอัตลักษณ์ที่มีอยู่อย่างจำนวนมาก และควรจัดสรรทรัพยากรให้กลุ่มอัตลักษณ์เหล่านี้อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม กล่าวคือ กลุ่มนักวิชาการที่ให้ความสนใจศึกษาเรื่องอัตลักษณ์ได้มีการแบ่งกลุ่มอันหลากหลาย พอจะหยิบยกตัวอย่างคือ อัตลักษณ์ทางเชื้อชาติหรือชาติพันธุ์หรือชนเผ่า อัตลักษณ์ทางเพศสภาพ อัตลักษณ์ทางชนชั้น¹ อัตลักษณ์ของกลุ่มอาชีพ อัตลักษณ์ของค่านิยม อัตลักษณ์ทางศาสนา หรือแม้กระทั่งการยกพวกตีกันของอัตลักษณ์ในกลุ่มของคนชอบเชียร์กีฬา หรืออัตลักษณ์ทางสถาบันการศึกษา เป็นต้น ซึ่งอัตลักษณ์ที่กล่าวมานี้ ถ้าผู้ปกครองหรือผู้มีอำนาจไม่ให้ความสนใจความแปลกแยกของอัตลักษณ์ก็จะสามารถนำไปสู่ความขัดแย้งทางการเมือง (Political Conflict) ที่อาจจะเริ่มจากจุดเล็ก ๆ สงครามชุมชน สงครามกลางเมือง หรืออาจนำไปสู่สงครามโลกก็เป็นได้ ในส่วนต่อไปจากนี้จะอธิบายแนวคิดที่ว่าด้วยอัตลักษณ์ที่ผู้เขียนได้สำรวจและได้ทำการศึกษามา การสถาปนาการเมืองของอัตลักษณ์ต่าง ๆ ลักษณะสำคัญของอัตลักษณ์ และแนวนโยบายของรัฐต่อกลุ่มอัตลักษณ์ที่หลากหลาย ดังจะได้นำเสนอตามลำดับต่อไปนี้

4.1 แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์

ในวงแวดวิชาการที่สนใจในเรื่องนี้ก็มักจะเชื่อว่า เป็นการศึกษาถึงความหลากหลายในชุมชนหรือในสังคมหนึ่ง ๆ ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นแกนหลักหนึ่งที่สำคัญของการศึกษาความหลากหลายของในสังคม หรือที่เราเรียกว่าสังคมแบบพหุภาคี อย่างไรก็ตาม แนวคิดที่ว่าด้วยอัตลักษณ์ จะเป็นเรื่องที่ผูกโยงกับการดำเนินชีวิตที่ซึ่งในแต่ละชุมชนได้มีการยึดถือเป็นวิถีปฏิบัติเป็นเวลายาวนาน กล่าวคือ แนวปฏิบัติหรือจารีตประเพณีของแต่ละชุมชนจึงมีความแตกต่างกันไป ก็เนื่องมาจากว่าในแต่ละชุมชนนั้น ๆ จะมีการปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในการเอาตัวรอด และก็เพื่อให้ตนเองรวมถึงชุมชนดำรงอยู่ต่อไปได้ คำถามสำคัญที่ตามมาก็คือ แล้ววัฒนธรรมไปเกี่ยวข้องกับอย่างไรกับแนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ คำตอบต่อคำถามนี้ก็คือ เนื่องจากวัฒนธรรมคือวิถีชีวิต หรือระบบ

¹ เช่น วิธีการดำเนินชีวิตของนายทุน ที่เน้นการสร้างกำไรอย่างไม่จำกัด ขูดรีดแรงงาน กดค่าแรง เห็นกรรมกรเป็นเพียงเครื่องจักรในการตอบสนองการสะสมทุน ไม่สนใจในการทำลายธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะตรงกันข้ามกับอัตลักษณ์ของแรงงาน ไม่เน้นการออมทำงานก็เพื่อได้เงินมาใช้จ่ายไปวัน ๆ ยอมรับในการขูดรีดของนายทุน ฯลฯ

ความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลด้วยกันเอง และความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมจึงเป็น “รูปธรรม” ของอัตลักษณ์หรือตัวตนของสังคมนั้น ๆ ด้วย ดังนั้น ในแต่ละพื้นที่ของชุมชนหนึ่ง ๆ นั้น ก็จะมีหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งในแต่ละชุมชนทั้งหลาย เหล่านั้นได้มาปฏิสัมพันธ์กับชุมชนแห่งอื่น จนรวมตัวกันเป็นรัฐชาติแล้วหลังจากนั้น รัฐชาติก็จะอุดมได้ด้วยหลากหลายของอัตลักษณ์เชิงนั้นเอง ซึ่งเราจะสังเกตได้จากในแต่ละประเทศหรือรัฐชาติ มิใช่มีอัตลักษณ์เดียวกันทั้งหมด ตัวอย่างในประเทศไทย เช่น อัตลักษณ์ของชนเผ่า หรือชาติพันธุ์ต่างๆ เป็นต้น

อัตลักษณ์ หมายถึง คุณสมบัติเฉพาะของปัจเจกบุคคล หรือชุมชน หรือสังคม หรือแม้กระทั่งวัตถุที่ทำให้คน ๆ นั้นหรือสิ่ง ๆ นั้นดูโดดเด่น หรือแตกต่าง หรือพิเศษไปจากสิ่งอื่น ซึ่งแสดงออกมาเป็นตัวตน โดยมีการแยกเป็นลักษณะกลุ่มต่าง ๆ ผ่านประสบการณ์ การต่อสู้ การร่วมมือ จนนำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์เฉพาะจงเจาะขึ้น

อย่างไรก็ตาม ความหมายเกี่ยวกับอัตลักษณ์ได้มีผู้ให้ความหมาย เช่น ฮอลล์ และเกย์ (Hall and Gay, 2003: 4) โดยให้ความหมาย “อัตลักษณ์” ไว้ว่า อัตลักษณ์เป็นคำถามเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรทางประวัติศาสตร์ ภาษาและวัฒนธรรม ในกระบวนการของการกลายเป็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งมากกว่าจะถามว่าเราเป็นอะไร เช่น เราจะไม่ถามว่า “เราเป็นใคร” (Who we are) หรือ “เรามาจากไหน” (Where we came from) ซึ่งจะคล้ายกับว่าเราอาจกลายเป็นอะไร หรือเราเป็นตัวแทนของสิ่งใด และเราจะมุ่งไปสู่ความเป็นตัวแทนของตัวเองได้อย่างไร ดังนั้น อัตลักษณ์จึงเป็นการประกอบสร้างจากภายใน และไม่ได้เป็นภาพตัวแทนจากภายนอก ซึ่งอัตลักษณ์ยังมีความสัมพันธ์กับการสร้างสรรค์ของประเพณีเท่าที่ตัวเองจะทำได้ หรือมีความแนบชิดกับประเพณี โดยไม่จำเป็นต้องทำความเข้าใจกับความหมายของอัตลักษณ์อย่างไม่สิ้นสุด แต่อัตลักษณ์เป็นเรื่องของ “การเปลี่ยนแปลงที่เหมือนกัน” (the Changing Same) (Gilroy, 1994 อ้างใน Hall and Gay, อ้างแล้ว: 4) ซึ่งมีได้มาจากฐานราก (Roots) แต่มาจากข้อตกลงที่เราเรียกว่า “วิถี” (Routes)

อัตลักษณ์เกิดขึ้นจากการเล่าเรื่อง (Narrativization) ของตนเอง ซึ่งธรรมชาติในการเล่าเรื่องเป็นสิ่งที่จำเป็นของกระบวนการนี้ ในทางที่จะไม่ทำให้เกิดความสับสน การบังเกิดข้อเท็จจริง หรือผลกระทบทางการเมือง แม้ว่าความต้องการเข้าไปมีส่วนร่วม (Belongingness) จะเป็นรอยเย็บภายในของเรื่องราวก็ตาม

อัตลักษณ์ที่เกิดขึ้นเป็นส่วนหนึ่งในจินตนาการ (เช่นเดียวกับสัญลักษณ์) (the Symbolic) ดังนั้น อัตลักษณ์ส่วนหนึ่งมักถูกสร้างจากจินตนาการหรืออย่างน้อยภายในการจินตนาการสนาม (Fantasmatic Field)

เพราะอัตลักษณ์ถูกสร้างขึ้นจากภายในไม่ใช่จากภายนอก ซึ่งวาทกรรมที่เราต้องทำความเข้าใจ ก็คือ อัตลักษณ์ เป็นผลผลิตทางประวัติศาสตร์ที่เฉพาะเจาะจง และเกิดจากสถาบันต่าง ๆ ใน

พื้นที่ ภายใต้การก่อรูปความสับสนที่เฉพาะเจาะจง และการปฏิบัติ โดยมีกระบวนการแสดงตัวตนอย่างชัดเจน (Enunciative) นอกจากนี้ ยังปรากฏออกมาภายใต้การแสดงของอำนาจสมัยใหม่ และการผลิตเครื่องหมายของความแตกต่าง และการแยกออกไปจากการเป็นสัญลักษณ์ของความเหมือนกัน ประกอบกันอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันตามธรรมชาติ กล่าวง่าย ๆ คือ อัตลักษณ์ในความหมายดังกล่าว จะต้องมีการปะทะ ต่อกัน หรือมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันภายใน จนอัตลักษณ์ต่าง ๆ มีการผสมกลมกลืนกันจนเป็นอัตลักษณ์อันเดียวกันในพื้นที่ (Field) นั้น ๆ ซึ่งค่อนข้างจะตรงกันข้ามกับความหมายของ “อัตลักษณ์” ในความหมายเดิม กล่าวคือ เป็นเหมือนกันทุกอย่างราบรื่นโดยไม่ต้องสร้างความแตกต่างภายใน

an ‘identity’ in its traditional meaning (that is, an all-inclusive sameness, seamless, without internal differentiation).

Hall and Gay, (อ้างแล้ว: 4)

เหนือสิ่งอื่นใด ความขัดแย้งในกระบวนการก่อรูปของอัตลักษณ์ซึ่งจะมีการประกอบสร้างอย่างต่อเนื่อง การประกอบสร้างดังกล่าวไม่ได้สร้างผ่านจากความแตกต่างภายนอก ซึ่งส่งผลถึงการรับรู้ที่มีอาจหลีกเลี่ยงได้ผ่านความสัมพันธ์อื่น ๆ เพื่อที่จะหาว่าอัตลักษณ์ไม่ใช่อะไร หรือขาดแคลนอะไร หรือสิ่งที่มันขาดคืออะไร หรือถูกเรียกว่าอะไรจากองค์ประกอบภายนอก ซึ่งเป็นความหมายเชิงบวกของเงื่อนไข ดังนั้น อัตลักษณ์จึงถูกสร้างขึ้นได้ (Derrida, 1981; Laclau, 1990 และ Butler, 1993 อ้างใน Hall and Gay, อ้างแล้ว: 4 – 5)

อัตลักษณ์ยังสามารถทำหน้าที่เป็นจุดการแสดงความเป็นตัวตน และการผูกติดตัวเอง เพียงเพราะความสามารถของการแยกตัวออกไป หรือข้ามไป หรือยอมให้จาก “ภายนอก” ทุก ๆ อัตลักษณ์จะมีขอบเขตของตัวเอง หรือมีจำนวนมาก ความเป็นเอกภาพเดียวกัน และความเป็นเนื้อเดียวกันภายในการปฏิบัติการของเงื่อนไขในการก่อรูปอัตลักษณ์นั้น ไม่ได้เกิดขึ้นแบบธรรมชาติ แต่เป็นการก่อรูปอัตลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นมาจากการยุติหรือข้อตกลงร่วมกันของสมาชิกหรือสถาบันต่าง ๆ ในพื้นที่ ซึ่งทุก ๆ ของการก่อเกิดอัตลักษณ์ขึ้นอยู่กับความจำเป็นของอัตลักษณ์นั้น ๆ แม้กระทั่งว่าจะไม่มีเสียงและไม่ได้พูด ก็สามารถเป็นอัตลักษณ์ได้ เพื่อเพิ่มเติมกับสิ่งที่มันขาดหายไปหรือขาดแคลน (Lacks) (Laclau, 1990 อ้างใน Hall and Gay, อ้างแล้ว) ข้อถกเถียงและการโน้มน้ำหนักของการประกอบขึ้นของอัตลักษณ์ทางสังคมเกิดขึ้นจากการกระทำของอำนาจ

ดังนั้น ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ที่ซึ่งการประกาศอัตลักษณ์อย่างเป็นทางการถูกสร้างขึ้น ภายใต้การแสดงของอำนาจและการแยกออก และเป็นผลที่ไม่ได้มาจากธรรมชาติ และหลีกเลี่ยง

ไม่ได้หรือจำนวนในยุคเริ่มต้น แต่ปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม กระบวนการกำหนดที่เกินกว่าสิ่งที่ครอบคลุม (Closure) (Bhabha, 1994 and Hall, 1993 อ้างใน Hall and Gay, อ้างแล้ว)

ขณะอภิถันญา เฟื่องฟูสกุล (2543 และ 2546) ได้ให้ความหมายของ “อัตลักษณ์” หมายถึงวาทกรรมแบบหนึ่งที่ดำรงอยู่ในตัวบุคคล และที่สำคัญยังสามารถเคลื่อนย้ายไปมาได้ภายในบริบทสังคมที่แตกต่างกัน มนุษย์หรือวัตถุจึงเป็นเพียงผลรวมของวาทกรรมหลากหลายชุดที่อาจขัดแย้งกันหรือส่งเสริมกัน และลักษณะเฉพาะตัวของแต่ละคนนั้นก็เกิดจากการผสมผสานวาทกรรมเหล่านั้นไปในทิศทางที่แตกต่างกันออกไป คนเราจึงสามารถสร้างอัตลักษณ์ที่แตกต่างกัน และหลากหลายได้ในสถานการณ์ต่าง ๆ และองค์ประกอบของวาทกรรมนั้นไม่จำเป็นต้องเชื่อมต่อกันเสมอไป จึงเห็นได้ว่าแท้จริงแล้วอัตลักษณ์ต่าง ๆ เป็นเพียงการเชื่อมโยงองค์ประกอบของวาทกรรมในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง เมื่อบริบทเปลี่ยนไปค่านิยมของอัตลักษณ์ก็สามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ด้วย

นัยถึงอัตลักษณ์มีอยู่ด้วยกัน 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ คือ อัตลักษณ์บุคคล ที่บ่งบอกหรือสื่อความหมายภายใต้บุคคล เช่น การแต่งกาย การพูดจา รอยสัก เป็นต้น กับอีกประเภทหนึ่งคืออัตลักษณ์กลุ่ม หรือหนังสือบางเล่มใช้คำว่าอัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identities) อย่างไรก็ตาม อัตลักษณ์ทั้ง 2 ประเภทนี้ต่างมีความขัดแย้งกัน และหนุนเสริมภายในต่อกันอย่างแยกไม่ออก โดยจะสะท้อนได้จาก การที่ปัจเจกเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม จึงทำให้กลุ่มกลายเป็นแม่พิมพ์สำคัญในการก่อรูปอัตลักษณ์ของบุคคล โดยการส่งผ่านการปฏิบัติการต่าง ๆ หลากหลายวิถีของกลุ่มไปเป็นคุณสมบัติส่วนตัวของสมาชิก ในอีกด้านหนึ่งคงปฏิเสธไม่ได้ว่าอัตลักษณ์เป็นความเป็นจริงที่ถูกสร้างขึ้นทางสังคม บุคคลที่เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มจึงมีพื้นที่อิสระทางเสรีภาพในการเลือกสรรและการประกอบสร้างขึ้นใหม่ทางด้านอัตลักษณ์ของตนเอง และที่สำคัญอัตลักษณ์ใหม่ที่สร้างขึ้นอาจมีอิทธิพลทั้งด้านบวกและด้านลบต่อลักษณะการทางอัตลักษณ์ในบางด้านของกลุ่มได้อีกด้วย (Tanesini, 1997)

ดังกล่าวข้างต้นอัตลักษณ์ที่ถูกประกอบสร้างขึ้นนั้น มีทั้งหนุนเสริมกันและขัดแย้งกันอยู่ตลอดเวลา ซึ่งในส่วนที่หนุนเสริมกันนั้นจะไม่ค่อยเป็นประเด็นศึกษาความขัดแย้งทางสังคมมากนัก (Social Conflict Issue) แต่ในอีกด้านหนึ่งประเด็นความขัดแย้งเชิงอัตลักษณ์นั้น กล่าวคือ ครั้งหนึ่งความแตกต่างทางกายภาพของบุคคลตามธรรมชาติ เช่น สัญลักษณ์ของสี สีมืด สีมม เกมกีฬา บุคลิกภาพที่แสดงออก เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ น่าเป็นเพียงความแตกต่างตามธรรมชาติที่ได้รังสรรค์ บนฐานของการปรับตัวเพื่อให้ตนเองหรือกลุ่มสามารถดำรงชีวิตอยู่รอดท่ามกลางธรรมชาติได้ ซึ่งในทางเป็นจริงความแตกต่างนี้ไม่น่าจะมีพลังเพียงพอที่จะส่งผลกระทบต่อความขัดแย้งทางการเมือง ๆ

ในทางตรงข้าม อัตลักษณ์ทางด้านสีผิวที่มีความขัดแย้งระหว่างผิวขาวและผิวดำนั้น ในอดีตเคยนำไปสู่ความขัดแย้งอย่างรุนแรงในการทำสงครามก่อให้เกิดการสูญเสียทั้งชีวิต และทรัพย์สินระหว่างทวีปมาแล้ว หรือปัจเจกผู้ซึ่งนิยมในทีมกีฬาที่ต่างกัน เมื่อทั้งสองทีมแข่งขันกัน และเกมกีฬาสิ้นสุดลง ถ้าอีกฝ่ายหนึ่งไม่พอใจกับผลการแข่งขันดังกล่าว ก็นำไปสู่ความขัดแย้ง จนนำไปสู่การทำ

ร้ายกัน ปัจจุบันความขัดแย้งดังกล่าวก็ยังคงดำรงถึงแม้หลาย ๆ ประเทศจะรณรงค์ความเป็นมนุษยธรรมก็ตาม

นอกจากอัตลักษณ์บุคคลดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีอัตลักษณ์กลุ่มในประเภทอื่น ๆ อีก เช่น กลุ่มชาติพันธุ์หรือชนกลุ่มน้อยหรือคนชายขอบ กลุ่มของเชื้อชาติ กลุ่มของความเชื่อทางศาสนา กลุ่มของเพศสภาพหรือเพศวิถีหรือเพศทางเลือก เป็นต้น ซึ่งต่างเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญต่อการก่อรูปพฤติกรรมและการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มและบุคคล โดยการขับเคลื่อนของกลุ่มพวกนี้จะเป็นลักษณะเฉพาะเจาะจง ดังนั้น จึงเป็นกิจกรรมการเมืองในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ ถ้าผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจมีการบริหารจัดการกับกลุ่มอัตลักษณ์ไม่ดีพอ หรือไม่เข้าใจกับการเคลื่อนไหวแล้ว ก็อาจจะนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างผู้มีอำนาจกับกลุ่มอัตลักษณ์ได้ เช่น ความเจ็บปวดจากการกระทำของรัฐ รัฐได้กำหนดนโยบายแบ่งแยกและกันกลุ่มชาติพันธุ์แปลกแยกหนึ่งออกจากสังคม โดยให้เหตุผลในการเรื่องของความเจริญ และภัยความมั่นคง โดยแนวนโยบายกำหนดว่าไม่ให้กลุ่มอัตลักษณ์ที่แปลกนี้ได้รับสวัสดิการจากรัฐ และมีการเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรม มินาฮัจญ์รัฐยังใช้ความรุนแรงในการจัดการกับกลุ่มของตน การกระทำเหล่านี้ อันจะนำไปสู่ความเครียดแค้น และต้องการเอาคืนหรือแก้แค้นจากรัฐบ้าง กลุ่มอัตลักษณ์นั้นอาจไม่สามารถเผชิญหรือต่อสู้ซึ่งหน้ากับทางรัฐได้ อาจจำเป็นต้องใช้การทำสงครามแบบกองโจร ยิ่งไปกว่านั้น อาจใช้ความรุนแรงกับกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกับรัฐ ที่มีลักษณะเป็นกลุ่มอ่อนแอ หรือกลุ่มชาวบ้านทั่วไป ความขัดแย้งนี้ไม่เพียงแต่เป็นความขัดแย้งระหว่างรัฐกับกลุ่มชาติพันธุ์ ยังเป็นความขัดแย้งระหว่างชาติพันธุ์เองอีกด้วย

ในขณะที่เดียวกันอย่างในกรณีกลุ่มความเชื่อทางศาสนา ที่เราสามารถพบเห็นได้ตามข่าวทั่วไป จะพบว่า อัตลักษณ์ของกลุ่มความเชื่อทางศาสนาที่มีการเคลื่อนไหวอยู่อย่างต่อเนื่อง และใช้ความรุนแรงเข้าห้ำหั่นกัน ระหว่างซีกโลกกับอีกซีกโลกหนึ่ง สาเหตุหนึ่งก็มาจากความเชื่อทางศาสนาที่แตกต่างกัน ซีกโลกหนึ่งพยายามจะทำให้เหมือนกัน ซึ่งการไม่เข้าใจวิถีคิดของอีกฝ่ายหนึ่ง และคิดไปเองว่าการปฏิบัติตามความเชื่อนั้น ๆ ไม่เป็นตามที่ที่โลกอีกฝั่งหนึ่งคิด การกระทำนั้นไม่เป็นประชาธิปไตย เช่น การปฏิบัติต่อสตรีตามศาสนาหนึ่งอาจไปลิดรอนสิทธิเสรีภาพตามหลักการประชาธิปไตย แต่ในความเชื่อทางศาสนาอีกกลุ่มนี้รับได้ และเป็นวิธีปฏิบัติมาช้านาน แต่อีกซีกโลกหนึ่งบอกว่าการไม่ให้ความเท่าเทียม และเสมอภาคระหว่างเพศ หรือการกดขี่ทางเพศ ไม่เป็นประชาธิปไตย ดังนั้น กลุ่มของตนจึงมีสิทธิเข้าไปจัดการ โดยไม่สนในความเชื่อทางศาสนาของอีกฝ่าย ซึ่งพยายามเข้าไปกดทับความเชื่อ หรือการปฏิบัตินั้น ล้วนแล้วเป็นการตอกย้ำถึงความชิงชัง เพื่อการได้ระบายออกกลุ่มที่ถูกกระทำก็จะต้องมีการปฏิบัติแบบนี้คืนไปบ้าง เช่น การวางระเบิด การก่อการร้าย เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม บุคคลจะสังกัดเป็นสมาชิกอยู่ในกลุ่มเดียวกัน มีการยึดถือความเชื่อหรือค่านิยมทางวัฒนธรรมร่วมกัน เช่น ชายฉกรรจ์ในสมัยก่อนจะมีความเชื่อว่าการสักยันต์บริเวณ

ลูกกระต๊อ จะทำให้ตนเองปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง เป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงความอดทนอดกลั้นถึงความเจ็บปวดจากการที่สักบริเวณลูกกระต๊อ เมื่อชายฉกรรจ์คนใดได้สักสำเร็จจะได้รับการยอมรับจากผู้อื่น ในขณะเดียวกัน เมื่อชายอื่นมีการสักบริเวณเช่นนี้เหมือนกัน พวกเขาจะรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน เปรียบเสมือนว่าเป็นพวกเดียวกัน ทั้ง ๆ ที่ทั้งสองอาจไม่เคยเห็นหน้ากันมาก่อน แต่อัตลักษณ์ล่อยสักบ่งบอกได้ว่าเราทั้งเป็นพวกเดียวกัน ดังนั้น ความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันทั้ง ๆ ที่ไม่เคยรู้จักกันมาก่อนนั้น เกิดขึ้นได้เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อบุคคล เป็นความสัมพันธ์ที่กระทำผ่านตัวสื่อกลาง ซึ่งก็คือ “กลุ่ม” (รอยสัก) นั้นเอง ดังนั้น จึงถือว่าทั้งสองต่างสังกัดอยู่ในกลุ่มเดียวกัน ย่อมเป็นพวกเดียวกัน

ขณะที่อัตลักษณ์กลุ่มที่มีลักษณะกว้างออกไปมาก ๆ เช่น การเมืองของการสร้างรัฐชาติใหม่ จะต้องมีแก่นสารแท้จริง ความกระตือรือร้นของคนในชาติที่กำลังจากสร้างใหม่ และต้องมีการกระทำอย่างเป็นระบบ เช่น การยึดหลักการที่น่าเชื่อถือ การสถาปนาอุดมการณ์ความเป็นชาติผ่านการสื่อสารทุกทิศทุกทาง ไม่ว่าจะเป็ระบบการศึกษา การบริหารจัดการของรัฐ และจะต้องมีลักษณะการพัฒนาไปข้างหน้า (Anderson, 1991: 1) จะเห็นได้ว่าบางกรณีอัตลักษณ์บุคคล และอัตลักษณ์กลุ่มยากที่จะแยกกันออกว่าอัตลักษณ์แบบใดเป็นของบุคคล หรือกลุ่ม เพราะต่างการมีความขัดแย้งกันภายใน และสนับสนุนกัน อัตลักษณ์บุคคลก็อาจนำไปสู่อัตลักษณ์กลุ่มได้ เช่นเดียวกันอัตลักษณ์กลุ่มก็เป็นปัจจัยในการทำให้บุคคลจะต้องปรับตัว บนพื้นฐานของความเชื่อของกลุ่มนั้น ผ่านกริยา การกระทำ ดังนั้น จึงเป็นเรื่องเดียวกันที่เราจะเข้าใจว่าแนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ไม่ว่าจะเป็นบุคคลหรือกลุ่ม จะมาจากการปรับตัวภายใน ผ่านระบบภาษา วัฒนธรรม ความเชื่อ โดยแต่กลุ่มจะใช้สิ่งเหล่านี้ในการสร้างตัวตนขึ้นมาในลักษณะที่ไม่ซ้ำใคร และเป็นแบบฉบับเฉพาะตัว

4.2 อัตลักษณ์: การกลายเป็นความขัดแย้งทางการเมือง

คำถามก็คือ อัตลักษณ์อันหลากหลายที่ไม่น่าจะมีพลังพอได้กลายเป็นความขัดแย้งที่ดำรงอยู่ในปัจจุบันได้อย่างไร อัตลักษณ์มีกระบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้หรือปฏิสังสรรค์กันอย่างไร ปฏิบัติการของอัตลักษณ์เป็นอย่างไร เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่จะต้องค้นหาว่าเมื่อเกิดความขัดแย้งเชิงอัตลักษณ์ขึ้นแล้ว ผู้ที่มีอำนาจหรือผู้ที่เกี่ยวข้องจะต้องทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง เพื่อจะได้กำหนดมาตรการบริหารจัดการกับสิ่งที่เกิดขึ้น และเพื่ออำนวยความสะดวกกับอัตลักษณ์อันหลากหลายที่ถูกกดทับให้มีความเสมอภาคกัน และดำรงอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรีในสังคมปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม สิ่งแรกที่เราจะต้องทำความเข้าใจก็คือ อัตลักษณ์ได้สร้างตัวตนผ่านวาทกรรมเชิงการเมือง หรือการเมืองเชิงอัตลักษณ์อย่างไร สอง หลังจากได้สร้างตัวตนเชิงอัตลักษณ์ขึ้นมาแล้ว อัตลักษณ์เหล่านี้มีการเคลื่อนไหวสู่การปฏิบัติการได้อย่างไร จนในที่เป็นความขัดแย้งทางการเมืองเชิงอัตลักษณ์ และเพื่อให้

เห็นภาพการก่อรูปเชิงอัตลักษณ์ จนนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างผู้กระทำกับผู้ถูกระทำ ซึ่งเป็นปฏิบัติการเชิงอัตลักษณ์นั้น ผู้เขียนขอเสนอ ดังนี้

1. การก่อรูปการเมืองเชิงอัตลักษณ์
2. การปฏิบัติการของการเมืองเชิงอัตลักษณ์

1. การก่อรูปการเมืองเชิงอัตลักษณ์

การก่อรูปการเมืองเชิงอัตลักษณ์คือ เป็นการปะทะหรือเป็นการหนุนเสริมกันระหว่างความเชื่อเชิงอัตลักษณ์เดิมกับความเชื่อใหม่ เมื่อความเชื่อเดิมไม่สามารถดำรงตัวตนอยู่ได้ หรือไม่สามารถตอบสนองกับวิถีปฏิบัติทางสังคมได้อีกความเชื่อดั้งเดิมเชิงอัตลักษณ์นั้นก็สลายไป หรือในบางกรณีการปะทะระหว่างความเชื่อทางอัตลักษณ์หนึ่งกับอีกอัตลักษณ์หนึ่งอาจมีลักษณะส่อถึงความรุนแรง การกดทับ หรือการเบียดขับอีกอัตลักษณ์หนึ่งออกไปแล้วสถาปนาอัตลักษณ์ที่เป็นผู้ชนะ หรือพยายามทำให้อีกอัตลักษณ์สูญสิ้นไป

อัตลักษณ์ที่เป็นผู้ชนะหรือมีอำนาจเหนือกว่าก็จะพยายามรวบรวมอำนาจให้ได้มากที่สุด และจัดการกับอัตลักษณ์อันหลากหลายอื่นไปจนหมดสิ้น ในลักษณะแบบพวกเขา หรือพวกเรา ถ้าเป็นพวกเรา อัตลักษณ์ที่เป็นผู้ได้เปรียบก็จะรักษาไว้ ส่วนพวกเขา หน้าที่ของอัตลักษณ์คือต้องจัดการให้เข้ามาสู่อัตลักษณ์ที่ได้เปรียบ หรือถูกกดทับแบบนี้ต่อไป

ตัวอย่างการเมืองว่าด้วยอัตลักษณ์ ในเรื่องเกี่ยวกับกลุ่มสีผิว กลุ่มเพศ และกลุ่มชาติ ในส่วนของการเมืองเรื่องสีผิวอาจจะเกิดจากโลกตะวันตก ในยุคของการล่าอาณานิคมในพื้นที่ของคนผิวดำ ซึ่งคนผิวดำมีการเคลื่อนไหวเพื่อให้ได้มีซึ่งความเท่าเทียมกัน เสมอภาคกัน และเห็นแก่เพื่อนมนุษย์ธรรม การล่าอาณานิคมของคนผิวขาวได้ทำให้มีการแบ่งแยกประเภทว่าใครพวกเรา หรือพวกเขา พวกเราคือคนผิวขาว ส่วนตรงข้ามคือคนผิวดำ อัตลักษณ์ของคนดำจึงถูกครอบงำ คนผิวขาวได้กำหนดกฎเกณฑ์ และมีการแบ่งแยกระหว่างกลุ่มสีผิว และได้กำหนดให้คนผิวดำอยู่ภายใต้อำนาจของคนผิวขาว กำหนดการได้สวัสดิการ และบทบาททางการเมืองการปกครองให้กับคนผิวดำที่มีสิทธิ์เหนือกว่าทุกประการ แต่คนผิวดำไม่ได้รับประโยชน์เหล่านั้นเลย ทำให้คนผิวดำไม่มีตัวตนในพื้นที่ของตนเอง หรือในบ้านของตนเอง

ขณะที่ในกลุ่มเรื่องเพศที่เราจะเห็นได้ว่าการสถาปนาอำนาจเรื่องการปกครองด้วยผู้ชายเป็นใหญ่ หรือผู้ชายเหนือกว่าหญิง การมีความเชื่อว่าผู้ชายมีพลังกำลังมากกว่า ฉลาดกว่า และสามารถทำสงครามได้ ทำให้อัตลักษณ์เรื่องเพศชายจึงไปกดทับความเป็นหญิง อัตลักษณ์ความเป็นหญิงจึงไม่มีความเท่าเทียมกับเพศชาย อัตลักษณ์ของความเป็นหญิงจึงเป็นเพียงคนรักสวยรักงาม แม่บ้านแสนดี ดูแลครอบครัว หรือทำอาหารเก่ง ฯลฯ ทำให้อัตลักษณ์ความเป็นชายจึงสำคัญกว่า มีอำนาจมากกว่า ดังนั้น สมัยหนึ่งยุคหนึ่งผู้หญิงจะไม่พื้นที่ทางการเมืองเลย และไม่มีสิทธิ์มีเสียงในการ

ปกครอง ขณะเดียวกับการอัตลักษณ์ของเพศที่สามหรือเพศทางเลือก เนื่องจากสังคมปัจจุบันได้ให้ความจำกัดความเรื่องเพศเพียงสองเพศเท่านั้น ทำให้ความเป็นเพศที่สามจึงไม่อาจมีตัวตนได้ในสังคม การมีสิทธิ์มีเสียงในการเสนอนโยบายเกี่ยวกับเรื่องเพศจึงไร้ซึ่งคนเหลียวแล และไม่มีตัวตน

และในส่วนของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นการกดทับทางชาติพันธุ์ที่ว่าชาติพันธุ์หนึ่งมีความพิเศษกว่า มีความสามารถมากกว่า และสามารถทำประโยชน์ได้มากกว่าอีกชาติพันธุ์หนึ่ง ชาติพันธุ์ที่มีอำนาจเหนือกว่าจะไปมีอำนาจเบียดขับในการกำหนดชะตาชีวิตอีกชาติพันธุ์หนึ่ง โดยให้เหตุผลว่าถ้าชาติพันธุ์ที่ด้อยกว่ามีการปฏิบัติแบบชาติพันธุ์ที่เหนือกว่าชาติพันธุ์นั้นก็จะสามารถมีความพิเศษ มีความเจริญ หรือสามารถทำประโยชน์ได้มากกว่าเดิม หรืออีกด้านหนึ่งเป็นการกดทับชาติพันธุ์ที่ด้อยกว่าให้สูญสิ้นไป ทำให้ชาติพันธุ์ที่ด้อยกว่าไม่มีสิทธิ์มีเสียงบนพื้นฐานของการเมืองเช่นกัน

จะเห็นได้ว่าการเมืองเชิงอัตลักษณ์มีความสำคัญ และจะต้องทำความเข้าใจในแต่ละอัตลักษณ์ เพราะเป็นเรื่องของการต่อสู้เพื่อให้กลุ่มของตนได้มีซึ่งความมีตัวตนอยู่บนสังคมที่มีความหลากหลายได้ ไม่มีอำนาจใดจะมากกดทับความเป็นตัวตนของตนเอง กลุ่มตนมีความเสมอภาค และมีสิทธิ์มีเสียงทางการเมือง ถ้าผู้ที่เกี่ยวข้องหรือผู้มีอำนาจไม่ทำความเข้าใจ การกดทับเชิงอัตลักษณ์หนึ่งอาจเป็นกระบวนการทำให้เป็นอารยะอัตลักษณ์หนึ่งถูกปกปิดอย่างทารุณ

2. ปฏิบัติการของการเมืองเชิงอัตลักษณ์

หลังจากการเมืองเชิงอัตลักษณ์ได้ทำให้อัตลักษณ์หนึ่งเป็นฝ่ายชนะ และอีกอัตลักษณ์หนึ่งเป็นฝ่ายพ่ายแพ้หรือถูกกดทับตามข้างต้น ทำให้ผู้ถูกกดทับจะต้องแสวงหาวิธีเพื่อให้ตนเองอยู่รอด รวมไปถึงการพยายามที่จะต่อสู้ต่อรองกับโครงสร้างอำนาจเดิม การมุ่งหมายเพื่อที่จะให้กลุ่มของตนสามารถยืนหยัด เสมอภาค เท่าเทียม และมีเสียงพอที่จะทำให้ผู้มีอำนาจหรือกลุ่มอำนาจให้ความสำคัญ หรือมองเห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์เช่นเดียวกัน ไม่ใช่เป็นลักษณะแบ่งแยกพวกเขาพวกเรา แต่ต้องเป็นพวกเราตามกลางความแตกต่างอันหลากหลาย ที่มีลักษณะเข้าใจซึ่งกันและกัน ดังนั้น เพื่อที่จะให้กลุ่มอัตลักษณ์ของตนสามารถมีพื้นที่ยืนอยู่บ้าง หรือมีสิทธิ์มีเสียงในแสดงความคิดเห็น หรือการต้องการ กลุ่มอัตลักษณ์จึงจำเป็นต้องประกอบการสร้างกระบวนการเคลื่อนไหวทางการเมือง เพื่อจะตอบโต้หรือแสดงสัญลักษณ์กลับไปสู่ผู้มีอำนาจ กระบวนการนี้จึงเรียกว่า “ปฏิบัติการทางการเมืองเชิงอัตลักษณ์”

ปฏิบัติการทางการเมืองเชิงอัตลักษณ์จึงถูกสถาปนาขึ้นดังกล่าวข้างต้น อันที่จริงในความหมายความของอัตลักษณ์ตามแนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ที่ได้อธิบายไว้ตอนต้นว่า อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นจากภาษา วัฒนธรรม และวิถีปฏิบัติของแต่ละบริบทของมนุษย์ ภายใต้ประสบการณ์บนพื้นที่ตนและกลุ่มได้มีปฏิสัมพันธ์

หมายความว่า อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นจากมนุษย์ และไม่ได้มีอยู่ตามธรรมชาติ ดังนั้น อัตลักษณ์ของบุคคลมิได้มีความเป็นแก่นแท้หรือถูกผูกติดมาตั้งแต่กำหนดแต่ประการใด ในทาง

ตรงข้าม อัตลักษณ์บุคคลกลับเป็นสิ่งที่มิได้ชัดเจน และแน่นอนหรือคลุมเครือ ทั้งที่ไม่ได้เกิดมาจากชาติกำเนิดของบุคคลทั้งหมด และไม่ได้เกิดจากสภาพแวดล้อมกล่อมเกลาของบุคคลทั้งหมด แต่มีลักษณะการผสมผสานซึ่งติดอยู่ “ใน” หรือ “ระหว่าง” ทั้งชาติกำหนดภายในและสภาพแวดล้อมภายนอก (สลิสา ยุคตะนันท์, 2556: 85 – 86)

ดังนั้น ปฏิบัติการทางการเมืองเชิงอัตลักษณ์ของคนผิวดำที่เกิดขึ้นในยุคของการล่าอาณานิคมของคนผิวขาว เพียงเพราะคนผิวดำต้องการความเท่าเทียม เสมอภาค และเห็นแก่เพื่อนมนุษย์ ไม่ใช่มีการแบ่งแยกทางร่างกาย ชาติพันธุ์ หรือลักษณะของสีผิวภายนอกแล้วไปกำหนดความแตกต่างหรือความไม่เข้าพวก ไปกดทับในเรื่องของสีผิว มิใช่พวกคนผิวดำมีสิทธิมีเสียงใด ๆ บ้านเกิดของตน ซึ่งจริง ๆ แล้วสีผิวไม่ได้มีปัจจัยเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งในเรื่องดังกล่าวเลย แต่เป็นเพราะความแตกต่างของบุคคลภายนอกทำให้จะต้องแบ่งแยกสีผิว คนผิวดำจึงมีการเคลื่อนไหวเรียกร้องเพื่อให้เกิดความเท่าเทียมกันระหว่างคนผิวขาวและคนผิวดำ เพื่อให้ดำรงอยู่กันได้ภายใต้ความแตกต่างทางกายภาพในเรื่องสีผิว

เช่นเดียวกับอัตลักษณ์ทางเพศ ซึ่งแท้ที่จริงแล้วความแตกต่างทางเพศที่เป็นความเชื่อเดิมนั้น ๆ ได้ถูกนิยามโดยกลุ่มผู้ชายว่าความเป็นชายเหนือกว่าความเป็นหญิงทุกประการแล้วจึงนำวาทกรรมความเชื่อนั้นไปผูกติดกับความเป็นชายและหญิง ความเป็นชายจึงไปกดทับความเป็นหญิงด้วยเพียงเพราะเรื่องการใช้แรงงานทางกายภาพเท่านั้น อันที่จริงในเรื่องของแรงงานระหว่างเพศมิใช่ประเด็นของความว่าใครเหนือกว่าใครอีกแล้ว เพราะพลังชายและหญิงเป็นพลังคนละประเภทกัน ส่วนการตัดสินใจ และเรื่องสติปัญญา ชายและหญิงล้วนมีศักยภาพเท่ากันทั้งสิ้น ดังนั้น ปฏิบัติการทางการเมืองเชิงอัตลักษณ์ทางเพศของหญิงก็เพียงเพื่อต้องการให้ชายและหญิงมีความเสมอภาคกัน เท่าเทียมกัน และให้ผู้หญิงเข้าไปมีสิทธิมีเสียงในการแสดงความเห็น หรือเข้าไปมีบทบาทในการปกครองประเทศบ้าง

ในเรื่องของเพศที่สามก็เช่นเดียวกัน การปฏิบัติการทางการเมืองเชิงอัตลักษณ์ พวกเขาต้องการพื้นที่ ความมีตัวตน และสถานะทางสังคมตามกลางการแบ่งแยกเรื่องเพศเฉพาะความเป็นชายและความเป็นหญิงเท่านั้น แต่พวกเขาต้องการพื้นที่ “ระหว่าง” ความเป็นชายและความเป็นหญิง และถูกนิยามว่าเป็นเพื่อนมนุษย์เหมือน ๆ กับมนุษย์ทุกคน

และอีกตัวหนึ่งก็เช่นกันกลุ่มชาติพันธุ์ ปฏิบัติการทางการเมืองของกลุ่มนี้ ก็เพียงเพื่อให้กลุ่มอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ยังคงดำรงอยู่ต่อไป มิใช่เป็นคนชายขอบ หรือต้องการกำจัดให้พวกเขาสูญสิ้นไป อันที่จริงมนุษย์เราเลือกที่จะเกิดในชาติพันธุ์ที่คิดว่าเป็นชาติพันธุ์ที่พิเศษสุดไม่ได้ ในทางตรงกันข้าม การได้เกิดในชาติพันธุ์ของกลุ่มน้อยหรือคนชายขอบ ก็ไม่เป็นประเด็นในเรื่องของความขัดแย้งในการที่จะมีการแบ่งแยก หรือกำจัดให้หายไป หรือไปกดทับให้พวกเขาเหล่านั้นเป็นคนชายขอบ แต่การปฏิบัติของพวกเขา ก็เพียงเพื่อพื้นที่ในการดำรงของเผ่าพันธุ์ของตน หรือการมีปากมีเสียงในการ

แสดงแนะอะไรบางอย่างต่อรัฐที่ปกครองหรือผู้มีอำนาจ และที่สำคัญให้พวกเขาได้กำหนดและเลือกชะตาชีวิตของเข้เอง อันจะนำไปสู่การดำรงอยู่ในสังคม หรือประเทศ หรือระหว่างประเทศอย่างสันติสุข ภายใต้ความหลากหลายเชิงอัตลักษณ์

4.3 อัตลักษณ์: บนพื้นฐานของความเข้าใจ และการจัดการ

การปฏิบัติการทางการเมืองเชิงอัตลักษณ์ข้างต้นก็เพื่อที่จะมีวัตถุประสงค์มุ่งหมายเรียกร้องเสนอความต้องการ และต่อสู้ตอบโต้เพื่อให้ได้มาซึ่งความเป็นธรรม ความเสมอภาค ความเป็นมนุษยธรรม และความเท่าเทียมทางสังคมเท่านั้น ไม่ใช่เป็นการต่อสู้เพื่อให้ได้ชัยชนะแล้วสถาปนากลุ่มอัตลักษณ์ของตนเป็นใหญ่ หรือมีอำนาจเหนือกลุ่มอัตลักษณ์อื่น ตรงกันข้าม เมื่อกลุ่มอัตลักษณ์ได้บรรลุถึงข้อเรียกร้อง ความต้องการ ความเป็นธรรม ความเสมอภาค และได้รับความเท่าเทียมกันแล้ว อัตลักษณ์ในฐานะเป็นสัญลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้ในการต่อสู้ ต่อรอง หรือโต้กลับ ก็จะไม่ค่อยคลี่คลายลง หรือค่อย ๆ หมดความสำคัญลง และจางไปในที่สุด

ซึ่งการได้รับการจัดการความขัดแย้งเชิงอัตลักษณ์ของการปฏิบัติการทางการเมืองเชิงอัตลักษณ์ไปในทางสันติดังกล่าวแล้ว กลุ่มอัตลักษณ์ที่เป็นกลุ่มน้อยหรือกลุ่มที่มีอำนาจน้อย ก็จะสามารถอ้างจุดต่อหรือจุดไร้อำนาจของตนได้อีก ไปในทางที่จะต่อสู้ เรียกร้องหรือโต้กลับกับกลุ่มอำนาจได้อีก ในแง่นี้อัตลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นจึงลดความสำคัญไปในที่สุด

อัตลักษณ์ ยังเป็นแผนที่ หรือแนวทาง หรือข้อสรุปที่ทำให้กลุ่มอัตลักษณ์ต่าง ๆ หันมาร่วมมือกันแสวงหาจุดร่วม และทางออกร่วมบนพื้นฐานของความหลากหลาย อย่างน้อยจะทำให้แต่ละกลุ่มได้พูดคุยกัน รู้จักกัน และเห็นอกเห็นใจถึงความต้องการหรือข้อเรียกร้องที่กลุ่มเหล่านั้นต้องการ เพื่อไปปิดจุดอ่อน สร้างความเสมอ และมีส่วนที่ในสังคม ดังนั้น จะเห็นได้ว่าอัตลักษณ์จริง ๆ นั้น ไม่มีอยู่จริง อัตลักษณ์จึงลักษณะมีความไหลเวียน เคลื่อนย้าย และมีพลวัตรอยู่ตลอดเวลา สามารถถูกประกอบสร้างในพื้นที่ ถูกรื้อถอนออกจากพื้นที่ และถูกประกอบสร้างใหม่ในพื้นที่ได้ (Hall and Gay, อ้างแล้ว; อภิญา เฟื่องฟูสกุล, 2543 และ 2546 และ สลิสสา ยุกตะนนท์, 2556)

ดังนั้น ถ้าผู้มีอำนาจเข้าใจ และมีวิธีการจัดการเชิงอัตลักษณ์ที่ดี อันจะนำไปสู่การแสวงหาจุดร่วมระหว่างผู้มีอำนาจกับกลุ่มอัตลักษณ์ หรือระหว่างกลุ่มอัตลักษณ์ด้วยกันเอง ในการที่ต่างฝ่ายต่างยอมรับความหลากหลาย และตัวตนของกันและกัน ภายใต้ความเป็นเพื่อนมนุษย์ สังคมเดียวกัน หรือประเทศเดียวกัน และยังเป็นการจัดสรรผลประโยชน์ และทรัพยากรต่าง ๆ รวมถึงการจัดสรรอำนาจให้กระจายออกไปทุกกลุ่ม ตลอดจนยังเป็นการสร้างบรรยากาศของการเคารพสิทธิของการเป็นคนในสังคมเดียว (ความเป็นพลเมืองเดียวกัน) และการสร้างความเสมอภาค อย่างเท่าเทียม และที่สำคัญที่สุดคือการสร้างความเป็นธรรมเพื่ออำนวยต่อทุกฝ่าย เมื่อมีการจัดการตามข้างต้นแล้วการที่จะ

มีกลุ่มใดหนึ่งจะสร้างอัตลักษณ์ได้อัตลักษณ์ขึ้นมา เพื่ออ้างสิทธิ์ในการดำรงอยู่ก็จะลดน้อยลงไป เพราะในที่สุดความเป็นอัตลักษณ์ก็จะมี เพราะทุกคน “เท่าเทียม” และ “เสมอภาค” กันทุกคน

4.4 สรุป

อาจกล่าวได้ว่าอัตลักษณ์ หมายถึง การสร้างจินตนาการร่วมกัน โดยการนำรัฐชาติไปเปรียบเทียบกับชุมชนที่มีขอบเขตแน่นอน ทำให้เกิด “ชุมชนในจินตนาการ” (Imagined Community) พร้อม ๆ กับการสร้างภาษากลาง วัฒนธรรม และระบบสัญลักษณ์ที่ยึดถือร่วมกัน อันทำให้สมาชิกสามารถจินตนาการได้ว่ารัฐชาติของพวกเขาต่างหน้าตาเป็นอย่างไร ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ผู้ที่อยู่ในรัฐชาติเดียวกันจะสามารถยอมรับความเป็นพวกเดียวกันได้ (โดยไม่แบ่งแยก) ก็ต่อเมื่อพวกเขามีจินตนาการร่วมกัน ซึ่งก็คือ การสร้างสำนึกของความเป็นสมาชิกของชุมชนในจินตนาการเดียวกัน เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ปกติคนเราสามารถตอบคำถามว่า “เราเป็นใคร” เพื่อป้องกันอัตลักษณ์ของตัวเองได้หลายคำตอบ กล่าวคือ คนเราแต่ละคนจะมีการจัดลำดับความสำคัญของอัตลักษณ์ และมีแนวโน้มที่แต่ละคนจะมีหลักเกณฑ์ในการจัดลำดับความสำคัญของอัตลักษณ์ไม่เหมือนกัน เมื่อคนเราให้ความสำคัญของอัตลักษณ์ใด ก็มักจะเข้าไปร่วมทำกิจกรรมกับกลุ่มอัตลักษณ์นั้นบ่อยขึ้น และยิ่งมีความถี่ในการร่วมกิจกรรมกับกลุ่มอัตลักษณ์นั้นมากเท่าไร ก็ยิ่งบังคับตัวเองเข้ากับอัตลักษณ์นั้นมากขึ้นตามไปด้วย ในการเข้าร่วมกิจกรรมกับกลุ่มอัตลักษณ์นั้น สมาชิกจะมีความผูกพันต่ออัตลักษณ์นั้นเพิ่มขึ้น ก็ต่อเมื่อตนเองได้รับการยอมรับจากกลุ่ม มีการยึดถือในสัญลักษณ์ของกลุ่มร่วมกัน สังคมในอดีต บุคคลมีสถานภาพและบทบาทอันชัดเจน แต่จำกัดและไม่หลากหลาย สังคมสมัยใหม่ในปัจจุบันนี้ จะพบว่า โดยทั่วไปแล้วอัตลักษณ์ของบุคคลมีลักษณะลื่นไหลเปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากแต่ละบุคคลต่างเป็นสมาชิกของกลุ่มทางสังคมหลาย ๆ กลุ่ม ดังนั้นบุคคลจึงมีตำแหน่ง/สถานภาพที่ผันแปรเปลี่ยนแปลงได้อย่างหลากหลาย ภายใต้บริบทที่แตกต่างกันไป การจำแนกอัตลักษณ์ของคนเป็น 2 กลุ่ม คือ การเป็นคนที่มีอัตลักษณ์แบบคนหลายหน้า (มีอัตลักษณ์ที่ลื่นไหลเปลี่ยนแปลงตามสถานการณ์ได้โดยง่าย) กับการเป็นคนเถรตรง (มีอัตลักษณ์ที่ฝังแน่นไม่เปลี่ยนแปลงหรือเปลี่ยนแปลงได้อย่างจำกัด)

แบบฝึกหัดท้ายบทที่ 4

จงตอบคำถามต่อไปนี้

1. นักศึกษาเข้าใจความหมายของอัตลักษณ์ว่าคืออะไร อย่างไร
2. จงอธิบายคำว่า “การเมืองว่าด้วยอัตลักษณ์” ว่ามีความหมายอย่างไร และการเมืองเกี่ยวข้องกับอะไรกับอัตลักษณ์ อย่างไร ทำไม
3. นโยบาย “กลืนกลายทางวัฒนธรรม” กับชาวมลายูมุสลิมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ด้วยการบีบบังคับให้พวกเขาหันมาประพฤติปฏิบัติตามแบบอย่างของคนส่วนใหญ่ในภาคกลาง (ทั้งทางด้านภาษา การนับถือศาสนา และการแต่งกาย ฯลฯ) นักศึกษาเห็นด้วยกับนโยบายดังกล่าวหรือไม่ อย่างไร
4. จงวิพากษ์นโยบายสลายอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนน้อย ในความเข้าใจของนักศึกษา
5. บทบาทของรัฐ กับความหลากหลายทางอัตลักษณ์ สมมติให้นักศึกษาเป็นผู้มีอำนาจแห่งรัฐชาติ ให้นักศึกษาสร้างตัวแบบในการกำหนดบทบาทของรัฐ ในการจัดการความขัดแย้งต่อความหลากหลายทางอัตลักษณ์ ว่าควรมีตัวแบบที่เหมาะสมอย่างไร ทำไม กับภาคตะวันออก

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

สลิสา ยุคตะนันท์. (2556). “อัตลักษณ์เพื่อ ‘วันพุงนี้’ : บทวิพากษ์การเมืองเชิงอัตลักษณ์ จากสำนักคิดหลังอาณานิคม”. วารสารสังคมศาสตร์. ปีที่ 9 ฉบับที่ 2. “ว่าด้วยทฤษฎีกับการเมือง”. (กรกฎาคม. – ธันวาคม 2556).

อภิญา เฟื่องฟูสกุล. (2543). แนวความคิดหลักทางสังคมวิทยาเรื่องอัตลักษณ์.

เอกสารประกอบการประชุมระดับชาติสาขาสังคมวิทยา ครั้งที่ 1
วันที่ 15 – 16 ธันวาคม 2543.

_____. (2546). อัตลักษณ์. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

ภาษาอังกฤษ

Anderson, Benedict. (1991). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.

Hall, Stuart and Paul du Gay. (2003). *Questions of Cultural Identity*. London: SAGE.

Tanesini, Alessandra. (1997). “Identity without an Entity”. *Surfaces*, Vol. 7, No. 107.

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 5

เนื้อหา

บทที่ 5 การมีส่วนร่วมสาธารณะในการกำหนดนโยบายสาธารณะ

5.1 นโยบายสาธารณะ: การกลายเป็นความขัดแย้งทางการเมือง

5.2 การมีส่วนร่วมสาธารณะ: มิติของการจัดการความขัดแย้ง

5.3 ข้อเสนอแนะ: บทสรุปในการจัดการการมีส่วนร่วมสาธารณะในการกำหนด

นโยบายสาธารณะ

5.4 สรุป

จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม

เมื่อศึกษาบทที่ 5 แล้วนักศึกษาสามารถ

1. เข้าใจถึงการก่อรูปแบบ และวิธีการมีส่วนร่วมสาธารณะ ตลอดจนแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
2. วิเคราะห์ และสังเคราะห์ ตลอดจนวิพากษ์การมีส่วนร่วมในระดับรับทราบข้อมูล การมีส่วนร่วมให้ข้อมูลข่าวสารและแสดงความคิดเห็น การมีส่วนร่วมระดมทรัพยากร การมีส่วนร่วมปรึกษาหารือ และการมีส่วนร่วมตัดสินใจได้
4. วิเคราะห์ สังเคราะห์ รวมถึงวิพากษ์แนวคิดเกี่ยวกับการกลายเป็นสถาบันของความขัดแย้งทางสังคมได้

กิจกรรมการเรียนการสอนประจำบท

1. ผู้สอนอธิบายทฤษฎีบท บทแทรก และบทตั้ง แล้วซักถามพร้อมยกตัวอย่างประกอบการบรรยายโดยใช้โปรเจคเตอร์
2. ผู้สอนแบ่งผู้เรียนเป็นกลุ่ม ๆ ละประมาณ 5 คน เพื่อศึกษาทฤษฎีบท บทแทรก และบทตั้ง แล้วอภิปรายในกลุ่ม
3. ให้ผู้เรียนศึกษาเอกสารประกอบการสอน และตำราที่เกี่ยวข้องแล้วให้ผู้เรียนฝึกการอ้างเหตุผลของการพิสูจน์ทฤษฎีบท บทแทรก และบทตั้ง
4. ผู้สอนและผู้เรียนร่วมอภิปรายและหาข้อสรุปร่วมกันอีกครั้งหนึ่ง
5. ผู้สอนให้ผู้เรียนทำแบบฝึกหัดบทที่ 5
6. ผู้สอนให้ผู้เรียนทำแบบทดสอบย่อยหลังจากเรียนจบบทที่ 5

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารประกอบการสอนรายวิชาสัมมนาการจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่นไทย
2. ตำราสัมมนาการจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่นไทย
3. คอมพิวเตอร์ และอินเทอร์เน็ต
4. วิทยุ วารสารรายสัปดาห์ หนังสือพิมพ์ วีดิทัศน์ และโทรทัศน์
5. หนังสือและบทความที่เกี่ยวข้อง
6. ห้องสมุด

การวัดผลและประเมินผล

1. สังเกตจากการซักถามผู้เรียน สังเกตพฤติกรรมและความสนใจในเนื้อหาของนักศึกษา
2. สังเกตจากการร่วมกิจกรรมของผู้เรียน
3. สังเกตจากความสนใจ
4. สังเกตจากการอภิปรายกลุ่มย่อยและอภิปรายสรุป
5. ประเมินผลจากการทำแบบฝึกหัดบทที่ 5
6. ประเมินผลจากการทดสอบย่อยและจากการทดสอบปลายภาค
7. แบบทดสอบก่อนเรียน
8. แบบทดสอบหลังเรียน
9. แบบประเมินการสังเกตพฤติกรรม

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บทที่ 5

การมีส่วนร่วมสาธารณะในการกำหนดนโยบายสาธารณะ

นโยบายสาธารณะ (Public Policy) ถือเป็นเครื่องมือสำคัญของรัฐบาลในการปกครองและการบริหารจัดการประเทศให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง อีกด้านหนึ่งก็เพื่อที่จะตอบสนองความต้องการ และการแก้ไขปัญหาของประชาชนอย่างเป็นระบบ ซึ่งในกระบวนการของนโยบายสาธารณะรัฐบาลจะต้องคำนึงถึงการกระจายอำนาจ การกระจายทรัพยากร และการกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม และทั่วถึง มิให้ผลประโยชน์ตกกับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือเอื้อประโยชน์ต่อกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเป็นสำคัญ

ขณะที่นโยบายสาธารณะก็ยิ่งเปรียบเสมือนกับเหรียญสองด้าน กล่าวคือ ถึงแม้ว่านโยบายสาธารณะจะเป็นกลไกในการทำงานของรัฐบาลดังกล่าวก็ตาม แต่ผลกระทบด้านลบของนโยบายสาธารณะในแต่ละเรื่องก็มีผลคู่ขนาดกับผลบวกของนโยบายสาธารณะเช่นกัน เพราะเมื่อใดผู้มีอำนาจได้มีการตัดสินใจในกระบวนการนโยบายสาธารณะจะมีคนกลุ่มหนึ่งได้ประโยชน์ ตรงกันข้าม กลุ่มคนอีกกลุ่มหนึ่งก็ต้องเสียประโยชน์ เช่น นโยบายพลังงาน ในประเทศที่กำลังพัฒนาอย่างประเทศไทย ความต้องการใช้พลังงานในพลังการผลิตภาคอุตสาหกรรม หรือการเจริญเติบโตของชุมชนเมืองจำเป็นต้องใช้พลังงานต่าง ๆ ดังนั้น การแสวงหาแหล่งพลังงานแห่งใหม่ ๆ หรือการสร้างโรงงานผลิตพลังงาน หรือการสร้างเขื่อน หรือแม้กระทั่งการนำเข้าวัตถุดิบเพื่อสร้างเป็นพลังงาน จึงมีความจำเป็นต่อการพัฒนาประเทศ ในการบ่อนเข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรม และภาคชุมชนเมือง จะเห็นได้ว่าภาคอุตสาหกรรม และภาคชุมชนเมืองจะได้ผลประโยชน์จากแนวนโยบายสาธารณะนี้ ส่วนอีกด้านหนึ่ง การแสวงหาพลังงานใหม่ หรือใช้วัตถุดิบในการผลิตเป็นพลังงานนั้น จะต้องใช้พื้นที่ขนาดใหญ่ บางครั้งในค้นหาพลังงาน หรือการสร้างโรงงานอุตสาหกรรม อาจจะต้องมีการเวนคืนที่ดินของประชาชน เป็นต้น ดังนั้น กระบวนการนโยบายสาธารณะเรื่องนี้ รัฐบาลผู้มีอำนาจตัดสินใจจะต้องมีความละเอียดรอบคอบอย่างสูงต่อการพิจารณาแนวนโยบายในแต่ละครั้ง เพราะผลกระทบด้านลบที่ตกอยู่กับประชาชนผู้ซึ่งแบกรับความเจ็บปวด จะลุกขึ้นต่อต้านจนนำไปสู่ความขัดแย้งกันที่สุดในที่สุด

หรืออีกกรณีหนึ่ง การที่ผู้มีอำนาจตัดสินใจในกระบวนการนโยบายสาธารณะ มักจะมีการตัดสินใจบนพื้นฐานของการขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน ในแง่นี้ ทำให้กระบวนการนโยบายสาธารณะที่กำหนดมาอาจไม่ตรงกับความต้องการ หรือไม่สมารถที่จะแก้ไขปัญหาสาธารณะที่เกิดขึ้นได้ การพยายามยัดเยียด หรือการเข้าไปเองของผู้มีอำนาจในกระบวนการนโยบายสาธารณะที่ว่าประชาชนเป็นเพียงผู้รับผลประโยชน์จากรัฐบาลที่จะจัดสรรให้ โดยประชาชนไม่มีสิทธิ์เลือก หรือกระบวนการนโยบายสาธารณะหนึ่ง ๆ นั้น มีขั้นตอนเทคนิค ทั้งแง่วิชาการ และการไปปฏิบัติที่ซับซ้อนยากเกินกว่าประชาชนทั่วไปจะเข้าใจ หรือประชาชนไม่มีข้อมูลเพียงพอ ในการที่จะเสนอ

ความคิดเห็นโต้ตอบกับรัฐบาลได้ ดังนั้น กระบวนการนโยบายสาธารณะที่ปราศจากการมีส่วนร่วมของประชาชน ทำให้ปัญหาเดิมที่มีอยู่ยังมีได้ถูกแก้ไข และยังได้รับปัญหาเพิ่มจากกระบวนการนโยบายสาธารณะของรัฐบาลอีก อันจะนำไปสู่ความขัดแย้งรอบใหม่ได้

อย่างไรก็ตามในสองกรณีข้างต้น ผู้มีอำนาจในกระบวนการนโยบายสาธารณะจะต้องมีกระบวนการในการจัดการความขัดแย้งที่ดีเพื่อลดจุดอ่อนของกระบวนการนั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเยียวยาประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ หรือมีกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมให้กับประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ป้องกันไม่ให้เกิดความขัดแย้งที่อาจเพิ่มระดับจนยากที่จะแก้ไข จนในที่สุดอาจลุกลามจนกลายเป็นความขัดแย้งทางการเมือง

ดังนั้น การที่จะทำความเข้าใจในการจัดการความขัดแย้งในกระบวนการนโยบายสาธารณะนั้น จะต้องกล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะที่กลายเป็นความขัดแย้งทางการเมืองก่อนว่ามีความสำคัญและมีความเป็นมาอย่างไร หลังจากนั้นจะเป็นการอธิบายถึงการจัดการความขัดแย้งโดยใช้การมีส่วนร่วมของประชาชน กระบวนการ วิธีปฏิบัติ และข้อเสนอแนะ ตามลำดับ

5.1 นโยบายสาธารณะ: การกลายเป็นความขัดแย้งทางการเมือง

ดังที่กล่าวไปแล้ว การกำหนดกระบวนการนโยบายสาธารณะของผู้มีอำนาจแทนที่จะใช้แก้ปัญหา และสนองความต้องการของประชาชนกลับต้องกลายเป็นปัญหาเสียเอง จนยกระดับไปสู่ความขัดแย้งทางการเมือง เช่น กลุ่มประชาชนผู้เรียกร้องอาจต้องการให้ราคาพืชผลทางการเกษตรมีราคาสูงขึ้น แต่ผู้มีอำนาจยังไม่มีแนวทางในการที่จะแก้ไขปัญหา ทำให้กลุ่มประชาชนเหล่านั้นใช้วิธีการปิดถนน เดินขบวน หรือปิดรอกสถานที่ราชการ เป็นต้น เพื่อแสดงสัญลักษณ์เชิงการเมืองว่าพวกตนยังมีตัวตนอยู่ในสังคม การที่ผู้มีอำนาจไม่เหลียวแล หรือไม่มีมาตรการช่วยเหลือกลุ่มพวกตน ทำให้กลุ่มตนเดือดร้อน ดังนั้น กลุ่มตนจึงจำเป็นต้องออกมาประท้วงกดดันให้ผู้มีอำนาจได้ตัดสินใจในการที่จะกำหนดนโยบายสาธารณะสนองกับความต้องการของกลุ่มตน

อย่างไรก็ตาม ความสลับซับซ้อนในการบริหารจัดการประเทศมิใช่อยู่ว่าเรื่องจะจำกัดอยู่ที่เรื่องปากท้องของเกษตรกรเพียงอย่างเดียว การเพิ่มขึ้นของประชากร การพัฒนาอุตสาหกรรม การขยายตัวของชุมชน ส่งผลให้ความต้องการทรัพยากรต่าง ๆ ทั้งตามธรรมชาติ และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นในปริมาณที่มากขึ้น ความซับซ้อนในการบริหารจัดการจึงมากขึ้น ซึ่งการบริหารจัดการรูปแบบเดิมที่ขาดการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน โดยมีลักษณะที่ผู้มีอำนาจในกระบวนการนโยบายได้สั่งการลงไปยังผู้ปฏิบัติ ซึ่งมีลักษณะเป็นการกำหนดจากบนลงล่าง ทำให้เกิดความคิดเห็นที่ขัดแย้ง ไม่เห็นด้วย หรือไม่ตรงกับปัญหา หรือความต้องการ หรือนโยบายสาธารณะไปเอื้อประโยชน์กับอีกกลุ่มหนึ่ง ทำให้กลุ่มตนได้รับความเสียหาย ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายสาธารณะเหล่านั้น จึงมีความขัดแย้งกับผู้

อำนาจเช่นกัน ยังไม่นับรวมถึงปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอีก เช่น ยาเสพติด การขาดที่ดินทำกิน การศึกษา การสาธารณสุข การคมนาคม ฯลฯ

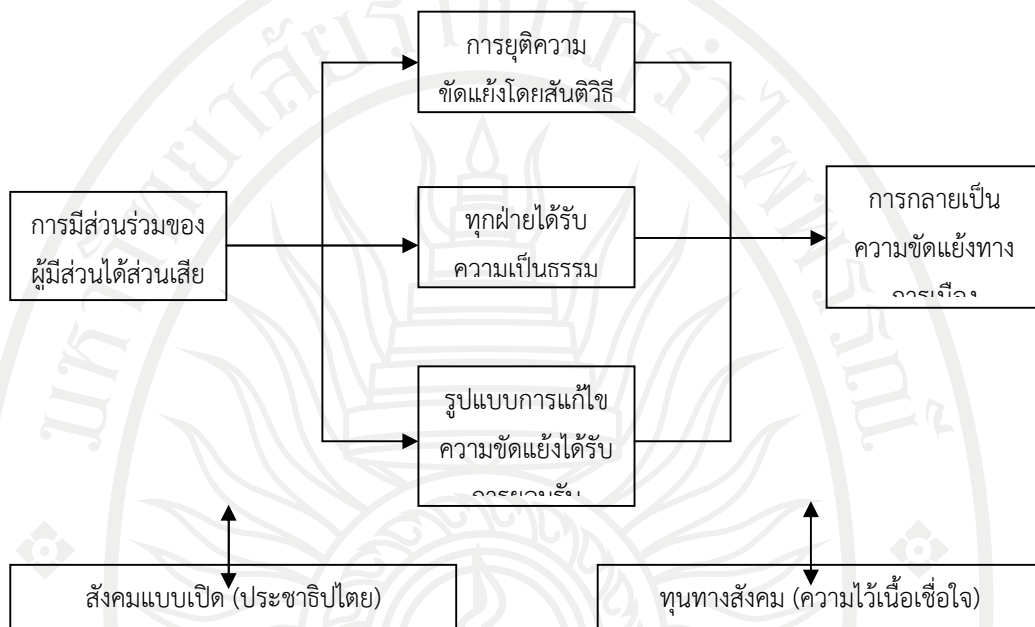
จะเห็นได้ว่าจากปัญหาและความต้องการของกลุ่ม กลายมาเป็นการผนวกรวมเข้ากับการเคลื่อนไหวทางการเมืองทั้งหมด จากประสบการณ์ประเทศไทย เมื่อมีการเดินขบวนประท้วงเพื่อเรียกร้องความต้องการอย่างใดอย่างหนึ่ง แทนที่ผู้มีอำนาจจะเข้าใจ และต้องสร้างการมีส่วนร่วมเพื่อรับฟังความคิดเห็นจากกลุ่มนั้น ๆ กลับไปคิดเองว่ากลุ่มเหล่านั้นมีการเคลื่อนไหวโดยมิได้หวังเพื่อความต้องการของกลุ่มตน แต่หวังผลทางการเมืองแทน ทำให้ปัญหาหรือความต้องการของกลุ่มที่เป็นเรื่องที่น่าเข้าใจได้ง่าย ตรงกันข้าม ข้อเรียกร้องเหล่านั้นต้องกลายมาเป็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่มตนกับผู้มีอำนาจแทน ทำให้ทุกวันนี้ปัญหาต่าง ๆ ยังไม่ได้ถูกแก้ไข และยังมีปัญหาในเรื่องของ “ความขัดแย้ง” เกิดใหม่ขึ้นมาอีก

ในขณะที่ทุกวันนี้ กลุ่มคนที่มีปัญหาหรือความต้องการอย่างเดียวกัน ได้ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มผลประโยชน์หรือกลุ่มกดดัน เพื่อปกป้องสิทธิและรักษาไว้ซึ่งผลประโยชน์ ในรูปแบบ “ประชาสังคม” แล้วก็ตาม แต่ก็ยังพบปัญหาอื่นอีกมากมาย เพราะคนส่วนใหญ่มิได้ถูกจัดตั้งอยู่ภายในกลุ่มผลประโยชน์นั้น ๆ คนนอกกลุ่มจึงไม่ถูกเหมารวมเป็นกลุ่มเดียวกับตน (ดังกล่าวมาแล้วในบทที่ 2) ทำให้ปัญหาเหล่านี้ก็ยังคงอยู่ต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ขณะที่ความพยายามที่จะแสวงหาแนวทางในการจัดการกับความขัดแย้งดังกล่าวก็คือ การสร้างกลไกที่จะทำให้นโยบายสาธารณะที่กลายเป็นความขัดแย้งทางเมืองลดลงหรือขจัดให้หายไปก็คือ ผู้มีอำนาจจะต้องเปิดพื้นที่สาธารณะให้กลุ่มผู้ที่มีส่วนได้เสีย ได้เข้าไปมีส่วนร่วม พูดคุย เจรจา หรือสื่อสารระหว่างกันบ้าง อันจะทำให้พวกเขาเหล่านั้นได้สะท้อนถึงสภาพที่เป็นจริงของปัญหาหรือความต้องการที่เกิดขึ้นจริง ตลอดจนพื้นที่การมีส่วนร่วมยังช่วยให้พวกเขาได้ระบายความทุกข์จากผลกระทบของนโยบายสาธารณะนั้น ๆ สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้ผู้มีอำนาจได้เข้าใจถึงปัญหาและความต้องการของกลุ่มคนเหล่านั้นอย่างลึกซึ้ง และที่สำคัญ การสื่อสารแบบสองทางจะทำให้ผู้มีอำนาจได้รับข้อมูลข้อเท็จจริงอันหลากหลายจำนวนมาก เพื่อประกอบการตัดสินใจกำหนดกระบวนการนโยบายสาธารณะนั้น ๆ

แนวทางในการก่อรูปการจัดการความขัดแย้ง จะประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้ (สมศักดิ์ สามีคศิธรรม, 2551: 108 และ 2553: 151)

1. การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในกระบวนการนโยบายสาธารณะ โดยผ่านรูปแบบและวิธีการแบบต่าง ๆ อันทำให้ความคิดเห็นของแต่ละกลุ่มได้รับการสะท้อนและแลกเปลี่ยนระหว่างกัน รวมทั้งสามารถส่งผ่านไปยังผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ
2. การพูดคุย หรือเจรจาท่องระหว่างคู่ขัดแย้งกันโดยเหตุผล ข้อมูล และข้อเท็จจริง รวมถึงการเป็นผู้ฟังที่ดีในการเคารพซึ่งกันและกันด้วย

3. การสร้างความชอบธรรมในการรับผิดชอบต่อกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากกระบวนการนโยบายสาธารณะของรัฐบาล

ภาพที่ 5.1 กระบวนการกลายเป็นความขัดแย้งทางการเมือง
ที่มา: สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2551: 109) และ (2553: 152)

5.2 การมีส่วนร่วมสาธารณะ: มิติของการจัดการความขัดแย้ง

5.2.1 การมีส่วนร่วมสาธารณะ

การจะปิดช่องว่างของความขัดแย้งข้างต้น จะเห็นได้ว่าผู้มีอำนาจจะต้องเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดกระบวนการนโยบายสาธารณะของรัฐบาลได้ อันจะทำให้ได้ฉันทามติที่ต่างฝ่ายต่างยอมรับ และผู้มีอำนาจจะต้องดำเนินการตามข้อสรุปนั้นด้วย การมีส่วนร่วมนี้ยังช่วยลดแรงเสียดทานจากความขัดแย้งให้น้อยลงอีกด้วย

ในทำนองเดียวกัน ผู้มีอำนาจจะต้องเข้าใจถึงการสร้างบรรยากาศเบื้องต้นของการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างน้อย 3 ประการ ดังนี้ (ถวิลวดี บุรีกุล, 2551: 6)

1) การสร้างการมีส่วนร่วมต้องมีความเป็นอิสระ ประชาชนผู้มีส่วนได้เสียจะต้องเข้าร่วมประชุมด้วยความสมัครใจ และต้องไม่สร้างเงื่อนไขหรือการถูกบังคับให้ร่วมไม่ว่าจะในรูปแบบใดไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วม

2) การสร้างการมีส่วนร่วมต้องมีความเสมอภาค ประชาชนที่เข้าร่วมในกิจกรรมใดจะต้องมีสิทธิเท่าเทียมกับ ผู้เข้าร่วมคนอื่น ๆ และผู้เข้าร่วมจะต้องมีฐานะที่เท่าเทียมกัน มิให้นำผู้บังคับบัญชามานั่งฟังการประชุมกับผู้ใต้บังคับบัญชา ซึ่งผู้บังคับบัญชาจะมีอิทธิพลต่อผู้ใต้บังคับบัญชา ทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาไม่กล้าที่จะแสดงความคิดเห็นที่ตรงกันข้ามกับนโยบายองค์กร อันจะทำให้ผู้มีอำนาจได้รับแต่ข้อมูลด้านบวก มีผลให้การกำหนดนโยบายสาธารณะที่ผิดพลาด

3) การสร้างการมีส่วนร่วมบนพื้นฐานของการเผยแพร่ข้อมูลอย่างถูกต้อง ครบถ้วน และรอบด้าน เพราะการมีส่วนร่วมจะไม่สามารถเกิดได้ ถ้าประชาชนผู้มีส่วนได้เสียได้รับรู้ข้อมูลนั้น ๆ เมื่อมีการจัดประชุม ผู้มีอำนาจจะไม่สามารถหาข้อสรุปจากที่ประชุมนั้นได้เลย ดังนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐต้องเผยแพร่ข้อมูล และต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนผู้มีส่วนได้เสียเข้าถึงข้อมูลอย่างไม่เลือกปฏิบัติด้วย

ขณะที่กระบวนการมีส่วนร่วมยังมีข้อจำกัดตรงที่ความสามารถของประชาชนในการเข้าไปมีส่วนร่วม เพราะเป็นเรื่องข้อจำกัดทางธรรมชาติที่ว่าไม่มีมนุษย์ผู้ใดจะสามารถรู้ทุกเรื่องทุกประเด็น ดังนั้น จึงมีแนวทางทั่ว ๆ ไปบางประการเกี่ยวกับประเด็นที่ควรใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ประเด็นต่าง ๆ ที่ต้องการกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้ (วันชัย วัฒนศัพท์, 2547: 43 – 45)

1) การตัดสินใจและผลกระทบที่สำคัญ

ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจในกระบวนการนโยบายสาธารณะ จะต้องคำนึงถึงผลกระทบที่เป็นหัวใจสำคัญจากการกำหนดนโยบายสาธารณะ ส่วนผลกระทบปลีกย่อยนำไปไว้พิจารณาช่วงท้าย และต้องตอบคำถามให้ได้ว่า ผลกระทบจากการกระบวนการนโยบายสาธารณะคืออะไร มีใครอาจได้รับผลกระทบจากกระบวนการนี้บ้าง หลังจากทราบแล้วผู้มีอำนาจจึงตัดสินใจกระบวนการนโยบายสาธารณะ

2) การตัดสินใจจะมีผลกระทบต่อบางคนมากกว่าคนอื่น

ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจในกระบวนการนโยบายสาธารณะ จะต้องแบ่งแยกกลุ่มคนให้ได้ว่ากลุ่มใดได้รับผลกระทบจากกระบวนการนโยบายสาธารณะมากน้อย เพียงใด เพราะพื้นที่ของประชาชนผู้มีส่วนได้เสีย มักจะแบ่งเป็นกลุ่ม ๆ หรือกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียที่มีความหลากหลายอาจได้รับผลกระทบไม่เท่ากัน ดังนั้น การกำหนดนโยบายแต่ละครั้ง ผู้มีอำนาจจะต้องมีข้อมูลที่สำคัญของนโยบาย และต้องให้ความสำคัญกับผู้ที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายสาธารณะที่อยู่ในระดับมากก่อน

3) การตัดสินใจจะมีผลกระทบต่อผลประโยชน์ของบางคนหรือกลุ่มคนที่มีอยู่เดิม

ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจในกระบวนการนโยบายสาธารณะ จะต้องพิจารณาอย่างละเอียดรอบคอบต่อการตัดสินใจครั้งใหม่ เนื่องจากประเด็นนี้เป็นประเด็นที่ละเอียดอ่อนในหลายอย่างมาก กล่าวคือ กลุ่มผลประโยชน์ใดที่เคยได้รับประโยชน์จากการกำหนดนโยบายสาธารณะเดิม และอยู่ ๆ กลุ่มของตนถูกคัดออกจากการกำหนดนโยบายครั้งใหม่ ทำให้กลุ่มของตนเสียผลประโยชน์หรือ

ถูกกระทบ ดังนั้น การตัดสินใจตามแนวนี้ผู้มีอำนาจจะต้องชั่งน้ำหนักระหว่างกลุ่มเดิมกับกลุ่มใหม่ อย่างละเอียดถี่ถ้วน ถ้าอีกกลุ่มเชื่อว่าผู้มีอำนาจตัดสินใจมีการกำหนดนโยบาย โดยเอื้อกับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ก็สามารถจะนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างกันได้

4) การตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่มีความขัดแย้งอยู่ก่อนแล้ว

ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจในกระบวนการนโยบายสาธารณะ จะต้องทราบเป็นอย่างดีว่า ความขัดแย้งก่อนการกำหนดนโยบายยังดำรงอยู่หรือไม่ และเป็นความขัดแย้งแบบใด ถ้าไม่พิจารณาเกี่ยวกับเรื่องความขัดแย้งที่มีอยู่ก่อน บางครั้งการกำหนดนโยบายที่ผิดพลาดโดยไม่เข้าในสถานการณ์ อันนำไปสู่การยกระดับของความขัดแย้งที่มีอยู่เดิมได้ ดังนั้น ผู้มีอำนาจที่ตัดสินใจจะต้องไม่ตัดสินใจใด ๆ อันจะนำไปสู่การเพิ่มระดับของความขัดแย้งที่มีอยู่ก่อน แต่จะต้องกำหนดนโยบายให้ขจัดความขัดแย้งที่มีอยู่ก่อนให้จางหายไป อันจะนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งแบบสันติ

5) ความจำเป็นเพื่อให้มีการสนับสนุนต่อผลการตัดสินใจ

ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจในกระบวนการนโยบายสาธารณะ จะต้องมีความจำเป็นจำนวนมาก และเพียงพอ ในการที่จะหาเหตุผลสนับสนุนข้อสรุปในการกำหนดนโยบายสาธารณะ ตลอดจนจะต้องประกาศให้ประชาชนผู้มีส่วนได้เสียทุกกลุ่มเข้าใจได้ว่า ผู้มีอำนาจมีความจำเป็นอย่างไร จัดลำดับความจำเป็นในการกำหนดกระบวนการนโยบายสาธารณะอย่างไร ข้อมูลสนับสนุนได้มาจากที่ใด มีน้ำหนักหรือไม่ เพียงใด รวมถึงผู้มีอำนาจจะต้องประกาศให้ทุกภาคส่วนมีความเข้าใจที่ถูกต้องตรงกัน และการเข้าถึงข้อมูลอย่างเพียงพอ ตลอดจนต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนแสดงความคิดเห็น ชักถามข้อสงสัยต่าง ๆ ได้ด้วย อันจะเป็นการป้องกันมิให้ประชาชนผู้มีส่วนได้เสียสับสน หรือมีความสงสัยต่อการกำหนดนโยบายสาธารณะของรัฐบาลว่ามีความเอนเอียงไปฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหนึ่ง และช่วยขจัดความขัดแย้งอีกทางหนึ่งด้วย

ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงมีอยู่ในเกือบทุกกิจกรรมของสังคมขึ้นอยู่ด้วยความสนใจ และประเด็นในการพิจารณา แต่มีเงื่อนไขพื้นฐานในการมีส่วนร่วมว่าประชาชนต้องมีอิสรภาพ ความเสมอภาค และการเปิดเผยแพร่ข้อมูลในการเข้าร่วมกิจกรรม นอกจากนี้ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจในกระบวนการนโยบายสาธารณะ จะต้องคำนึงถึงผลกระทบที่สำคัญ กระทบคนกลุ่มใดบ้าง กระทบมากน้อยเพียงใด ก่อนการกำหนดนโยบายมีความขัดแย้งเดิมหรือไม่ และที่สำคัญจะต้องมีข้อมูลที่สนับสนุนการตัดสินใจของตนเองอย่างละเอียดและเพียงพอ เพื่อให้กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นประโยชน์แก่ทุกฝ่ายอย่างสูงสุด

5.2.2 รูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชน

วิธีการแบ่งระดับ รูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจแบ่งได้หลายวิธีขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ และความละเอียดของนโยบายเป็นสำคัญ ซึ่งในการแบ่งครั้งนี้จะมีอยู่ 6 ระดับ โดยเริ่ม

จากระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับน้อยที่สุดไปหาระดับของการมีส่วนร่วมมากที่สุด ดังนี้ (อรทัย ก๊กผล, 2552: 20)

- 1) ระดับ และรูปแบบการให้ข้อมูล
- 2) ระดับ และรูปแบบการเปิดรับความคิดเห็นของประชาชน
- 3) ระดับ และรูปแบบการปรึกษาหารือ
- 4) ระดับ และรูปแบบการวางแผนร่วมกัน
- 5) ระดับ และรูปแบบการร่วมปฏิบัติ
- 6) ระดับ และรูปแบบการร่วมติดตามตรวจสอบ และประเมินผล

1) ระดับ และรูปแบบการให้ข้อมูล เป็นระดับของการมีส่วนร่วมแรกเริ่ม และเป็นวิธีการที่ง่ายที่สุดของการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้มีอำนาจหรือผู้ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการนโยบายสาธารณะกับประชาชนทั่วไป เพื่อให้ข้อมูลแก่ประชาชนเกี่ยวกับการตัดสินใจในกระบวนการนโยบาย เช่น การแถลงข่าว แผ่นพับประชาสัมพันธ์ จดหมายข่าว วิทยุทัศน์ หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ สำนวนความคิดเห็น เป็นต้น ซึ่งรูปแบบการมีส่วนร่วมนี้เป็นการสื่อสารทางเดียว โดยผู้มีอำนาจหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการนโยบายสาธารณะ จะไม่เปิดให้โอกาสให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็นหรือเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องใด ๆ

ปัจจุบันรูปแบบนี้โดยเฉพาะประเทศไทย มีกฎหมายบังคับให้รัฐจะต้องเปิดเผยข้อมูลข้อเท็จจริงให้ประชาชนทราบโดยทั่วกันอีกด้วย ยกเว้นในเรื่องเกี่ยวกับความมั่นคง และสถาบันกษัตริย์ ดังนั้นการเข้าถึงข้อมูลในส่วนของรูปแบบนี้ จึงอาจมีอุปสรรคน้อยต่อการเข้าถึงข้อมูล

2) ระดับ และรูปแบบการเปิดรับความคิดเห็นจากประชาชน เป็นระดับของการมีส่วนร่วมที่สูงกว่าระดับแรก ซึ่งระดับนี้ผู้มีอำนาจและผู้ที่เกี่ยวข้องในการตัดสินใจกระบวนการนโยบายสาธารณะเปิดโอกาสให้ประชาชนผู้มีส่วนได้เสียแสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนข้อมูล หรือตั้งคำถามต่อกระบวนการนโยบายนั้น ๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลสนับสนุนในการตัดสินใจนโยบายสาธารณะเพิ่มมากขึ้น และคาดการณ์ในประเด็นผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบที่จะเกิดขึ้น วิธีการขั้นตอนนี้คือ การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนตั้งแต่การริเริ่มนโยบาย จนได้ข้อสรุปร่วมกัน

ขั้นตอนนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การประชาพิจารณ์” ซึ่งมีกฎหมายรองรับให้ภาครัฐหรือผู้ที่มีอำนาจเกี่ยวข้องต้องทำประชาพิจารณ์ในโครงการหรือกิจกรรมของรัฐที่มีผลกระทบต่อประชาชน หรือธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เมื่อได้ข้อสรุปจากประชาพิจารณ์ก็จะนำไปเป็นข้อมูลสนับสนุนการตัดสินใจในกระบวนการนโยบายสาธารณะต่อไป (จะกล่าวอย่างละเอียดในบทที่ 6)

3) ระดับ และรูปแบบการปรึกษาหารือ เป็นระดับของการมีส่วนร่วมที่มีลักษณะของการเจรจากันอย่างเป็นทางการระหว่างผู้มีอำนาจหรือผู้เกี่ยวข้องในการตัดสินใจนโยบายสาธารณะ

และประชาชน ซึ่งระดับนี้จะมีควมซับซ้อนกว่าระดับที่สองตรงที่เป็นการเจรจาในลักษณะค่อนข้าง เป็นรายละเอียดในนโยบาย เช่น ข้อมูลทางเทคนิค หรือข้อมูลทางวิชาการ เป็นต้น จะเห็นได้ว่าขั้นตอนนี้เป็น การสื่อสารสองทาง เพื่อให้ได้ข้อสรุปร่วมกัน และที่ประชุมก็ต้องส่งผลการปรึกษาหารือ ไปให้ผู้มีอำนาจตัดสินใจต่อไป วิธีการขั้นตอนนี้คือ การจัดประชุม การจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการ การ สนทนากลุ่ม และประชาเสวนา เป็นต้น

4) ระดับ และรูปแบบการวางแผนร่วมกัน เป็นระดับของการมีส่วนร่วมที่มีลักษณะใน เชิงปฏิบัติกึ่งนามธรรม เนื่องจากมีความรับผิดชอบร่วมกันในการวางแผนเตรียมนโยบาย และผลที่จะ เกิดขึ้นจากการดำเนินนโยบายเหมาะสมที่จะใช้สำหรับการพิจารณาประเด็นที่มีความยุ่งยาก ซับซ้อน และมีข้อโต้แย้งมาก เช่น การใช้คณะกรรมการที่ปรึกษา หรือคณะผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เป็นต้น วิธีการขั้นตอนนี้ คือ การประชุมวางแผนงาน ระหว่างผู้มีอำนาจในการตัดสินใจนโยบาย คณะกรรมการที่ปรึกษา และประชาชนผู้มีส่วนได้เสีย

5) ระดับ และรูปแบบการร่วมปฏิบัติ เป็นระดับของการมีส่วนร่วมที่มีลักษณะเชิงปฏิบัติ จริง เป็นขั้นตอนต่อการวางแผนร่วมกันแล้ว ซึ่งเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องกับนโยบาย กับประชาชนผู้มีส่วนได้เสีย เพื่อให้การดำเนินงานตามนโยบายนั้นไปสู่การปฏิบัติตามที่ได้ตกลงกันได้ ในวัตถุประสงค์ วิธีการขั้นตอนนี้คือ ผู้รับผิดชอบกับประชาชนร่วมกันดำเนินการตามนโยบายหรือ โครงการ

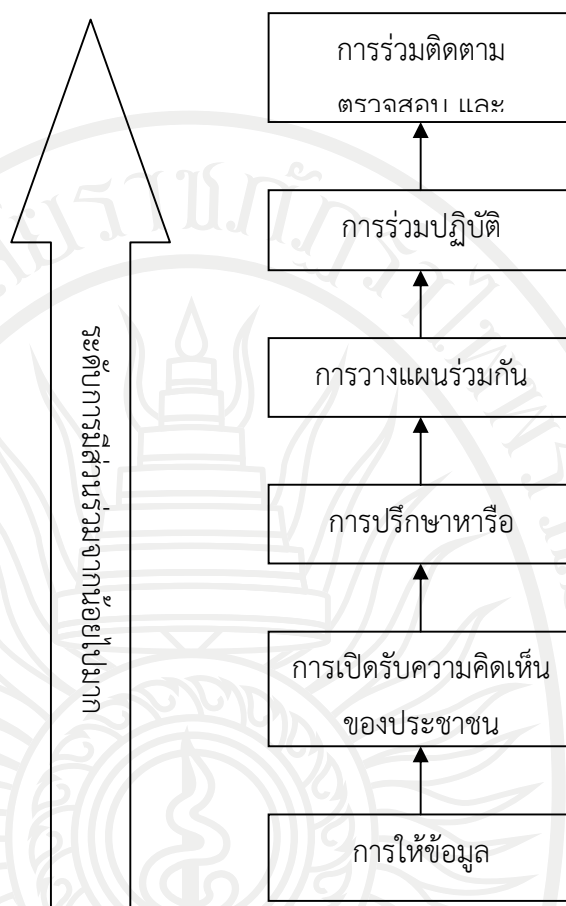
6) ระดับ และรูปแบบการร่วมติดตามตรวจสอบ และประเมินผล เป็นระดับของการมี ส่วนร่วมที่มีลักษณะการกำกับดูแลให้เป็นไปตามแผนที่วางเอาไว้ อันจะนำไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ ของนโยบาย และยังมี การประเมินผลการปฏิบัติงานหลังจากนโยบายนั้นสำเร็จลุล่วง วิธีการ ขั้นตอนนี้คือ การจัดตั้งคณะกรรมการร่วมหลายฝ่าย ติดตามตรวจสอบ และประเมินผลจากการ สอบถามประชาชนผู้มีส่วนได้เสีย ซึ่งขั้นตอนนี้ก็มีความสำคัญเช่นกัน เพราะประเมินผลแต่ละครั้งจะมี ผลต่อการพิจารณาจัดสรรประโยชน์ การยุติหรือคงไว้ ตลอดจนปรับปรุงนโยบายหรือไม่ อย่างไร

ตารางที่ 5.1 ระดับ และรูปแบบ/วิธีการของการมีส่วนร่วม

ระดับของการมีส่วนร่วม	รูปแบบ/วิธีการของการมีส่วนร่วม	ลักษณะสำคัญ
1. การให้ข้อมูล	การแถลงข่าว แผ่นพับ ประชาสัมพันธ์ จดหมายข่าว วีดิทัศน์ หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ สืบสวนความคิดเห็น	การให้ข้อมูล หรือให้ความรู้ หรือการรณรงค์
2. การเปิดรับความคิดเห็น	การรับฟังความคิดเห็นจาก	การให้ข้อมูล ถาม - ตอบ

ระดับของการมีส่วนร่วม	รูปแบบ/วิธีการของการมีส่วนร่วม	ลักษณะสำคัญ
ของประชาชน	ประชาชน	และให้ความเห็นแย้งได้ จากประชาชนผู้ที่มีส่วนได้เสีย
3. การปรึกษาหารือ	การจัดประชุม การจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการ การสนทนากลุ่ม และประชาเสวนา	ผลสรุปจากการประชุมจะนำเสนอต่อผู้มีอำนาจ เพื่อใช้ประกอบการตัดสินใจ
4. การวางแผนร่วมกัน	มีการประชุมวางแผนร่วมกัน	ความรับผิดชอบร่วมกันในการวางแผนเตรียมโครงการและผลที่จะเกิดขึ้น
5. การร่วมปฏิบัติ	ร่วมกันดำเนินการ	ผู้รับผิดชอบกับประชาชนร่วมกันดำเนินการตามนโยบายหรือโครงการ
6. การร่วมติดตามตรวจสอบและประเมินผล	ตั้งคณะกรรมการร่วมหลายฝ่าย	คณะกรรมการติดตามประเมินผลที่มาจากหลายฝ่าย และเป็นการประเมินโดยการสอบถามประชาชน

จากตารางการมีส่วนร่วมข้างต้น จะมีระดับของการมีส่วนร่วมโดยเริ่มจากระดับการมีส่วนร่วมน้อยไปถึงการมีส่วนร่วมในระดับมาก ดังภาพที่ 5.2

ภาพที่ 5.2 ระดับ และรูปแบบ/วิธีการของการมีส่วนร่วม
ที่มา: อรทัย ก๊กผล (อ้างแล้ว: 21)

5.2.3 การนำรูปแบบการมีส่วนร่วมไปสู่การปฏิบัติ

หลังจากได้กล่าวไปแล้วในส่วนของข้อจำกัดในความสามารถของประชาชนในการเข้าไปมีส่วนร่วมในประเด็นต่าง ๆ โดยผู้มีอำนาจในการตัดสินใจนโยบายสาธารณะจะต้องคำนึงถึงการตัดสินใจและผลกระทบที่สำคัญ การตัดสินใจจะมีผลกระทบต่อบางคนมากกว่าคนอื่น การตัดสินใจจะมีผลกระทบต่อผลประโยชน์ของบางคนหรือกลุ่มคนที่มีอยู่เดิม การตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่มีความขัดแย้งอยู่ก่อนแล้ว และความจำเป็นเพื่อให้มีการสนับสนุนต่อผลการตัดสินใจ ซึ่งการกำหนดกลุ่มผู้ได้รับกระทบจึงต้องดำเนินไปอย่างรอบคอบ หลังจากนั้นได้มีการกำหนดกลุ่มผู้ได้รับกระทบตามวัตถุประสงค์ของนโยบายได้แก่ว่านั้น จึงเข้าสู่ขั้นตอนของการนำรูปแบบการมีส่วนร่วมไปสู่การปฏิบัติ

ดังนั้น การสร้างการมีส่วนร่วมควรมีลักษณะยืดหยุ่น และจะต้องสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ที่ใช้ในการกำหนดนโยบายหรือโครงการนั้น ๆ ด้วย

เพื่อให้การนำไปสู่การปฏิบัติได้ผลตามที่คาดหวังไว้ การสร้างการมีส่วนร่วมจึงมีลักษณะที่หลากหลาย มิใช่จะต้องสร้างการมีส่วนร่วมแบบเดียวกันหมด โดยไม่คำนึงถึงขนาดของนโยบายหรือโครงการ ความเป็นมาทางวัฒนธรรม ทูทางสังคม และความขัดแย้งที่มีอยู่เดิม (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, อ้างแล้ว: 114 – 115) ในการเลือกรูปแบบ และวิธีการในการมีส่วนร่วม ให้พิจารณาจากปัจจัยดังนี้

1) ประเภท และขนาดของโครงการ มีลักษณะเป็นอย่างไร วัตถุประสงค์ และรายละเอียดของนโยบายมีผลกระทบต่อประชาชนหรือไม่ เพียงใด

2) บริบททางวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น มีลักษณะเป็นแบบใด ตลอดจนวิถีชีวิตของผู้นั้นในท้องถิ่นนั้นด้วย ซึ่งถ้ามีความขัดแย้งเกิดขึ้น ผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจจะมีข้อมูลรองรับเพื่อใช้ในการจัดการกับความขัดแย้งเพียงพอ เช่น การพูดคุยกับต่อหน้า หรือการใช้บุคคลที่สามเข้ามาร่วมเจรจาด้วย เป็นต้น ซึ่งในส่วนนี้ยังรวมถึงปัจจัยในแง่ที่เกี่ยวกับทุนทางสังคมด้วย กล่าวคือ เป็นการส่งเสริมบรรยากาศของการใช้วิธีการจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธี หากสังคมใดมีทุนทางสังคมมากก็จะง่ายต่อการจัดการความขัดแย้ง ตรงกันข้าม ถ้าท้องถิ่นนั้นมีทุนทางสังคมต่ำ ก็รังจะจัดการความขัดแย้งได้ยาก

3) ระดับของความขัดแย้งต่อนโยบายนี้เป็นอย่างไร ผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมากน้อยเพียงใด และจำนวนผู้ได้รับผลกระทบเป็นอย่างไร ตลอดจนความรวดเร็วของผลกระทบมีผลต่อความขัดแย้งหรือไม่ ตลอดจนยังต้องพิจารณาถึงความขัดแย้งที่มีอยู่เดิมก่อนการกำหนดกระบวนการนโยบายสาธารณะด้วย เช่น ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์เป็นอย่างไร ด้านผลประโยชน์มีผู้มีส่วนได้อย่างไร แต่ละฝ่ายมีข้อมูล หรือได้รับข้อมูลเพียงพอหรือไม่ หรือคู่กรณีมีค่านิยมหรือความเชื่อในอุดมการณ์ของกลุ่มเป็นอย่างไร และด้านโครงสร้างเชิงอำนาจของท้องถิ่นเป็นอย่างไร

จากการพิจารณาข้างต้น จะสามารถนำผู้ที่เกี่ยวข้องกับตัดสินใจนโยบายสามารถเลือกรูปแบบ และวิธีการที่เหมาะสมในการสร้างการมีส่วนร่วมให้สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ จะเห็นได้ว่าบางกรณีนโยบายอาจไม่ต้องเริ่มจากระดับการมีส่วนร่วมแรกสุด อาจจะเริ่มจากระดับสอง หรือสามไปจนถึงขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในขั้นตอนสุดท้าย ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่สำคัญของผู้ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการนโยบายที่จะต้องมีทั้งศาสตร์และศิลป์ ในการประยุกต์ใช้รูปแบบของการมีส่วนร่วม ในการที่จะจัดการกับความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้น

5.3 ข้อเสนอแนะ: บทสรุปในการจัดการการมีส่วนร่วมสาธารณะในการกำหนดนโยบายสาธารณะ

ประโยชน์ของการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งเป็นขั้นตอนหนึ่งที่มีผลสำคัญต่อการกระบวนการนโยบายสาธารณะ เมื่อผู้มีอำนาจเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมอย่างทั่วถึง และมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนในการกระบวนการนโยบาย ผลสุดท้ายผู้มีอำนาจก็จะสามารถตัดสินใจและดำเนินการบริหารจัดการตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในนโยบายได้อย่างราบรื่น และมีประสิทธิภาพ ตลอดจนไม่ได้รับข้อร้องเรียน หรืออุปสรรคขัดขวางจากประชาชนผู้มีส่วนได้เสียอีกด้วย ซึ่งประโยชน์จากการเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนมีหลากหลายด้าน ผู้เขียนจะขอกกล่าวโดยสรุปพอสังเขป ดังนี้

1) การมีส่วนร่วมของประชาชนช่วยให้ผู้ที่เกี่ยวข้องในนโยบายสาธารณะสามารถนำข้อมูลจากประชาชนไปหนุนเสริมกระบวนการตัดสินใจนโยบายให้มีความละเอียดรอบคอบขึ้น เนื่องจากการประมวลข้อมูล และข้อเท็จจริงจากหลากหลาย ทำให้ขั้นตอนการตัดสินใจนโยบายแม่นยำขึ้น ไม่ใช่การคาดการณ์อย่างไว้ซึ่งเหตุและผล และยังทำให้มั่นใจว่านโยบายนั้น ๆ จะสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี หลังจากการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเข้มข้นและมีคุณภาพแล้ว สามารถนำไปปฏิบัติงานในนโยบายได้ง่ายกว่า เพราะการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ทำให้ประชาชนรู้สึกเป็นเจ้าของเจ้าของกับนโยบาย และเมื่อได้ร่วมตัดสินใจแล้ว ก็ย่อมต้องการเห็นสิ่งนั้นนำไปปฏิบัติได้ ซึ่งไม่เพียงแต่จะมีความสนับสนุนทางการเมืองต่อการนำไปปฏิบัติเท่านั้น แต่ประชาชนอาจจะรู้สึกกระตือรือร้นในการที่จะช่วยให้เกิดผลในทางปฏิบัติ นอกจากนี้ยังเป็นการช่วยส่งเสริมให้โครงการที่นำไปปฏิบัติมีความยั่งยืน

การมีส่วนร่วมของประชาชน ยังไปช่วยเสริมการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ในส่วนของการพัฒนาจากล่างขึ้นบน และการฝึกให้ประชาชนมีความเป็นพลเมือง รู้จักรวมกลุ่มกันเป็นประชาสังคม เพื่อรักษาและปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่ม ทั้งนี้ยังเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนด้วย เพราะประชาชนรู้สึกว่าการกระทำใด ๆ ของรัฐ ที่มีผลต่อตัวเอง และกลุ่มจะต้องมีการเข้าร่วมในการตัดสินใจทุกครั้ง เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนรุ่นต่อไปด้วย

ในทำนองเดียวกัน การมีส่วนร่วมของประชาชน ช่วยลดอุณหภูมิขณะที่สองฝ่ายต้องเผชิญหน้ากัน เพราะการมีส่วนร่วมก่อให้เกิดโอกาสที่คู่กรณีจะแสดงความต้องการของตนเอง และความห่วงกังวลที่ปราศจากความรู้สึกที่เป็นปฏิกิริยา การพูดคุยและได้ทำความรู้จักกันเป็นทุนทางสังคมรูปแบบหนึ่งในการสร้างความเข้าใจกัน หรือความไว้วางใจกัน และที่สำคัญควรสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนตั้งแต่ต้นเริ่มนโยบาย อันจะทำให้การเกิดความขัดแย้งน้อยลง

จะเห็นได้ว่าในส่วนนี้ จะเป็นการเน้นย้ำถึงการบริหารจัดการแบบ “ธรรมาภิบาล” (Good Governance) ด้วย เพราะผู้มีอำนาจได้เปิดโอกาสให้มีการติดตามตรวจสอบจากภาค

ประชาชน ทำให้ประชาชนได้คลายความสงสัย หรือความฉ้อฉลในการกำหนดนโยบายต่าง ๆ ของรัฐ ว่าได้เอื้อประโยชน์ต่อคนบางกลุ่มหรือไม่

2) การมีส่วนร่วมของประชาชนช่วยลดค่าใช้จ่าย และลดการเสียเวลา บางกรณีมีความเชื่อว่ามากคนก็มากความ การกำหนดนโยบายของรัฐที่มีความล่าช้าก็เพราะต้องสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกชั้นทุกตอน เมื่อมีขั้นตอนมากเกินไป ก็ยิ่งจะทำให้การปกครองและการบริหารประเทศสูญเสียโอกาสสำคัญในการแข่งขันกับนานาประเทศไทย แท้ที่จริงแล้วบางกรณีการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเข้มข้น และมีคุณภาพ อาจลดการสิ้นเปลืองงบประมาณ และการเสียเวลาในทางอ้อมได้ กล่าวคือ เมื่อได้สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมไว้แต่แรกเริ่มนโยบายสาธารณะ หลังจากนั้นประชาชนก็มีส่วนร่วมในการวางแผน การตัดสินใจ การนำไปปฏิบัติ และการติดตามตรวจสอบ และการประเมินผล ซึ่งแต่ละขั้นตอนประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีการรับรู้แล้ว เมื่อมีปัญหาใด ๆ ประชาชนก็พร้อมที่จะรับผิดชอบ เพราะสิ่งที่เกิดขึ้นมาจากการตัดสินใจของประชาชนเอง แต่ถ้าประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีส่วนร่วมกันในการวางแผนนโยบายตั้งแต่แรกเริ่มแล้ว เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้น แทนที่งบประมาณจะถูกใช้ไปกับการบริหารจัดการนโยบายให้สำเร็จลุล่วงตามจำนวนงบประมาณ และตามเวลาที่กำหนดไว้ตามแผน กลับต้องใช้งบประมาณ และเวลาเพิ่มเติม ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เพราะการขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน จนในที่สุดการมีส่วนร่วมของประชาชนบางกรณีอาจเป็นวิธีที่ประหยัดทั้งงบประมาณ และเวลากว่า

3) การมีส่วนร่วมของประชาชน ทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจนโยบาย ตลอดจนเจ้าหน้าที่ได้มีใกล้ชิดกับประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมากขึ้น จากการเข้าหาข้อมูล รวมถึงการให้ข้อมูลกับประชาชนในนโยบายต่าง ๆ ก่อนการตัดสินใจนโยบายสาธารณะ ทั้งยังทำความเข้าใจกันระหว่างกันอีกด้วย ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจนโยบาย ตลอดจนเจ้าหน้าที่ก็จะเข้าใจในบริบทวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น ส่วนประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียก็จะเข้าใจลักษณะการทำงานของรัฐบาลด้วย

จากที่ได้นำเสนอในบทนี้ อาจกล่าวได้ว่าสังคมประชาธิปไตย ไม่สามารถหลีกเลี่ยงความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นได้ และแท้ที่จริงความขัดแย้งเป็นเรื่องปกติทั่วไปที่สามารถเกิดขึ้นได้ ผู้ที่เกี่ยวข้องควรหันหน้าเข้าหากันเพื่อร่วมกันจัดการความขัดแย้ง ไม่ควรละเลยหรือเพิกเฉย อันยิ่งแต่จะทำให้ความขัดแย้งลุกลามไปเรื่อย ๆ จนยากที่จะแก้ไข ทั้งสิ้นเปลืองงบประมาณ และเสียเวลาไปกับการจัดการความขัดแย้ง ตรงกันข้าม การป้องกันความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้ดีที่สุดก็คือ ควรนำคู่กรณีหรือผู้ที่เกี่ยวข้องที่อาจได้รับผลกระทบเข้ามีส่วนร่วมในกิจการของรัฐที่จะเกิดขึ้น ต่างฝ่ายต่างแสดงความคิดเห็น บนพื้นฐานของเหตุผลที่สนับสนุนความคิดเห็นของตน พยายามสร้างบรรยากาศที่ดีในการพูดคุย และหาข้อยุติที่เป็นธรรมกับทุกฝ่าย ซึ่งฝ่ายที่ได้ประโยชน์ก็ควรรับผิดชอบต่อฝ่ายที่เสียประโยชน์ด้วย เพื่อให้สังคมเดินหน้าต่อไปได้อย่างสันติสุข

อนึ่ง การขจัดความขัดแย้งที่ได้ผลก็คือ ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจนโยบาย ควรสร้างกระบวนการการมีส่วนร่วม เพื่อให้ประชาชนผู้มีส่วนได้เสีย มีโอกาสเข้าไปนำเสนอ พุดคุย แสดงความคิดเห็น และอภิปรายในประเด็นต่าง ๆ อย่างน้อยก็เป็นการสื่อสารสองทางให้พวกเขาได้รับรู้ว่าภาครัฐกำลังจะทำอะไร พวกตนจะรับผลกระทบอย่างไรในการกำหนดนโยบายของรัฐ เพื่อให้ทั้งสองฝ่ายร่วมกันหาทางออกให้กันและกันอย่างเป็นธรรมที่สุด

5.4 สรุป

กระบวนการกลายเป็นสถาบันของความขัดแย้งทางสังคม สามารถก่อรูปและผลิตซ้ำจนตกผลึกขึ้นในสังคมนั้น ประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ กล่าวคือ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีส่วนร่วมในกระบวนการนโยบาย โดยผ่านรูปแบบและวิธีการ มีส่วนร่วมแบบต่าง ๆ อันทำให้ความคิดเห็นของแต่ละกลุ่มได้รับการสะท้อนและแลกเปลี่ยนระหว่างกัน ความขัดแย้งระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสามารถยุติได้อย่างสันติ ซึ่งก็คือ วิธีการเจรจาโดยใช้เหตุผลข้อมูล และการรับฟังความคิดเห็นด้วยความเคารพระหว่างกัน ทุกฝ่ายต่างได้รับความเป็นธรรม และขั้นตอน/กระบวนการในการนำเทคนิคและวิธีการมีส่วนร่วมมาใช้ ได้รับการยอมรับโดยทั่วไปในสังคม จนกลายเป็นบรรทัดฐานที่สำคัญนำมาปฏิบัติกันโดยทั่วไป

ในขณะที่ การมีส่วนร่วมของประชาชนในความหมายกว้างหมายถึงการทำงานร่วมกันกับกลุ่มเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมกระทำการตัดสินใจใช้ทรัพยากร และมีความรับผิดชอบในกิจกรรมที่กระทำโดยกลุ่ม ให้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณา การตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชนเอง การมีส่วนร่วมจึงเป็นหัวใจของการเสริมสร้างพลังการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม และเป็น การเสริมสร้างความสามัคคี ความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มด้วย

สำหรับเอกสารประกอบการสอนนี้ ขอนิยามคำว่า “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการสนับสนุนการบริหารงานองค์กรท้องถิ่น” หมายถึง การส่งเสริม สนับสนุน และเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมโครงการขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ในการร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ปัญหา ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ ร่วมตัดสินใจ ร่วมติดตามตรวจสอบการดำเนินงาน รวมทั้งร่วมรับผลประโยชน์หรือผลกระทบจากการพัฒนา

และปัญหาอุปสรรคต่อมีส่วนร่วมของประชาชน ก็คือ การเพิกเฉยต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ซึ่งในประชาชนกลุ่มชั้นกลางขึ้นไปปฏิเสธที่จะมีส่วนร่วมในรูปแบบที่เป็นทางการ เนื่องจากปัญหาจากการขาดความเชื่อถือศรัทธาต่อพฤติกรรมของนักการเมืองและพรรคการเมือง อีกทั้งวิถีชีวิตในโลกเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทำให้ขาด “สาธารณประโยชน์จิต” การมีส่วนร่วมทางการเมืองในเชิงสัญลักษณ์ โดยปราศจากความตระหนัก ความเข้าใจในคุณค่าและความสำคัญ

ของการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างแท้จริง การมีส่วนร่วมอย่างไม่มีระบบ เป็นพฤติกรรมการมีส่วนร่วมที่ก่อให้เกิดผลกระทบในเชิงทำลายความสงบสุขของสังคมและพัฒนาการทางการเมือง การมีส่วนร่วมในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการที่มากเกินไป เนื่องจากการใช้นโยบายที่เกิดผลกระทบกับประชาชนทำให้เกิดภาวะกดดันคับข้องใจจนต้องลุกออกมาเรียกร้อง กดดันเผชิญหน้ากับอำนาจรัฐ โดยการก่อม็อบ การประท้วง จนอาจเกิดการเคลื่อนย้ายอำนาจทางการเมืองโดยวิถีทางนอกระบบ ประชาธิปไตย การมีส่วนร่วมในลักษณะของการจัดตั้งเพื่อผลประโยชน์แอบแฝง และวิธีคิดหรือพฤติกรรมของบุคลากรของรัฐ โดยมองเห็นพฤติกรรมการมีส่วนร่วมด้วยการชุมนุมประท้วง

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

แบบฝึกหัดท้ายบทที่ 5

จงตอบคำถามต่อไปนี้

1. จงอธิบายแนวคิดและทฤษฎีว่าด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชน ว่ามีกระบวนการ ลักษณะอย่างไร
2. ให้นักศึกษาวิพากษ์ “กระบวนการกลายเป็นสถาบันของความขัดแย้งทางสังคม”
3. นักศึกษาเห็นด้วยกับเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการเข้าเข้าร่วมทางการเมือง หรือไม่ อย่างไร ถ้าไม่เห็นด้วยควรมีเงื่อนไขเพิ่มเติมอย่างไร ทำไม
4. จงค้นหาปัญหาอุปสรรคการมีส่วนร่วมของประชาชน ในองค์กร หรือชุมชนท้องถิ่นของตนเองว่ามีอะไรบ้าง
5. นักศึกษาจะมีกระบวนการอย่างไร ในการสร้างเวทีเพื่อดึงประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการรัฐ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

ถวิลวดี บุรีกุล. (2551). การมีส่วนร่วม: แนวคิด ทฤษฎี และกระบวนการ. นนทบุรี:

สถาบันพระปกเกล้า.

วันชัย วัฒนศัพท์. (2547). ความขัดแย้ง: หลักการ และเครื่องมือแก้ปัญหา. พิมพ์ครั้งที่ 2.

นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า.

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2551). การพัฒนา การจัดการความขัดแย้ง การมีส่วนร่วม

และสังคมเข้มแข็ง. กรุงเทพมหานคร: บริษัท นิวส์แมคเกอร์ จำกัด.

_____. (2553). การจัดการความขัดแย้งและการมีส่วนร่วมของประชาชน.

กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกริก.

อรรถัย กักผล. (2552). คู่คิด คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชน สำหรับนักบริหารท้องถิ่น.

กรุงเทพมหานคร: จริยสุนิทวงศ์การพิมพ์.

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 6

เนื้อหา

บทที่ 6 ประชาพิจารณ์ ประชามติ การเจรจาต่อรอง และสานเสวนา

- 6.1 ประชาพิจารณ์
- 6.2 ประชามติ
- 6.3 การเจรจาต่อรอง
- 6.4 สานเสวนา
- 6.5 สรุป

จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม

เมื่อศึกษาบทที่ 6 แล้วนักศึกษาสามารถ
เข้าถึงกระบวนการมีส่วนร่วมในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่แนวทาง หรือแนวปฏิบัติในการ
จัดการความขัดแย้ง อันได้แก่ ประชาพิจารณ์ ประชามติ การเจรจาต่อรอง และสานเสวนา

กิจกรรมการเรียนการสอนประจำบท

1. ผู้สอนอธิบายทฤษฎีบท บทแทรก และบทตั้ง แล้วซักถามพร้อมยกตัวอย่างประกอบการบรรยายโดยใช้โปรเจคเตอร์
2. ผู้สอนแบ่งผู้เรียนเป็นกลุ่ม ๆ ละประมาณ 5 คน เพื่อศึกษาทฤษฎีบท บทแทรก และบทตั้ง แล้วอภิปรายในกลุ่ม
3. ให้ผู้เรียนศึกษาเอกสารประกอบการสอน และตำราที่เกี่ยวข้องแล้วให้ผู้เรียนฝึกการอ้างเหตุผลของการพิสูจน์ทฤษฎีบท บทแทรก และบทตั้ง
4. ผู้สอนและผู้เรียนร่วมอภิปรายและหาข้อสรุปร่วมกันอีกครั้งหนึ่ง
5. ผู้สอนให้ผู้เรียนทำแบบฝึกหัดบทที่ 6
6. ผู้สอนให้ผู้เรียนทำแบบทดสอบย่อยหลังจากเรียนจบบทที่ 6

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารประกอบการสอนรายวิชาสัมมนาการจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่นไทย
2. ตำราสัมมนาการจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่นไทย
3. คอมพิวเตอร์ และอินเทอร์เน็ต
4. วิทยุ วารสารรายสัปดาห์ หนังสือพิมพ์ วีดิทัศน์ และโทรทัศน์
5. หนังสือและบทความที่เกี่ยวข้อง

6. ห้องสมุด

การวัดผลและประเมินผล

1. สังเกตจากการซักถามผู้เรียน สังเกตพฤติกรรมและความสนใจในเนื้อหาของนักศึกษา
2. สังเกตจากการร่วมกิจกรรมของผู้เรียน
3. สังเกตจากความสนใจ
4. สังเกตจากการอภิปรายกลุ่มย่อยและอภิปรายสรุป
5. ประเมินผลจากการทำแบบฝึกหัดบทที่ 6
6. ประเมินผลจากการทดสอบย่อยและจากการทดสอบปลายภาค
7. แบบทดสอบก่อนเรียน
8. แบบทดสอบหลังเรียน
9. แบบประเมินการสังเกตพฤติกรรม

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บทที่ 6

ประชาพิจารณ์ ประชามติ การเจรจาต่อรอง และสานเสวนา

หลังจากบทที่ผ่านมาได้มีการกล่าวถึงการมีส่วนร่วมสาธารณะในการกำหนดนโยบายสาธารณะแล้วนั้น ซึ่งในบทนี้จะเป็นการนำเสนอวิธีการเชิงปฏิบัติของการมีส่วนร่วมสาธารณะที่นิยมใช้กันอยู่ในปัจจุบันที่สำคัญ ๆ ได้แก่ 1) ประชาพิจารณ์ (Public Hearing) 2) ประชามติ (Referendum) 3) การเจรจาต่อรอง (Negotiation) และ 4) สานเสวนา (Dialogue) อย่างไรก็ตาม ในสองวิธีแรก คือ ประชาพิจารณ์ และประชามติ เราจะพบทั้งสองคำนี้ถูกบัญญัติอยู่ในกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศทั้งสองฉบับ (รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 และ 2550) ซึ่งผู้เขียนยังเชื่อว่าทั้งสองวิธีแรกยังคงมีการบัญญัติอยู่ในรัฐธรรมนูญ หรือกฎหมายที่เกี่ยวข้องต่อไป เพราะเป็นหนึ่งในช่องทางที่ผู้ปกครองสามารถได้ยินเสียงตอบกลับในนโยบายหรือแนวทางสำคัญ ๆ ที่อาจมีผลกระทบต่อสาธารณะ ในการที่จะสามารถบริหารจัดการประเทศได้อย่างราบรื่น และขจัดความขัดแย้งระหว่างผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครอง ตัวอย่างในการทำการประชาพิจารณ์ เช่น การสร้างโครงการขนาดใหญ่ ๆ ของรัฐ (เช่น ถนน โรงงานพลังงานต่าง ๆ) โดยโครงการเหล่านี้ถ้ามีผลกระทบต่อประชาชนมาก ๆ รัฐเองก็จะทำการรับฟังความคิดเห็น โดยให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหันหน้าเข้าหาพูดคุยกัน ส่วนประชามติที่เกิดขึ้นในประสบการณ์ประเทศไทยโดยมาก ก็จะเริ่มจากการออกเสียงรับร่างรัฐธรรมนูญในฉบับต่าง ๆ อีกเหตุการณ์หนึ่งก็คือการออกเสียงเลือกตั้งซึ่งทั้งสองก็เป็นการทำประชามติเหมือนกัน

วิธีที่สาม “การเจรจาต่อรอง” ถึงแม้ว่าวิธีนี้จะมิได้ถูกบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญที่ผ่านมา แต่ก็เป็นวิธีการหนึ่งที่มีการนิยมนำไปปฏิบัติกันมากที่สุดในกระบวนการจัดการความขัดแย้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความขัดแย้งเกี่ยวกับผลประโยชน์ระหว่างสองฝ่าย อันทำให้เกิดเงื่อนไขที่จะต้องมีการเจรจาต่อรองระหว่างกันเกิดขึ้น อย่างไรก็ตามการเจรจาต่อรองมิใช่จะสำเร็จทุกครั้งไป บางครั้งจุดยืนในผลประโยชน์ของสองฝ่ายที่มีลักษณะต่างกันแบบสุดโต่ง ก็ยากที่จะหาทางออกได้โดยง่าย และอาจนำไปสู่ความรุนแรงมากขึ้น โดยสถานการณ์เช่นนี้ วิธีนี้อาจจำเป็นต้องพึ่งหรือการนำฝ่ายที่ไม่มีส่วนได้ส่วนเสีย และไม่เกี่ยวข้องกับสองฝ่ายแรกมาเป็นฝ่ายที่สาม (Third Party) มาช่วยหาข้อยุติระหว่างสองฝ่ายแรก ฝ่ายที่สามนี้จึงเป็นทางเลือกหนึ่งโดยมีหน้าที่สำคัญ เช่น การหาข้อมูลความต้องการทั้งสองฝ่าย การทำหน้าที่ไกล่เกลี่ย ช่วยประสานความเข้าใจ หรืออาจเป็นผู้ตัดสินอะไรบางอย่างในข้อขัดแย้งนั้นก็ได้ เป็นต้น

วิธีสุดท้ายที่จะกล่าวถึง คือ “สานเสวนา” วิธีก็เช่นกันมิได้ถูกบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ แต่กลับเป็นวิธีที่ได้รับความสนใจอย่างมากจากนักวิชาการ โดยมีผลงานในรูปของหนังสือออกมาเผยแพร่หลายเล่ม เพื่อสนับสนุนให้มีการนำสานเสวนาไปใช้ในการจัดการความขัดแย้งกับอย่างจริงจัง อย่างไรก็ตาม

ก็ตาม ผู้เขียนจะขอเสนอวิธีการมีส่วนร่วมสาธารณะอย่างเจาะจงใน 4 รูปแบบข้างต้น เช่น แนวคิดวิธีการ และข้อจำกัด เป็นต้น ดังนี้

6.1 ประชาพิจารณ์ (Public Hearing)

ประชาพิจารณ์เป็นการมีส่วนร่วมในระดับปรึกษาหารือ โดยส่วนใหญ่คนที่เกี่ยวข้องกับโครงการขนาดใหญ่ของรัฐ ซึ่งรัฐจะเปิดเวทีสาธารณะให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้แสดงความคิดเห็น และข้อเสนอแนะต่าง ๆ สำหรับนำไปใช้ในการประกอบการพิจารณาตัดสินใจในโครงการนั้น ๆ ขณะที่วัตถุประสงค์ที่สำคัญของการทำประชาพิจารณ์ก็คือ เพื่อแสวงหาความจริง รับฟังความคิดเห็น ข้อโต้แย้ง และข้อเสนอแนะต่าง ๆ จากกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในการนี้รัฐเองจะต้องนำเสนอข้อมูลข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่จำเป็น ทั้งนี้ทั้งผลประโยชน์และผลกระทบเชิงลบต่าง ๆ ของโครงการที่จะเกิดขึ้น มิใช่เหมือนที่ผ่านมาที่รัฐนำเสนอผลประโยชน์เพียงด้านเดียว ทำให้ประชาชนหลงเชื่อและให้การสนับสนุนโครงการและได้รับผลกระทบอย่างร้ายแรง จะนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนรอบใหม่ ตัวอย่าง ในรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2550 ได้บัญญัติเรื่องการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนซึ่งเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานไว้ใน มาตรา 67 วรรคสอง

“การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง ทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพ จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชน และจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อน รวมทั้งได้ห้องค์การอิสระ ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม หรือทรัพยากรธรรมชาติ หรือด้านสุขภาพ ให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว”

อย่างไรก็ตาม วิธีนี้ค่อนข้างจะเป็นทางการสูง เพราะรัฐจะต้องเก็บรวบรวมความคิดเห็น และข้อเสนอแนะทั้งหมด ขณะที่ตัวแทนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะถูกเลือกจากกลุ่มต่าง ๆ สำหรับการเข้าร่วมประชุม มีการจัดบันทึก และจัดทำรายงานประชุมอย่างเป็นระบบ เพื่อนำเสนอต่อผู้มีอำนาจตัดสินใจต่อไป จะเห็นได้ว่าประชาพิจารณ์ค่อนข้างจะเป็นทางการสูง ซึ่งต่างกับการพูดคุยทั่วไปอย่างชาวบ้านคุยกัน หรือการสัมมนาที่เปิดโอกาสให้บุคคลทั่วไปพูดคุยได้ ไม่มีกฎระเบียบแบบแผนหรือกติกามากมาย และข้อสรุปที่ได้อาจเสนอหรือไม่เสนอต่อส่วนที่เกี่ยวข้องต่อไปก็ได้

ในการจัดทำประชาพิจารณ์นั้น จะมีการแต่งตั้งคณะกรรมการประชาพิจารณ์ เพื่อทำหน้าที่จัดทำประชาพิจารณ์ในแต่ละโครงการ เป็นบุคคลที่ไม่มีผลประโยชน์ได้เสียกับโครงการ มีความเป็น

กลาง และได้รับการยอมรับจากประชาชนที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ ยังต้องเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ เกี่ยวกับการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน มีความชำนาญในการจัดการความขัดแย้งทางสังคม นอกจากนี้ ยังต้องมีทีมเลขานุการชุดหนึ่ง เพื่อมีหน้าที่อำนวยความสะดวกและช่วยเหลืองานต่าง ๆ ตลอดจนยังต้องมีความรู้เกี่ยวกับการสร้างการมีส่วนร่วม รวมถึงต้องมีความเข้าใจในขั้นตอนและ กระบวนการจัดทำประชาพิจารณ์เป็นอย่างดีด้วย

สำหรับโครงการหรือกิจกรรมที่เหมาะสมสำหรับการจัดทำประชาพิจารณ์นั้น อาจเป็น โครงการของรัฐหรือเอกชน ที่มีขนาดใหญ่หรือขนาดเล็กก็ได้ แต่เป็นโครงการที่มีผลกระทบต่อ ประชาชนอย่างสูง ไม่ว่าจะเป็นผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม อาชีพ ที่อยู่อาศัย สุขภาพอนามัย และ ความปลอดภัย เป็นต้น โครงการหรือกิจกรรมเช่นนี้ มักจะก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์อย่างสูง ซึ่ง การจัดทำประชาพิจารณ์ หน่วยงานของรัฐที่ดูแลโครงการควรจะให้ความสำคัญกับการรับฟังความ คิดเห็นของประชาชนอย่างจริงจังและแท้จริง โดยแสดงให้ประชาชนเห็นอย่างชัดเจนว่าความคิดเห็น ของพวกเขาประชาชนในเวทีประชาพิจารณ์นั้นมีคุณค่า เนื่องจากจะได้นำไปประมวลเพื่อส่งมอบแก่ผู้มี อำนาจสำหรับใช้ประกอบการพิจารณาตัดสินใจในโครงการต่อไป

6.1.1 ขั้นตอนในการจัดทำประชาพิจารณ์ ดังนี้

1. สืบหาความพร้อมเบื้องต้น จะต้องศึกษาความเป็นมาความสำคัญ ประโยชน์ และ ผลกระทบ ในส่วนของประชาชนนั้นได้รับทราบข้อมูลเกี่ยวกับโครงการหรือไม่ อย่างไร มากน้อย เพียงใด เพื่อให้แน่ใจว่าประชาชนได้รับข่าวสารแล้ว ภาครัฐหรือคณะกรรมการทำประชาพิจารณ์ควรมี การเผยแพร่ให้ทราบโดยทั่วกัน
2. กำหนดวัตถุประสงค์ในการจัดทำให้ชัดเจน กล่าวคือ การจัดทำครั้งนี้เพื่อรับทราบ ความคิดเห็นของประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย หรือเพื่อปรึกษาหารือ หรือรับฟังข้อเสนอแนะ
3. สืบหาข้อโต้แย้ง เพื่อนำมากำหนดประเด็นที่จะทำประชาพิจารณ์ นอกจากนี้ ยังต้อง สืบหาขอบเขตและจำนวนของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียด้วย
4. จัดทำกำหนดการ วัน เวลา และสถานที่ ตลอดจนมีกระบวนการเชิญชวนเผยแพร่ และการประชาสัมพันธ์ให้ทั่วถึงตามวันเวลาในกำหนดการ
5. ส่งข้อมูลโครงการ และข้อเสนอเบื้องต้นที่ได้จากการสำรวจพื้นที่ให้แก่ผู้มีส่วนได้ส่วน เสีย หรือผู้ที่ต้องจะเข้าร่วมประชุม เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดทำความเข้าใจและเตรียมการเข้าร่วม ประชุม ในกรณีที่ผู้เข้าร่วมจำนวนมาก อาจส่งตัวแทนเข้าร่วมประชุมก็ได้ และอาจมีการจัดทำ ประชาพิจารณ์มากกว่า 1 ครั้งก็ได้ ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าควรมีการจัดทำประชาพิจารณ์ในเรื่องหนึ่ง ๆ มากกว่า 1 ครั้ง เพราะที่ผ่านมาจากประสบการณ์ประเทศไทยส่วนใหญ่มักจะประสบกับความล้มเหลว เหตุผลหนึ่งคือทำการประชาพิจารณ์เพียงครั้งเดียวโดยในครั้งนั้นยังไม่สามารถหาข้อสรุปเพื่อเสนอใน ขั้นตอนต่อไปได้ การประชาพิจารณ์จึงไม่ประสบความสำเร็จ

6. จัดประชุมผู้ที่เข้าร่วมประชุมประชาพิจารณ์ เพื่อทำความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับ กำหนดการ กติกา ประเด็น ข้อตกลงร่วมกันที่จะอภิปรายโดยใช้เหตุผล มีข้อมูลสนับสนุน และ ควบคุมการพูดให้อยู่ในประเด็น

7. การเริ่มการประชุม เริ่มต้นด้วยการกล่าวเปิด โดยประธาน จากนั้นจึงให้ ผู้ชำนาญการกล่าวถึงความเป็นมา ความสำคัญ ลักษณะของโครงการ ประโยชน์และผลกระทบที่จะ เกิดขึ้น รวมถึงมาตรการแก้ไขผลกระทบต่าง ๆ ด้วย หลังจากนั้นจึงให้ผู้เข้าร่วมได้แสดงความคิดเห็น และข้อเสนอแนะ โดยต้องจัดให้เสนอทั้งฝ่ายสนับสนุนและฝ่ายข้อโต้แย้งให้เสมอภาคทุกฝ่าย หากยัง ไม่ได้ข้อยุติหรือยังมีประเด็นไม่สามารถตกลงกันได้ หรือยังไม่ประเด็นที่ยังไม่ได้พูดคุยกัน หรือยังมีข้อ สงสัย ก็จะต้องมีการจัดทำประชาพิจารณ์ในครั้งต่อ ๆ ไปอีก จนกว่าทุกฝ่ายพอใจในการนำเสนอ ข้อมูลและประเด็นทั้งหมด

8. เมื่อเสร็จสิ้นการประชาพิจารณ์แต่ละครั้ง คณะกรรมการฯ ประชุมร่วมกันเพื่อจัดทำ รายงานผล โดยในรายงานจะต้องกล่าวถึงคือ ที่มาของการจัดประชุมประชาพิจารณ์ วิธีการจัด ผู้เข้าร่วม ประเด็นข้อถกเถียง และบันทึกข้อโต้แย้งของแต่ละฝ่าย รวมทั้งหลักฐานเอกสารต่าง ๆ และ ในตอนท้ายจะต้องมีความคิดเห็นคณะกรรมการฯ ในการประมวลความเหมาะสมและผลกระทบของ โครงการ

9. เมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการจัดทำประชาพิจารณ์อย่างสมบูรณ์แล้ว คณะกรรมการฯ จัดทำรายงานผลอย่างละเอียด ทั้งนี้ต้องมีข้อเสนอ โดยจัดทำเป็นทางเลือกต่าง ๆ พร้อมทั้งอธิบาย ถึงข้อดีข้อเสียของแต่ละทางเลือก โดยปราศจากอคติทั้งปวง และต้องไม่เข้าข้างฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด แต่ จะต้องอ้างเหตุผลและข้อมูลอย่างหนักแน่นและรอบคอบ

อย่างไรก็ตาม การจัดทำประชุมประชาพิจารณ์ในแต่ละครั้ง อาจจะไม่สำเร็จทุกครั้งไป เพราะในการจัดทำในแต่ละครั้งอาจมีข้อจำกัด ซึ่งพอจะสรุปได้ กล่าวคือ ประชาพิจารณ์เป็นการ โต้แย้งแบบเผชิญหน้า ซึ่งอาจไม่สอดคล้องกับลักษณะนิสัยของคนไทยที่มักไว้หน้าคู่สนทนาและ หลีกเลี่ยงการวิพากษ์วิจารณ์ซึ่งหน้า ในแง่นี้ ประชาพิจารณ์อาจนำไปสู่ความขัดแย้งรอบใหม่ได้ หรือ การที่ประชาพิจารณ์มีความเป็นทางการสูง อาจไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยที่เน้นความเป็นส่วนตัว เรียบง่ายและไม่เป็นทางการมากกว่า

6.1.2 สำหรับข้อเสนอแนะในการจัดประชาพิจารณ์ในประเทศไทยมี ดังนี้

1. ควรจัดประชาพิจารณ์ให้น้อยลง เพราะเป็นวิธีการที่มีกระบวนการและเป็นทางการ มากเกินไป อันจะเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น

2. การจัดประชาพิจารณ์ไม่ควรจัดเพียงครั้งเดียว ใช้ระยะเวลาเพียงวันเดียวจบ เพราะ จะเป็นการกดดันให้ทั้งฝ่ายสนับสนุนและฝ่ายคัดค้านหาทางชิงไหวชิงพริบกันมากเกินไป แต่ควรจัด หลาย ๆ ครั้ง และใช้วิธีอื่นผสมด้วย อันจะช่วยลดการกดดันดังกล่าวลง

3. ควรจัดก่อนการตัดสินใจในแต่ละโครงการนั้น ๆ เพราะความขัดแย้งยังไม่สูง จัดอย่างเป็นกลาง และมีเป้าหมายในการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนอย่างแท้จริง

4. กรณีที่ผู้มีอำนาจ ได้ทำการตัดสินใจขัดแย้งกับผลของการทำประชาพิจารณ์ ผู้มีอำนาจจะต้องชี้แจงเหตุผลว่าทำไมจึงต้องตัดสินใจเช่นนี้

5. สังคมไทยจะต้องหันมาสร้างทุนทางสังคมกันอย่างจริงจัง รวมทั้งการปรับปรุงขั้นตอนและกระบวนการ ในการจัดทำรายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมให้มีความน่าเชื่อถืออย่างแท้จริง เนื่องจากจะเป็นพื้นฐานที่สำคัญของการจัดทำกรมีส่วนร่วมในสังคมไทยให้ประสบความสำเร็จต่อไปในอนาคต

6.2 ประชาคมติ (Referendum)

ประชามติ เป็นรูปแบบหนึ่งของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 และฉบับปี พ.ศ. 2550 โดยการให้ประชาชนได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นในเรื่องที่สำคัญ เพื่อรัฐบาลจะได้นำมาใช้ประกอบการตัดสินใจต่อไป โดยถือเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบายของประเทศ ดังนั้น ประชาคมติจึงเป็นรูปแบบที่รัฐบาลจัดทำขึ้น เพื่อให้ประชาชนได้ลงคะแนนออกเสียง เพื่อแสดงความคิดเห็นว่า “เห็นด้วย” หรือ “ไม่เห็นด้วย” ต่อประเด็นสำคัญประเด็นใดประเด็นหนึ่ง ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบของการใช้ประชาธิปไตยทางตรง ในการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดนโยบายของประเทศชาติโดยตรง

ขณะที่ความสับสนระหว่าง ประชาคมติ และ ประชาพิจารณ์นั้น ซึ่งทั้งสองวิธีต่างเป็นรูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชนเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะ อย่างไรก็ตาม ทั้งสองรูปแบบต่างมีการจัดทำที่แตกต่างกัน และเหมาะสมกับสถานการณ์ที่แตกต่างกันอีกด้วย กล่าวคือ ประชาพิจารณ์เป็นรูปแบบของการมีส่วนร่วมที่ให้ผู้มีส่วนได้เสียกับนโยบายหรือโครงการของรัฐบาลได้เข้าร่วมประชุม เพื่ออภิปรายและนำเสนอในรูปแบบของการประมวลข้อสนับสนุน ข้อคัดค้าน และข้อเสนอแนะทั้งหมดที่มีการนำเสนอในที่ประชุม ส่วนการประชามติ จะให้ประชาชนทั่วประเทศได้ใช้สิทธิลงคะแนนออกเสียงเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ผลที่ออกมาจึงเป็นมติของเสียงส่วนใหญ่

ความหมายของ ประชาคมติ ถูกบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 ว่าหมายถึง กระบวนการในการแสดงความคิดเห็นของประชาชนด้วยการลงคะแนนออกเสียงเพื่อตัดสินใจว่าจะให้ความเห็นชอบหรือไม่เห็นชอบในเรื่องที่มีความสำคัญและมีผลกระทบต่อประโยชน์ได้เสียของประเทศชาติหรือกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ก่อนที่จะนำมาตีหรือการตัดสินใจนั้น ออกเป็นกฎหมายหรือนำไปปฏิบัติเพื่อบังคับใช้เป็นการทั่วไป ซึ่งการจะทำประชามติได้นั้น จะต้องมีการเสนอร่างไปรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 มาตรา 165 บัญญัติว่า ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งย่อมมีสิทธิ

ออกเสียงประชามติการจัดให้มีการออกเสียงประชามติให้กระทำได้ในเหตุ ดังนี้ (1) ในกรณีที่ คณะรัฐมนตรีเห็นว่ากิจการในเรื่องใดอาจกระทบถึงประโยชน์ได้เสียของ ประเทศชาติหรือประชาชน นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรีอาจปรึกษาประธานสภาผู้แทนราษฎรและประธาน วุฒิสภาเพื่อประกาศในราชกิจจานุเบกษาให้มีการออกเสียงประชามติได้ และ (2) ในกรณีที่มีกฎหมาย บัญญัติให้มีการออกเสียงประชามติ

จะเห็นได้ว่าในการ “เลือก” เรื่องที่จะนำมาให้ประชาชนออกเสียงประชามตินั้น จะต้อง เป็นไปตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 165 กล่าวคือ (1) ต้องเป็นกิจการในเรื่องที่อาจกระทบถึงประโยชน์ ได้เสียของประเทศชาติหรือประชาชน (2) ต้องมิใช่เรื่องที่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ และ (3) ต้องไม่ เป็นการออกเสียงประชามติที่เกี่ยวกับตัวบุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือคณะบุคคลใดคณะบุคคลหนึ่ง ดังนั้น การออกเสียงประชามติ จะไม่สามารถใช้ได้ในทุกโอกาส หรือกับทุกประเด็น ซึ่งในบางเรื่องนั้น การใช้ รูปแบบอื่นของการมีส่วนร่วมอาจมีความเหมาะสมกว่า ดังนั้น การทำความเข้าใจถึงข้อจำกัดของการ ประชามติจึงเป็นเรื่องสำคัญที่ประชาชนควรจะต้องทำความเข้าใจ

สำหรับเรื่องที่เหมาะสมกับการจัดทำประชามติ ควรมีลักษณะ ดังนี้

1. จะต้องเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิทธิประโยชน์ของประชาชนทั่วประเทศอย่างเท่า เทียมกัน และอย่างแท้จริงเนื่องจากในการจัดทำประชามตินั้น เป็นการให้สิทธิแก่ประชาชนทั่ว ประเทศ ได้ออกเสียงลงคะแนน แต่ถ้าหากว่าเรื่องดังกล่าวเป็นนโยบายหรือโครงการในระดับหมู่บ้าน อำเภอ จังหวัด หรือภูมิภาค ซึ่งเกี่ยวข้องกับประชาชนผู้มีส่วนได้เสียจำนวนจำกัด เพียงบางภาคส่วน ในแ่งนี้จึงไม่สามารถใช้การออกเสียงประชามติของคนทั้งประเทศได้

2. ควรเป็นเรื่องที่มีความซับซ้อนทางวิชาการหรือทางเทคนิคไม่สูงนัก เนื่องจากผู้มีสิทธิ ออกเสียงประชามติ คือ ประชาชนทั่วประเทศ หากเรื่องเป็นเรื่องที่มีความซับซ้อนทางเทคนิคหรือ วิชาการมากเกินไป จะทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ขาดความเข้าใจ จึงไม่สามารถใช้ดุลพินิจในการ ตัดสินใจได้

3. จะต้องไม่จัดทำในเรื่องที่ขัดหรือแย้งต่อกฎหมายหรือบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ ขณะเดียวกัน การออกเสียงประชามติที่เกี่ยวกับตัวบุคคลหนึ่งหรือคณะบุคคลใดคณะบุคคลหนึ่ง โดยเฉพาะ จะกระทำมิได้

4. ไม่ควรเป็นเรื่องที่สามารถคาดการณ์ได้อย่างแน่ชัดแล้วว่า ประชาชนส่วนใหญ่จะ คัดค้านหรือสนับสนุน เนื่องจากสูญเสียหรือได้รับผลประโยชน์อันเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ เช่น การ ประกาศขึ้นลงค่าน้ำมัน ราคาทองคำ การลดหรือการขึ้นภาษี เป็นต้น

5. ไม่ควรจะนำมาซึ่งการเบียดเบียนหรือทำให้เสียสิทธิ/เสียประโยชน์แก่คนส่วนน้อย โดยมีขอบ แม้ว่าจะอาจได้รับการสนับสนุนโดยคนส่วนใหญ่ของประเทศก็ตาม เช่น การใช้พื้นที่หมู่บ้าน บางส่วนไปทำโรงงานไฟฟ้า โรงการเตาเผาขยะ เป็นต้น แล้วใช้ส่วนใหญ่ในการดำเนินนโยบายหรือ

โครงการต่าง ๆ เหล่านี้ ซึ่งในกรณีนี้ อาจทำให้การออกเสียงประชามติ กลายเป็นเครื่องมือที่เรียกว่า เผลตจักรโดยคนส่วนใหญ่ อย่างไม่อาจปฏิเสธได้

ผู้มีอำนาจสั่งการให้มีการจัดทำประชามติ คือ นายกรัฐมนตรี โดยความเห็นชอบของ คณะรัฐมนตรี ที่พิจารณาแล้วมีความเห็นว่า เรื่องที่ประสงค์จะให้ทำประชามตินั้น เป็นเรื่องที่สำคัญ และอาจมีผลกระทบต่อประโยชน์ได้เสียของประเทศชาติหรือประชาชน หลังจากนั้นมีการกำหนดว่า ออกเสียงประชามติ ซึ่งเป็นวันเดียวกันทั่วประเทศ โดยกำหนดให้ประชาชนผู้มีสิทธิออกเสียงสามารถ ตัดสินใจว่า จะลงคะแนน “เห็นชอบ” หรือ “ไม่เห็นชอบ” กับประเด็นที่จัดทำประชามติ สำหรับผู้มี สิทธิออกเสียงประชามติตามกฎหมายปัจจุบันก็คือ บุคคลผู้มีสิทธิเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอัน ได้แก่ บุคคลที่มีสัญชาติไทย หรือบุคคลผู้ได้รับการแปลงสัญชาติเป็นสัญชาติไทยมาแล้วไม่น้อยกว่าห้า ปี และจะต้องมีอายุไม่ต่ำกว่าสิบแปดปีบริบูรณ์

สำหรับผู้รับผิดชอบในการจัดทำประชามติก็คือ คณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) โดย ภายหลังจากที่ได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ให้มีการจัดทำประชามติแล้ว คณะกรรมการการ เลือกตั้งจัดประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนทราบโดยทั่วกัน หลังจากนั้น กกต. จัดให้มีการ แสดงความคิดเห็นคัดค้านและสนับสนุนต่อประเด็นดังกล่าว โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนได้แสดง ความคิดเห็นอย่างเป็นอิสระและเท่าเทียมกัน รวมทั้งเผยแพร่ข้ออภิปรายถกเถียงต่าง ๆ ให้ประชาชน ทั่วไปได้รับทราบด้วย

ผลของการประชามติดังกล่าวจะนำเสนอต่อคณะรัฐมนตรี ซึ่งตามเจตนารมณ์รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 ประชามติเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับของการตัดสินใจ หรือระดับร่วม ปรึกษาหารือก็ได้ โดยกรณีแรกถือว่ามติมหาชนดังกล่าวนี้เป็นข้อยุติโดยเสียงข้างมาก ซึ่งมีอาจ เปลี่ยนแปลงใด ๆ ได้อีก ส่วนกรณีหลังถือว่า ประชามติเป็นคำปรึกษาหรือความคิดเห็นของประชาชน ที่ส่งมอบให้แก่คณะรัฐมนตรีเพื่อใช้ประกอบการพิจารณาเท่านั้น โดยไม่ถือว่าการประชามติเป็นคำ ตัดสินสุดท้ายที่คณะรัฐมนตรีจะต้องดำเนินการตามนั้น อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ รัฐบาลคงจะต้อง ตัดสินใจของรัฐบาลที่สวนทางกับมติโดยไม่ขัดแย้งกับมติส่วนใหญ่ของประชาชน เนื่องจากการ ตัดสินใจของรัฐบาลที่สวนทางกับมติของคนส่วนข้างมาก จะทำให้การดำเนินงานของรัฐบาลขาด ความชอบธรรม ทำให้ไม่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชน และในระยะยาวจะทำให้ประชาชนขาด ความเชื่อถือในกลไกการจัดทำประชามติของรัฐบาลอีกด้วย

แม้ว่าการประชามติมีข้อจำกัดในการจัดทำเพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของ รัฐบาลอยู่หลายประการ แต่ถ้ามีการจัดทำในประเด็น โอกาส หรือช่วงเวลาที่เหมาะสมแล้ว การออก เสียงประชามติก็จะเป็นเครื่องมือที่มีประโยชน์

อาจกล่าวพอสรุปได้ว่า ประชามติ เป็นเรื่องที่มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับประชาชนทุกคน ไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ มิได้เป็นเรื่องของตัวบุคคลหรือคณะบุคคล เป็นเรื่องที่ไม่มีความซับซ้อน

ทางวิชาการหรือทางเทคนิคมากนัก ไม่นำไปสู่การใช้อำนาจเผด็จการของคนส่วนใหญ่ และยังคงคาดการณ์ไม่ได้แน่ชัดว่า ประชาชนส่วนใหญ่จะสนับสนุนหรือคัดค้านเนื่องจากได้หรือเสียผลประโยชน์โดยตรงจากการตัดสินใจในเรื่องนั้น ๆ ด้วย

6.3 การเจรจาต่อรอง (Negotiation)

การเจรจาต่อรอง หมายถึง การร่วมพูดคุยระหว่างบุคคล หรือคณะบุคคล ตั้งแต่ 2 ฝ่ายขึ้นไป เพื่อพิจารณาในการจัดสรร/แบ่งปันสิ่งที่มีคุณค่าบางอย่าง เนื่องจากทั้งสองฝ่ายต่างมีสิทธิในสิ่งที่มีคุณค่านั้นร่วมกัน นอกจากนี้ ยังเป็นแนวทางการใช้อำนาจจากการต่อรองอย่างเป็นทางการอย่างเป็นทางการ เพื่อการยอมรับและความเห็นชอบในการเปลี่ยนแปลงข้อเสนอที่ได้ทำการเจรจากัน หรือเป็นขั้นตอนที่มีการต่อรองกันเพื่อแลกเปลี่ยนข้อเสนอหรือเป็นการประชุมเพื่อค้นหาข้อตกลงที่ยอมรับร่วมกัน หรือเป็นขั้นตอนของการตัดสินใจร่วมกันเมื่อแต่ละฝ่ายมีความพึงพอใจและความต้องการที่แตกต่างกัน การเจรจาต่อรองเป็นการกำหนดสิ่งสำคัญในงานซึ่งความไม่เห็นพ้องต้องกันเกิดขึ้น ถือเป็นวิธีการมีส่วนร่วมสาธารณะในระดับร่วมตัดสินใจ อีกทั้งยังเป็นการสร้างสัมพันธภาพที่ดี และการหาข้อยุติอันก่อให้เกิดประโยชน์แก่ทุกฝ่าย

6.3.1 ประเภทของการเจรจาต่อรอง สามารถแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ ดังนี้ (Robbins and Judge, 2015: 443 - 447)

1. แบบแบ่งสันปันส่วน หรือบางส่วน (Distributive) หมายถึง การเจรจาต่อรองในลักษณะที่คู่เจรจาไม่ได้ผลประโยชน์ไปทั้งหมด (ร้อยละ 100) ทั้งสองฝ่ายต่างต้องได้และต้องเสียผลประโยชน์ในเวลาเดียวกัน ในแง่นี้จะเป็นการที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้ผลประโยชน์มากกว่านั้นหมายความว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะต้องเสียผลประโยชน์ไปโดยปริยาย ดังนั้น ทั้งสองฝ่ายจะต้องแสวงหาจุดที่ฝ่ายตนเองคิดว่าจะได้ผลประโยชน์มากที่สุด บางครั้งอาจต้องลดระดับสิ่งที่ต้องการเพื่อหาจุดร่วมที่ทั้งสองต่างพอใจ ซึ่งการเจรจาต่อรองแบบนี้ จะมีลักษณะที่ฝ่ายหนึ่งจะได้ผลประโยชน์มากกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งการเจรจาแบบนี้ มิได้มุ่งสร้างความร่วมมือหรือสัมพันธภาพอันดีระหว่างคู่เจรจา เพราะเมื่อมีการแบ่งสันปันส่วนไปแล้ว ก็ยากที่จะทำให้สองฝ่ายหันหน้ามาร่วมมือกันในการบริหารจัดการผลประโยชน์ เนื่องจากต่างฝ่ายต่างกลัวจะเสียผลประโยชน์ของตนไปให้อีกฝ่ายหนึ่ง

นักเจรจาต่อรองตามแนวนี้ จะต้องมึลักษณะสำคัญ คือ (1) จะต้องเป็นผู้ชี้แนะทางจิตวิทยาของอีกฝ่ายหนึ่งให้ได้ ไม่ว่าจะเป็นการวางตัว บุคลิกภาพ หรือการพูดจาอย่างมีเหตุผล เพื่อให้อีกฝ่ายหนึ่งคล้อยตาม และ (2) จะต้องเป็นผู้ศึกษาข้อมูลหรือการคาดการณ์สถานการณ์ของฝ่ายตรงข้ามได้ดี เช่น จุดอ่อน ความต้องการ ปัญหา หรือการเสนอทางเลือกที่ดีกว่า เป็นต้น และที่สำคัญมิให้เปิดเผยข้อมูลที่เป็นจุดอ่อนของตนเองต่อฝ่ายต่อข้าม

2. แบบบูรณาการ หรือได้เต็มส่วน (Integrative) หมายถึง การเจรจาต่อรองในลักษณะที่คู่เจรจาได้ผลประโยชน์เพิ่มเติมขึ้นจากผลประโยชน์ที่มีอยู่เดิม กล่าวคือ การที่คู่เจรจาหันหน้ามาสร้างความร่วมมือซึ่งกันและกัน เพื่อสร้างหรือต่อยอดผลประโยชน์ที่มีอยู่เดิมให้ได้มากที่สุดด้วยการบูรณาผลประโยชน์ของแต่ละให้กลายเป็นเงื่อนไขและข้อตกลงในโครงการหรือกิจกรรมนั้น ๆ ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นก็จะตกแก่ทั้งสองฝ่าย และอย่าเข้าใจผิดว่าการเจรจาตามแนวนี้จะไม่มีการเสียผลประโยชน์ แต่ข้อเท็จจริงทั้งสองฝ่ายได้เสียผลประโยชน์บางส่วนของตนไปแล้ว ซึ่งการเสียดังกล่าวก็เพื่อต่อยอดหรือเป็นการลงทุนเพื่อให้ได้ผลประโยชน์ตอบแทนมาภายหลัง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การเจรจาต่อรองแบบนี้ ไม่เน้นการแข่งขันเพื่อเอาชนะระหว่างคู่เจรจาตามการเจรจาต่อรองแบบแบ่งสันปันส่วน แต่ตรงกันข้ามตัวแบบนี้จะเน้นการหันมารวมมือกันเพื่อสร้างผลประโยชน์เพิ่มเติม รวมถึงเป็นการสร้างความร่วมมือหรือสัมพันธ์ภาพอันดีระหว่างคู่เจรจาอันอาจจะมีผลต่อความร่วมมือในระยะต่อไปอีกด้วย ดังตารางเปรียบเทียบการเจรจาทั้งสองแบบด้านล่างนี้

นักเจรจาต่อรองตามแนวนี้ จะต้องมึลักษณะสำคัญ คือ (1) จะต้องเป็นผู้สร้างผลประโยชน์ร่วมหรือสามารถแสดงให้เห็นถึงผลประโยชน์ร่วมได้อย่างชัดเจน และ (2) จะต้องเป็นผู้ที่สามารถเจรจาต่อรองเพื่อแบ่งปันผลประโยชน์ให้แก่แต่ละฝ่ายอย่างยุติธรรม

ตารางที่ 6.1 การเปรียบเทียบการเจรจาต่อรองระหว่างแบบแบ่งสันปันส่วน กับบูรณาการ

ประเด็นเปรียบเทียบ	แบบแบ่งสันปันส่วน	บูรณาการ
เป้าหมาย	ต้องการรับส่วนแบ่งของฝ่ายตนให้ได้มากที่สุด	เพิ่มขนาดของผลประโยชน์ เพื่อให้ทั้งสองฝ่ายได้รับมากขึ้น
แรงจูงใจ	ต้องการเป็นผู้ชนะ	ทั้งสองฝ่ายได้รับชัยชนะ
จุดเน้น	รักษาตำแหน่งของตน	ต้องการทราบความต้องการและเหตุผลของอีกฝ่ายหนึ่ง
ผลประโยชน์	ผลประโยชน์ขัดแย้งกัน	ผลประโยชน์เข้ากันได้
การแลกเปลี่ยนข้อมูลกัน	เปิดเผยข้อมูลให้อีกฝ่ายหนึ่งทราบน้อย เพราะจะทำให้ตนเสียเปรียบ	แลกเปลี่ยนข้อมูลสูง เพื่อค้นหาทางเลือกที่สร้างสรรค์
ความยาวของความสัมพันธ์	สร้างสายสัมพันธ์ระยะสั้น	สร้างสายสัมพันธ์อันยืนยาว

ที่มา: (Robbins and Judge, อ้างแล้ว: 444)

อย่างไรก็ดี ยังมีการเจรจาต่อรองอีกแบบหนึ่งที่อาจมีฝ่ายเจรจาต่อรองมากกว่าสองฝ่ายข้างต้น ในที่นี้เรียกว่า การเจรจาต่อรองระหว่างหลายฝ่าย บ่อยครั้งที่การเจรจาต่อรองมักจะเกี่ยวข้องกับกลุ่มคนสามฝ่ายขึ้นไป อันทำให้เกิดการสร้างกลุ่มอำนาจ (Coalitions) ระหว่างฝ่ายต่างๆ ขึ้นไป การผนึกเป็นกลุ่มอำนาจจะทำให้ฝ่ายอ่อนแอที่เป็นพวกมีอำนาจต่อรองเพิ่มขึ้น จนสามารถผลักดันข้อเสนอให้เป็นไปตามที่ต้องการได้ หรืออาจนำอำนาจการต่อรองของพวกเขาไปใช้ในการขัดขวางข้อเสนอที่พวกเขาไม่ยอมรับได้ อย่างไรก็ตามเราสามารถจำแนกกลุ่มอำนาจออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ ทั้งในแง่อุดมคติ และแนวปฏิบัติ (ชัชยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2556: 110 – 113) กล่าวคือ แนวอุดมคตินั้น พิจารณาถึงเป้าหมายหลักของการรวมกลุ่ม ว่ามีวัตถุประสงค์เกี่ยวกับเรื่องใดเป็นหลักเป็นรอง สำหรับกรณีกลุ่มผลประโยชน์ เป้าหมายหลักของการรวมกลุ่มย่อมขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ร่วม (Common Interest) เป็นด้านหลัก การมีความคิดร่วมกันมักจะเป็นด้านรอง สำหรับกลุ่มกตตันนั้น เป็นการรวมตัวกันภายใต้พื้นฐานความคิดหรืออุดมการณ์บางอย่างร่วมกัน (Common Ideology) ส่วนผลประโยชน์ระหว่างสมาชิกกลุ่มด้วยกันเองนั้นมักจะเป็นด้านรอง

แนวปฏิบัติ แม้กลุ่มผลประโยชน์และกลุ่มกตตัน จะมีเป้าหมายอันเป็นเงื่อนไขของการจัดตั้งกลุ่มที่แตกต่างกันในเชิงหลักการอยู่บ้างก็ตาม แต่ในการแสดงออกซึ่งบทบาทของกลุ่มแล้ว ทั้งกลุ่มผลประโยชน์และกลุ่มกตตันต่างก็มีการแสดงออกคล้ายคลึงกันในเชิงของการมุ่งกระทำการให้มีผลต่อนโยบาย และการบริหารงานสาธารณะ ทั้งนี้เพราะความสำเร็จของกลุ่มส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถในการมีผลต่อนโยบายและการบริหารประเทศ ดังนั้น ความหมายของกลุ่มผลประโยชน์และกลุ่มกตตัน เมื่อพิจารณาในภาคปฏิบัติจึงไม่แตกต่างกันมากนัก และโดยทั่วไปศัพท์ทั้งสองคำนี้ มักจะใช้ปะปนกันและหรือทดแทนกันอยู่ตลอดเวลา

สิ่งที่ทำให้การเจรจาต่อรองหลายฝ่าย เป็นเรื่องยากก็คือ การบริหารกลุ่มอำนาจ อันได้แก่ การสร้างกลุ่มอำนาจ การป้องกันมิให้เกิดการเปลี่ยนขั้วอำนาจ การสลายกลุ่มอำนาจ หรือพยายามรักษากลุ่มอำนาจเอาไว้ โดยขึ้นอยู่กับส่วนได้ส่วนเสียของแต่ละฝ่าย เช่นเดียวกับการเจรจาต่อรองแบบสองฝ่าย กล่าวคือ ในการเจรจาต่อรองแบบหลายฝ่ายนั้น เราต้องเข้าใจถึงเป้าหมาย ผลประโยชน์ และความสัมพันธ์ของหลาย ๆ ฝ่ายก่อนเป็นลำดับแรก

6.3.2 การใช้บุคคลที่สามร่วมแก้ไขความขัดแย้ง หรือการนำบุคคลที่สามเข้าแทรกแซงความขัดแย้ง (Third – party Intervention)

อย่างที่เคยกล่าวไว้ในตอนต้นว่า การเจรจาต่อรองแบบสองฝ่าย คือ การเจรจาต่อรองแบบแบ่งสันปันส่วน และการเจรจาต่อรองแบบบูรณาการ อาจจะยังไม่ปรากฏผลสำเร็จหรือสามารถหาข้อยุติร่วมกันตามที่ทั้งสองฝ่ายพอใจ อันจะนำไปสู่การเจรจาต่อรองพบทางตัน ต้องชะงักงันไม่อาจเจรจาต่อไปได้สถานการณ์เช่นนี้ จำเป็นต้องอาศัยบุคคลที่สามเข้าช่วยเหลือเพื่อหาข้อยุติใหม่ หรือการเจรจาต่อรองหลายฝ่าย โดยทั่วไปพบว่าบุคคลที่สามดังกล่าวจะมีบทบาทใน 3 แบบ ได้แก่ บทบาทคนกลาง

ไกล่เกลี่ย (Mediator) อนุญาโตตุลาการ (Arbitrator) และผู้ปรองดอง (Conciliator) (Robbins and Judge, อ้างแล้ว: 454 – 455)

1) ผู้ไกล่เกลี่ย (Mediator)

บุคคลที่สามที่มีความเป็นกลาง ทำหน้าที่ช่วยเหลืออำนวยความสะดวกให้การเจรจาได้ข้อยุติ โดยการใช้เหตุผลโน้มน้าวใจ และเสนอทางเลือกต่าง ๆ เป็นต้น ผู้ไกล่เกลี่ยใช้มากในการบริหารความขัดแย้งทางด้านแรงงาน และข้อพิพาทในศาลแขวงหรือศาลครอบครัว

โดยรวมการใช้คนกลางไกล่เกลี่ยประสบผลสำเร็จในระดับน่าพอใจโดยสามารถยุติปัญหาขัดแย้งได้ถึงร้อยละ 60 และคู่เจรจามีความพอใจประมาณร้อยละ 75 แต่ความสำเร็จของการเจรจามักขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญคือสถานการณ์ว่าคู่เจรจาทั้งสองมีแรงจูงใจที่จะทำการเจรจาต่อรองเพื่อแก้ปัญหาขัดแย้งนั้นเพียงใด และความขัดแย้งต้องไม่สูงแต่อยู่ในระดับปานกลาง และที่สำคัญก็คือผู้ไกล่เกลี่ยต้องเป็นที่ยอมรับจากสองฝ่ายว่าเป็นกลางและไม่ใช้การกดดันหรือบีบบังคับแต่อย่างใด

2) อนุญาโตตุลาการ (Arbitrator)

บุคคลที่สามที่มีอำนาจในการกำกับให้เกิดข้อยุติผู้เป็นอนุญาโตตุลาการ อาจมาจากการร้องขอของทั้ง 2 ฝ่าย หรืออาจมาโดยการบังคับหรือระบุไว้ในกฎหมายหรือข้อสัญญา อนุญาโตตุลาการมีอำนาจมากน้อยแล้วแต่จะกำหนดและตกลงโดยคู่เจรจาทั้งสองฝ่ายการทำหน้าที่ตัดสินข้อขัดแย้งของอนุญาโตตุลาการย่อมได้ข้อยุติออกมาแน่นอนกว่าการเป็นผู้ไกล่เกลี่ย แต่ถ้าผลการตัดสินปรากฏว่าฝ่ายหนึ่งเป็นผู้แพ้อย่างสิ้นเชิงฝ่ายนั้นจะไม่พอใจและไม่เต็มใจรับคำวินิจฉัย ของอนุญาโตตุลาการ ส่งผลให้ความขัดแย้งเกิดขึ้นได้ใหม่ในเวลาต่อมา

3) ผู้ปรองดอง (Conciliator)

บุคคลที่สามที่ได้รับความไว้วางใจจากทั้งสองฝ่ายให้ทำหน้าที่เชื่อมต่อระหว่างผู้เจรจากับฝ่ายตรงกันข้าม ซึ่งเป็นการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ การปรองดองเป็นวิธีการเจรจาที่ใช้มากในการคลี่คลายความขัดแย้งระหว่างประเทศ กลุ่มผู้ใช้แรงงานครอบครัว และชุมชนบทบาทการเป็นผู้ปรองดองใกล้เคียงหรือซ้ำ กับบทบาทของผู้ไกล่เกลี่ยค่อนข้างมาก ในทางปฏิบัติผู้ปรองดองจะใช้การติดต่อสื่อสารเป็นการลับเป็นส่วนใหญ่ รวมทั้งเป็นผู้ทำหน้าที่เสาะหาข้อเท็จจริงตีความข้อมูลข่าวสาร และโน้มน้าวใจให้คู่ขัดแย้งได้ข้อยุติ

ปัญหาที่สำคัญของการเจรจาต่อรอง ผู้เจรจาต่อรองมักจะมีเชื่อมั่นที่มากเกินไป (Overconfidence) ซึ่งจะนำไปสู่การละเลยถึงความต้องการของอีกฝ่ายหนึ่ง ทำให้ยากที่จะบรรลุข้อตกลงร่วมกันในเชิงบวกได้ปัญหาการสื่อสาร (Communication Problems) เป็นสาเหตุสำคัญ ที่ทำให้เกิดความยากลำบากในการเจรจาต่อรอง ซึ่งการเจรจาต่อรองเป็นกระบวนการของการสื่อสารแบบป้อนกลับเพื่อให้เกิดจุดมุ่งหมายในการตัดสินใจร่วมกัน ซึ่งถ้าแต่ละฝ่ายที่เกี่ยวข้องไม่มีความ

จริงจังในการติดต่อสื่อสารร่วมกันแล้ว การเจรจาต่อรองเพื่อให้เกิดการตัดสินใจร่วมกันก็จะไม่บรรลุผลตามที่ต้องการซึ่งจะส่งผลให้การดำเนินงานทั้งสองฝ่ายไม่มีประสิทธิภาพและไม่เป็นไปตามเป้าหมาย

การปรับปรุงทักษะในการเจรจาต่อรอง ศึกษาฝ่ายตรงข้าม ทั้งความสนใจ เป้าหมายในการเจรจา รวมไปถึงกลยุทธ์ที่ใช้ของฝ่ายตรงข้ามจะช่วยให้เข้าใจถึงพฤติกรรมและสามารถคาดเดาถึงผลที่จะได้รับกลับมาเริ่มต้นด้วยการเปิดฉากเชิงบวกการเริ่มต้นด้วยการหยิบบัตรด้วยการแสดงความอ่อนปรนก่อนหรือยอมให้ส่วนหนึ่งก็มักจะได้รับอีกส่วนหนึ่งตอบแทนกลับมาเช่นกัน เน้นสนใจที่ปัญหา ไม่ใช่ตัวคนหรือบุคลิกลักษณะควรมุ่งเน้นที่ประเด็นการต่อรองเป็นหลัก เมื่อการเจรจาดูเหมือนจะไม่เข้า ที่ให้หลีกเลี่ยงการโจมตีฝ่ายตรงข้าม เพราะสิ่งที่คุณไม่เห็นด้วยคือความคิดของอีกฝ่าย ไม่ใช่ตัวบุคคลดังนั้นจึงควรแยกแยะคนออกจากประเด็นปัญหาให้ความสนใจต่อข้อเสนอครั้งแรกเพียงเล็กน้อย เนื่องจากข้อเสนอครั้งแรกเป็นแค่จุดเริ่มต้นของการเจรจา ต่างฝ่ายต่างก็มีข้อเสนอครั้งแรกของตนซึ่งส่วนใหญ่แล้วมักยื่นข้อเสนอมากเกินไป มุ่งให้ได้ข้อยุติแบบชนะทั้งคู่ (Win : Win Solution) การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กันของทั้ง 2 ฝ่ายสามารถนำไปสู่ข้อยุติที่ดีของการเจรจาได้

การสร้างบรรยากาศการเจรจาที่เปิดเผย และไว้วางใจต่อกัน นำไปสู่การได้ข้อยุติแบบชนะทั้งคู่ ด้วยการสร้างบรรยากาศนักเจรจาที่ดีจะต้องเป็นผู้ฟังที่ดีถามคำถามเป็นระยะ ๆ แต่ให้อยู่ในกรอบของการเจรจา ไม่ใช่เจรจาเพื่อปกป้องตนเองและหลีกเลี่ยงคำพูดที่จะทำให้อีกฝ่ายไม่พอใจ

ในโลกแห่งการแข่งขันทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคมปัญหาแห่งความขัดแย้งย่อมเกิดขึ้นมากมาย และขยายตัวในวงกว้าง การแก้ไขข้อขัดแย้งดังกล่าวย่อมขึ้นอยู่กับความเข้าใจในศิลปะและกลยุทธ์ในการเจรจาต่อรองกลยุทธ์ในการเจรจาต่อรองมิใช่จำกัดวงในการใช้กับการหาข้อยุติในเรื่องของความขัดแย้งเท่านั้นแต่ยังสามารถนำไปใช้ในการบรรลุเป้าหมายในเรื่องต่าง ๆ ทั้งเรื่องส่วนตัว เรื่องธุรกิจและเรื่องการเมืองคนที่รู้ศิลปะและกลยุทธ์ในการเจรจาต่อรองย่อมสามารถใช้ยุทธวิธีนี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพกลยุทธ์ ในการเจรจาต่อรองในปัจจุบันจึงกลายเป็นกลไกที่สำคัญในการเสริมสร้างศักยภาพในการแข่งขันสำหรับองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนสิ่งหนึ่งคือกลยุทธ์ในการใช้ปากให้เหมาะสมกับสถานการณ์และมีประสิทธิภาพเพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ องค์กรที่มีประสิทธิภาพส่วนหนึ่งนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับการพัฒนาวัฒนธรรมองค์กร (Corporate Culture) และวัฒนธรรมองค์กรที่จะเอื้ออำนวยต่อการเพิ่มศักยภาพขององค์กรก็คือการสร้างบุคลากรให้มีศิลปะและระบบคตินักเจรจาต่อรองที่ดีในการเจรจาต่อรองให้ประสบความสำเร็จนั้น ผู้เจรจาจะต้องเข้าใจแนวคิดและความต้องการของอีกฝ่ายหนึ่งนั้น คือยอมต้องรู้เขารู้เราประสิทธิภาพในการเจรจาต่อรองย่อมขึ้นอยู่กับข้อมูลที่เราเกี่ยวกับคู่เจรจาและข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับตัวเราด้วย

อาจกล่าวได้ว่า ในการเจรจาต่อรองให้ประสบความสำเร็จนั้นก่อนการใช้ปากต้องมีการใช้สมองเสียก่อน การใช้สมองนั้น คือการรวบรวมข้อมูลและความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูล ในการวิเคราะห์ข้อมูลให้ถูกต้อง องค์กรประกอบที่สำคัญคือคู่เจรจาต้องมีองค์ความรู้ที่นักเจรจาต่อรอง ที่มี

ข้อมูลมากและมีองค์ความรู้ดีสามารถวิเคราะห์สถานการณ์ได้แม่นยำ และสามารถวิเคราะห์ท่าทีของคู่เจรจาได้ดีย่อมประสบความสำเร็จมากกว่าคู่เจรจาที่มีข้อมูลน้อยกว่า และมีความรู้น้อยกว่า ประสิทธิภาพในการเจรจาต่อรองมิใช่ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของข้อมูล และองค์ความรู้เท่านั้นแต่ยังขึ้นอยู่กับระบบคิดของคู่เจรจา คนที่มีระบบคิดในเชิงกลยุทธ์ (Strategic Thinking) ย่อมมีความได้เปรียบมากกว่าคนที่ไม่มระบบคิดในลักษณะนี้การเจรจาต่อรองซึ่งเป็นกลยุทธ์ในการเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันขององค์กรและบุคคลจึงมีส่วนสัมพันธ์กับการบริหาร และการวางแผนเชิงกลยุทธ์ทั้งในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกลยุทธ์การแข่งขัน (Competitive Strategy) และในฐานะที่มีความสัมพันธ์กับระบบคิดเชิงกลยุทธ์

องค์กรที่จะประสบความสำเร็จในปัจจุบันต้องสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เข้มแข็งและสามารถแข่งขันได้หนึ่งในวัฒนธรรมองค์กรดังกล่าว ก็คือ การสร้างระบบคิดในเชิงกลยุทธ์และการสร้างวัฒนธรรม ในการเจรจาต่อรองอย่างมีประสิทธิภาพวัฒนธรรมทั้งสองนี้มีความสัมพันธ์ในตัวเอง เพราะการเจรจาต่อรองที่มีประสิทธิภาพนั้นจะต้องอาศัยระบบคิดในเชิงกลยุทธ์เป็นพลังสำคัญ การเจรจาต่อรองจึงเป็นส่วนหนึ่งของกลยุทธ์การแข่งขัน ในกรอบของการบริหารเชิงกลยุทธ์นั่นเอง (Strategic Management)

6.3.3 กระบวนการเจรจาต่อรอง (The Negotiation Process)

รูปแบบกระบวนการเจรจาต่อรอง ซึ่งประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่ (1) การเตรียมการและวางแผน (2) การกำหนดกฎกติกาพื้นฐาน (3) การทำความเข้าใจ และเหตุผลสนับสนุน (4) การต่อรองและแก้ปัญหา และ (5) การจบการเจรจา และการนำไปปฏิบัติ ดังภาพประกอบที่ 4 (Robbins and Judge, อ้างแล้ว: 447 – 449)

ภาพที่ 6.1 แสดงรูปแบบกระบวนการเจรจาต่อรอง (The Negotiation Process Model)
ที่มา : Robbins and Judge, (อ้างแล้ว: 448)

1. การเตรียมการ และวางแผน (Preparation and Planning)

ก่อนเริ่มกระบวนการเจรจาต่อรองทุกครั้ง ผู้ที่เกี่ยวข้องจะต้องมีการจัดทำเตรียมข้อมูลของตนเอง และสืบค้นข้อมูลของคู่เจรจาล่วงหน้า ซึ่งมีประเด็นคำถามในเตรียมข้อมูล กล่าวคือ ธรรมชาติของความขัดแย้งคืออะไร ความเป็นมาของความขัดแย้งเป็นอย่างไร มีบุคคลใดที่เกี่ยวข้องบ้าง และการรับรู้ของแต่ละฝ่ายที่มีผลต่อข้อขัดแย้งนี้เป็นอย่างไร เป้าประสงค์คืออะไร

ในขณะที่เมื่อผู้เจรจาต่อรองฝ่ายหนึ่งเข้าใจว่าฝ่ายตนมีเป้าประสงค์ในการเจรจาครั้งนี้ อย่างไรก็ตามแล้ว ก็ควรจะต้องเข้าถึงความต้องการในเป้าประสงค์ของคู่เจรจาดังนั้นด้วย ซึ่งสามารถพิจารณาจากว่าคู่เจรจาต่อรองมีเป้าประสงค์คืออะไร อย่างไร เช่น คู่เจรจาต่อรองจะมีคำถามลักษณะใดต่ออีกฝ่ายหนึ่ง หรือมีจุดยืนในการเจรจาต่อรองเป็นอย่างไร หรือมีผลประโยชน์ซ่อนเร้น ที่คู่กรณีฝ่ายตรงข้ามถือว่าสำคัญหรือไม่ อย่างไร คู่เจรจาต่อรองได้กำหนดข้อเสนอเพื่อเจรจาต่อรองอย่างไรบ้าง เป็นต้น เมื่อสามารถคาดหมาย/ประเมินจุดยืนของคู่เจรจาต่อรองได้แล้ว ต่อจากนั้น ผู้ที่เกี่ยวข้องจะต้องความพร้อมอย่างเต็มที่ในด้านต่าง ๆ ตามประเด็นเหล่านี้ เพื่อจะได้เจรจาต่อรองได้ด้วยข้อมูล และข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่สนับสนุนจุดยืนของตนให้มีน้ำหนักมากขึ้น

2. การกำหนดกฎกติกาพื้นฐาน (Definition of Ground Rules)

หลังจากที่ได้วางแผน และพัฒนา/กำหนดกลยุทธ์ของตนเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ขั้นตอนต่อไปก็คือ การเริ่มปรึกษาหารือกับฝ่ายตรงข้ามในการวางกติกาพื้นฐาน และขั้นตอนที่เกี่ยวกับการเจรจาว่าจะดำเนินอย่างไร คู่เจรจาท่อรองจะเป็นใคร จะเจรจาท่อรอง ณ สถานที่ใด ข้อจำกัดเรื่องระยะเวลา มีหรือไม่ อย่างไร ถ้ามีเรื่องข้อจำกัดจะแก้ไขอย่างไร ประเด็นที่เจรจาท่อรองจะต้องกำชับหรือไม่เพียงใด และที่สำคัญเมื่อคู่เจรจาท่อรองสงวนจุดยืนหรือความต้องการของตนเองอย่างสุดโต่งแล้ว ทำให้การเจรจาท่อรองครั้งนี้ไม่สามารถเดินต่อไปได้ คู่เจรจาท่อรองต้องมีการกำหนดก่อนการเจรจาท่อรองทุกครั้ง ในขั้นตอนนี้ คู่เจรจาท่อรองจะต้องมีการแลกเปลี่ยนข้อเสนอหรือความต้องการของฝ่ายตนให้อีกฝ่ายหนึ่งด้วย

3. การทำความเข้าใจ และเหตุผลสนับสนุน (Clarification and Justification)

หลังจากที่คู่เจรจาท่อรองได้มีการแลกเปลี่ยนข้อเสนอ และความต้องการตามข้างต้นแล้ว ซึ่งขั้นตอนนี้จะเป็นการที่คู่เจรจาท่อรองจะต้องอธิบาย ขยายความ ทำความชัดเจน หนุนเสริม และหาเหตุผลเพื่อสนับสนุนข้อเสนอ/ความต้องการ/จุดยืนเดิมของตน ขั้นตอนนี้คู่เจรจาท่อรองไม่จำเป็นต้องเผชิญหน้ากัน เป็นขั้นตอนที่คู่เจรจาท่อรองสามารถมอบเอกสารที่สนับสนุนข้อเสนอให้อีกฝ่ายได้ พิจารณา ในทางตรงกันข้าม เป็นโอกาสที่คู่เจรจาท่อรองจะได้เรียนรู้ซึ่งกันและกันในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการเจรจาท่อรองนั้นที่ประเด็นในการเจรจาท่อรองครั้งนี้มีความสำคัญอย่างไร และคู่เจรจาท่อรองจะบรรลุข้อเสนอ/ความต้องการ/จุดยืนของตนได้อย่างไร

4. การต่อรอง และแก้ปัญหา (Bargaining and Problem Solving)

หัวใจสำคัญของกระบวนการเจรจาท่อรองก็คือคู่เจรจาท่อรองจะต้องเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับ (Give-and-Take) ในเวลาเดียวกัน อันจะนำไปสู่ข้อยุติในการเจรจา ดังนั้น คู่เจรจาท่อรองจำเป็นต้องยืดหยุ่น/ประนีประนอม/โอนอ่อน/ผ่อนปรนซึ่งกันและกัน

5. การจบการเจรจาและนำไปปฏิบัติ (Closure and Implementation)

ขั้นสุดท้ายของกระบวนการเจรจาท่อรองก็คือ การได้ข้อตกลงของคู่เจรจาท่อรองอย่างเป็นทางการ โดยจะต้องดำเนินการตามรายละเอียดที่เป็นรูปธรรม และหลังจากนั้นให้จัดทำเป็นกระบวนการสู่การปฏิบัติต่อไป และจะต้องติดตามผลการปฏิบัติด้วย

6.4 การสานเสวนา (Dialogue)

สานเสวนา คือ รูปแบบหนึ่งของการมีส่วนร่วมโดยใช้วิธีการสนทนาในลักษณะที่กลุ่มสนทนามีผู้เข้าร่วมไม่มากนัก วัตถุประสงค์ที่สำคัญ เพื่อให้ต่างฝ่ายต่างเข้าใจซึ่งกันและกัน และเพื่อให้ผู้เข้าร่วมสนทนาทุกคนได้มีส่วนร่วมในการอภิปรายแสดงความคิดเห็นกันอย่างทั่วถึง อันจะทำให้สมาชิกในกลุ่มที่มีความคิดเห็นแตกต่างกัน เมื่อเข้าร่วมในกระบวนการดังกล่าว ก็จะได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ต่างฝ่ายต่างเข้าใจถึงความคิดเห็น และความต้องการของอีกฝ่าย ทั้งนี้

ยังลดความเข้าใจผิดระหว่างกัน และยังช่วยจัดอคติต่ออีกฝ่ายด้วย กระบวนการนี้ยังเป็นการฝึกผู้เข้าร่วมสนทนาให้เป็นคนที่มีเหตุผล และใช้เหตุผลเป็นมากขึ้น ซึ่งการมีเหตุผลและการใช้เหตุผลเป็นนั้น อันจะก่อให้เกิดการความคิดสร้างสรรค์ใหม่ ๆ ในการนำไปใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ ดังนั้น ความขัดแย้งถ้าได้มีการสนทนาระหว่างกันแล้ว ก็จะเป็นความขัดแย้งเชิงบวก ที่ทำให้ต่างฝ่ายต่างเข้าใจกัน และนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในโอกาสต่อไป

อย่างไรก็ตาม สานเสวนา เป็นกระบวนการมีส่วนร่วมที่ตีรูปแบบหนึ่งก็จริง แต่ยังมีปัญหาบางประการในการกระบวนการนี้ก็คือ พฤติกรรมของผู้เข้าร่วมสนทนาจะประกอบด้วย การพูด และการฟัง ปัญหาของการสนทนากลุ่มโดยทั่วไปเกิดจากการฟัง ส่วนการพูดจะพบปัญหาน้อยกว่า เช่น ผู้ฟังอาจมีความสามารถหรือเลือกที่จะจับประเด็นได้น้อยเกินไป หรือเลือกจับเฉพาะบางประเด็นที่ตรงกับความต้องการของตนเอง บางครั้งการฟังแบบผ่าน ๆ หรือการไม่ต้องใจฟัง อาจทำให้ผู้ฟังเข้าใจเนื้อหาผิด ๆ ถูก ๆ หรือตีความประเด็นบิดเบือนไปจากเจตนารมณ์ของผู้พูด

ส่วนพฤติกรรมการฟังอีกแบบหนึ่งคือ การไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้พูด กล่าวคือ การเป็นพอรู้ดี หรือเป็นผู้รู้ทุกเรื่อง จึงไม่มีความตั้งใจที่จะฟังประเด็นในการสนทนา หรือฟังการอาจจะฟังผ่าน ๆ ซึ่งจริง ๆ แล้ว ความคิดเห็นที่แตกต่างไปจากเรา มักจะเป็นจะก่อให้เกิดของความคิดใหม่ อาจทำให้ขาดโอกาสที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ หรือการที่เป็นพอรู้ดีทำให้การฟังมีอคติขาดการตรวจสอบตัวเอง เพราะหลงเชื่อว่าความคิดของตนเองถูกต้องเสมอกว่าใคร ๆ ทั้ง ๆ ที่ความคิดเราอาจจะผิด ความคิดของคนอื่นอาจถูกก็ได้ หรือเมื่อผู้ฟังไม่เข้าใจผู้พูด ก็จะทำให้ไม่เกิดความเห็นอกเห็นใจ มีหน้าซำยังอาจมองว่าคนที่คิดแตกต่างเป็นคนหลงผิด เป็นคนโง่ หรือเป็นบุคคลที่มีขีดมีด สิ่งเหล่านี้ล้วนนำไปสู่การการยึดติดในความถูกต้องของตนเอง ทำให้ต้องการที่จะโต้เถียงเพื่อเอาชนะความคิดที่แตกต่างให้จงได้ และการปิดกั้นไม่ยอมปฏิสังสรรค์กับความคิดที่แตกต่างอย่างตรงไปตรงมา ย่อมนำไปสู่ความขัดแย้งที่มีอาจแก้ไขเยียวยาได้

ดังนั้น กระบวนการนี้เน้นที่การฟังมากกว่าการพูด หัวใจสำคัญคือ ผู้ฟังจะต้องฟังอย่างลึกซึ้ง หรือการฟังอย่างลุ่มลึก (ปารีชาติ สุวรรณบุบผา, 2552: 107) การเปิดใจกว้าง ฟังโดยไม่ด่วนตัดสินหรือตัดสินไว้วางใจ ฟังแบบเห็นอกเห็นใจกัน เมื่อฟังจะต้องมีการไตร่ตรอง หรือโต้กลับด้วยอารมณ์โกรธ เมื่อไตร่ตรองดีแล้ว ควรเริ่มพูดโดยกล่าวถึง ผม/ฉันเข้าใจว่า... เพื่อแสดงว่าเราตั้งใจฟังจริง อยากรู้ดี การแสดงความเข้าใจเช่นนี้ มีโอกาสที่จะถูกมองว่าเป็นการสรุปความที่คลาดเคลื่อน ดังนั้น จึงควรกล่าวถึงบางประเด็นที่คิดว่าสำคัญเท่านั้น อีกทั้งกล่าวโดยใช้ประโยคให้ตรงกับที่ได้ฟังมาโดยไม่เรียบเรียงใหม่ (โคทม อาริยา, 2558: ออนไลน์)

แนวคิดเกี่ยวกับสานเสวนาข้างต้น อาจจะไม่ใช่วิธีการจัดการความขัดแย้ง ในลักษณะของให้เหตุของความขัดแย้งได้เกิดขึ้นก่อน แล้วจึงเยียวยาหรือระงับข้อขัดแย้งในการจับกลุ่มให้คู่กรณีหรือคู่ขัดแย้งหันมาคุยกัน ซึ่งเป็นความคิดที่ผิด อันที่จริง การสานเสวนา เป็นการสนทนาแบบ

ปรึกษาหารือ ก่อนที่อีกฝ่ายหนึ่งกำลังจะดำเนินการทำอะไรในบางสิ่งบางอย่าง เพื่อให้ความคิดของผู้ที่จะเสนอโครงการนั้น ๆ มีความละเอียดและรอบคอบที่สุด และเป็นประโยชน์แก่ทุกฝ่าย การสานเสวนาการเป็นรูปแบบการสนทนา ที่รับฟังความคิดเห็นของอีกฝ่ายอย่างลุ่มลึก/ลึกซึ้ง ไม่ใช่การโต้แย้ง ไม่ใช่การแสวงหาความเห็นพ้องต้องกัน ไม่ใช่การไกล่เกลี่ย ไม่ใช่การเจรจาต่อรอง ไม่ได้มุ่งที่จะโน้มน้าวหรือเปลี่ยนแปลงความคิดของฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด ไม่ได้มุ่งที่จะแก้ไขความขัดแย้งในระยะสั้น หากมุ่งที่จะให้เกิดความเคารพต่อความเห็นที่แตกต่าง มุ่งที่จะลดอคติ และมุ่งให้เกิดการเปิดรับความคิดใหม่ๆ (โคทม อาริยา, 2558: ออนไลน์) จะเห็นได้ว่า การสานเสวนานี้ เป็นองค์ประกอบสำคัญหนึ่งของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ อันเป็นการแสวงหาจุดรวมที่แตกต่าง โดยไม่นำไปสู่ความขัดแย้งที่เป็นความขัดแย้งเชิงลบ แต่เป็นความขัดแย้งที่สวยงามสร้างสรรค์ ในการประสานแนวความคิดที่แตกต่าง ลบรอยรอยแผลแห่งความขัดแย้งเชิงลบให้ประสานเข้ากันได้เร็ว และนำไปสู่ความคิดใหม่ ๆ ที่ทุกฝ่ายยอมรับ และนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลประโยชน์แก่ทุกฝ่าย

6.5 สรุป

ประชาพิจารณ์ เป็นวิธีการมีส่วนร่วมรูปแบบหนึ่งซึ่ง จะมีแนวทาง กล่าวคือ การระดมเสียงสนับสนุน การแสวงหาพันธมิตรและผู้ที่เกี่ยวข้อง การเสริมสร้างความยอมรับในหมู่สื่อสารมวลชน เพื่อแสวงหาความสนับสนุน และการจัดการกับการจัดทำประชาพิจารณ์อย่างเป็นระบบ เพื่อก่อให้เกิดความสนับสนุนที่พร้อมเพรียงกัน **ประชามติ** เป็นการลงคะแนนเสียง หรือการลงคะแนน ชี้อาติ โดยประชาชนทั่วไปเป็นผู้ชี้ขาดในการยอมรับหรือปฏิเสธ ข้อเสนอใดข้อเสนอนึ่งของรัฐ อาทิ เช่น การลงประชามติรับรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ หรือการลงประชามติในการแก้ไขรัฐธรรมนูญ หรือกฎหมาย หรือการลงประชามติเพื่อกำหนดแนวทางในการปกครองประเทศ จึงถือได้ว่าการลงประชามติ เป็นประชาธิปไตยทางตรงแนวหนึ่ง และเป็นส่วนหนึ่งของรูปแบบในการเลือกตั้งในระบบประชาธิปไตย นอกจาก การเลือกตั้งโดยทั่วไป การเลือกตั้งทางอ้อม หรือการเลือกตั้งที่กำหนดขึ้นเพื่อจุดประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง **การเจรจาต่อรอง** ในการเจรจาต่อรองให้ประสบความสำเร็จนั้นก่อนการใช้ปากต้องมีการใช้สมองเสียก่อน การใช้สมองนั้น คือการรวบรวมข้อมูลและความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูล ในการวิเคราะห์ข้อมูลให้ถูกต้อง องค์ประกอบที่สำคัญคือผู้เจรจาต้องมีองค์ความรู้ นักเจรจาต่อรอง ที่มีข้อมูลมากและมีองค์ความรู้ดีสามารถวิเคราะห์สถานการณ์ได้แม่นยำ และสามารถวิเคราะห์ท่าทีของผู้เจรจาได้ดีย่อมประสบความสำเร็จมากกว่าผู้เจรจาที่มีข้อมูลน้อยกว่า และมีความรู้ต่ำกว่าประสิทธิภาพในการเจรจาต่อรองมิใช่ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของข้อมูล และองค์ความรู้เท่านั้นแต่ยังขึ้นอยู่กับระบบคิดของผู้เจรจา คนที่มีระบบคิดในเชิงกลยุทธ์ ย่อมมีความได้เปรียบมากกว่าคนที่ไม่มีการคิดในลักษณะนี้การเจรจาต่อรองซึ่งเป็นกลยุทธ์ในการเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันขององค์กรและบุคคลจึงมีส่วนสัมพันธ์กับการบริหาร และการวางแผนเชิงกลยุทธ์ทั้งในฐานะที่

เป็นส่วน หนึ่งของกลยุทธ์การแข่งขัน และในฐานะที่มีความสัมพันธ์กับระบบคิดเชิงกลยุทธ์ องค์กรที่จะประสบความสำเร็จในปัจจุบันต้องสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เข้มแข็งและสามารถแข่งขันได้หนึ่งในวัฒนธรรมองค์กรดังกล่าว ก็คือ การสร้างระบบคิดในเชิงกลยุทธ์และการสร้างวัฒนธรรม ในการเจรจาต่อรองอย่างมีประสิทธิภาพวัฒนธรรมทั้งสองนี้มีความสัมพันธ์ในตัวเอง เพราะการเจรจาต่อรองที่มีประสิทธิภาพนั้นจะต้องอาศัยระบบคิดในเชิงกลยุทธ์เป็นพลังสำคัญการเจรจาต่อรองจึงเป็นส่วนหนึ่งของกลยุทธ์การแข่งขัน ในกรอบของการบริหารเชิงกลยุทธ์นั่นเอง และ**สถานเสวนา** ควรกระทำให้ต่อเนื่องและสม่ำเสมอ คนในวงสถานเสวนา จะเป็นกระจุกเงาให้กันและกัน อย่างปราศจากอคติ เพื่อเปิดโอกาสให้แต่ละคน เรียนรู้ตัวเอง และแก้ไขปรับปรุงตนเองเพื่อให้สามารถทำงานร่วมกัน และอยู่ร่วมกันกับคนอื่นได้อย่างมีความสุข สามารถทำงานแก้ไขปัญหายาก ๆ ที่ไม่สามารถจัดการด้วยวิธีการธรรมดาได้

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

แบบฝึกหัดท้ายบทที่ 6

จงตอบคำถามต่อไปนี้

1. จงอธิบายประชาพิจารณ์ ประชามติ การเจรจาต่อรอง และสานเสวนามีลักษณะเหมือนกัน หรือแตกต่างกันอย่างไร
2. ประชาพิจารณ์ (Public Hearing) มีองค์ประกอบ ขั้นตอนกระบวนการอย่างไร โดยวิเคราะห์ผ่านกรณีศึกษา (ที่ได้ศึกษามา) อย่างละเอียด
3. ประชามติ (Referendum) มีองค์ประกอบ ขั้นตอนกระบวนการอย่างไร โดยวิเคราะห์ผ่านกรณีศึกษา (ที่ได้ศึกษามา) อย่างละเอียด
4. การเจรจาต่อรอง (Negotiation) มีองค์ประกอบ ขั้นตอนกระบวนการอย่างไร โดยวิเคราะห์ผ่านกรณีศึกษา (ที่ได้ศึกษามา) อย่างละเอียด
5. สานเสวนา (Dialogue) มีองค์ประกอบ ขั้นตอนกระบวนการอย่างไร โดยวิเคราะห์ผ่านกรณีศึกษา (ที่ได้ศึกษามา) อย่างละเอียด

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. (2556). **ความรู้พื้นฐานทางรัฐศาสตร์**. เอกสารประกอบคำสอน
วิชาความรู้พื้นฐานทางรัฐศาสตร์. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี. จันทบุรี: ม.ป.พ.

ปาริชาติ สุวรรณบุบผา. (2552). **สานเสวนา: สานใจสู่ใจ (Heart to Heart Dialogue)**
การฟังด้วยเมตตาเพื่อสุขภาวะทางปัญญาและสันติ. นครปฐม: ศูนย์ศึกษา
และพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล.

ภาษาอังกฤษ

Robbins, P. Stephen and Timothy A. Judge. (2015). **Organizational Behavior: Global Edition**. 16th. Harlow: Pearson Education Limited.

อื่น ๆ

โคทม อาริยา. สานเสวนา. (ออนไลน์).

http://www.peace.mahidol.ac.th/th/index.php?option=com_content&task=view&id=351&Itemid=157. 20 กุมภาพันธ์ 2556.

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 7

เนื้อหา

บทที่ 7 โลกาภิวัตน์ กับความขัดแย้ง และการจัดการ

- 7.1 ความขัดแย้งเชิงโครงสร้างในยุคโลกาภิวัตน์
- 7.2 แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน
- 7.3 แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำท้องถิ่น
- 7.4 แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน
- 7.5 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนกับการจัดการสภาพแวดล้อม
- 7.6 สรุป

จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม

เมื่อศึกษาบทที่ 7 แล้วนักศึกษาสามารถ

1. เข้าใจถึงความขัดแย้งเชิงโครงสร้างในยุคโลกาภิวัตน์
2. เข้าใจถึงกระบวนการจัดการความขัดแย้ง โดยเชื่อมโยงแนวคิด อันได้แก่ แนวคิดแนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำท้องถิ่น แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน และแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนกับการจัดการสภาพแวดล้อม
3. วิพากษ์แนวคิดแนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำท้องถิ่น แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน และแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนกับการจัดการสภาพแวดล้อม ในกระบวนการจัดการความขัดแย้ง

กิจกรรมการเรียนการสอนประจำบท

1. ผู้สอนอธิบายทฤษฎีบท บทแทรก และบทตั้ง แล้วซักถามพร้อมยกตัวอย่างประกอบการบรรยายโดยใช้โปรเจคเตอร์
2. ผู้สอนแบ่งผู้เรียนเป็นกลุ่ม ๆ ละประมาณ 5 คน เพื่อศึกษาทฤษฎีบท บทแทรก และบทตั้ง แล้วอภิปรายในกลุ่ม
3. ให้ผู้เรียนศึกษาเอกสารประกอบการสอน และตำราที่เกี่ยวข้องแล้วให้ผู้เรียนฝึกการอ้างเหตุผลของการพิสูจน์ทฤษฎีบท บทแทรก และบทตั้ง
4. ผู้สอนและผู้เรียนร่วมอภิปรายและหาข้อสรุปร่วมกันอีกครั้งหนึ่ง
5. ผู้สอนให้ผู้เรียนทำแบบฝึกหัดบทที่ 7
6. ผู้สอนให้ผู้เรียนทำแบบทดสอบย่อยหลังจากเรียนจบบทที่ 7

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารประกอบการสอนรายวิชาสัมมนาการจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่นไทย
2. ตำราสัมมนาการจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่นไทย
3. คอมพิวเตอร์ และอินเทอร์เน็ต
4. วิทยุ วารสารรายสัปดาห์ หนังสือพิมพ์ วีดิทัศน์ และโทรทัศน์
5. หนังสือและบทความที่เกี่ยวข้อง
6. ห้องสมุด

การวัดผลและประเมินผล

1. สังเกตจากการซักถามผู้เรียน สังเกตพฤติกรรมและความสนใจในเนื้อหาของผู้เรียน
2. สังเกตจากการร่วมกิจกรรมของผู้เรียน
3. สังเกตจากความสนใจ
4. สังเกตจากการอภิปรายกลุ่มย่อยและอภิปรายสรุป
5. ประเมินผลจากการทำแบบฝึกหัดบทที่ 7
6. ประเมินผลจากการทดสอบย่อยและจากการทดสอบปลายภาค
7. แบบทดสอบก่อนเรียน
8. แบบทดสอบหลังเรียน
9. แบบประเมินการสังเกตพฤติกรรม

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บทที่ 7

โลกาภิวัตน์ กับความขัดแย้ง และการจัดการ

โลกาภิวัตน์ (Globalization) ได้นำการเปลี่ยนแปลงมาสู่สังคมโลกอย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง แม้กระทั่งอย่างในปัจจุบันอาเซียนเองยังด้านความเป็นโลกาภิวัตน์ดังกล่าวไม่ไหว ในประเทศสมาชิกทั้ง 10 ประเทศต่างต้องรวมกัน อันจะนำไปสู่อำนาจทางการต่อรองกับนานาประเทศหรือประเทศมหาอำนาจใหญ่ ๆ โลก ทำให้กลุ่มอาเซียนจากเดิมที่เป็นประเทศที่ปิด จำต้องเปิดพื้นที่ให้กับระบบทุนนิยมเสรี เพื่อจะนำความการพัฒนาเข้าสู่ประเทศและกลุ่มของตน แต่ในอีกเหรียญคนละด้านทุนนิยมเสรีได้ก่อให้เกิดการแข่งขันในทางเศรษฐกิจเพื่อจะต้องให้ตนเองดำรงอยู่ได้ในทุก ๆ มิติของสังคม เมื่อเป็นเช่นนี้ การใช้การช่วยเหลือ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในแต่ละชุมชนก็เริ่มน้อยลงเพราะต่างต้องสะสมความมั่งคั่ง ในการประกันให้ตนเองสามารถยืนท่ามกลางมรสุมของโลกาภิวัตน์ได้ ขณะที่การแข่งขันก็ยังส่งผลถึงความตึงเครียดทางสังคม กล่าวคือ ในการแข่งขันกันนั้นความมีความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้น ดังนั้น การแข่งขันก็ต้องมีผู้พ่ายแพ้และผู้ชนะเสมอ โดยผู้ชนะก็จะสามารถสะสมความมั่งคั่งต่อไปอย่างไม่มีวันจบ และจะดูกลืนระบบทุนที่มีขนาดเล็กจนหมด ในส่วนของผู้พ่ายแพ้ก็เสมือนหนึ่งเป็นผู้ไร้ซึ่งชีวิตในเชิงเศรษฐกิจ ต้องผันตนเองมาเป็นลูกจ้าง หรือบางอาจคิดสั้น แต่ที่เป็นประสบการณ์ในสังคมที่เราเห็นกันอยู่บ่อย ๆ ก็คือ เมื่อสมาชิกในสังคมเกิดการรับรู้ว่าคุณไม่ได้รับการปฏิบัติอย่างเท่ากันในทางเศรษฐกิจแล้วย่อมนำไปสู่ความขัดแย้งได้ ปัญหานี้ย่อมได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน ไม่ใช่สนใจแต่คนรวยละทิ้งซึ่งคนจน มาตรการหนึ่งที่เป็นคำถามให้สังคมต้องหาคำตอบร่วมกันคือ จะทำอย่างไรให้สมาชิกในสังคมสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรี เมื่อเป็นเช่นนี้ ได้ก่อให้เกิดกระแสการเคลื่อนไหวอย่างหลากหลาย อันเป็นการตอบโต้ต่อผลเชิงลบของกระแสโลกาภิวัตน์ ทั้งในรูปของขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อค้นหาโลกอื่นที่มีใช้โลกาภิวัตน์ (Anti-globalization Movement) ขบวนการทางสังคมใหม่ (New Social Movement) การตอบโต้ต่อโลกาภิวัตน์โดยกลับคืนสู่หมู่บ้าน อันมีลักษณะท้องถิ่นนิยม (Localism) (Hewison, 2002) ต่อต้านกระแสสากลนิยม (Anit-globalism) แนวทางดังกล่าวนี้มีการเคลื่อนไหวหลากหลายรูปแบบ อาทิ แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำท้องถิ่น แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน และแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนกับการจัดการสภาพแวดล้อม เป็นต้น ในบทนี้ จะได้นำเสนอประเด็นดังกล่าว ตามลำดับ

7.1 ความขัดแย้งเชิงโครงสร้างในยุคโลกาภิวัตน์

อิทธิพลแห่งโลกาภิวัตน์ (Globalization) เป็นยุคสมัยที่บนโลกแห่งนี้ไม่มีข้อจำกัดเชิงดินแดน และที่สำคัญเงินตราสามารถทะลุทะลวงไปได้ทุกหนแห่งบนโลกใบนี้ ผู้คนไม่ว่าจะอยู่ส่วนใดของโลก สามารถติดต่อสื่อสารกันได้อย่างสะดวก รวดเร็ว และใกล้ชิด อันทำให้ท้องถิ่นต่าง ๆ กลายเป็นส่วนย่อยของระบบโลก ที่มีการพึ่งพาอาศัยกันอย่างแนบแน่นและกว้างขวาง

คนอีกมุมโลกหนึ่งสามารถติดต่อสื่อสาร เพื่อพูดคุยกับคนอีกซีกโลกหนึ่ง ได้อย่างรวดเร็วเสมือนหนึ่งอยู่ในสถานที่เดียวกัน นอกจากนี้ เมื่อเกิดเหตุการณ์สำคัญขึ้นไม่ว่าที่เมืองใดของโลกก็ตาม คนทั้งโลกก็จะสามารถรับรู้ข่าวสารได้เกือบจะพร้อมกันทุกหนแห่ง เช่น กรณีแผ่นดินไหว หรือการใช้งองกำลังทหารเข้าโจมตีบางประเทศในตะวันออกกลาง หรือมหกรรมกีฬาระดับโลก เป็นต้น หรือสินค้าจากแหล่งผลิตในท้องถิ่นแห่งหนึ่งอาจถูกส่งไปจำหน่ายยังทั่วทุกมุมโลก แม้การค้าขายระหว่างประเทศจะมีมานานแล้วก็ตาม แต่ในอดีตส่วนใหญ่การค้าระหว่างประเทศจะจำกัดเฉพาะสินค้าที่มีมูลค่าสูง หรือสินค้าที่ประเทศปลายทางผลิตไม่ได้หรือมีความต้องการสูง แต่ปัจจุบันนี้การค้าระหว่างประเทศขยายตัวอย่างกว้างขวาง อันทำให้มีปริมาณเพื่อขึ้นอย่างมาก ทั้งประเภทของสินค้าที่หลากหลาย ผลิตจากประเทศต้นทางที่มาจากทั่วทุกมุมโลก เพื่อส่งไปขายประเทศปลายทางไม่ว่าจะอยู่ไกลแค่ไหน มีทั้งสินค้านำเข้าและสินค้าอุปโภคบริโภคพื้น ๆ ที่วางขายอยู่ทั่วไปในประเทศปลายทาง ดังจะเห็นได้ในร้านซูเปอร์มาร์เก็ตไม่ว่าจะใหญ่หรือเล็กก็ตาม ต่างวางจำหน่ายสินค้าที่ผลิตขึ้นจากแทบทุกมุมโลก

โลกาภิวัตน์ได้ทำให้โลกอันกว้างใหญ่ไพศาลต้องหดตัวแคบลง เสมือนอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน หรือที่เรียกว่า “หมู่บ้านโลก” (Global Village) (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2553: 363) ที่ผู้คนสามารถติดต่อสื่อสารระหว่างกันได้ โดยสะดวกไม่ว่าจะอยู่ตรงส่วนไหนของโลก อันนำไปสู่การขยายตัวของการทำงานที่เกี่ยวข้องในต่างประเทศธุรกิจการศึกษาในต่างประเทศ การทำธุรกรรมทางการเงินระหว่างประเทศ ฯลฯ และเป็นพื้นฐานของระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ (Neo-liberalism) ที่เชื่อมโยงไปสู่การทำข้อตกลงทางการค้าแบบพหุภาคี และทวิภาคี อย่างก็ตามไร การเปลี่ยนแปลงที่ดำเนินไปอย่างรวดเร็วและมีผลกระทบอันไพศาล ย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะก่อให้เกิดความเสี่ยงขึ้นในสังคมอย่างหลากหลายซึ่งจะได้นำมาพิจารณาพอสังเขป ดังนี้

1. ด้านเศรษฐกิจ ส่งผลให้เศรษฐกิจของประเทศต่าง ๆ มีการพึ่งพาระหว่างกันมากขึ้น ทั้งวัตถุดิบ สินค้า อาหาร การส่งออก การท่องเที่ยว เงินกู้ ฯลฯ เมื่อเป็นเช่นนี้ หากเกิดวิกฤตเศรษฐกิจขึ้นในประเทศหนึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อประเทศอื่น ๆ อย่างกว้างขวาง เช่น วิกฤตเศรษฐกิจที่

เรียกว่า “วิกฤตต้มยำกุ้ง¹” ต่อมาเป็น “วิกฤตแฮมเบอร์เกอร์²” อังส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก คงปฏิเสธไม่ได้ว่าการพึ่งพิงทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศได้เกิดขึ้นมาแล้วตั้งแต่ในอดีต กระนั้นก็ตาม การพึ่งพิงในอดีตยังอยู่ในวงจำกัด และพึ่งพิงในประเด็นที่เฉพาะเจาะจง โดยแต่ละประเทศยังคงสามารถรักษาอำนาจอธิปไตยทางเศรษฐกิจของตนเองไว้ได้ อันแตกต่างกับในปัจจุบันนี้ซึ่งแต่ละประเทศต่างถูกดึงเข้าสู่วงจรของระบบทุนนิยมโลก พร้อม ๆ กับผนวกให้เป็นระบบเดียวกัน อันทำให้อำนาจอธิปไตยทางเศรษฐกิจของประเทศต่าง ๆ ลดลงอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะทำให้รัฐมีอำนาจในการตัดสินใจเชิงนโยบายทางเศรษฐกิจลดต่ำลงมา ไม่ว่าจะเป็นการทำข้อตกลงทวิภาคีในการค้าเสรี การแปรรูปรัฐวิสาหกิจ หรือนโยบายทางการเงินต่าง ๆ ดังจะพบว่าประเทศมหาอำนาจ รวมทั้งองค์กรโลกบาล จะมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายเหล่านี้ของประเทศต่าง ๆ ทั้งสิ้น เมื่อหันไปมองในภาพเล็กกลองคือในระดับของตัวชุมชนท้องถิ่นก็พบว่า เมื่อการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจระดับประเทศถูกยึดโยงเข้ากับกฎเกณฑ์หรือระบบเศรษฐกิจระดับโลก ดังนั้น จึงปฏิเสธไม่ได้เลยที่การผลิตในระดับชุมชนท้องถิ่นจะถูกกลืนกินจากการกำหนดแนวนโยบายเศรษฐกิจระดับชาติ กล่าวคือ จากชุมชนท้องถิ่นผลิตเพื่อยังชีพ เปลี่ยนแปลงไปสู่ผลิตเพื่อรับใช้อุตสาหกรรม ซึ่งกระบวนการดังกล่าวทำให้ความเป็นวิถีชุมชนสูญหายไป ชุมชนท้องถิ่นหลายแห่งจึงถูกผนวกเข้ากับระบบอุตสาหกรรมโดยไม่รู้ตัว อย่างไรก็ตาม เมื่อการผลิตในระบบอุตสาหกรรมยังคงดำรงอยู่ โดยได้รับวัตถุดิบจากการผลิตในระดับชุมชนท้องถิ่น ทั้งสองฝ่ายต่างยินดีกับการแลกเปลี่ยนระหว่างกัน ตรงกันข้าม เมื่อระบบเศรษฐกิจโลกเข้าสู่ช่วงเวลาชะงักงัน ระบบอุตสาหกรรม ก็จะถูกปรับเอาวัตถุดิบของชุมชนท้องถิ่น หรือใช้วิธีการกดราคาสินค้า โดยอ้างความชอบธรรมเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจโลก ซึ่งสะท้อนได้ว่าผู้ที่ถูกขูดรีดตัวจริงก็คือ “สมาชิกชุมชนท้องถิ่น” นี้เอง

2. ด้านภัยทางธรรมชาติ เมื่อประเทศหนึ่งมีการสร้างมั่นคงในประเทศเกิดขึ้น โดยการที่จะพยายามเอาชนะธรรมชาติและปรับเปลี่ยนภูมิประเทศ ตัวอย่างเช่น การสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ การตัด

¹ เป็นภาษาพูดที่ใช้สื่อสารกัน โดยวิกฤตต้มยำกุ้ง เป็นปัญหาของระบบเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. 2540 ขณะนั้นประเทศต้องประสบกับการที่รัฐบาลไม่สามารถกู้เงินบาทให้มีเสถียรภาพได้ และยังส่งผลกระทบต่อวงการค้าธุรกิจเอกชนที่ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ เพราะค่าเงินที่มีเปลี่ยนแปลงอย่างกะทันหัน

² เป็นภาษาพูดที่ใช้สื่อสารกัน เป็นวิกฤตเศรษฐกิจของประเทศสหรัฐอเมริกา เกิดขึ้นในช่วงปี ค.ศ. 2007 เนื่องจากปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจเริ่มเกิดขึ้นที่สหรัฐอเมริกาและส่งผลกระทบต่อ หนึ่งไปทั่วโลก บางครั้งเรียกว่าวิกฤตซับไพรม์ หรือวิกฤตหนี้ด้อยคุณภาพ (Sub-Prime Crisis) เนื่องจากเกิดปัญหาการบริหารจัดการสินเชื่ออสังหาริมทรัพย์ (Sub-Prime Mortgage) ผิดพลาด และผลของการกำกับดูแลกลุ่มวาณิชธนกิจ (Investment Bankings) ไม่รัดกุม จนทำให้เกิดปัญหาขาดสภาพคล่องและคุกคามความมั่นคงของสถาบันการเงิน ทำให้บริษัทใหญ่หลายบริษัทในสหรัฐอเมริกาต้องล้มละลายปิดกิจการ และเกิดวิกฤตเศรษฐกิจลูกกลมกระทบไปทั่วโลกนับว่ารุนแรงที่สุดนับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1930 ส่งผลให้อำนาจและความน่าเชื่อถือของสหรัฐอเมริกาและกลุ่มประเทศตะวันตกลดลง โดยเฉพาะชื่อเสียงของสหรัฐอเมริกาในฐานะผู้นำโลกลดลงด้วย

ไม่ทำลายป่าเพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้สอย หรือเกิดไฟป่าขึ้นอย่างรุนแรง ย่อมส่งผลกระทบต่อให้เกิดภัยธรรมชาติขึ้นในประเทศใกล้เคียงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ หรือในกรณีที่หลากหลาย ๆ ประเทศ ต่างพยายามตัดวงจรผลประโยชน์จากแม่น้ำโขงโดยการสร้างเขื่อนกันแม่น้ำขึ้นในหลาย ๆ ช่วง อังส่งผลกระทบต่อเกิดปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่ต้นเขื่อน และน้ำแห้งในประเทศท้ายเขื่อน อันเป็นปัญหาที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ยิ่งไปกว่านั้น ในปัจจุบันนี้ซึ่งมีการทำลายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมกันเป็นจำนวนมากในหลาย ๆ ประเทศ ในขณะที่มีการปล่อยก๊าซเรือนกระจกสู่อากาศมากขึ้นเรื่อย ๆ อันส่งผลให้เกิดสภาวะโลกร้อน (Global Warming) ซึ่งทำให้โลกต่างวิตกกังวลกันโดยทั่วไปถึงภัยธรรมชาติที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนที่นับวันจะเกิดขึ้นอย่างรุนแรงและมีความถี่มากขึ้นอย่างเด่นชัด

3. ด้านสุขภาพ เมื่อข้อจำกัดเชิงพื้นที่บนโลกถูกยกเลิกไป ทำให้ระบบการสื่อสารและคมนาคมที่สะดวกและรวดเร็ว สมาชิกบนโลกสามารถมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันได้อย่างง่ายดาย ได้ทำให้โรคติดต่อ กลายเป็นปัญหาในระดับโลกขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น กล่าวคือ โรคติดต่อที่เกิดขึ้นในประเทศหนึ่ง ได้แพร่ระบาดไปยังประเทศอื่น ๆ อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง เช่น เชื้อไวรัสอีโบล่า (มารีซา พงศ์พฤตพันธ์, 2557: ออนไลน์)³ (Ebola Virus) ในแง่นี้ จึงทำให้การป้องกันแก้ไขโรคระบาด ย่อมมีอาจกระทำได้โดยประเทศใดประเทศหนึ่งเพียงลำพัง แต่จะต้องมีการร่วมมือกันหลาย ๆ ประเทศ เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์ในการป้องกันโรคระดับโลกขึ้นมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

4. การประกอบการ ซึ่งเป็นผลมาจากความเสี่ยงทางด้านการเสื่อมสลายของระบบนิเวศ ความเสี่ยงด้านเศรษฐกิจ และความเสี่ยงด้านสุขภาพ ทำให้ผู้ประกอบการซึ่งดำเนินธุรกิจในแต่ละวันต้องประสบกับปัญหาความเสี่ยงมากยิ่งขึ้นกว่าในอดีตอย่างมาก เนื่องจากสภาพแวดล้อมของการดำเนินธุรกิจมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อันทำให้ผู้ประกอบการต้องดำเนินการบริหารแบบยืดหยุ่น เพื่อให้ตนเองมีความสามารถในการปรับตัวได้อย่างรวดเร็วตามไปด้วย พร้อม ๆ กับการจัดการความเสี่ยง ให้แก่การดำเนินธุรกิจของตนเอง เช่น การแพร่ระบาดของโรค ได้ทำให้ผู้ประกอบการในธุรกิจการท่องเที่ยวต้องยุบเลิกธุรกิจลง การเปลี่ยนแปลงค่าเงินของสกุลต่าง ๆ ได้ส่งผลให้ธุรกิจบางสาขาไม่สามารถดำเนินกิจการต่อไปได้ กรณีการแพร่ระบาดของโรคภัย หรือ

³ โปรตดู เนื่องจากมีรายงานการระบาดหนักในทวีปแอฟริกัน และได้คร่าชีวิตผู้ป่วยไปหลายร้อยราย เชื้ออีโบล่าไวรัส เป็นไวรัสอันตรายที่ติดต่อในคนและในสัตว์และอาจทำให้ผู้ติดเชื้อนั้นเสียชีวิต โดยมีอัตราการเสียชีวิตสูงถึง ร้อยละ 60 - 90 ในปัจจุบันก็ยังไม่มียารักษาและยังไม่มีวัคซีนป้องกัน ก่อนหน้านี้มีรายงานการระบาดเฉพาะในทวีปแอฟริกาโดยเริ่มมีการระบุเชื้อได้ จากการตรวจทางห้องปฏิบัติการตั้งแต่ปี ค.ศ.1967 ล่าสุด (ค.ศ.2014) ได้มีรายงานการระบาดหนักเกิดที่ไลบีเรีย ก็เนีย เซียร์ราลีโอน และไนจีเรีย ซึ่งเป็นประเทศที่อยู่บริเวณตะวันตกของทวีปแอฟริกา

ผู้ประกอบการเลี้ยงกุ้งเรียกว่า “โรคอีเอ็มเอส (EMS)” ชัยวุฒิ สุตทองคง (มปป.)⁴ ได้ส่งผลให้ธุรกิจการค้าขายกุ้งสดต่ออยู่ในสภาวะชะงักงัน เป็นต้น

5. ผู้ใช้แรงงาน ยุคโลกาภิวัตน์ที่เน้นการเปิดการค้าเสรี อันส่งผลให้เกิดการแข่งขันทางธุรกิจทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศอย่างรุนแรง สินค้าอุตสาหกรรมที่ยังเน้นการแรงงานคนในประเทศพัฒนาแล้วมีอาจแข่งขันกับประเทศด้อยพัฒนาและกำลังพัฒนาได้ เนื่องจากอัตราค่าจ้างในประเทศพัฒนาแล้วอยู่ในระดับสูงกว่ามาก อันทำให้อุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานคนในประเทศพัฒนาแล้วต้องค่อย ๆ หดตัวลง และก่อให้เกิดปัญหาการว่างงานตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ คนในประเทศด้อยพัฒนาก็จะพยายามดิ้นรนไปทำงานในประเทศที่พัฒนาแล้วเพื่อหวังจะได้ค่าตอบแทนในราคาที่สูง ในขณะเดียวกัน เศรษฐกิจของประเทศที่พัฒนาแล้วส่วนใหญ่ยังต้องใช้แรงงานคนในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ ความสอดคล้องทางเศรษฐกิจของทั้งสองประเทศทำให้ทำให้มีการเคลื่อนย้ายแรงงานระหว่างกัน ดูเหมือนจะไม่เกิดปัญหาหาระหว่างกันเพราะความสอดคล้องของระบบเศรษฐกิจของทั้งสอง แต่ในทางกลับกัน การพึ่งพาแรงงานราคาถูกมากเกินไปเมื่อใดก็ตามที่แรงงานเหล่านี้กลับคืนสู่ภูมิภาคของตนเองไม่ว่าจะมีสาเหตุใด ๆ ก็ตามประเทศที่ต้องการแรงงานคนก็จะเกิดปัญหาขาดแคลนแรงงาน

ในขณะที่เราจะปฏิเสธไม่ได้เลยว่าโลกาภิวัตน์เป็นปรากฏการณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อให้ชาวโลกทุกคนสามารถติดต่อสื่อสารกันได้อย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ เศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี ยังได้สร้างวัฒนธรรมที่ยึดติดกับลัทธิบริโภคนิยม ลัทธิสุขนิยม และลัทธิปัจเจกชนนิยมแบบสุดโต่ง อันทำให้สังคมมีการบริโภคนิยมสูงเกินไปเป็นจำนวนมาก พลวัตของโลกาภิวัตน์ ที่อาจมีผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม หรือไม่มากก็น้อย แต่กระนั้นก็ตาม เมื่อผลกระทบเชิงลบเกิดขึ้นจริงกับชุมชนเมื่อใดก็ตาม ชุมชนทั้งหลายจะมีเกาะป้องกัน หรือปรับตัวให้ตนเองดำรงอยู่ หรือเอาตัวรอด (แบบลัทธิปัจเจกชนนิยม) ได้อย่างไร ในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ เคยมีคำกล่าวที่ว่า ถ้าโลกาภิวัตน์เป็นตัวปัญหาทำไมเราไม่ปฏิเสธกระแสดังกล่าวเล่า คำกล่าวดังกล่าวผู้เขียนเห็นว่าเป็นแนวคิดที่ไม่อาจจะตอบต่อคำถามกับระบบโลกอันไร้พรมแดนได้ เมื่อเรามีอาจจะตอบต่อคำถามหรือต่อต้านกับโลกาภิวัตน์ได้ ทำไมเราไม่สร้างตัวแบบหรือแนวปฏิบัติที่จะสามารถดำรงอยู่กับโลกาภิวัตน์ เพราะด้วยเหตุผลคือชุมชนเองมีอำนาจใด ๆ ไปล้มล้างโลกาภิวัตน์ ดังนั้น เพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงตน

⁴ โปรตดู โรค EMS ชื่อเหมือนการส่งไปรษณีย์ด่วนพิเศษ ซึ่งอธิบายให้เห็นถึงการเกิดโรคที่รวดเร็วในช่วงระยะแรกของการเลี้ยง ชื่อ Early mortality syndrome แปลตรง ๆ คือ โรคการตายก่อนเวลาที่กำหนดหรือเวลาอันควรจริงๆ แล้วทุกโรคที่รุนแรงในกุ้งก็ทำให้กุ้งตายก่อนเวลาที่กำหนดทั้งนั้น ดังนั้นอาจจะเรียกว่าโรคตายด่วนหรือโรคด่วนตายของกุ้งวัยอ่อนหรือวัยรุ่น หลังจากมีรายงานการพบครั้งแรกในประเทศจีน ในปี พ.ศ. 2553 ต่อมาในช่วงต้นปี พ.ศ. 2554 แพร่ระบาดสู่ประเทศไทยและมาเลเซีย ลักษณะของโรคปรากฏให้เห็นในกุ้งกุลาดำและกุ้งขาวแวนนาไมที่เลี้ยงในบ่อดิน 20 - 30 วัน อัตราการตายของกุ้งอาจสูงถึงร้อยละ 100 และต่อมาได้มีชื่อเรียกตามลักษณะการเสื่อมอย่างเฉียบพลันของตับและตับอ่อน

อยู่ได้ในกระแสดังกล่าว ชุมชนทั้งหลายจึงจำเป็นต้องสร้างวิถีความเป็นชุมชน โดยใช้ความสามารถของชุมชนเป็นตัวตั้ง ใช้ความหลากหลายทางการผลิตทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ท้องถิ่น และวัฒนธรรมชุมชน เพื่อสร้างเศรษฐกิจชุมชนแนวที่เหมาะสมกับความสามารถของตนเอง ตลอดจนเพื่อยืนหยัดท่ามกลางกระแสพายุแห่งโลกาภิวัตน์

เพื่อหาคำตอบต่อคำถามว่าจะมีแนวคิดใดบ้าง ที่จะจะเป็นฐานความคิดเพื่อให้ชุมชนต่าง ๆ ได้ประยุกต์ใช้ต่อการจัดการความขัดแย้งชุมชนท้องถิ่น ผู้เขียนได้เลือกแนวคิดโดยใช้ฐานจากงานวิจัยที่ผู้เขียนได้สรุปจากการสร้างทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory) อันได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำท้องถิ่น แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน และแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนกับการจัดการสภาพแวดล้อม โดยจะอธิบายดังต่อไปนี้

7.2 แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน

ได้มีผู้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชนไว้ในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

ในงานวิจัยของ พัทน์ม (Putnam, 1993) ในงานชื่อ Making Democratic Work: Civic Traditions in Modern Italy ซึ่งได้มีการตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1993 ได้นิยามทุนทางสังคมว่า เป็นลักษณะเด่นขององค์กรทางสังคม ได้แก่ ความไว้วางใจ (Trust) บรรทัดฐาน (Norms) และเครือข่าย (Networks) ซึ่งสามารถปรับปรุงประสิทธิภาพของสังคม โดยการส่งเสริม เกื้อหนุน การร่วมมือในการดำเนินงานซึ่งกันและกัน

พัทน์ม ได้แสดงให้เห็นการมองภาพของความเข้มแข็งของชุมชนว่า จะต้องเกิดจากคนในชุมชนจะต้องเชื่อว่าพวกตน มีความสามารถ มีพลังในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง และสังคมโดยภาพรวมได้ คนจะมาสัมพันธ์กันสนใจร่วมกันในประเด็นส่วนร่วม หรือประเด็นสาธารณะ ไม่ใช่ด้วยเรื่องส่วนตัว หรือด้วยบังคับ หรือด้วยเพราะความจำเป็นในระบบอุปถัมภ์ ประเด็นที่คนในชุมชนให้ความสนใจ เกิดจากคนในชุมชนมีความไว้วางใจ และปฏิบัติตามกฎระเบียบ หรือตามกติกา ผู้นำในชุมชนมีลักษณะของภาวะผู้นำแบบรับฟังเหตุผล ยึดถือความถูกต้อง และซื่อสัตย์ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำและคนทั่วไปมีลักษณะความสัมพันธ์แบบเสมอ หรือสัมพันธ์แบบเป็นแนวราบ ไม่ใช่แบบชั้นวรรณะ หรือลำดับชั้น พัทน์มยังเสนอต่อว่า ความสัมพันธ์ดังกล่าวจะตรงกันข้ามกับ ชุมชนอ่อนแอ หรือประชาสังคมในระดับต่ำ ที่คนในชุมชนเห็นว่าประเด็นในเรื่องเกี่ยวกับสาธารณะ มิใช่เป็นประเด็นของตนเอง และรู้สึกว่ามีพลังพอในการต่อสู้กับวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ ดังนั้นประเด็นสาธารณะจึงเป็นเรื่องของผู้นำ โดยเฉพาะนักการเมือง การเข้าไปยุ่งกับประเด็นสาธารณะ จึงเป็นเรื่องของความโลภในอำนาจ หรือการขอช่วยเหลือบางอย่าง นัยของข้อเสนอของพัทน์มยังแตกต่างจากสังคมแบบประเพณี อันเป็นชุมชนที่คนติดต่อกันเป็นส่วนตัว คนไว้วางใจ

เพราะความเป็นเครือญาติกัน หรือเพราะมีการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด จึงทำให้คนรักใคร่ปรองดองกัน และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ซึ่งความสัมพันธ์แบบเครือญาติมีแนวโน้มจะนำไปสู่การสกัดกั้นความเป็นญาติหรือไม่เป็นญาติ ทำให้ความสัมพันธ์มีขีดจำกัด และไม่สามารถพัฒนาการติดต่อสัมพันธ์ออกไปได้ (นภาพรณ ะหวานนท์, 2550: 51; สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2551: สัมภาษณ์)

ส่วนชาติชาย ฌ เชียงใหม่ (2545: 4 – 5) เสนอว่า การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง เป็นการส่งเสริมให้ชุมชน และองค์กรชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง สามารถที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองได้ สมาชิกชุมชนมีการสร้างจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง มีความรัก ความห่วงใยกัน มีความรู้ มีปัญญา มีทุนการเงินทุนทางสังคม มีความสามารถในการจัดการปัญหาของชุมชนร่วมกัน มีกระบวนการพัฒนาผู้นำ มีความสามารถในการจัดการปัญหาของชุมชนร่วมกัน รวมทั้งมีกระบวนการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในคนแต่ละรุ่นของชุมชน สมาชิกของชุมชนมีการเรียนรู้โดยผ่านกระบวนการร่วมคิดร่วมทำของคนในชุมชนเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ และพัฒนาชุมชนซึ่งสอดคล้องกับนิยามชุมชนเข้มแข็งของกรมพัฒนาชุมชน ว่าหมายถึง การเปิดโอกาสให้คนทุกคนในชุมชนเข้ามีส่วนร่วมในคิด ทำ แก้ปัญหา และพัฒนาชุมชน เป็นเสมือนการใช้กระจกขยายพลังความคิด พลังปัญญา และพลังแรงงานของสมาชิกชุมชนทุก ๆ คน พร้อม ๆ กัน หากไม่มีการรวมพลังเหล่านี้ให้มุ่งสู่ทิศทางเดียวกัน แสงรั้งสีที่เกิดขึ้นก็จะเป็นเพียงแสงสว่างที่กระจายออกไปทั่ว แต่ไม่มีพลังเพียงพอ การรวมแสงรั้งสีทั้งหมดให้เป็นลำแสงเดียวพุ่งเป้าไปที่ปัญหา ประเด็น หรือจุดมุ่งหมายของชุมชนที่ทุกคนร่วมกันเลือก จะทำให้พลังของสมาชิกในชุมชนที่มีอำนาจในการเจาะทำลายอุปสรรคที่กีดขวางการแก้ปัญหาและการพัฒนาของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เสรี พงศ์พิศ และคณะ (2544: 4) เสนอว่าชุมชนเข้มแข็งกับชุมชนพึ่งตนเองเป็นสองวลีที่แทนกันได้ ซึ่งชุมชนดังกล่าวควรมีคุณลักษณะร่วมกัน 3 ประการ คือ เป็นชุมชนเรียนรู้ และพร้อมที่จะเรียนรู้ เป็นชุมชนที่ตัดสินใจได้อย่างอิสระ ไม่ใช่ตัดสินใจเพราะถูกครอบงำจากคนอื่น ไม่ว่าจะป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ พ่อค้า นักวิชาการ นักพัฒนา หรือใครก็ได้ที่มีอำนาจอิทธิพลจนชุมชนไม่เป็นของตัวเอง และเป็นชุมชนเข้มแข็งสามารถจัดการ “ทุน” ของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในที่นี้หมายถึงทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนทรัพยากร และทุนความรู้ภูมิปัญญา

ส่วนนภาพรณ ะหวานนท์ และคณะ (อ้างแล้ว: 85) เสนอว่า ความเข้มแข็งของชุมชนน่าจะมาจากความเข้มแข็ง 4 ด้าน ดังนี้

1. ความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ชุมชนท้องถิ่นมีความกินดีอยู่ดี มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีรวมกลุ่มธุรกิจที่หลากหลายเพื่อสร้างพลังในการต่อรองกับพ่อค้าคนกลางหรือนายทุน มีอิสรภาพในการจัดการทรัพยากรของชุมชน การมีโอกาสเข้าถึงและใช้ทรัพยากรในชุมชนเพื่อประโยชน์ของคนในชุมชน ความสามารถในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสิ่งที่มีค่าน้อยหรือไม่มีของชุมชน มีเงินทุนสำรองให้สมาชิกในชุมชนได้กู้ยืมเพื่อการลงทุน หรือสำหรับกิจการสาธารณะและ

สวัสดิการของชุมชน การปลอดจากการพึ่งพิงตลาดทุน และปัจจัยในการผลิตจากภายนอกเพื่อลดการพึ่งพิงให้เหลือน้อยที่สุด ขยายผลผลิตได้ในราคาที่เป็นธรรม มีความสามารถในการจัดระบบธุรกิจของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปลอดจากความเสี่ยงในการผลิตหรือมีความเสี่ยงน้อย

2. ความเข้มแข็งของชุมชนด้านการเมือง ได้แก่ ต้องไม่กระจุกอำนาจในการตัดสินใจที่หน่วยงานราชการท้องถิ่นเพียงอย่างเดียว แต่มุ่งกระจายอำนาจในการตัดสินใจให้กับประชาชนท้องถิ่นด้วย เพื่อให้ประชาชนท้องถิ่นได้มีอำนาจในการผลักดันหรือต่อรองกับรัฐ หรือกลุ่มผลประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นแนวนโยบาย รวมถึงการจัดสรรงบประมาณโดยให้ดำเนินการเพื่อประโยชน์ของชุมชนได้ และการไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจจากภายนอกหรืออำนาจทุน

3. ความเข้มแข็งของชุมชนด้านสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ การมีความสมัครสมานสามัคคี มีความไว้วางใจกันระหว่างคนในชุมชน มีเวทีประชุมประชาคมที่ทุกคนสามารถเสนอความคิดเห็นได้อย่างอิสระ เพื่อความร่วมมือร่วมใจกันแก้ปัญหาของชุมชน มีจิตสำนึกสาธารณะ มีศีลธรรม มีความมั่นใจในศักยภาพของชุมชนในการแก้ปัญหาของชุมชน รู้จักช่วยเหลือแบ่งปันกัน เสียสละเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม มีการกระจายผลประโยชน์อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันได้ ในยามจำเป็น มีวิธีคิดที่จะพึ่งตนเอง มีกระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน มีสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี ที่ความสามารถปรับใช้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชนเพื่อประโยชน์ของชุมชน มีความปลอดภัยในชีวิต สุขภาพ และทรัพย์สิน

4. ความเข้มแข็งของชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การมีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดี มีการจัดระบบการรักษาสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนที่มีประสิทธิภาพ มีการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมกันระหว่างรัฐและชุมชน คนในชุมชนมีจิตสำนึกในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน และสร้างวิถีชีวิตที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

ในขณะที่อเนก นาคะบุตร (2545: 13 – 18) กล่าวว่า เพื่อให้เกิดภาพกิจกรรมของชุมชนที่เป็นรูปธรรมจริง จึงได้มีการประชุมกลุ่มย่อยเพื่อค้นหาข้อสรุปของกิจกรรมหลัก ๆ ของแต่ละชุมชน เพื่อค้นหาลักษณะร่วม ซึ่งเป็นปัจจัยเสริมความเข้มแข็งของชุมชน มีข้อค้นพบที่สำคัญอย่างน้อย 4 ประการ ได้แก่ การใช้พลังงานของชุมชน แผนชุมชน เศรษฐกิจของชุมชน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

1. กิจกรรมด้านการใช้พลังงานของชุมชน

การใช้พลังงาน หากเป็นเมืองหลวงหรือภาคอุตสาหกรรม อาจจะเรียกได้ว่าเป็นดัชนีวัดความเจริญ กล่าวคือ ยิ่งมีการใช้พลังงานมากสะท้อนให้เห็นถึงภาคการผลิตเจริญเติบโต แต่สำหรับชุมชนท้องถิ่นนั้น พบว่ามีความแตกต่างอย่างเห็นชัด เพราะการใช้พลังงานของชุมชนสะท้อนให้เห็นถึงภาวะของการไม่สามารถพึ่งตนเองได้ เช่นการใช้น้ำมันประเภทปิโตรเคมี (น้ำมันดีเซล น้ำมันเบนซิน)

ในการเติมรถยนต์และเครื่องจักร แม้กระทั่งไฟฟ้าส่องสว่างตามบ้านเรือน และความต้องการใช้พลังงานของชุมชน ก่อให้เกิดการแสวงหาพลังงานภายนอกเพื่อป้อนสู่ระบบ

ดังนั้นเมื่อพิจารณาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพลังงานของชุมชนพบว่า การตีความพลังงานของชุมชน ไม่ได้มองเพียงแค่ น้ำมันดีเซล น้ำมันเบนซินสำหรับรถยนต์ หรือไฟฟ้าส่องสว่างตามบ้านเรือน แต่ยังคงมองไกลไปถึงพลังงานความร้อน พลังงานน้ำ พลังงานลม และ พลังงานทางเลือกอื่น ๆ ที่ชุมชนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ รวมถึงการพยายามลดการใช้พลังงานของชุมชนโดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือการลดรายจ่ายของชุมชน และการอนุรักษ์ทรัพยากรของแผ่นดิน เมื่อพิจารณาจากผู้เข้าร่วมการประชุมปฏิบัติการในภาพรวมมีข้อค้นพบที่สำคัญเกี่ยวกับกิจกรรมของชุมชนดังนี้

1.1 ชุมชนที่เข้มแข็งจำนวนหนึ่ง สามารถเก็บมีข้อมูลการใช้พลังงาน ประกอบด้วยปริมาณการใช้พลังงานของแต่ละครอบครัว โดยมีข้อมูลสำคัญได้แก่ ปริมาณการใช้ไฟฟ้าของแต่ละครัวเรือน ปริมาณการใช้น้ำมันของแต่ละครัวเรือน เป็นต้น

1.2 ชุมชนจำนวนหนึ่งมีกลไกของชุมชนในการศึกษาการใช้พลังงานของชุมชน โดยมีการจัดคณะทำงาน คณะวิจัย กลุ่มบุคคล ที่รับผิดชอบชัดเจนในการดำเนินงาน ชุมชนจำนวนหนึ่งมีแผนงานและการปฏิบัติ ในการอนุรักษ์พลังงาน

1.3 ชุมชนจำนวนหนึ่งสามารถมีต้นแบบให้เรียนรู้ด้านการอนุรักษ์การใช้พลังงาน กล่าวคือ มีตัวอย่างบุคคล ครอบครัว ที่รู้ประบวนการอนุรักษ์พลังงานสามารถเรียนรู้ได้ในเชิงประจักษ์ สามารถสร้างชุดความรู้ โดยมีการศึกษาความรู้อย่างเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นและสามารถสร้างนวัตกรรมความรู้ใหม่ ๆ และความรู้ดังกล่าวสามารถนำไปขับเคลื่อนในลักษณะของแผนแม่บทชุมชน

2. กิจกรรมชุมชนด้านเศรษฐกิจชุมชน

จากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของชุมชนด้านกิจกรรมเศรษฐกิจชุมชน พบว่าเกือบทุกองค์กรชุมชนล้วนมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจชุมชน ทั้งทางตรงและทางอ้อม

2.1 มีกระบวนการค้นหา จัดเก็บ สร้างกระบวนการเรียนรู้ โดยชุมชนเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นการค้นหาในชุมชน การสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งจะสามารถแก้ไขหรือพัฒนาเศรษฐกิจในกลุ่มของตนเองได้

2.2 มีการระดมทุนจากภายในและภายนอก เช่น เงินทุน ทรัพยากร บุคคล ฯลฯ สำหรับความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถนำมาพัฒนาและถอดองค์ความรู้ได้ โดยการสอบถามจากผู้รู้/ ปราชญ์ชาวบ้าน

2.3 มีการพัฒนากลุ่มกิจกรรมที่หลากหลายมีระบบบริหารจัดการโดยชุมชนเป็นหลัก สิ่งที่จะพัฒนาตนเองได้ในหลักเศรษฐกิจ

2.4 พอเพียง คือ ต้องดูแลและรู้จักตนเอง ฉะนั้นชุมชนจะมีการจัดระบบตนเอง

2.5 มีกระบวนการเรียนรู้ ในการถ่ายทอด สืบทอด ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น สิ่งที่ขาดหายต้องฟื้นฟูรักษาแล้วนำมาถ่ายทอด โดยใช้ศูนย์การเรียนรู้เป็นจุดศูนย์รวมในการถ่ายทอด โดยมีปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วม

2.6 มีการจัดระบบสวัสดิการสำหรับชุมชนท้องถิ่น สำหรับกระบวนการได้มาซึ่งข้อมูลชุมชนจะต้องค้นหาหรือจัดเก็บเอง โดยกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดเก็บ มิใช่ข้อมูลดิบที่ได้มาจาก อบต. หรือหน่วยงานอื่น ๆ ซึ่งจะทำให้ชุมชนรู้สึก รู้แจ้ง รู้จริง

2.7 กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อถ่ายทอดหรือสืบทอดไปสู่ชนรุ่นหลัง รูปธรรมที่เห็นได้ชัด คือ เกิดผู้นำรุ่นใหม่ในชุมชนนั้น ๆ

3. กิจกรรมชุมชนด้านแผนชุมชนคำว่าแผนชุมชน

มีนัยยะต่อองค์กรชุมชนและเครือข่ายพันธมิตรอย่างยิ่งยวด เนื่องจากเป็นนัยยะที่สะท้อนถึงการใช้ภูมิปัญญาของชุมชน ในการกำหนดทิศทางอนาคต รวมถึงการสำรวจข้อมูลที่มีอยู่ในปัจจุบันวางแผนการใช้ทรัพยากรอย่างรอบคอบ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในอนาคตตามที่คาดฝัน

3.1 มีคณะทำงานที่หลากหลาย สำหรับแผนชุมชนถือเป็นหัวใจในการแก้ปัญหาและฟื้นฟูวิถีชีวิตต่าง ๆ การทำให้แผนชุมชนมีชีวิตได้ต้องมีคณะทำงานที่หลากหลายตั้งแต่แรกเริ่ม เช่น ชาวบ้าน ผู้รู้ ผู้นำธรรมชาติ ผู้นำแบบเป็นทางการ ถ้าเริ่มจากการรวมแบบมีพลังแล้วแผนชุมชนจะเดินได้

3.2 มีฐานข้อมูลชุมชน ซึ่งต้องเป็นปัจจุบัน ในการออกแบบข้อมูลสามารถจัดทำได้ 2 ส่วน

ส่วนที่ 1 ชุมชนออกแบบเอง

ส่วนที่ 2 นำข้อมูลไปพัฒนากับหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ข้อมูลครอบคลุม สำหรับข้อมูลที่ต้องเก็บทุกปี เช่น ทุนทางสังคม ทรัพยากรเศรษฐกิจชุมชน ประวัติศาสตร์ชุมชน วัฒนธรรมชุมชน สุขภาวะชุมชนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และพลังงานชุมชน ฯลฯ สำหรับแหล่งข้อมูลได้จากการออกแบบและจัดเก็บร่วมกันระหว่างชุมชน กลุ่มผู้นำชุมชน ภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง ภายหลังจากได้ข้อมูลแล้วต้องนำมาวิเคราะห์ร่วมกัน เพื่อให้ทราบว่าจะเกิดอะไรขึ้น สิ่งสำคัญ คือ เมื่อรู้ข้อมูลร่วมกันจะทำให้เกิดความตระหนักร่วมกัน

3.3 มีแผนชุมชน การออกแบบควรคำนึงว่าแผนจะเกี่ยวข้องกับพลังงานชุมชน สุขภาวะชุมชนได้อย่างไร

3.4 มีกิจกรรมที่นำไปสู่การปฏิบัติจริง โดยใช้ข้อมูลเป็นตัวตั้ง ไม่ใช่ใช้แผนชุมชนเป็นตัวตั้ง การได้แผนไปแล้วนอกจากการบูรณาการประสาน จะต้องสู่การปฏิบัติจริงเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเองของชุมชน การฟื้นฟูซึ่งต้องมีกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมสำหรับการสร้างความสมดุล

3.5 สำหรับกิจกรรมที่เกิดจากข้อมูล แล้วนำไปสู่การแก้ปัญหา นั้น กำหนดไว้ 3 ระดับดังนี้

- ระดับพื้นฐาน ได้แก่ เศรษฐกิจพอเพียงในระดับพื้นฐาน เช่น การทำเกษตรกรรม เป็นต้น
- ระดับการพัฒนา เมื่อชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้แล้วต้องพัฒนาความรู้พัฒนาผลิตภัณฑ์
- ระดับการแข่งขัน ขยายกิจกรรมสู่การแข่งขัน

3.6 มีศูนย์การเรียนรู้ กระบวนการแผนชุมชนที่จะนำไปสู่การเรียนรู้ และการแก้ปัญหาการฟื้นฟู ในเชิงวิกฤติทุกด้าน คือ การสร้างการเรียนรู้ให้ชุมชน หัวใจอยู่ที่เวทีชาวบ้าน เวทีการวิเคราะห์ เรียนรู้ ชวนคิด ชวนพูด การที่จะสร้างฐานการเรียนรู้ในชุมชน หรือศูนย์การเรียนรู้ ซึ่งควรประกอบด้วย

- กิจกรรม
- วิทยากรในชุมชน
- นักจัดการความรู้ของชุมชน
- การถ่ายทอด โดยมีระบบสื่อ
- ผู้ที่จะเข้าไปเรียนรู้ในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

4. กิจกรรมชุมชนด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ที่น่าสนใจสำหรับองค์กรชุมชนที่มีความเข้มแข็ง คือการพิจารณาที่การจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ของชุมชน รวมถึงการวางแผนการจัดการใช้ประโยชน์จากชุมชนอย่างเป็นธรรม ซึ่งจากการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ ได้มีการถกเถียงและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่กว้างขวาง และมีข้อสรุปสำคัญดังนี้

4.1 มีการแบ่งเขตพื้นที่การใช้ประโยชน์ เช่น ที่ทำกิน ป่าใช้ประโยชน์ ป่าอนุรักษ์ โดยแบ่งสัดส่วนให้ชาวบ้านดูแลร้อยละ 40 ภาครัฐดูแลร้อยละ 60

4.2 มีคณะกรรมการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน ตำบล หรือระดับเครือข่าย เช่น เครือข่ายลุ่มน้ำ

4.3 มีแผนงานบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในทุกระดับ

4.4 แผนงานได้รับการสนับสนุนจาก อปท./อบต. โดยมีข้อบัญญัติที่ชัดเจน ร่วมกันระหว่าง อปท./อบต. กับคณะทำงาน มีแผนรองรับเพื่อจัดสรรงบประมาณบางส่วนที่ได้รับการสนับสนุนจากคณะกรรมการ

4.5 มีการดำเนินงานร่วมกันระหว่าง ชาวบ้าน ภาครัฐ ภาคเอกชน และหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

4.6 มีระบบข้อมูลด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ เช่น มีข้อมูลการใช้ไม้ไปจำนวนเท่าไร ผลที่ตามมาคืออะไร ใช้หน่อไปกี่กิโล ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักในการดูแลรักษาป่ามีกฎ กติกา ในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากป่า

4.7 มีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งคนรุ่นเก่าควรทำให้เป็นแบบอย่างที่ดี และส่งเสริมให้ลูกหลานเข้ามาเรียนรู้ในกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ดังนั้นจากแนวคิดชุมชนเข้มแข็งข้างต้น จะต้องประกอบของชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งประกอบด้วย

1. สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง
2. สมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนและชุมชน
3. มีกระบวนการของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจนเป็นวิถีของชุมชน ซึ่งขับเคลื่อนโดยผู้นำองค์กรชุมชน ในลักษณะเปิดโอกาสให้แก่สมาชิกทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วมมีความโปร่งใส และสามารถตรวจสอบได้
4. สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ร่วม ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ดำเนินงาน ติดตาม ประเมินผลการแก้ไขปัญหา และพัฒนาของชุมชนผ่านกระบวนการของชุมชน
5. สมาชิกของชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน
6. มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาในทุก ๆ ด้านที่มุ่งการพึ่งตนเองเอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุกคน และหวังการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน
7. การพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นการพึ่งพาเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด ไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป
8. มีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนา อาจเป็นหมู่บ้าน/ชุมชนอื่น ท้องถิ่น ภาครัฐ องค์กรเอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการและอื่น ๆ ในลักษณะของการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน

สรุปได้ว่าชุมชนเข้มแข็ง ต้องเกิดจากการพัฒนาความคิดความสามารถของคนในชุมชน ให้หันกลับมามององค์ความรู้พื้นฐานของตนเอง เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถูกต้อง ลึกซึ้ง และพัฒนาให้เกิดความเชี่ยวชาญแล้วนำมาผสมกับองค์ความรู้ภายนอก เพื่อที่จะสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงและสามารถหาแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นได้ นอกจากนี้ เมื่อชุมชนมีความรู้ความเข้าใจในท้องถิ่นของตนอย่างดีแล้ว จะส่งผลให้การเลือกทำกิจกรรมการพัฒนาชุมชนมีความเหมาะสมกับชุมชน และสามารถที่จะตอบสนองความต้องการของชุมชนได้อย่างแท้จริง ทุกคนร่วมคิด ร่วมกันศึกษาปัญหา วิเคราะห์หาแนวทางแก้ไขปัญหาชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน

จนกระทั่งทุกคนเกิดความภาคภูมิใจในวิถีชีวิต วัฒนธรรมอันดีงามของตนเอง ช่วยเหลือเกื้อกูล เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันใช้ทรัพยากรร่วมกัน เรียกว่า แบ่งกันกินแบ่งกันใช้ คนมีดูแลช่วยเหลือเจือจุนคนยาก คนยากสนับสนุนคนดี พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เกราะกลุ่มกันเผื่อระวังและหาหนทางร่วมกันแบบใหม่ ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาที่มาจากภายนอกได้อย่างรู้เท่าทันโลก

7.3 แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำท้องถิ่น

แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบภาวะความเป็นผู้นำในงานพัฒนาชุมชนที่มีความเหมาะสมต่อการส่งเสริมสนับสนุนและเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนแสดงบทบาทของการทำงานพัฒนาชุมชนในอนาคตให้อย่างมีประสิทธิภาพและมีความต่อเนื่องนั้น มีได้หลายรูปแบบ ได้แก่ รูปแบบแรกเป็นภาวะความเป็นผู้นำแบบมีส่วนร่วม (Participation Leadership Style) ที่ส่งเสริมให้ประชาชนคนอื่นๆ ในชุมชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนในทุกขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนการศึกษาปัญหา หาข้อมูลในเชิงปริมาณและข้อมูลในเชิงคุณภาพ ขั้นตอนการระบุสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น ขั้นตอนการกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหา ซึ่งอาจมีได้หลาย ๆ แนวทาง ขั้นตอนการลงมือปฏิบัติ เพื่อแก้ไขปัญหาตามแนวทางที่ได้ร่วมกันคิดพิจารณาแล้วว่าเป็นแนวทางที่ดีที่สุด เพราะมีความประหยัด คุ่มประโยชน์และขั้นตอนของการติดตาม ประเมินผล เพื่อให้ทราบถึงข้อบกพร่องที่เกิดขึ้นจากการทำกิจกรรมที่ผ่านมาและนำไปสู่การปรับแก้การทำการกิจกรรมอื่น ๆ ต่อไปในอนาคต นอกจากนี้แล้วประชาชนในชุมชนยังสามารถใช้ภาวะความเป็นผู้นำตามสถานการณ์ (Situation Leadership Style) เพื่อปรับเปลี่ยนรูปแบบการนำเพื่อมุ่งให้งานประสบผลสำเร็จตรงตามเป้าหมายได้ในทุกสถานการณ์ อย่างราบรื่นและใช้รูปแบบภาวะความเป็นผู้นำแบบใช้อำนาจหน้าที่ (Leadership Based on the Use of Authority) ในรูปแบบภาวะความเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตย (Democratic Leadership) เพื่อให้ประชาชนในชุมชนแสดงความคิดเห็นอย่างเป็นอิสระและออกเสียงแสดงประชามติตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ใช้ภาวะความเป็นผู้นำในเชิงปฏิรูป (Transformational Leadership Style) เพื่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลงชุมชนให้ก้าวทันกับสภาวะการณ์ของสังคมที่แปรเปลี่ยนไปอยู่ตลอดเวลา ปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของการพัฒนาใหม่จากเดิมที่ว่าต้องรอคอยความช่วยเหลือจากบุคคลภายนอกชุมชนมาเป็นการรวมพลังเพื่อกระทำการพัฒนาชุมชนของตนเองด้วยความมั่นใจและอย่างเป็นอิสระ ซึ่งประชาชนในชุมชนจำเป็นต้องใช้รูปแบบภาวะความเป็นผู้นำแบบผู้ประกอบการ (The Entrepreneurial Leadership Style) เพื่อให้ประชาชนในชุมชนมีแรงจูงใจอย่างแรงกล้าที่จะทำงานให้ประสบผลสำเร็จสูง (Strong Achievement Motive) กล้าเผชิญกับความเสี่ยงอย่างมีเหตุผลและรู้จักแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างสร้างสรรค์ มีความกระตือรือร้นสูง (High Degree of Enthusiasm) มีความต้องการทำกิจกรรมในชุมชนให้บรรลุตามเป้าหมายอยู่ตลอดเวลา และอย่างต่อเนื่อง รูปแบบภาวะความเป็นผู้นำตามแนวตaylorการจัดการ (The Managerial Grid

Leadership Style) ซึ่งให้ความใส่ใจต่องานที่ทำและความสัมพันธ์ที่ดีกับประชาชนในชุมชน กระตุ้นให้ผู้ร่วมงานได้ปฏิบัติงานอย่างมุ่งมั่นเต็มความสามารถ มีความสุขและสนุกกับการทำงานเกิดประสิทธิภาพและเกิดการบริหารงานแบบสูงสุด (High-high Leader) รูปแบบภาวะความเป็นผู้นำตามแนวจัดการ 4 ระบบ (4 Systems Leadership Style) ในระบบที่ 4 ซึ่งเป็นภาวะความเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตยโดยมีส่วนร่วม (Participative-group Leadership Style) รูปแบบภาวะความเป็นผู้นำแบบสูงสุด (Super Leadership Style) เพื่อให้ประชาชนคนอื่น ๆ ในชุมชนพัฒนาตนเองในการทำงานให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมในอนาคต สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้อย่างเหมาะสมและสามารถใช้รูปแบบภาวะความเป็นผู้นำด้วยตนเอง (Self-leadership Style) เพื่อนำตนเองไปสู่ความสำเร็จในการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพอย่างเป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่องกันไป นอกจากนี้แล้วเรื่องของอนาคตเป็นเรื่องที่มีความไม่แน่นอน ทุกกิจกรรมสามารถผันแปรไปได้ตลอดเวลา ซึ่งส่งผลกระทบต่อภาวะความเป็นผู้นำในงานพัฒนาชุมชนได้โดยตรง

ยุกส์ (Yukl, 1989) ได้อธิบายถึงทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงของสังคม ซึ่งเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา เช่นเดียวกับอิทธิพลของภาวะความเป็นผู้นำ ซึ่งมีต่อผู้ตามและเพื่อนร่วมงานซึ่งเป็นสิ่งไม่คงที่แน่นอน ฉะนั้นสิ่งสำคัญยิ่งต่อการรักษาภาวะความเป็นผู้นำในงานพัฒนาชุมชนให้คงอยู่กับประชาชนในชุมชนนั้น ก็คือ การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ที่ลงตัวระหว่างประชาชนที่อยู่อาศัยในชุมชนในรูปของเงิน วัตถุ สิ่งของ การยอมรับ การได้ตำแหน่งและคำยกย่องชมเชยต่าง ๆ เป็นต้น นอกจากนี้แล้ว ดูบริน (Dubrin, 1998) ได้ให้แนวคิดของผู้แสดงภาวะความเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพในอนาคตอย่างน่าสนใจ ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์เป็นแนวทางในการพัฒนาภาวะความเป็นผู้นำในงานพัฒนาชุมชนได้อย่างเหมาะสม ดังนี้

1. การรับรู้ด้วยตนเองและการสร้างวินัยในตนเอง (Development through Self-awareness and Self-discipline) ด้วยการหมั่นศึกษา ฝึกอบรม ฝึกทักษะในการทำกิจกรรมในงานพัฒนาชุมชนอย่างรอบด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาทักษะในด้านการสื่อสาร การพัฒนาความสามารถพิเศษในด้านต่าง ๆ ให้เหมาะสมต่องานพัฒนาชุมชนในอนาคต ซึ่งเป็นการพัฒนาภาวะความเป็นผู้นำด้วยการรับรู้ด้วยตนเอง (Leadership Development through Self-awareness) ซึ่งให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อ การพัฒนาตนเอง หรือการรู้จักตนเองในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง และกับชุมชนโดยทันทีและหาแนวทางป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตด้วยเช่นกัน ส่วนอีกประเด็นหนึ่งนั้น คือการสร้างวินัยในตนเอง (Leadership Development through Self-discipline) ซึ่งหมายถึง ประชาชนในชุมชนต้องสามารถควบคุมตนเองให้มีสติอยู่ตลอดเวลา สามารถปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ และเงื่อนไขในแต่ละกิจกรรมได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

2. การพัฒนาตนเองด้วยการศึกษาเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติงานจริง การฝึกประสบการณ์และการรับคำแนะนำจากผู้รู้ ผู้อาวุโสในชุมชนและนักปราชญ์ในชุมชน (Development

through Education, Experience and Mentoring) ได้ระบุถึงปัจจัย 3 ประการ ที่สำคัญในการพัฒนาภาวะความเป็นผู้นำกล่าวคือ ปัจจัยแรกเป็นเรื่องของการศึกษา (Education) เนื่องจากความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาในเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างละเอียดลึกซึ้ง จะช่วยให้แก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่มีความสลับซับซ้อนในชุมชนได้ ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการคิด วิเคราะห์และการตัดสินใจทำกิจกรรมในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปัจจัยที่สองคือ ประสบการณ์ (Experience) โดยเฉพาะอย่างยิ่งประสบการณ์ตรงในอดีตนับว่ามีบทบาทที่สำคัญยิ่งต่อการตัดสินใจทำกิจกรรมในชุมชน ในระยะเวลาปัจจุบันและในอนาคต ซึ่งประสบการณ์ตรงของประชาชนในชุมชนเป็นสิ่งช่วยให้เกิดประสิทธิภาพต่อภาวะความเป็นผู้นำในงานพัฒนาชุมชนได้โดยตรง และปัจจัยประการที่สาม คือการได้รับคำแนะนำจากบุคคลที่มีประสบการณ์ตรงและผู้ที่มีอาวุโสกว่า (Mentoring)

3. การเสริมสร้างคุณลักษณะเฉพาะตัวให้เหมาะสม ประชาชนในชุมชนจำเป็นต้องเสริมสร้างภาวะความเป็นผู้นำในงานพัฒนาชุมชนด้วยการเสริมสร้างคุณลักษณะเฉพาะตัวให้เหมาะสม 3 ประการ ได้แก่ ประการแรก เป็นการสร้างองค์การสำหรับการเรียนรู้ (Cultivating of Learning Organization) อย่างเป็นรูปธรรม เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ในการสร้าง ค้นหา ถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ ปรับเปลี่ยนวิธีการแก้ไขปัญหาในชุมชนให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น ด้วยการส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนคิดอย่างเป็นระบบ (System Thinking) รู้จักเรียนรู้จากความล้มเหลวและข้อบกพร่องในอดีต (Learning from Failure) ส่งเสริมให้ประชาชนได้ทดลองอย่างต่อเนื่อง (Encouraging Continuous Experimentation) และส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนมีความคิดอย่างสร้างสรรค์ (Think Creatively) ประการที่สอง คือ การส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนในชุมชนซึ่งเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน เป็นผู้ตามที่ดี (Helping Group Members to Become Good Follower) เนื่องจากการเป็นผู้ตามที่ดีจะช่วยส่งเสริมให้การแสดงบทบาทภาวะความเป็นผู้นำในงานพัฒนาชุมชนของผู้นำในขณะนั้นเป็นไปอย่างราบรื่น ซึ่งการเป็นผู้ตามที่ดีนั้นทำได้หลายวิธี เช่น การรู้จักบริหารตนเอง (Self-management) การส่งเสริมให้มีความผูกพันต่อชุมชนและต่อประชาชนคนอื่น ๆ ในชุมชน (Commitment) มีความกล้า (Courage) มีอิสระ มีวิจารณญาณและรู้จักต่อสู้ในสิ่งที่ถูกต้องอย่างกล้าหาญและประการที่สาม คือ การเป็นผู้ที่ไว้ใจได้ (Maintaining Trust) ได้แก่ การมีพฤติกรรมที่ถูกต้องอย่างเหมาะสม อย่างสม่ำเสมอ การช่วยเหลือ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างต่อเนื่อง มีน้ำใจ ไม่นิ่งดูตาย รู้จักให้เกียรติต่อตนเอง ต่อผู้อื่น ทั้งต่อหน้าและลับหลัง และมีความซื่อสัตย์ในระดับสูง

กล่าวได้ว่า การพัฒนาภาวะความเป็นผู้นำในงานพัฒนาชุมชนในอนาคตทำได้โดยการรับรู้ด้วยตนเองและการสร้างวินัยในตนเอง การพัฒนาตนเองด้วยการศึกษา และการเสริมสร้างคุณลักษณะเฉพาะตัวให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่คาดว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

7.4 แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน

นิยามและความหมายของคำว่า “เศรษฐกิจชุมชน” นั้น มีนัยหลากหลายทั้งในแง่ของแนวคิดและวิธีการปฏิบัติ ซึ่งมีความสัมพันธ์กันกับเศรษฐกิจขั้นพื้นฐาน เศรษฐกิจรากหญ้าที่เน้นการพึ่งพาตนเอง และเศรษฐกิจขนาดเล็ก เป็นต้น ซึ่งการให้ความหมายในบริบทต่าง ๆ นั้น มุ่งเน้นถึงวัตถุประสงค์ของการดำเนินการทางเศรษฐกิจหรือกิจกรรมที่เกิดขึ้น

ประเวศ วะสี (2533) ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจชุมชนว่า เป็นการบูรณาการของชุมชนทุกอย่าง มีความเชื่อมโยงกันทั้งหมด เศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม สุขภาพ การเมือง การเรียนรู้ ไม่มีอะไรแยกจากกัน เศรษฐกิจชุมชน จึงเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นชุมชน หรือเป็นเศรษฐกิจพื้นฐาน โดยเน้นเศรษฐกิจที่คำนึงถึงการทะนุบำรุงพื้นฐานของตัวเองให้เข้มแข็ง ทั้งสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจของสังคม ซึ่งหมายถึงชุมชน โดยเศรษฐกิจชุมชนนั้นทำหน้าที่เชื่อมโยงให้ผู้คนในสังคมมาหันมองแบบมัดซิมาปฏิบัติ ไม่มองแบบสุดโต่ง ซึ่งจะเห็นความเชื่อมโยงของสิ่งต่าง ๆ และไม่มีอะไรขัดแย้งกัน ไม่ได้มองแยกกว่าเป็นทุนนิยมหรือไม่อันนั้นจะเป็นแบบแยกส่วน ดังนั้นเศรษฐกิจชุมชน ในความคิดเห็นของประเวศ วะสี จึงหมายถึงการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมได้รับประโยชน์ เพื่อการอยู่ร่วมกัน และเศรษฐกิจชุมชนยังมีความสำคัญในฐานะเป็นตัวเชื่อมกับเรื่องของประชาสังคม และเศรษฐกิจพอเพียงในระดับที่เพิ่มพูนขึ้นไป

มงคล ด่านธานินทร์ (2538) ได้กล่าวว่า เศรษฐกิจชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจชาติ การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนก็เพื่อความรุ่งเรือง และความอยู่รอดปลอดภัยของสังคมและประเทศชาติ ดังนั้น ในกรณีนี้จึงมีความจำเป็นที่การพัฒนาเศรษฐกิจระดับล่าง คือ ชุมชนชนบท และจะต้องมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาเศรษฐกิจระดับบน คือ ประเทศ อีกทั้งต้องสัมพันธ์กับการเมือง การปกครอง การศึกษา วัฒนธรรมของคนทั้งประเทศ โดยมงคล มองเศรษฐกิจชุมชนไม่ใช่ของใหม่สุดขีดแต่อย่างใด แท้จริงก็คือ การทำงานเพื่อการดำรงชีพในแนวสัมมาชีพเพื่อการอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์ในหมู่บ้านนั่นเอง ชาวบ้านอาจรวมกลุ่มกันอย่างไม่เป็นทางการทำกิจกรรม หรืออาจร่วมกับนักพัฒนาเอกชน เจ้าหน้าที่รัฐ นักวิชาการ ซึ่งเรียกรวมกันว่า พหุภาคี โดยการรวมกลุ่มทำการผลิตแปรรูป แลกเปลี่ยนสินค้า ค่าขายหรือบริการต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความพออยู่พอกิน เพื่อความพึงพอใจ เพื่อให้คุ้มกับการลงทุน และเพื่อกำไร เมื่อต่างก็พอใจแล้วก็จะทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง

โดยนัยนี้สิ่งที่มงคล ได้เสนอเกี่ยวกับแนวคิดเศรษฐกิจชุมชน ได้แก่ การมองในมิติที่จะเป็นวิถีชีวิตของชุมชน เป็นเรื่องที่ชาวบ้านได้กระทำอยู่แล้ว หรืออาจจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นการมองในเชิงของวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เป็นมิติใหม่ที่ได้ถูกนำเสนอ ได้แก่ การทำงานแบบพหุภาคีจากฝ่ายต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ทั้งนี้เพราะการที่ชาวบ้านจะทำงานโดยการสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลและหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีวัฒนธรรมแตกต่างกันนั้นอาจจะต้องอาศัยการเรียนรู้ใหม่ หรือเป็นการสร้างค่านิยมใหม่ในการทำงานและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน ซึ่งเรื่อง

นี้ไม่เพียงแต่ภาคประชาชนเท่านั้นที่จะต้องเปลี่ยนค่านิยมใหม่ หน่วยราชการ และภาคเอกชนที่จะลงไปทำงานร่วมกัน ก็อาจจะต้องมีการปรับเปลี่ยนทัศนคติหรือค่านิยมเดิมที่เคยปฏิบัติมาเสียใหม่ด้วย ดังนั้น จึงจะเห็นได้ว่า การทำงานแบบพหุภาคีในระบบเศรษฐกิจชุมชน จำเป็นต้องมีการอธิบายกระบวนการทางสังคมในรูปแบบใหม่ กล่าวคือ ในระบบคิดและวิถีปฏิบัติในกระบวนการทุนทางสังคมนั้น แทนที่จะเริ่มด้วยความเชื่อ ค่านิยม ศรัทธา อาจจะต้องเป็นการเริ่มกระบวนการด้วยการเรียนรู้ เพื่อสร้างระบบคิดและวิถีปฏิบัติเสียใหม่

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2542) ได้เสนอแนวคิดเศรษฐกิจชุมชน ที่มีลักษณะสำคัญคือ ครอบครัวยุคใหม่เป็นหน่วยการผลิต แรงงานของสมาชิกในครอบครัวยุคใหม่เป็นปัจจัยสำคัญ ความพอเพียงและการพึ่งตนเองขึ้นอยู่กับการใช้แรงงานที่ครอบครัวมีอยู่โดยธรรมชาติ ไม่ต้องมีการจ้างซื้อ สละสลวยและค้าขายเป็นการพึ่งแรงงานในครอบครัว พึ่งทรัพยากรท้องถิ่น พึ่งตนเองพึ่งกันเองในชุมชนก่อน และสามารถพัฒนาการขยายในขั้นตอนที่สูงขึ้น โดยขยายหรือค้าขายในตลาดใกล้เคียง ตลาดภูมิภาค ตลาดในประเทศ และที่สำคัญเศรษฐกิจชุมชน คือ เศรษฐกิจที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมและวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดการผลิตที่เพิ่มพูน

โดยนัยนี้ แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนของฉัตรทิพย์ จะมีลักษณะที่ชุมชนจะต้องเป็นตัวของตัวเอง เพิ่มผลผลิตการผลิตและพัฒนาได้ โดยยกตัวอย่างแนวคิดของนักวิชาการต่างประเทศ เช่น A.V. Chayanov นักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ชาวรัสเซีย ที่เสนอว่า เศรษฐกิจครอบครัวและชุมชนมีเสถียรภาพสูง หากครอบครัวชาวนาสามารถรวมกลุ่มกันเป็นสหกรณ์แนวตั้ง แทนที่กิจกรรมระบบทุนนิยมก็จะเพิ่มความเข้มแข็งขึ้น ดังนั้น แนวทางการขยายตัวของเศรษฐกิจชุมชนเป็นเครือข่ายชุมชนให้ใหญ่ขึ้น เป็นรากฐานของการพัฒนาท้องถิ่นและภูมิภาค ที่สามารถหักท้อหรือสานต่อเศรษฐกิจในระดับภูมิภาคขึ้นเป็นเศรษฐกิจแห่งชาติ สร้างจากข้างล่างขึ้นไปคู่ขนานกับอีกฝ่ายหนึ่ง คือ ระบบทุนนิยม ซึ่งสร้างจากข้างบนลงมา เมื่อเป็นเช่นนั้น ระบบเศรษฐกิจชุมชนจะปรากฏเป็นอีกระบบหนึ่ง ซึ่งเป็นระบบของผู้แทนจำนวนมากอย่างแท้จริง

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า สิ่งที่ถือว่าเป็นฐานคิดเดียวกันระหว่างแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนและแนวคิดทุนทางสังคม ได้แก่ ความเป็นชุมชน เพราะคำว่า ความเป็นชุมชนนั้น มีความหมายกว้างลึกครอบคลุมไปถึงความสำคัญของสมาชิกในความเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน และการที่สมาชิกจะมีความสำคัญอย่างนี้ได้ ย่อมหมายถึง สมาชิกทุกคนอยู่ภายใต้ระบบคิด ความเชื่อ ค่านิยม หรือวัฒนธรรมร่วมกัน นั่นก็หมายความว่า สมาชิกทุกคนไม่ได้ยึดติดในความเป็นตัวตนที่แปลกแยกไปจากคนอื่นในชุมชน ทุกคนเปิดใจเปิดความคิดยอมรับสมาชิกคนอื่น มีความเข้าใจเห็นใจสมาชิกคนอื่น ซึ่งความรู้สึกเช่นนี้ได้นำไปสู่ความไว้วางใจกัน ความเกื้อกูลกัน การต่างพึ่งพาอาศัยกัน และความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนที่มีลักษณะดังกล่าว ถือว่าเป็นทุนทางสังคมของชุมชนที่จะเอื้อให้เกิดประโยชน์และ

เกิดพลังของชุมชน ดังนั้น คำว่าความเป็นชุมชนที่แท้จริง จึงเป็นตัวชี้วัดให้เห็นถึงความมีอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชนนั้นด้วย

อย่างไรก็ตามแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนที่นำเสนอโดย ฉัตรทิพย์นันทน์ ปราบกภูมิทุนทางสังคมอยู่ในรูปของความเป็นชุมชน ซึ่งสามารถพัฒนานำไปสู่กิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการใช้แรงงานในครัวเรือน ความพอเพียงและการพึ่งตนเองของสมาชิก (มีความเอื้ออาทรกัน) การใช้ทรัพยากรท้องถิ่นที่อยู่ในรูปของทรัพยากรธรรมชาติหรือทรัพยากรอื่น ๆ และมีการกระจายทรัพยากรในที่สุด ระบบเศรษฐกิจดังกล่าว ก็สามารถที่จะพัฒนาตัวเองให้ขึ้นไปเป็นสหกรณ์แนวตั้งและสามารถพัฒนาไปสู่การเป็นเศรษฐกิจภูมิภาคและเศรษฐกิจแห่งชาติได้

ส่วนชัชวรินทร์ ไชยวัฒน์ (2542) ได้วิเคราะห์และให้ความหมายของคำว่า “เศรษฐกิจชุมชน” ในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

1. ลักษณะกิจกรรมที่เกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจ เช่น การผลิต การแปรรูป การค้า การบริการ การบริโภค และการบริหารซึ่งเป็นกิจกรรมที่สามารถปฏิบัติและเห็นได้ชัดเจน
2. ลักษณะนามธรรม คือ ความเป็นชุมชน เศรษฐกิจชุมชน เป็นส่วนหนึ่งของความเป็นชุมชน เศรษฐกิจชุมชนเป็นค้ำเชื่อม และยังมองอีกว่า เศรษฐกิจชุมชน คือการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมได้รับประโยชน์เพื่อการอยู่ร่วมกัน

โดยเน้นในเรื่องการใช้พื้นฐานการผลิต กำลังทรัพย์ กำลังคนที่มีอยู่ก่อนเป็นลำดับแรก มีการพิจารณาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ดึงภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณี และความหลากหลายที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ ก่อนที่จะต้องนำปัจจัยภายนอกเข้ามาในชุมชน และเน้นการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น เพราะจะทำให้ผลที่ได้รับนั้นตรงกับความต้องการและในขณะเดียวกันก็เสริมการมีส่วนร่วมจากภายนอกเพื่อเป็นภาคี และเมื่อเกิดความร่วมมือจากหลายฝ่ายมากขึ้นก็จะก่อให้เกิดการขยายความร่วมมือออกมาเป็นในรูปแบบเครือข่าย

นอกจากนี้ชัชวรินทร์ กล่าวถึง เศรษฐกิจชุมชนว่า ไม่ได้มองแต่ระบบเศรษฐกิจเท่านั้น แต่จะต้องเชื่อมโยงถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ สังคม การศึกษา สุขภาพอนามัย ฯลฯ เป็นการมองในลักษณะบูรณาการทุกสิ่งเข้าด้วยกัน โดยให้ทุกส่วนเข้ามาร่วมเป็นส่วนหนึ่งด้วยจึงจะทำให้เกิดการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้ เศรษฐกิจชุมชน ยังหมายถึงความเป็นชุมชน ที่มีความหมายรวมไปถึงการลดการยึดติดในความเป็นตัวตน (อัตตา) ของสมาชิกในชุมชน มีการเปิดใจกว้างยอมรับผู้อื่น มีความไว้วางใจกัน เอื้ออาทรต่อกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้นำมาซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างกัน ความสามัคคี ความสำนึกในความเป็นเจ้าของและความเป็นชุมชนร่วมกัน

ส่วนการนำสิ่งที่มีในท้องถิ่นมาใช้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณี และทรัพยากรธรรมชาติ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น ชัชวรินทร์ ถือว่าลักษณะดังกล่าวเป็นการสร้างค่านิยมร่วมกันของคนในชุมชน อันจะนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่ดีมีความเป็นไปได้ในการ

กระจายทรัพยากรภายในชุมชนอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ประเด็นที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่งได้แก่ การนำเสนอแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการยึดทางสายกลาง ซึ่งหากเทียบเคียงกับแนวคิดทุนทางสังคมแล้ว ก็ถือได้ว่า หากความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจกัน มีความเอื้ออาทรกัน พึ่งพาอาศัยกัน และรู้จักการแบ่งปันกันแล้ว ความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าว ก็จะเป็นการสะท้อนถึงความคิดที่พอเพียงของสมาชิกในชุมชนด้วยกัน

วิทยากร เชียงกุล (2542) กล่าวว่า เศรษฐกิจชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจชาติ โดยเศรษฐกิจชุมชนเป็นเศรษฐกิจพื้นฐานที่อยู่ข้างล่างของโครงสร้างเศรษฐกิจระดับชาติ ซึ่งดำรงตนอยู่ได้ด้วยแรงงานที่เกาะเกี่ยวในด้านวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมแห่งการอยู่ร่วมกันและพึ่งพาอาศัยกันตามวิถีชีวิตของคนไทย โดยมีระบบคุณธรรม/จริยธรรมตามคำสอนในทางพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องกำกับ และมีการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการดำรงชีวิต

เศรษฐกิจชุมชน ทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมโยงให้คนหันมาดำเนินชีวิตแบบมีคุณงามิปฏิบัติ มีสัมมาชีพ มีความเมตตาในการอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์ และเศรษฐกิจชุมชนยังเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นชุมชนที่มีการบูรณาการส่วนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ในขณะที่เดียวกันเศรษฐกิจก็ยอมรับความหลากหลาย และเป็นเศรษฐกิจที่กระจายความเจริญให้กับทุกคนอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า เศรษฐกิจชุมชนมีแนวทางการพัฒนาของตนเอง และสามารถที่จะพัฒนาอย่างต่อเนื่องได้ เพราะวางอยู่บนเอกลักษณ์และวัฒนธรรมที่เป็นของชุมชนเอง ซึ่งมีความเข้มแข็งโดยธรรมชาติเป็นทุน จุดสำคัญของเศรษฐกิจชุมชน คือ ชุมชนหมู่บ้านต้องมีความสามัคคีร่วมมือกันสร้างความเข้มแข็งของชุมชน แล้วจึงค่อยโยงชุมชนหมู่บ้าน และเครือข่ายเข้ากับกิจกรรมในเมืองหรือในระดับที่สูงขึ้น ในลักษณะของความร่วมมือเป็นเครือข่ายหรือในรูปแบบอื่น ๆ และเนื่องจากเศรษฐกิจชุมชน เป็นเศรษฐกิจที่อยู่ข้างล่างของโครงสร้างระดับชาติ ดังนั้น การขยายตัวของเศรษฐกิจชุมชนออกนอกปริมณฑลตัวเอง จึงมีการเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจใหม่ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ และการเมือง รวมทั้งระบบสังคมทั้งหมด เช่น ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม วิถีชีวิต วิถีการผลิต การแก้ไขปัญหาที่รากฐาน ฯลฯ แต่เศรษฐกิจชุมชนไม่ได้ปฏิเสธเศรษฐกิจชาติ และไม่ต้องการที่จะเข้ามาแทนที่เศรษฐกิจในระดับชาติ หากแต่ต้องการให้ระบบเศรษฐกิจทั้งสองสามารถดำรงอยู่ร่วมกันอย่างมีดุลยภาพและเกื้อกูลกันและกัน ด้วยแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนมีความมุ่งหมายว่า จะเป็นส่วนหนึ่งที่นำไปสู่วิถีชีวิตที่สันติและเป็นธรรม

สังคิต พิริยะรังสรรค์ (2542) และณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2542) ได้อธิบายถึงรากฐานทางเศรษฐกิจชุมชนที่ตนเองที่สอดคล้องกันที่ว่า เน้นการเกษตร เน้นการพึ่งพิงตนเอง เน้นการใช้ทรัพยากรในหมู่บ้านในท้องถิ่น เน้นการใช้เทคโนโลยีพื้นบ้าน และในระยะเฉพาะหน้า จะถือเอาการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้แก่การผลิตทางการเกษตรแบบพึ่งตนเองเป็นงานศูนย์กลางของภารกิจทั้ง

ปวง ก่อนที่จะขยายขอบเขตและกระบวนการผลิตไปสู่การเป็นเศรษฐกิจชุมชนที่มีรากฐานจากความเข้มแข็งในการพัฒนาทางการเกษตร และการแปรรูปโดยใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า เศรษฐกิจชุมชน หมายถึง การรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมได้รับประโยชน์ เพื่อการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน ที่เข้ามาทำงานในด้านการแปรรูปการผลิตจากสิ่งของหรือสินทรัพย์ที่อยู่ในชุมชนให้เกิดมูลค่าและสร้างรายได้ และความเจริญให้กับชุมชนบนพื้นฐานของความสามัคคี ความพร้อมใจ ด้วยการทำสัมมาชีพ และโดยภาพรวมแล้วจะเห็นได้ว่า แนวคิดและปรัชญาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง เป็นระบบเศรษฐกิจของชุมชนที่เน้นการรวมตัวของกลุ่มชาวบ้านที่อยู่ภายใต้การตัดสินใจของสมาชิกชุมชน และความร่วมมือในการดำเนินการร่วมกัน รวมทั้งรักษาผลประโยชน์ร่วมกัน เป็นระบบเศรษฐกิจที่อยู่บนพื้นฐานของคุณธรรมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย เป็นแกนกลางในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ด้วยสัจจะ ความดี ความมีเมตตา การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และการยึดหลักคำสอนของศาสนาของประชาชนในชุมชน และเป็นระบบเศรษฐกิจที่ไม่ต่อต้านเศรษฐกิจการตลาด ไม่เป็นปฏิปักษ์กับการผลิตเพื่อการส่งออก แต่สามารถปรับเปลี่ยนเป็นระหว่างกลุ่ม กับปัจเจกบุคคล (พ่อค้า) แทนที่จะเป็นระหว่างเกษตรกรหนึ่งคนกับพ่อค้าหนึ่งคน ทำให้กลุ่มมีพลังสามารถสร้างอำนาจต่อรองในธุรกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็งขึ้น เศรษฐกิจชุมชนจึงเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดผลประโยชน์ทั้งในรูปตัวเงิน และไม่ใช้ตัวเงิน ทั้งการผลิต การแปรรูป การบริโภค การค้าและการบริการที่เป็นของชุมชน ดำเนินการโดยชุมชนและเพื่อประโยชน์ของชุมชน

จะเห็นได้ว่า ความสำคัญของเศรษฐกิจชุมชนอยู่ที่การสร้างค่านิยมร่วมของสมาชิกในชุมชนในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยยึดถือในเรื่องของวัฒนธรรม คุณธรรม อาทิ เรื่องของสัจจะ เพื่อสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ความดี มีเมตตา การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะก่อให้เกิดความช่วยเหลือแบ่งปันและเกิดการกระจายทรัพยากรในชุมชน ทำให้ทุกฝ่ายได้รับประโยชน์ร่วมกัน

อย่างไรก็ตาม มีบางประเด็นที่แนวคิดนี้ได้กล่าวถึงเรื่องของการสร้างอำนาจในการต่อรองระหว่างกลุ่มพ่อค้ากับกลุ่มเกษตรกร ซึ่งเรื่องนี้อาจเป็นเรื่องที่จะต้องนำไปพัฒนาเกี่ยวกับทุนทางสังคมให้กว้างขวางออกไป เพราะหากกลุ่มพ่อค้ายังยึดติดกับความเป็นตัวตนของตัวเองในขณะที่กลุ่มเกษตรกรก็ยังยึดติดกับความเป็นตัวตนของตัวเองเช่นกัน ลักษณะดังกล่าวอาจจะเป็นอุปสรรคต่อการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนสองกลุ่มที่จะเป็นไปด้วยความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และหากสองกลุ่มลดความยึดติดกับความเป็นตัวตน และเปิดใจกว้างเพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันบนพื้นฐานของความเอื้ออาทร หรือพึ่งพาอาศัยกัน โดยมีความตระหนักว่า หากไม่มีลูกค้า (กลุ่มเกษตรกร) กลุ่มพ่อค้าก็อยู่ไม่ได้ ก็จะทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนสองกลุ่มที่ต่างคนต่างเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน ก็จะทำให้เกิดการกระจายทรัพยากรอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ซึ่งลักษณะดังกล่าวน่าจะดีกว่าการที่จะมาต่อสู้หรือต่อรองกัน

นอกจากนี้ หากพิจารณาความสำคัญของเศรษฐกิจชุมชนจะเห็นได้ว่า เศรษฐกิจชุมชนที่ได้มีการพัฒนาให้มีความก้าวหน้ามากขึ้นจะมีใช้เพียงแค่การผลิตการแปรรูปและการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชนเท่านั้น แต่เศรษฐกิจชุมชนที่มีการพัฒนาให้ก้าวหน้าดังกล่าวจะสามารถ ต่อรองเพื่อรักษาผลประโยชน์ร่วมกันของกลุ่มคนในชุมชน ที่ทำการผลิตสินค้ากับพ่อค้าคนกลางหรือ หน่วยงานในภาคบริการที่จัดการระบบการค้าขายได้ กล่าวอย่างง่าย ๆ ก็คือ เศรษฐกิจชุมชนที่มีการพัฒนาให้ก้าวหน้าไปเป็นธุรกิจชุมชนจะมีการดำเนินงานที่แตกต่างไปจากเศรษฐกิจพื้นฐานหรือเศรษฐกิจแบบยังชีพที่มีการแลกเปลี่ยนเฉพาะภายในชุมชน โดยเศรษฐกิจชุมชนที่แปรเปลี่ยนไปเป็นธุรกิจชุมชนจะมีการขยายตัวออกสู่นอกชุมชน และสามารถเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจกระแสหลักได้ ซึ่งดำเนินการในรูปแบบธุรกิจชุมชนโดยผ่านการดำเนินงานจากกลุ่ม/องค์กรชุมชนหรือ เครือข่าย ก็ถือเป็นลักษณะของเศรษฐกิจชุมชนได้รูปแบบหนึ่งเช่นกัน อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เกิดความเข้าใจและมีความชัดเจนในรูปแบบของธุรกิจชุมชนที่ถือเป็นเศรษฐกิจชุมชนรูปแบบหนึ่ง อาจจะต้องพิจารณาเกณฑ์ต่าง ๆ ประกอบไปด้วย ซึ่งเกณฑ์ดังกล่าวประกอบด้วย

1. ธุรกิจชุมชนนั้น สามารถสนองความต้องการของประชาชนในชุมชนได้ และประชาชน/ ชุมชนได้รับประโยชน์ ทั้งในรูปของผลกำไรที่เป็นตัวเงิน และไม่เป็นตัวเงิน เช่น สวัสดิการชุมชน กลุ่มเพื่อพัฒนาอาชีพ เป็นต้น
2. การค้าขายแลกเปลี่ยนกับภายนอกชุมชน ทั้งองค์กรธุรกิจ หรือประชาชนทั่วไป ไม่ใช่ทำการค้าขายในระดับปัจเจกชน แต่จะต้องดำเนินการผ่านกลุ่ม/เครือข่าย
3. ประชาชน/กลุ่มองค์กรธุรกิจชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และมีอำนาจการต่อรองในด้านการผลิต แลกเปลี่ยน ค่าขาย คือเป็นผู้กำหนดรูปแบบผลิตภัณฑ์ (Product) และสามารถเป็นผู้กำหนดสินค้า ทั้งตลาดภายในชุมชนและตลาดนอกชุมชน
4. วัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตนั้นเป็นทรัพยากรที่หาได้ในชุมชนให้ได้มากที่สุด และถ้าเป็นวัตถุดิบจากภายนอกชุมชนนั้นจะต้องพิจารณาถึงประโยชน์ที่คนในชุมชนนั้นได้รับด้วย
5. แรงงานที่ใช้ในการผลิตนั้นต้องใช้แรงงานในชุมชนเป็นหลัก
6. ทุนที่ใช้ในการดำเนินงานสามารถระดมทุนได้จากภายในชุมชนเอง คือพึ่งพาทุน (เงิน) ในชุมชนเองเป็นหลัก
7. เน้นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน และเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชนในการดำเนินการ และสมาชิกในชุมชนสามารถเรียนรู้และพัฒนาผลิตภัณฑ์ร่วมกันได้
8. สมาชิกสามารถเรียนรู้จากการดำเนินธุรกิจชุมชน และธุรกิจชุมชนเป็นส่วนหนึ่งที่สามารถในการพัฒนาสมาชิกและชุมชนนั้นได้

9. การดำเนินธุรกิจชุมชนจะต้องไม่ทำให้สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน เสื่อมโทรมลง จะต้องคำนึงถึงความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม และความเป็นชุมชน คือต้องยึดหลักของความพอเพียง ความมีเหตุมีผล

ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ได้ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน นอกจากจะเป็นผลที่เกิดจากภัยธรรมชาติแล้ว ยังมีสาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งคือ เกิดจากการกระทำของมนุษย์ เพราะว่าการพัฒนาประเทศรัฐบาลได้มีการกำหนดนโยบายเพื่อการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยมุ่งเน้นถึงการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว จึงได้มีการพัฒนาในระบบสาธารณูปโภคในด้านต่าง ๆ เพื่อสนองตอบตามความต้องการให้ประชาชนมีความอยู่ดีกินดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ หันจากระบบเกษตรกรรมมาสู่ระบบอุตสาหกรรม ที่ได้มีการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและสิ่งแวดล้อมมานำใช้เป็นวัตถุดิบในกระบวนการผลิตขอโครงการต่าง ๆ โดยไม่ได้คำนึงถึงปริมาณและคุณภาพของทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีอยู่อย่างจำกัด และความสามารถที่จะต้องรองรับเอาของเสียที่ปล่อยออกจากโรงงานอุตสาหกรรม โดยไม่ได้มีการบำบัดให้ได้มาตรฐานก่อนที่จะปล่อยออกสู่สภาพแวดล้อม สิ่งเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดปัญหาตามมาและได้มีการทำลายและเปลี่ยนแปลงความสมดุลของธรรมชาติ

จากปัญหาความเสื่อมโทรม ทางในด้านคุณภาพและปริมาณของทรัพยากรก่อนดังกล่าว จึงได้ปรากฏให้เห็นและเพิ่มทวีความรุนแรงขึ้นตามลำดับ โดยได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น

1. ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ (Resource Depleting) สืบเนื่องมาจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติกันอย่างไม่ประหยัด ไม่มีการวางแผนในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่ให้ประโยชน์ ตลอดจนขาดการบริหารจัดการในการนำใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีประสิทธิภาพเพียงพอ

2. ภาวะมลพิษ (Pollution) เกิดมาจากการกระบวนการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติไปใช้เป็นวัตถุดิบ ของการผลิตแล้วได้ปล่อยของเสียออกสู่สิ่งแวดล้อม จึงให้ก่อให้เกิดปัญหามลพิษตามมา เช่น: ปัญหามลพิษทางน้ำ ปัญหามลพิษทางอากาศ เสียง สลละ ปัญหามลพิษจากของเสีย เป็นต้น

7.5 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนกับการจัดการสภาพแวดล้อม

จากสภาพปัญหามลพิษที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพอนามัยของประชาชน ได้ทำให้ประชากรได้มีความตื่นตัวในเรื่องปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อม และต้องการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมกับภาครัฐในการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการจัดการมลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรมที่ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ถึงแม้ว่า ในพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคุ้มครองและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมเอาไว้ในมาตรา 6 7 และมาตรา 8 แต่ว่าการมีส่วนร่วมของประชากรใน

กฎหมายฉบับนี้ ก็ยังมีข้อจำกัดอีกมากมาย เช่น ในมาตรา 6 ในการแสดงความคิดเห็น ความเห็น ในเรื่องสิ่งแวดล้อมตามระเบียบของสำนักนายกรัฐมนตรี ยังมีข้อจำกัด เพราะว่าการที่จะจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนนั้น ยังอยู่ในดุลยพินิจของเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือผู้ที่มีอำนาจ

หลังจากที่ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 โดยมีสาระสำคัญเป็นการส่งเสริมและคุ้มครอง สิทธิเสรีภาพของประชาชน ให้ประชากรมีส่วนร่วมในการปกครองและสามารถตรวจสอบ ในการให้อำนาจรัฐ โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมนั้น รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้มีการรับรองการมีส่วนร่วมของประชากรในการจัดการสิ่งแวดล้อมไว้อย่างชัดเจน โดยได้มีการบัญญัติหลักการสำคัญ ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาจัดการสิ่งแวดล้อมที่เคยเกิดขึ้นในอดีต และได้โอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม เช่น ให้การรับรองสิทธิภาพแก่บุคคลในการรวมกันเป็นหมู่คณะ ให้การรับรองสิทธิของชุมชน ท้องถิ่นดั้งเดิมในการบำรุงรักษา และให้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สิทธิของบุคคลในการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม และสิทธิของบุคคลที่จะได้รับข้อมูลข่าวสารและเหตุผลก่อนการได้รับอนุญาตหรือดำเนินโครงการ หรือกิจกรรมที่อาจจะมีผลกระทบต่อคุณภาพ สิ่งแวดล้อม และมีสิทธิแสดงความคิดเห็นในเรื่องดังกล่าวตามมาตรา เป็นต้น

ในเมื่อรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้มีการบัญญัติรับรองในการมีส่วนร่วมของประชากรในการจัดการสิ่งแวดล้อมไว้ จึงทำให้ภาระหน้าที่ที่เป็นของรัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว ก็จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงไป โดยจะต้องเปิดโอกาสให้ประชากรมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้วย โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของประชากรในการจัดการมลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรม เนื่องจากที่ผ่านมาในอดีต มลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรมได้เป็นแหล่งที่กำเนิดที่สำคัญในการก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและต่อสุขภาพอนามัยของประชากร

การจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน มีความหมายที่ค่อนข้างกว้าง ครอบคลุมในประเด็นต่าง ๆ มากมาย ตั้งแต่การจัดใช้ทรัพยากร การบำรุงรักษา การฟื้นฟู การป้องกันแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในชุมชน เช่น ปัญหายะมุลง่าย ปัญหาน้ำเสีย เป็นต้น

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการ ป้องกัน แก้ไขปัญหาจะมีผลดีในทางปฏิบัติ เนื่องจากประชาชนได้ร่วมใจกันมีส่วนในการกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์ทรัพยากร การป้องกันแก้ไขปัญหา สิ่งแวดล้อม การฟื้นฟู เป็นต้น

เงื่อนไขที่กำหนดขึ้นโดยกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนจะนำไปสู่การจัดการสิ่งแวดล้อมตามเป้าหมายที่ประชาชนในชุมชนนั้นต้องการการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการหนึ่งที่มีส่วนในการเสริมสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ประสบความสำเร็จในการดำเนินการด้านต่าง ๆ ได้ตามเป้าหมายที่ประชาชนได้มีส่วนร่วมกำหนด

5.1 ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมของประชาชนมีความหมายรวมถึงตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร รายละเอียดการดำเนินโครงการที่อาจมีผลทั้งทางบวกและลบต่อตนหรือชุมชน รวมถึงการมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้อง มีส่วนร่วมในการพิจารณาถึงรายละเอียดผลดีผลเสียจากการดำเนินโครงการและมีส่วนร่วมในการร่วมตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ ตลอดจนมีส่วนร่วมในการติดตามตรวจสอบ ป้องกันแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการจึงอาจกล่าวได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนเกินขึ้นได้ในขั้นตอนที่ริเริ่มจะดำเนินโครงการขั้นตอนการศึกษาความเหมาะสมของการดำเนินโครงการ การศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม การตีค่าผลกระทบสิ่งแวดล้อมในเชิงเศรษฐศาสตร์ การกำหนดมาตรการป้องกันแก้ไขผลกระทบจากการดำเนินโครงการ และการมีส่วนร่วมในการติดตามตรวจสอบผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการ

5.2 การมีส่วนร่วมของประชาชนในพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535

การกำหนดให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ไม่ปรากฏในพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2518 แต่ปรากฏในพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ในมาตรา 6 มาตรา 7 และมาตรา 8 ได้แก่

- การมีส่วนร่วมของประชาชนโดยทางตรง ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการรับทราบข้อมูลข่าวสารทางราชการในเรื่องเกี่ยวกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เว้นแต่ข้อมูลข่าวสารที่เป็นความลับเกี่ยวกับการรักษาความมั่นคงของชาติ สิทธิส่วนบุคคล สิทธิในทรัพย์สินหรือสิทธิทางการค้าหรือกิจการของบุคคลที่ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย มาตรา 6 (1)

การมีส่วนร่วมโดยการร้องเรียนกล่าวโทษผู้กระทำผิดต่อเจ้าพนักงานในกรณีกระทำการละเมิดหรือฝ่าฝืนกฎหมายเกี่ยวกับควบคุมมลพิษหรือการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มาตรา 6 (3)

การมีส่วนร่วมในการให้ความร่วมมือและช่วยเหลือเจ้าพนักงานในการปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม มาตรา 6 (4)

การมีส่วนร่วมโดยการปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม มาตรา 6 (5)

การมีส่วนร่วมของประชาชนตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535 ในการที่รับทราบข้อมูลข่าวสารจากราชการ โดยเฉพาะรายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการต่าง ๆ มักปรากฏปัญหาที่ไม่สามารถที่จะให้ข้อมูลได้อย่างกว้างขวางด้วยติดขัดเงื่อนไขที่ว่า รายงานดังกล่าวเป็นความลับเกี่ยวกับสิทธิส่วนบุคคล สิทธิในทรัพย์สิน สิทธิทางการค้า กิจการของบุคคล ทำให้ยากที่ประชาชนจะได้รับทราบข้อมูลข่าวสารดังกล่าว

- การมีส่วนร่วมของประชาชนโดยทางอ้อม การมีส่วนร่วมของประชาชนโดยทางอ้อมได้ให้ความสำคัญขององค์กรเอกชนที่จดทะเบียนเป็นองค์กรคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติต่อกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม (มาตรา 7) โดยถือว่าองค์กรเอกชนเหล่านี้เป็นตัวแทนของประชาชนที่จะมีส่วนในการดำเนินการเพื่อการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยให้การสนับสนุนสิ่งแวดล้อมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น 1) การจัดทำมีอาสาสมัครเพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม 2) การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเพื่อการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการคุ้มครองและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม 3) การริเริ่มช่วยเหลือประชาชนเพื่อคุ้มครองหรืออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม 4) เพื่อการศึกษาวิจัย 5) การช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนผู้ได้รับอันตราย ความเสียหายจากปัญหามลพิษ

5.3 การมีส่วนร่วมของประชาชนด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550

การมีส่วนร่วมของประชาชนในปัจจุบันรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ได้เปิดกว้างในหลายด้าน เช่น การมีส่วนร่วมในทางการเมือง การมีส่วนร่วมในทางการปกครอง ฯลฯ ในที่นี้จะกล่าวถึงการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องกับการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมและการติดตามตรวจสอบการดำเนินการตามมาตรการตามมาตรการป้องกันแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่ได้ระบุไว้ในกระบวนการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม และการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม

5.4 การมีส่วนร่วมของประชาชนในการรับทราบข้อมูลข่าวสารและการแสดงความคิดเห็นต่อการดำเนินโครงการ

การมีสิทธิในการรับทราบข้อมูลข่าวสาร ถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่นำไปสู่กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในขั้นตอนอื่นต่อไป สิทธิในการมีโอกาสรับทราบข้อมูลข่าวสารในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ได้ระบุไว้มาตราที่ 56 เป็นการระบุถึงสิทธิของประชาชนในการรับทราบข้อมูลข่าวสารของทางราชการ ที่ไม่มีผลต่อความมั่นคงของรัฐ ความปลอดภัยของประชาชนหรือไม่มีผลต่อการมีส่วนได้ส่วนเสียอันพึงได้รับความคุ้มครองบุคคลอื่น

มาตรา 56 และ 57 เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รับทราบข้อมูลข่าวสารทั่วไป ซึ่งจะรวมถึงข้อมูลข่าวสารดำเนินโครงการต่าง ๆ ของรัฐด้วย ได้ระบุชัดเจนในสิทธิการได้รับข่าวสารเกี่ยวกับโครงการของรัฐที่อาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างชัดเจน ได้แก่ “บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจงและเหตุผล จากหน่วยงานราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น ก่อนการอนุญาตหรือการดำเนินการหรือกิจการใดที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้ส่วนเสียสำคัญอันใดที่เกี่ยวข้องกับตนหรือชุมชนท้องถิ่น และมีสิทธิแสดง

ความคิดเห็นของตนในเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้ ตามกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่กฎหมายบัญญัติ”

จะเห็นได้ว่าบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ได้ระบุการให้ความสำคัญของการให้ข้อมูลข่าวสารที่ประชาชนมีสิทธิที่จะได้รับรู้ได้มีโอกาสรับฟังคำชี้แจงได้แล้ว ยังกำหนดให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นต่อโครงการของรัฐอีกด้วย

ในส่วนของวาระการมีโอกาสได้รับทราบข้อมูล คำชี้แจง การแสดงความคิดเห็น ก่อนการอนุญาตหรือก่อนการดำเนินโครงการนั้น ย่อมหมายถึงโอกาสในการรับทราบข้อมูลและการแสดงความคิดเห็นตั้งแต่ขั้นการริเริ่มโครงการ ขั้นการศึกษารายละเอียดโครงการ ขั้นการนำเสนอผลการศึกษาและอาจรวมถึงขั้นการพิจารณาอนุมัติรายงานผลกระทบ สิ่งแวดล้อมโดยคณะกรรมการผู้ชำนาญการคณะต่าง ๆ ที่แต่งตั้งโดยสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม หากกฎหมายลูกที่จะบัญญัติออกมาเพิ่มเติมได้ระบุรายละเอียดเหล่านี้ไว้ย่อมจะมีผลให้การดำเนินโครงการสามารถลดความขัดแย้งกับประชาชนหรือชุมชน รวมทั้งสามารถดำเนินการได้อย่างสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนได้เป็นอย่างดี

5.5 การมีส่วนร่วมขอประชาชนในการติดตามตรวจสอบการดำเนินโครงการตามมาตรการป้องกันแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อม

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 60 ได้ระบุไว้ว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิที่จะฟ้องหน่วยงานราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐที่เป็นนิติบุคคล ให้รับผิดชอบเนื่องจากการกระทำหรือการละเว้นการกระทำของข้าราชการ พนักงาน หรือลูกจ้างของหน่วยงานนั้น”

ในมาตรา 57 ได้ระบุว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยงานราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น ก่อนการอนุญาตหรือการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมใดที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวกับตนหรือชุมชนท้องถิ่น และมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปประกอบการพิจารณาในเรื่องดังกล่าว

การวางแผนพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม การเวนคืนอสังหาริมทรัพย์ การวางผังเมือง การกำหนดเขตการใช้ประโยชน์ที่ดิน และการออกกฎที่อาจมีผลกระทบต่อส่วนได้เสียสำคัญของประชาชน ให้รัฐจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนอย่างทั่วถึงก่อนดำเนินการ”

จากข้อความดังกล่าวข้างต้น ในการดำเนินโครงการใด ๆ หากก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรในท้องถิ่น ประชาชนย่อมมีสิทธิที่จะปกป้องคุ้มครอง ทั้งนี้ เพื่อให้การดำรงชีพเป็นไปโดยปกติสุข โดยการดำเนินการสามารถร่วมกับรัฐและชุมชนเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว

และโดยทั่วไปแล้วปัญหาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรที่เกิดขึ้น ส่วนใหญ่มักจะเกิดจากการไม่ดำเนินการตามมาตรการป้องกันและแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่กำหนดไว้ในรายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม

เพื่อกระตุ้นให้หน่วยงานภาครัฐผู้รับผิดชอบการปฏิบัติตามมาตรการป้องกันแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อมของโครงการต่าง ๆ ได้ใส่ใจติดตามตรวจสอบ จึงได้กำหนดไว้ให้ประชาชนสามารถฟ้องร้องหน่วยงานภาครัฐได้ดำเนินการตามหน้าที่รับผิดชอบได้

5.6 การมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการส่งเสริมรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 290 ได้กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจหน้าที่ในการส่งเสริมการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทั้งในและนอกเขตพื้นที่ที่ตนรับผิดชอบโดยได้ระบุรายละเอียด ดังนี้

1. การจัดการการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในเขตพื้นที่
2. การเข้าไปมีส่วนในการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่นอกเขตพื้นที่เฉพาะในกรณีที่มีผลกระทบต่อดำรงชีวิตของประชาชนในพื้นที่ของตน
3. การมีส่วนร่วมในการพิจารณาเพื่อริเริ่มโครงการหรือกิจกรรมใด นอกเขตพื้นที่ ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมหรือสุขภาพอนามัยของประชาชนในพื้นที่

นอกจากนี้ในพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 (เพิ่มเติม พ.ศ. 2542) มาตรา 67 ได้กำหนดหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล มีหน้าที่หลายด้าน เช่น (2) ป้องกันโรคและระงับโรคติดต่อ (4) ป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย (7) คุ้มครองดูแลและบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ในมาตรา 69 ยังได้ระบุถึงการดำเนินการของกระทรวง ทบวง กรม ทั้งองค์การหรือหน่วยงานของรัฐ ในอันที่จะดำเนินการใด ๆ ต้องแจ้งให้องค์การบริหารส่วนตำบลทราบล่วงหน้าตามสมควร กรณีที่ทางองค์การบริหารส่วนตำบลมีความเห็นเกี่ยวกับการดำเนินกิจการดังกล่าวให้กระทรวง ทบวง กรม หรือองค์การ หรือหน่วยงานของรัฐนำความเห็นขององค์การบริหารส่วนตำบลไปประกอบการพิจารณาด้วย

จะเห็นได้ว่าองค์การบริหารส่วนตำบล สามารถมีส่วนร่วมในขั้นต้นได้แก่การให้ความคิดเห็นในโครงการต่าง ๆ ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่จะมาดำเนินการในพื้นที่รับผิดชอบของตนและมีส่วนร่วมในระดับสูงในการจัดการบำรุงรักษารวมถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในพื้นที่รับผิดชอบ หากก่อผลกระทบต่อประชาชนในพื้นที่ได้

7.6 สรุป

พลวัตรของโลกาภิวัตน์ ที่อาจมีผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม หรือไม่มากก็น้อย แต่กระนั้นก็ตาม เมื่อผลกระทบเชิงลบเกิดขึ้นจริงกับชุมชนเมื่อใดก็ตาม ชุมชนทั้งหลายจะมีเกาะป้องกัน หรือปรับตัวให้ตนเองดำรงอยู่ หรือเอาตัวรอด (แบบลัทธิปัจเจกชนนิยม) ได้อย่างไร ในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ เคยมีคำกล่าวที่ว่า ถ้าโลกาภิวัตน์เป็นตัวปัญหาทำไมเราไม่ปฏิเสธกระแสดังกล่าวเล่า คำกล่าวดังกล่าวผู้เขียนเห็นว่าเป็นแนวคิดที่ไม่อาจจะตอบต่อคำถามกับระบบโลกอันไร้พรมแดนได้ เมื่อเรามีอาจจะตอบต่อคำถามหรือต่อต้านกับโลกาภิวัตน์ได้ ทำไมเราไม่สร้างตัวแบบหรือแนวปฏิบัติที่จะสามารถดำรงอยู่กับโลกาภิวัตน์ เพราะด้วยเหตุผลคือชุมชนเองมีอาจจะมีโอกาสใด ๆ ไปล้มล้างโลกาภิวัตน์ ดังนั้น เพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงตนอยู่ได้ในกระแสดังกล่าว ชุมชนทั้งหลายจึงจำเป็นต้องสร้างวิถีความเป็นชุมชน โดยใช้ความสามารถของชุมชนเป็นตัวตั้ง ใช้ความหลากหลายทางการผลิตทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองท้องถิ่น และวัฒนธรรมชุมชน เพื่อสร้างเศรษฐกิจชุมชนแนวที่เหมาะสมกับความสามารถของตนเอง ตลอดจนเพื่อยืนยันท่ามกลางกระแสพายุแห่งโลกาภิวัตน์

ขณะที่แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อช่วยต่อต้านกระแสโลกาภิวัตน์ นั่นก็คือความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจ ความเข้มแข็งของชุมชนด้านการเมือง ความเข้มแข็งของชุมชนด้านสังคมและวัฒนธรรม และความเข้มแข็งของชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม ในทำนองเดียวกัน เศรษฐกิจชุมชน ก็เป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่จะไปช่วยหนุนเสริมให้ชุมชนเข้มแข็ง อันได้แก่ การรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมได้รับประโยชน์ เพื่อการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน ที่เข้ามาทำงานในด้านการแปรรูปการผลิตจากสิ่งของหรือสินทรัพย์ที่อยู่ในชุมชนให้เกิดมูลค่าและสร้างรายได้ และความเจริญให้กับชุมชนบนพื้นฐานของความสามัคคี ความพร้อมใจ ด้วยการทำสัมมาชีพ และโดยภาพรวมแล้วจะเห็นได้ว่าแนวคิดและปรัชญาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง เป็นระบบเศรษฐกิจของชุมชนที่เน้นการรวมตัวของกลุ่มชาวบ้านที่อยู่ภายใต้การตัดสินใจของสมาชิกชุมชน และความร่วมมือในการดำเนินการร่วมกัน รวมทั้งรักษาผลประโยชน์ร่วมกัน เป็นระบบเศรษฐกิจที่อยู่บนพื้นฐานของคุณธรรมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย เป็นแกนกลางในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ด้วยสัจจะ ความดี ความมีเมตตา การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และการยึดหลักคำสอนของศาสนาของประชาชนในชุมชน และเป็นระบบเศรษฐกิจที่ไม่ต่อต้านเศรษฐกิจการตลาด ไม่เป็นปฏิปักษ์กับการผลิตเพื่อการส่งออก แต่สามารถปรับเปลี่ยนเป็นระหว่างกลุ่ม กับปัจเจกบุคคล (พ่อค้า) แทนที่จะเป็นระหว่างเกษตรกรหนึ่งคนกับพ่อค้าหนึ่งคน ทำให้กลุ่มมีพลังสามารถสร้างอำนาจต่อรองในธุรกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็งขึ้น เศรษฐกิจชุมชนจึงเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดผลประโยชน์ทั้งในรูปตัวเงิน และไม่ใช้ตัวเงิน ทั้งการผลิต การแปรรูป การบริโภค การค้าและการบริการที่เป็นของชุมชน ดำเนินการโดยชุมชนและเพื่อประโยชน์ของชุมชนสุดท้ายเพื่อป้องกันมิให้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย แนวคิดดังกล่าวก็คือ การจัดการสิ่งแวดล้อม

ชุมชน มีความหมายที่ค่อนข้างกว้าง ครอบคลุมในประเด็นต่าง ๆ มากมาย ตั้งแต่การจัดใช้ทรัพยากร การบำรุงรักษา การฟื้นฟู การป้องกันแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้ประโยชน์ ทรัพยากรในชุมชน เช่น ปัญหาขยะมูลฝอย ปัญหาน้ำเสีย เป็นต้น การมีส่วนร่วมของประชาชนในการ จัดการ ป้องกัน แก้ไขปัญหาจะมีผลดีในทางปฏิบัติ เนื่องจากประชาชนได้ร่วมใจกันมีส่วนในการ กำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์ทรัพยากร การป้องกัน แก้ไขปัญหา สิ่งแวดล้อม การฟื้นฟู เป็นต้น

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

แบบฝึกหัดท้ายบทที่ 7

จงตอบคำถามต่อไปนี้

1. มีนักวิชาการหลาย ๆ ท่านได้เคยไว้ว่า แนวคิดว่าด้วยโลกาภิวัตน์ สามารถเชื่อมโยงกับความขัดแย้งได้ ในฐานะนักศึกษาที่ได้ศึกษามาแล้ว เห็นด้วยหรือไม่ กับความเชื่อมโยงข้างต้น อย่างไร และทำไม
2. มีปัจจัยอะไรบ้างที่เป็นความขัดแย้งเชิงโครงสร้างในยุคโลกาภิวัตน์ จงวิเคราะห์ และสังเคราะห์เชื่อมโยงให้เป็นรูปธรรมให้มากที่สุด
3. แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน มีกระบวนการสร้าง ขั้นตอนการปฏิบัติ จนนำไปสู่ขั้นตอนสรุปอย่างไร ทำไม
4. นักศึกษาเห็นด้วยหรือไม่ว่าแนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำท้องถิ่น เป็นแนวคิดหนึ่งที่สามารถจัดการกับความขัดแย้งได้ อย่างไร จงอธิบายอย่างละเอียด
5. แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน กับแนวคิดเศรษฐศาสตร์ เหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไร และมีข้อดี ข้อเสียอย่างไรกับชุมชน (โปรดยกกรณีศึกษาอธิบายประกอบ)
6. ทำไมแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนกับการจัดการสภาพแวดล้อม จึงมีความสำคัญต่อการจัดการความขัดแย้ง เห็นด้วยหรือไม่ อย่างไรจงอธิบาย

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. แนวคิดการพัฒนาแบบพึ่งพาตนเองบ้านกับเมือง. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์, 2542.

ซัชรินทร์ ไชยวัฒน์. (2542). ศตวรรษที่ 21 อารยธรรมของอนารยชน. กรุงเทพมหานคร: วิพริ้นท์.
ณรงค์ เพชรประเสริฐ. (2542). ธุรกิจชุมชน เส้นทางที่เป็นไปได้. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

นภาพรณ หะวานัน และคณะ. (2550). ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535. ราชกิจจานุเบกษา. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550.

วิทยากร เชียงกุล. (2542). เศรษฐศาสตร์รูปแบบใหม่. กรุงเทพมหานคร: โครงการวิถึทรรศน์.

สังคีต พิริยะรังสรรค์. (2542). เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองต่อปรัชญาฐานะอนาคตใน
กระทรวงมหาดไทย เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองและต่อแนวคิดและยุทธศาสตร์.
กรุงเทพมหานคร: ทรงสิทธิ์สุวรรณ.

เสรี พงศ์พิศ และคณะ. (2544). วิสาหกิจชุมชน: แผนแม่บท แนวคิด แนวทาง ตัวอย่าง ร่าง
พระราชบัญญัติ. กรุงเทพมหานคร: ภูมิปัญญาไท.

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2551). สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2551.

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2551). การพัฒนา การจัดการความขัดแย้ง การมีส่วนร่วม
และสังคมเข้มแข็ง. กรุงเทพมหานคร: นิวส์ เมคเกอร์.

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2553). การจัดการความขัดแย้งและการมีส่วนร่วมของประชาชน.
กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกริก.

ชาติชาย ฌ เชียงใหม่. (2545). คนและชุมชนไทยแข็งแรงได้หากรัฐคิดจริงจัง. จุลสาร NIDA-
HRD 1, 1. (เมษายน-มิถุนายน 2545).

ประเวศ วะสี. (2533, ธันวาคม 10). องค์กรชุมชน ทางรอดของรัฐบาลและสังคมไทย.

ลิขิตทิพย์ พิษณุ วิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
มงคล ตำนานินทร์. การแก้ไขปัญหาสังคมโดยกระบวนการมีส่วนร่วมและการพัฒนาทรัพยากร

มนุษย์ กรณีตัวอย่าง: ปัญหาน้ำพองเน่า. สถาบันวิจัยและพัฒนา

มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2538.

อเนก นาคะบุตร. (2545). **ทุนทางสังคมและประชาสังคมในเมืองไทย**. กรุงเทพมหานคร:
สำนักงานกองทุนเพื่อสังคมและธนาคารออมสิน.

ภาษาอังกฤษ

Dubrin, J. Andrew. (1998). **Leadership: Research finding., practice, and skills**.
Boston: Houghton Mifflin Company.

Hewison, Kevin. (2002). “Responding to Economic Crisis: Thailand’s Localism” in
Duncan McCargo (ed.). Reforming Thai Politic. Copenhagen: The Nordic
Institute of Asian Studies.

Putnam, David. (with R. Leonardi; and R. Nanette). (1993). **Making Democracy Work**.
Princeton: Princeton University Press.

Yukl, Gary, A. (1989). **Leadership in organizations**. 2nd. Englewood Cliffs, New Jersey:
Prentice-Hall.

อื่น ๆ

มาริษา พงศ์พฤตพันธ์. พญ. เชื้อโรคไวรัสอีโบล่า. (ออนไลน์).

[http://www.dst.or.th/html/index.php?op=article-
detail&id=1227&cid=12#.VBu19ZR_v3Q](http://www.dst.or.th/html/index.php?op=article-detail&id=1227&cid=12#.VBu19ZR_v3Q). 19 กันยายน 2557.

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 8

เนื้อหา

บทที่ 8 บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการจัดการความขัดแย้งชุมชน

ท้องถิ่น

8.1 เกริ่นนำ

8.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

8.3 วิธีการศึกษา

8.4 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

8.5 กรอบแนวคิดในการวิจัย

8.6 การเลือกตัวอย่างเชิงคุณภาพในการถอดบทเรียนเกี่ยวกับวิธีการจัดการความ

ขัดแย้ง

8.6.1 กรณีศึกษา การจัดการความขัดแย้งเกี่ยวกับธุรกิจโรงงานแอ่น

8.6.2 กรณีศึกษา การจัดการขยะของเทศบาลตำบลบ้านเพ

8.6.3 กรณีศึกษา การจัดการความขัดแย้งในการใช้ที่ดินสาธารณะประโยชน์

8.6.4 กรณีศึกษา การจัดการความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับฟาร์มโคนม

8.6.5 กรณีศึกษา การจัดการความขัดแย้งการใช้ความเค็มในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ

ในพื้นที่น้ำจืด

8.6.6 กรณีศึกษา การจัดการความขัดแย้งเกี่ยวกับการจัดตั้งโรงงานผลิตแป้งมัน

สำปะหลัง

8.7 สรุป

จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม

เมื่อศึกษาบทที่ 8 แล้วนักศึกษาสามารถ

1. เปรียบเทียบกระบวนการจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่น ที่มีลักษณะแตกต่างกันในบริบทต่าง ๆ

2. วิพากษ์ผลการศึกษาที่ได้จากงานวิจัยที่เกิดขึ้น

3. สังเคราะห์ และทดลองสร้างตัวแบบในการจัดการความขัดแย้ง จากผลการศึกษาที่ได้

กิจกรรมการเรียนรู้การสอนประจำบท

1. ผู้สอนอธิบายทฤษฎีบท บทแทรก และบทตั้ง แล้วซักถามพร้อมยกตัวอย่างประกอบการบรรยายโดยใช้โปรเจคเตอร์

2. ผู้สอนแบ่งผู้เรียนเป็นกลุ่ม ๆ ละประมาณ 5 คน เพื่อศึกษาทฤษฎีบท บทแทรก และบทตั้ง แล้วอภิปรายในกลุ่ม

3. ให้ผู้เรียนศึกษาเอกสารประกอบการสอน และตำราที่เกี่ยวข้องแล้วให้ผู้เรียนฝึกการอ้างเหตุผลของการพิสูจน์ทฤษฎีบท บทแทรก และบทตั้ง

4. ผู้สอนและผู้เรียนร่วมอภิปรายและหาข้อสรุปร่วมกันอีกครั้งหนึ่ง

5. ผู้สอนให้ผู้เรียนทำแบบฝึกหัดบทที่ 8

6. ผู้สอนให้ผู้เรียนทำแบบทดสอบย่อยหลังจากเรียนจบบทที่ 8

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารประกอบการสอนรายวิชาสัมมนาการจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่นไทย
2. ตำราสัมมนาการจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่นไทย
3. คอมพิวเตอร์ และอินเทอร์เน็ต
4. วิทยุ วารสารรายสัปดาห์ หนังสือพิมพ์ วีดิทัศน์ และโทรทัศน์
5. หนังสือและบทความที่เกี่ยวข้อง
6. ห้องสมุด

การวัดผลและประเมินผล

1. สังเกตจากการซักถามผู้เรียน สังเกตพฤติกรรมและความสนใจในเนื้อหาของนักศึกษา
2. สังเกตจากการร่วมกิจกรรมของผู้เรียน
3. สังเกตจากความสนใจ
4. สังเกตจากการอภิปรายกลุ่มย่อยและอภิปรายสรุป
5. ประเมินผลจากการทำแบบฝึกหัดบทที่ 8
6. ประเมินผลจากการทดสอบย่อยและจากการทดสอบปลายภาค
7. แบบทดสอบก่อนเรียน
8. แบบทดสอบหลังเรียน
9. แบบประเมินการสังเกตพฤติกรรม

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บทที่ 8

บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

กับการจัดการความขัดแย้ง¹

ในส่วนบทนี้จะเป็นการนำเสนอผลงานวิจัย เรื่อง “บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการจัดการความขัดแย้งชุมชนท้องถิ่น” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสาเหตุของปัญหาความขัดแย้งของชุมชน กรณีศึกษา: องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก จังหวัดระยอง จันทบุรี และตราด และเสนอรูปแบบวิธีการและบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการความขัดแย้งของชุมชน กรณีศึกษา: องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก จังหวัดระยอง จันทบุรี และตราด พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา คือ เทศบาลเมืองตราด จังหวัดตราด เทศบาลตำบลบ้านเพ จังหวัดระยอง องค์การบริหารส่วนตำบลสนามไชย อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี เทศบาลตำบลมะขาม อำเภอมะขาม จังหวัดจันทบุรี และเทศบาลตำบลทับช้าง อำเภอสอยดาว จังหวัดจันทบุรี เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นแนวคำถามสัมภาษณ์เจาะลึก แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยจะเป็นการวิจัยที่เก็บข้อมูลจากเอกสาร และการวิจัยภาคสนาม การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัย โดยการจัดหมวดหมู่ประเด็นสำคัญพร้อมกับการตีความอธิบายความนำเสนอในลักษณะการพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า สาเหตุของปัญหาความขัดแย้งของชุมชนในจังหวัดระยอง จันทบุรี และตราด โดยรวมมีหลายสาเหตุ คือ ได้รับข้อมูลไม่ตรงกัน ปัญหาโครงสร้าง ความรู้สึกไม่เป็นธรรม ผลประโยชน์ทับซ้อน การกำหนดนโยบายของรัฐ การเมืองท้องถิ่น และการขาดจิตสำนึกสาธารณะ

วิธีการและรูปแบบของการจัดการปัญหาของความขัดแย้งของชุมชน โดยบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ใช้วิธีการ คือ การไกล่เกลี่ย เจรจาต่อรอง บทบาทผู้นำชุมชน อำนาจท้องถิ่น บทบาทกลุ่มอาชีพ โครงสร้างชุมชน ความสัมพันธ์ ค่านิยม และผลประโยชน์ของชุมชน

8.1 เกริ่นนำ

ความขัดแย้งเป็นกระบวนการทางสังคมเป็นปรากฏการณ์ที่เป็นพลวัตเคลื่อนไหวอยู่เสมอสามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่ เป็นปกติในสังคมปัจจุบัน ความขัดแย้งของบุคคลเกิดจากการที่บุคคลต้องตัดสินใจเลือกอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยที่การเลือกนั้นอาจเต็มใจเลือกหรือจำใจเลือก เป็น

¹ บทนี้ได้ปรับปรุงบทมาจากบทความเรื่อง “บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการจัดการความขัดแย้งชุมชนท้องถิ่น” ที่ได้เผยแพร่ในวารสารร่วมฤกษ์ มหาวิทยาลัยเกริก ปีที่ 31 ฉบับที่ 2 กุมภาพันธ์ – พฤษภาคม 2556.

ความขัดแย้งที่มักเกิดขึ้นภายในมักไม่แสดงออกให้เห็นโดยเปิดเผย สามารถเห็นและสัมผัสได้โดยใช้วิธีการสังเกตจากพฤติกรรมการแสดงออก คำพูด สีหน้า ท่าทาง กริยาอาการ อาจพบความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้ อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งระหว่างบุคคลเป็นสถานการณ์ที่การกระทำของฝ่ายหนึ่งไปขัดขวาง หรือสกัดกั้นการกระทำของอีก ฝ่ายหนึ่งในการที่จะบรรลุเป้าหมายของตนหรือการที่บุคคลที่มีความแตกต่างกันในค่านิยม ความสนใจ แนวคิด วิธีการ เป้าหมายต้องมาติดต่อกัน ทำงานด้วยกัน หรืออยู่ร่วมในสังคมเดียวกัน โดยที่ความแตกต่างนี้ เป็นสิ่งที่ไม่สอดคล้องกัน หรือไปด้วยกันไม่ได้ ความขัดแย้งเป็นสิ่งที่ไม่มีใครปรารถนา แต่เป็นสิ่งที่ยากจะหลีกเลี่ยงพันตราบไต่ที่มนุษย์ยังมีชีวิตอยู่และอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคม สาเหตุอย่างหนึ่งของความขัดแย้งเกิดจากความไม่เพียงพอหรือความขาดแคลน โดยที่ความขาดแคลนนี้ส่วนหนึ่งถูกกำหนดโดยสังคม ความไม่พอใจและข้อเท็จจริงต่าง ๆ เกี่ยวกับความขาดแคลนเป็นสิ่งที่นำไปตามธรรมชาติ เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะนำไปสู่การแข่งขันเพื่อจะได้ทรัพยากรที่ต้องการ (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2553: 3 – 8 และ เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์, 2534: 7 – 11)

สภาพความขัดแย้งในท้องถิ่นก็มีสาเหตุมาจากเป็นความคล้ายคลึงข้างต้น กล่าวคือ การแย่งที่ดินทำกิน การแย่งการใช้น้ำจากคลองชลประทาน การขัดแย้งในเรื่องการขายผลผลิตการเกษตร การขัดแย้งในเรื่องของที่อยู่อาศัย ขัดผลประโยชน์ อาจเป็นการขัดแย้งส่วนตัวและส่วนรวม หรือการขัดแย้งระหว่างกลุ่มทุนกับชุมชน ดังนั้น ชุมชนท้องถิ่นที่เผชิญกับปัญหาของความขัดแย้งดังกล่าว ต่างก็จะพยายามระงับขัดแย้งด้วยวิธีการหลากหลายรูปแบบ เช่น การใช้กำลัง จาริต ประเพณี กฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับทางสังคมและกฎหมาย เป็นต้น

ภาคตะวันออก โดยเฉพาะจังหวัดระยอง จันทบุรี และตราด เป็นเขตท้องถิ่นชายฝั่งทะเล ความน่าสนใจตรงที่สภาพภูมิศาสตร์ของพื้นที่เต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ ทำให้กลุ่มต่าง ๆ ในสังคม ทั้งในกลุ่มที่อยู่ในชุมชนเอง และกลุ่มนอกชุมชนเกิดการช่วงชิงทรัพยากร รวมถึงผลประโยชน์อันมหาศาล ไม่จะเป็นการขัดแย้งในการประกอบอาชีพ ในจังหวัดตราด ความขัดแย้งเกี่ยวกับการจัดการขยะ ในจังหวัดระยอง ความขัดแย้งในการใช้ที่ดินสาธารณะประโยชน์ หรือความขัดแย้งเกี่ยวกับการจัดตั้งโรงงานผลิตแอมโมเนียสำหรับปุ๋ย หรือความขัดแย้งการใช้ความเค็มในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในพื้นที่น้ำจืด ในจังหวัดจันทบุรี การขัดแย้งข้างต้น สิ่งที่จะปฏิเสธไม่ได้เลย คือบทบาทที่สำคัญของหน่วยงานภาครัฐที่เป็นเจ้าของพื้นที่รับผิดชอบต่อข้อพิพาทดังกล่าว ซึ่งจะต้องเป็นหน้าที่ภาครัฐท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อมในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง

จากประเด็นดังกล่าวข้างต้น ผู้เขียนมีความสนใจที่จะศึกษาบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการจัดการความขัดแย้งชุมชนท้องถิ่น ว่าสาเหตุปัญหาคืออะไร และวิธีการจัดการความขัดแย้งหรือทางออกเป็นอย่างไร กล่าวคือ ต้องการศึกษสาเหตุของปัญหาความขัดแย้งของ

ชุมชน วิธีการจัดการความขัดแย้งของระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับชุมชน และต้องการเสนอรูปแบบวิธีการจัดการความขัดแย้งที่เหมาะสม

8.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

8.2.1 เพื่อศึกษาสาเหตุของปัญหาความขัดแย้งของชุมชน กรณีศึกษา: องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก จังหวัดระยอง จันทบุรี และตราด

8.2.2 เพื่อเสนอรูปแบบวิธีการและบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการความขัดแย้งของชุมชน กรณีศึกษา: องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก จังหวัดระยอง จันทบุรี และตราด

8.3 วิธีการศึกษา

ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเชื่อมโยงการวิเคราะห์จากมุมมองเชิงทฤษฎีที่หลากหลาย (Multi-theoretical Perspective) การสร้างทฤษฎีจากภาคสนามวิจัย (Grounded Theory) และใช้วิธีการสัมภาษณ์ระดับลึก (In-depth Interview) ตลอดจนเอกสารต่าง ๆ โดยมีขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

1) การลงสู่สนาม (Field) คือ ชุมชนท้องถิ่น ในจังหวัดระยอง จันทบุรี และตราด กล่าวคือ ในแต่ละชุมชนใน 3 จังหวัดดังกล่าว มีความขัดแย้งค่อนข้างสูง อันได้แก่ ความขัดแย้งระหว่างภาคอุตสาหกรรมกับประชาชน หรือการจัดการขยะ หรือที่ดินสาธารณประโยชน์ หรือความขัดแย้งระหว่างกลุ่มอาชีพ เป็นต้น จึงเป็นสิ่งที่ท้าทายว่าชุมชนเหล่านั้น มีกระบวนการกลไกที่ได้นำมาใช้ในการป้องกัน ควบคุมระงับ แก้ไขและคลี่คลายความขัดแย้งที่เกิดขึ้นอย่างไร

2) การรวบรวมข้อมูล ใช้การสังเกตการณ์ และแนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก โดยกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ผู้นำท้องถิ่นทั้งที่เป็นผู้นำทางธรรมชาติ และเป็นผู้นำที่เป็นทางการ ข้าราชการ กลุ่มอาชีพต่าง ๆ และประชาชนที่เกี่ยวข้องในลักษณะผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ มีการเตรียมแนวคำถามไว้ล่วงหน้า จดบันทึกข้อมูลและบันทึกเครื่องเสียงสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่มีคุณลักษณะต่างออกไปจากคนก่อนหน้า (Negative Cases) เพื่อให้ได้ข้อมูลใหม่มาตรวจสอบข้อสรุปเดิม จนข้อมูลใหม่ไม่สามารถปรับเปลี่ยนข้อเสนอเชิงทฤษฎีที่มีอยู่ได้ (Strauss and Corbin, 1990)

3) การวิเคราะห์ข้อมูล ดำเนินไปพร้อม ๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการแยกประเภท และวิเคราะห์เพื่อทำความเข้าใจบริบทที่เกิดขึ้น ผ่านการตีความหมายเพื่อทำความเข้าใจในประเด็นต่าง ๆ ทั้งสาเหตุของการก่อรูปของความขัดแย้ง ป้องกัน ควบคุมระงับ แก้ไข และการนำไปสู่การคลี่คลายความขัดแย้ง

8.4 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาครั้งนี้ ได้มีการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทฤษฎีการจัดการความขัดแย้ง ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม แนวคิดการควบคุมทางสังคม และการจัดระเบียบทางสังคม แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับ “การความขัดแย้ง” เทอร์เนอร์ (Turner, 2002) ได้ให้ความหมายว่า “ความขัดแย้งเป็นกระบวนการของเหตุการณ์ต่าง ๆ จำนวนหนึ่งที่น่าสู่การกระทำที่ปรากฏขึ้นของปฏิสัมพันธ์ที่มีความรุนแรงที่มีขีดชั้นต่างกันในระหว่างอย่างน้อยสองฝ่าย” และขั้นตอนของความขัดแย้ง มีดังนี้

- 1) ระบบสังคมประกอบขึ้นด้วยหน่วยที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันจำนวนหนึ่ง
- 2) มีการกระจายทรัพยากรที่มีคุณค่าที่มีอย่างจำกัด
- 3) หน่วยหรือคนที่ไม่ได้รับส่วนแบ่งทรัพยากรที่เหมาะสมเริ่มตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับความถูกต้องของระบบ
- 4) คนที่ถูกรอนประโยชน์สิทธิจะเริ่มตระหนักว่าจำเป็นต้องมีการยกเลิกระบบการแบ่งสรรทรัพยากร เพื่อผลประโยชน์ของพวกเขา
- 5) คนที่ถูกรอนประโยชน์สิทธิจะถูกกระตุ้นทางด้านความรู้สึกและอารมณ์
- 6) มีการระเบิดความอัดอั้นตันใจออกมาเป็นระยะ ๆ และมักจะมีลักษณะที่วุ่นวายไม่เป็นระเบียบ
- 7) คนที่เกี่ยวข้องอยู่ในความขัดแย้ง จะมีความตึงเครียด และมีอารมณ์ความรู้สึกในการมีส่วนร่วมอยู่ด้วย
- 8) จะมีความพยายามเพิ่มขึ้นในการที่จะจัดระเบียบเกี่ยวกับกลุ่มที่จะถูกรีดถอนสิทธิประโยชน์ที่เกี่ยวข้องอยู่ในความขัดแย้ง
- 9) ความขัดแย้งโดยเปิดเผยที่ก่อให้เกิดความรุนแรงในขอบเขตต่าง ๆ จะปะทุขึ้นระหว่างอภิสัทชนกับผู้ถูกรีดถอนสิทธิประโยชน์ ขอบเขตของความขัดแย้งจะได้รับอิทธิพลมาจากความสามารถที่มีอยู่ในความขัดแย้งที่จะชี้ชัดถึงผลประโยชน์ของฝ่ายตน และขอบเขตของระบบที่พึงมีในการจัดการกับความขัดแย้ง

โดยสรุปแล้ว ความขัดแย้ง หมายถึง การดิ้นรนเพื่อที่จะให้ได้มาซึ่งของที่มีค่า หรือเพื่ออ้างสิทธิในฐานะ อำนาจ และทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด โดยมีสาเหตุมาจากการคิดไม่เหมือนกันทำไม่เหมือนกัน หรือผลประโยชน์ขัดกันในระหว่างอย่างน้อยสองฝ่าย และความขัดแย้งก็เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในสังคม เฉกเช่น ความเปลี่ยนแปลงในสังคมก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่เกิดความขัดแย้งได้เช่นกัน

และแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อำนาจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 รับรองอำนาจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ดังนี้

มาตรา 6 “รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ บทบัญญัติใดของกฎหมาย กฎ หรือข้อบังคับ ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญนี้ บทบัญญัตินั้นเป็นอันใช้บังคับมิได้” ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถออกข้อบัญญัติท้องถิ่นที่สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญได้ตามแนวนโยบายบริหารราชการแผ่นดิน ที่เน้นการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

มาตรา 66 “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมรวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน”

มาตรา 78 (3) “กระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นพึ่งตนเองและตัดสินใจในกิจการของท้องถิ่นได้เอง ส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการดำเนินการตามแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ พัฒนาเศรษฐกิจของท้องถิ่นและระบบสาธารณสุขและสาธารณสุขการตลอดทั้งโครงสร้างพื้นฐานสารสนเทศในท้องถิ่น ให้ทั่วถึงและเท่าเทียมกันทั่วประเทศ รวมทั้งพัฒนาจังหวัดที่มีความพร้อมให้เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นขนาดใหญ่ โดยคำนึงถึงเจตนารมณ์ของประชาชนในจังหวัดนั้น” โดยการออกข้อบัญญัติเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สามารถอ้างถึงรัฐธรรมนูญมาตรา

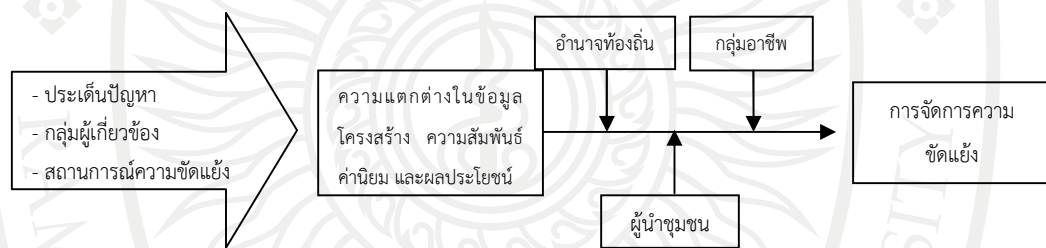
มาตรา 290 เพื่อส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีอำนาจหน้าที่ตามที่กฎหมายบัญญัติ กฎหมายตามวรรคหนึ่งอย่างน้อยต้องมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

- 1) การจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่อยู่ในเขตพื้นที่
- 2) การเข้าไปมีส่วนในการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่นอกเขตพื้นที่ เฉพาะในกรณีที่มีผลกระทบต่อดำรงชีวิตของประชาชนในพื้นที่ของตน
- 3) การมีส่วนร่วมในการพิจารณาเพื่อริเริ่มโครงการหรือกิจกรรมใดนอกเขตพื้นที่ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมหรือสุขภาพอนามัยของประชาชนในพื้นที่

จากกฎหมายดังกล่าวเป็นการให้อำนาจกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นการที่แสดงให้เห็นถึงการสร้างกฎหมายรองรับการทำงานในการบริหารจัดการทรัพยากร โดยให้อำนาจกับหน่วยงานท้องถิ่นในการดูแล เพื่อให้การดำเนินงานเป็นที่เกี่ยวข้องกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียประสบความสำเร็จและสามารถดำเนินงานได้อย่างเต็มที่ตาม

อำนาจกฎหมายที่ได้กำหนดไว้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น ทำให้การแก้ไขปัญหาในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความยั่งยืนและเกิดความสมดุล เพราะเกิดจากความร่วมมือของคนในชุมชน เกิดความรัก ความห่วงใยในทรัพยากร ซึ่งการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน ทั้ง ชุมชนเอง องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น ภาครัฐ ภาคเอกชน และหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทำให้เกิดการแก้ไขปัญหาได้อย่างจริงจัง การให้อำนาจกับชุมชน ในการดูแลทรัพยากรร่วมกัน โดยมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสร้างข้อบัญญัติท้องถิ่นขึ้นมารองรับการดำเนินงานของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะทำให้การดำเนินงานของชุมชนมีประสิทธิภาพ ได้รับการยอมรับและเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังนั้นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงมีบทบาทสำคัญในการตราข้อบัญญัติตำบลขึ้นมาเพื่อรองรับการดำเนินงานของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยชุมชน

8.5 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 8.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

นอกจากการวิเคราะห์ข้อมูลแบบปกติทั่วไปแล้ว ผู้เขียนยังได้ปรับปรุงโดยใช้กรอบการวิเคราะห์ความขัดแย้ง (Conflict Analysis Framework) ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ซึ่งกรอบการวิเคราะห์นี้เป็นเครื่องมือช่วยหาวิธีการให้ชุมชนมีส่วนร่วม ที่อาจจะช่วยแก้ปัญหาความขัดแย้งได้ กรอบนี้เน้นที่การพิจารณาว่าสมควรจะใช้วิธีการใดในการจัดการความขัดแย้ง โดยมีคำถามหลักและแนวทางอยู่ 3 ประเด็น คือ ประเด็นปัญหา กลุ่มผู้เกี่ยวข้อง สถานการณ์ความขัดแย้ง คำถามหลักสามารถช่วยให้ระบุข้อมูลที่มีความสำคัญในการออกแบบการจัดการความขัดแย้ง (สถาบันสันติศึกษา, 2540)

อย่างไรก็ตาม ชุมชนชนบทแต่ละชุมชนจะมีโครงสร้างชุมชน หรือโครงสร้างสังคมที่ประกอบด้วยบุคคล กลุ่มบุคคลมีรูปแบบที่ตั้งของชุมชน บทบาทหน้าที่ของสมาชิก การควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม สมาชิกในชุมชนมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน และชุมชนก็มีปฏิสัมพันธ์กับสังคมภายนอก การที่สมาชิกในชุมชนมีความแตกต่างในข้อมูลความสัมพันธ์โครงสร้าง ค่านิยม และผลประ

โยชน์ และการที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งไม่ว่าเป็นความขัดแย้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม หรือทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อชุมชนได้รับทราบถึงความขัดแย้งเกิดขึ้นแล้ว ในเบื้องต้นชุมชนได้ใช้วิธีการควบคุมทางสังคมโดยใช้บทบาทของผู้นำชุมชน หรืออำนาจท้องถิ่น เป็นหลักในการจัดการความขัดแย้ง ซึ่งการจัดการกับความขัดแย้งรูปแบบดังกล่าว เป็นการที่ชุมชนเรียนรู้วิธีการจัดการความขัดแย้งในอดีตอาจจะเป็นการเรียนรู้จากภายในชุมชนเอง หรือเรียนรู้จากภายนอกชุมชนผ่านทางสื่อ สิ่งพิมพ์ และโทรทัศน์ ซึ่งในการจัดการความขัดแย้งนั้น ชุมชนมีวิธีการของชุมชนถือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งมีวิธีการที่มีศักยภาพในการจัดการความขัดแย้งได้ดี มีรูปแบบที่อาศัยอำนาจท้องถิ่น ผู้นำชุมชน บทบาทกลุ่มอาชีพ เป็นต้น

8.6 การเลือกตัวอย่างเชิงคุณภาพในการถอดบทเรียนเกี่ยววิธีการจัดการความขัดแย้ง ดังนี้

8.6.1 กรณีศึกษา การจัดการความขัดแย้งเกี่ยวกับธุรกิจรังนกนางแอ่น

ธุรกิจรังนกนางแอ่น เป็นธุรกิจที่มีมูลค่าทางการตลาดสูงถึงปีละหลายพันบาท ทำให้ความต้องการรังนกจากธรรมชาติไม่เพียงพอต่อความต้องการของประชาชนที่ต้องการบริโภคภายในประเทศ และการส่งออก จึงเกิดธุรกิจการสร้างบ้านรังนกขึ้นมาจำนวนมาก ในหลายจังหวัดของประเทศไทย เช่น นครศรีธรรมราช สมุทรสงคราม และจังหวัดตราด ซึ่งรวมทั้งจังหวัดชายทะเลอีกหลายจังหวัด มีการพัฒนาเป็นธุรกิจส่งออกที่มีมูลค่ามหาศาลในปัจจุบัน รังนกในประเทศไทยเกือบทั้งหมดส่งออกไปขายที่ฮ่องกงและสิงคโปร์ จากนั้นจึงส่งต่อไปยังประเทศจีน และประเทศอื่น ๆ ที่มีคนจีนอาศัยอยู่

ปัจจุบันกระแสการพัฒนาการทำธุรกิจนกแอ่นกินรังเพิ่มขึ้น โดยการสร้างบ้านหรือใช้อาคารเก่า ๆ ล่อให้คนมาอยู่อาศัย และทำรังเพิ่ม จะได้เก็บรังขาย บริเวณแถบภาคใต้และขยายสู่ภาคตะวันออก โดยเฉพาะที่อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ทุกวันนี้ดูเหมือนจะเป็นต้นแบบให้ผู้สนใจศึกษาค้นคว้าวิธีการทำธุรกิจนกแอ่นกินรังภายในอาคาร

ในกรณีจังหวัดตราด พบว่ามีประชากรนกในช่วง 6-7 ปีที่ผ่านมา ตั้งแต่ พ.ศ. 2547 มีการเลี้ยงเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด เพราะสภาวะแวดล้อมเหมาะสมสำหรับนกมีแหล่งอาหารสมบูรณ์ ประกอบกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเปลี่ยนไป นกแอ่นกินรังจึงได้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรม และสัญชาตญาณ อพยพเข้ามาอยู่อาศัยร่วมกับมนุษย์ จึงเกิดการลงทุนใหม่ที่เรียกว่า “คอนโดนก” หรือ “อาคารนก” โดยเฉพาะในชุมชนเมือง อย่างไรก็ตามได้เกิดการตระหนก หรือวิตกกังวลว่าจะเป็นผลเสีย หรือผลดีที่ติดตามมา อาจจะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมขึ้นในชุมชนเมือง ประชาชนเกิดความหวาดระแวง หวาดกลัวถึงปัญหาที่จะเกิด หรือปัญหาที่เกิดปรากฏชัดเจนที่มีใช่เป็นความรู้สึก เช่น เหตุรำคาญ ฝุ่นละอองจากการก่อสร้าง และจากการทำธุรกิจนกนางแอ่นกินรังนี้ จึงนำไปสู่ความ

ขัดแย้งระหว่างประชาชนผู้พักอาศัยในเขตพื้นที่ดังกล่าว กับผู้ประกอบการธุรกิจบ้านนก ตลอดจนหน่วยงานของรัฐขึ้นบ่อยครั้ง

1) การก่อรูปของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างประชาชนกับผู้ประกอบการ หรือประชาชนกับภาครัฐ

- (1) มูลเหตุรำคาญจากเสียง
 - (2) การก่อสร้าง ดัดแปลง และใช้หรือเปลี่ยนการใช้อาคารไม่ตรงกับใบอนุญาต และการก่อสร้างเป็นอันตรายตามมาหรือไม่
 - (3) การออกใบอนุญาตก่อสร้างอาคาร ดัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนอาคาร ยึดตามพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2518 หรือไม่
 - (4) มูลชนกมีปัญหา จนก่อให้เกิดใช้หวัดนกหรือไม่
 - (5) มีการกำหนดจัดเก็บข้อมูล หรือควบคุมไว้หรือไม่อย่างไร
- เหล่านี้เป็นสาเหตุแห่งความขัดแย้ง จึงทำให้เกิดการร้องเรียนไม่เว้นแต่ละวัน จนมีสื่อบางฉบับนำไปตีความ ทั้งหนังสือพิมพ์ ทีวี มีการนำเสนอในส่วนใหญ่เป็นจำนวนมาก แต่ในความขัดแย้งนี้ไม่ได้ออกมาในรูปของความรุนแรง หรือมีการขับเคลื่อนแต่อย่างใด เพียงแต่เป็นการร้องเรียนผ่านหน่วยงานของรัฐ ซึ่งแสดงให้เห็นได้ว่ายังสามารถเจรจาให้จบลง หรือลดความขัดแย้งได้ โดยคู่ได้จากความรุนแรงของความขัดแย้ง

2) แนวทาง และมาตรการในการจัดการความขัดแย้ง

เป็นการตอบข้อชี้แจง หรือแสดงให้เห็นว่าสิ่งที่ทำอยู่ไม่ได้ขัด หรือผิดต่อกฎหมายระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ ตามที่ประชาชนร้องเรียนมา โดยทุกประเด็นสามารถชี้แจงได้เป็นข้อ ๆ เพื่อให้ประชาชนทั่วไปสามารถเห็นได้ว่าสิ่งที่เขาวิตกกังวล หรือคิดว่าจะเป็นอย่างนั้น มันไม่ใช่อย่างที่คิด มันสามารถหาทางออกได้ โดยการแก้ปัญหาข้อขัดแย้งหรือตอบประเด็นได้ตามนี้

3) กรณีปัญหาเรื่องเสียงดัง/รำคาญจากอาคารบ้านนก

- (1) ได้มีการออกตรวจ โดยใช้เครื่องวัดเสียง คือ ไม่ให้เกิน 80 เดซิเบล โดยออกตรวจพื้นที่เมื่อได้รับการร้องเรียน เพื่อให้ประชาชนทราบด้วยตัวเอง
- (2) กำหนดระยะเวลาการเปิด-ปิดเสียง ซึ่งจะเปิดเสียงระหว่าง 06.00 - 11.00 น. และ 14.00 - 19.00 น. โดยทางเทศบาลเมืองตราด ได้มีการทำหนังสือแจ้งผู้ประกอบการทุกราย โดยให้เจ้าหน้าที่ติดตามเฝ้าระวังกำกับดูแลหรือเมื่อได้รับแจ้งเหตุ

4) การตรวจสอบอาคาร ขออนุญาตตามพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2518

- (1) เรียกผู้ประกอบการเลี้ยงนกนางแอ่นมาประชุม และให้ตรวจสอบอาคารของตนเอง ว่าได้ขออนุญาตก่อสร้างหรือไม่ และก่อสร้างตามแบบหรือไม่ หากไม่เป็นไปตามแบบให้แก้ไขทันที

(2) จัดเจ้าหน้าที่ออกตรวจสอบอาคารบ้านนกกางแอนทุกหลัง ปฏิบัติตามกฎหมายต่าง ๆ หรือไม่

(3) สำเนาเอกสารใบอนุญาต และแบบแปลนการอนุญาตก่อสร้างอาคารของอาคารบ้านนกกางแอนทุกอาคาร โดยให้สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองตรวจสอบ

5) กรณีตรวจมุลก

ได้มีการนำมุลกจากผู้ประกอบการฯ ทุกอาคารไปตรวจสอบหาเชื้อใช้หวัดนก ณ ศูนย์วิจัยและพัฒนาการสัตวแพทย์ภาคตะวันออก ร่วมกับปศุสัตว์จังหวัด/สาธารณสุขจังหวัด ทุก ๆ 3 เดือน ผลปรากฏไม่พบว่ามีเชื้อโรคใด ๆ และประกาศให้ประชาชนทราบโดยทั่วกันเป็นระยะ

6) ผลจากการจัดการความขัดแย้ง

ตามที่หน่วยงานของรัฐได้ดำเนินการแก้ไขความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับผู้ประกอบการ หรือกับหน่วยงานของรัฐโดยความขัดแย้งได้แสดงออกโดยผ่านการร้องเรียนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นผ่านจังหวัด ผ่านสื่อวิทยุ/โทรทัศน์ จะเห็นได้ว่าหน่วยงานที่รับผิดชอบได้ใช้ระเบียบ/ข้อกฎหมาย แก้ไขปัญหาความขัดแย้งในครั้งนี้ และสามารถนำมาแสดงให้ประชาชนเห็นได้อย่างเป็นรูปธรรม จนสามารถลดความขัดแย้งได้เป็นที่น่าพอใจ โดยดูได้จากปัญหาข้อร้องเรียนต่าง ๆ ลดลงอย่างเห็นได้ชัด แต่ถึงกระนั้นผู้รับผิดชอบก็ยังได้ดำเนินการต่อไปเพื่อให้ประชาชนสบายใจ และลดความวิตกกังวล

จะเห็นได้ว่าการแก้ไขความขัดแย้งนี้ หลังจากที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้รับเรื่องร้องเรียนแล้ว ได้ทำความเข้าใจพูดคุยทั้งผู้ประกอบการและประชาชนที่อยู่อาศัยบริเวณใกล้เคียง อันจะนำไปสู่ความเข้าใจซึ่งและกัน หลังจากประชาชนใกล้เคียงมีความสงสัยในโรคที่จะตามมากับนกกางแอนเสียงของนกที่ดังเกินไป รวมถึงความสกปรกจากมุลก หลังจากนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประชาชน และผู้ประกอบการต่างมาร่วมกันแสวงหาแนวปฏิบัติ ทั้งทางด้านกฎหมาย ข้อมูลเชิงวิชาการด้านสาธารณสุข เพื่อให้เกิดการบังคับใช้เชิงกฎหมาย ความสะอาดและปลอดภัยในสภาพตลอดจนเหตุเดือดร้อนรำคาญด้านเสียงของนก สะท้อนได้ว่าถ้าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่ให้ความสนใจ ก็จะทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างผู้ประกอบการและประชาชนได้ อันจะนำไปสู่การไม่ไว้วางใจระหว่างกัน

8.6.2 กรณีศึกษา การจัดการขยะของเทศบาลตำบลบ้านเพ

เทศบาลตำบลบ้านเพ อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เป็นเทศบาลขนาดกลาง มีจำนวนประชากร 17,650 คน พื้นที่ 34.5 ตารางกิโลเมตร ประชากรแฝงทั้งชาวไทยและแรงงานต่างด้าวประมาณ 80,000 คน มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเที่ยวปีละเกือบ 4 ล้านคน (จากกองวิชาการและแผนงานเทศบาลตำบลบ้านเพ ในแผนพัฒนาสามปี พ.ศ. 2555-2557) ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า ขยะที่

เกิดขึ้นจากประชากรที่อยู่ประจำ และนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวในเขตเทศบาลจึงมีปริมาณสูง เฉลี่ยวันละ 30 คัน

ก่อนที่จะมีปัญหาความขัดแย้ง เทศบาลตำบลบ้านเพ เข้าพื้นที่ในการกำจัดขยะโดยใช้พื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลแกลง จนกระทั่งในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2554 องค์การบริหารส่วนตำบลแกลง ได้ออกกำหนดห้ามมิให้เทศบาลตำบลบ้านเพใช้พื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลแกลงในการกำจัดขยะ และให้มีผลในวันที่ 1 มกราคม 2555 ปัญหาดังกล่าวจึงเริ่มเกิดขึ้น

ผู้บริหารเทศบาลตำบลบ้านเพ ได้พยายามหาพื้นที่เพื่อกำจัดขยะ แต่ไม่มีท้องถิ่นแห่งใดอนุญาต จึงได้หันมาหาพื้นที่สาธารณะของเทศบาลฯ เอง คือ พื้นที่บ่อบำบัดน้ำเสีย มีพื้นที่ 28 ไร่ ตั้งอยู่ที่ชุมชนหนองยายอิน หมู่ที่ 1 ในเขตเทศบาลตำบลบ้านเพ ต่อมาได้มีปัญหาเรื่องของมลภาวะทั้งกลิ่นจากการนำขยะมาเทกอง และ กลิ่นจากการเผา ประกอบกับการจัดการขยะไม่ทันเวลา ทำให้ทั้งโรงเรียน นักร้องรักษ์ วัดและชุมชนรวมตัวประท้วง เกิดปัญหาความขัดแย้งมากมาย แต่ในที่สุดทางเทศบาลตำบลบ้านเพ ก็สามารถจัดการความขัดแย้งจนสำเร็จ และเป็นที่น่าพอใจของทุกฝ่าย

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าสิ่งที่น่าศึกษาความสำเร็จของการจัดการความขัดแย้งครั้งนี้ อะไรเป็นปัจจัยที่ทำให้เทศบาลตำบลบ้านเพ สามารถจัดการความขัดแย้งได้ผล และสาเหตุเล็ก ๆ แล้วอะไรเป็นปัจจัยที่แท้จริงของปัญหา

1) การก่อรูปของความขัดแย้ง

จากการสัมภาษณ์นายมาต วิเชียรแลง ประธานชุมชนหนองยายอิน ซึ่งเป็นพื้นที่ของบ่อบำบัดน้ำเสีย หลังจากที่ได้ผู้บริหารได้เข้าเจรจา เพื่อขออนุญาตกำจัดขยะในพื้นที่บ่อบำบัดน้ำเสีย ก็ได้ตกลงกันมาให้ใช้วิธีการฝังตามหลักสุขาภิบาล และเมื่อกลับวันต่อวันให้ใช้น้ำยา EM สาดทุกครั้งเพื่อป้องกันกลิ่นและแมลงวัน ถ้ามีเหตุให้ชาวบ้านเกิดความรำคาญหรือมีสถานะอันมิชอบ ให้หยุดดำเนินการ และหาหนทางแก้ไขร่วมกัน หลังจากนั้นเมื่อมีการกำจัดขยะ 1 สัปดาห์ ก็มีเตาเผาขยะเข้ามาตั้งในบ่อบำบัดน้ำเสียซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่เหนือข้อตกลง นายมาตได้เข้าไปสอบถาม ได้ความว่าเป็นการทดลองเตาเผา จึงไม่ติดใจอะไร

เมื่อเวลาผ่านไปไม่ถึงสัปดาห์ ได้มีลูกบ้านร้องเรียนตนเองว่ามีกลิ่นรบกวน และมีแมลงวันรบกวนจำนวนมาก จึงได้นำขึ้นร้องเรียนเข้าคุยกับผู้บริหารแต่ไม่ได้รับการแก้ไข และไม่นานก็มีเตาเผาขยะเพิ่มเป็น 3 เตา สร้างกระแสร้องเรียนจากทุกชุมชนในเขตพื้นที่หมู่ที่ 1 จากชุมชน กลุ่มรักษ์ยิ้ม ซึ่งเป็นกลุ่มอนุรักษ์ของหมู่ 1 เข้าร่วมตัวสร้างกระแสต่อต้านอย่างเข้มแข็ง โดยมีป้ายแขวนติดอยู่ข้างถนนและมีรถวังโฆษณา วัด โรงเรียนซึ่งมีพื้นที่อยู่ใกล้เคียงกับเตาเผาเริ่มเข้าร่วมต่อต้านทำให้มีการต่อรอง และเชิญผู้บริหารเข้าร่วมหารืออีกครั้ง

ในที่สุดก็ได้มีการตั้งคณะกรรมการ และเปิดเวทีสาธารณะ 2 ครั้ง จนหาข้อยุติ โดยสรุปก็คือ ให้อัยการปกครองส่วนท้องถิ่นในบ่อบำบัดน้ำเสีย นำเตาเผาขยะออกจากพื้นที่ภายในเวลา 1 เดือน และตั้งคณะกรรมการตรวจสอบ

2) ปัญหาอุปสรรคของการจัดการความขัดแย้ง

(1) การยกเลิกการให้เช่าพื้นที่ที่ทิ้งขยะขององค์การบริหารส่วนตำบลแกลง ที่มีลักษณะเร็วเกินไป ทำให้เทศบาลตำบลบ้านเพ ไม่ได้มีมาตรการในการจัดการกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้ทันเวลา

(2) การนำเตาเผาขยะ มากำจัดขยะโดยไม่ได้ร่วมหารือกับชุมชน ถือว่าเป็นการตัดสินใจที่ผิดพลาด และมีความผิดร้ายแรง เนื่องจากยังไม่มีผลการวิจัยที่ครบถ้วนรอบด้านเกี่ยวกับผลกระทบของเตาเผาขยะที่ชัดเจน เกี่ยวกับความสมดุลของกำลังการเผาไหม้ขยะ ทำให้มีขยะจำนวนมากเกินกำลังของเตาเผาขยะ ซึ่งขยะจำนวนมาก ๆ ที่รอกำจัดนั้น ส่งกลิ่น และเป็นสะสมของเชื้อโรค

3) การบริหารจัดการความขัดแย้งขององค์กร

เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างประชาชนหมู่ที่ 1 กับเทศบาลตำบลบ้านเพเริ่มก่อตัวขึ้น ผู้บริหารท้องถิ่น และผู้เกี่ยวข้องได้ค้นหาข้อมูลต่าง ๆ และเบื้องหลังของการก่อรูปของความขัดแย้งจากนั้นใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวพูดคุยเพื่อหาทางประนีประนอม ค้นหาผู้ที่ประชาชนให้ความศรัทธา เชื่อถือและหารือพูดคุย

แต่เมื่อเหตุการณ์เริ่มรุนแรงยิ่งขึ้น จึงแต่งตั้งคณะกรรมการผู้ซึ่งเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายเป็นตัวแทนแต่ละกลุ่มเข้าร่วมหารือ ทำให้เหตุการณ์เริ่มผ่อนคลาย

ตั้งเวทีสาธารณะครั้งที่ 1 เพื่อให้ประชาชนทุกกลุ่มได้แสดงความคิดเห็น เกี่ยวกับปัญหาของกองขยะดังกล่าว

ตั้งเวทีสาธารณะครั้งที่ 2 เพื่อนำปัญหาจากเวทีสาธารณะครั้งที่ 1 มาจัดเรียงประเภทของปัญหาโดยมาชี้แจง และหาทางออกโดยเจรจาต่อรองบเวทีสาธารณะ

เมื่อเจรจาทันทีตกลง ทางผู้บริหารได้เสนอให้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการร่วม 10 คน เพื่อเฝ้าติดตามประเมินผล ทุกฝ่ายตกลง และปฏิบัติตามสัญญาที่ให้ไว้ทุกประการ

4) อนาคตขององค์กร

ปัจจุบันเทศบาลฯ ได้ศึกษานวัตกรรม การจัดการขยะตามแนวทางของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี แปรรูปขยะให้เป็นปุ๋ยและพลังงาน และได้รณรงค์ทำโครงการพลาสติกแลกทองคำ เพื่อจูงใจให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการคัดแยกขยะอย่างแท้จริง

เทศบาลตำบลบ้านเพตั้งงบประมาณ ในการศึกษาผลกระทบของโครงการแปรขยะให้เป็นปุ๋ยในพื้นที่เทศบาลเตรียมจัดซื้อเพื่อสร้างโรงปุ๋ย และหวังว่าเทศบาลตำบลบ้านเพคงเป็นต้นแบบในการบริหารจัดการขยะชุมชนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั่วประเทศ

การจัดเวทีสาธารณะเพื่อให้เทศบาลตำบลบ้านเพ กับประชาชนได้พูดคุยแสดงความคิดเห็น ต่อการบริหารจัดการขยะชุมชน ทางเทศบาลฯ จึงแต่งตั้งคณะกรรมการผู้ซึ่งเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายเป็นตัวแทนแต่ละกลุ่มเข้าร่วมหารือ ได้เริ่มจากตั้งเวทีสาธารณะครั้งที่ 1 เพื่อให้ประชาชนทุกกลุ่มได้แสดงความคิดเห็น เกี่ยวกับปัญหาของกองขยะดังกล่าว ตั้งเวทีสาธารณะครั้งที่ 2 เพื่อนำปัญหาจากเวทีสาธารณะครั้งที่ 1 มาจัดเรียงประเภทของปัญหาโดยมาชี้แจง และหาทางออกโดยเจรจาท่องรองบนเวทีสาธารณะ สุดท้ายเมื่อทั้งสองฝ่ายตกลงกันได้ ทางเทศบาลฯ ยังได้สร้างหลักประกันว่ากลิ่น ความสกปรก และแมลงพาหนะนำโรค จะไม่เกิดขึ้นอีก ได้ทั้งสองได้ตั้งกรรมการร่วมกันเพื่อเฝ้าติดตามประเมินผล ทุกฝ่ายตกลง และปฏิบัติตามสัญญาที่ให้ไว้ทุกประการ

8.6.3 กรณีศึกษา การจัดการความขัดแย้งในการใช้ที่ดินสาธารณะประโยชน์

ที่ดินริมชายหาดคู้งวิมาน (หินโคร่ง) อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี เป็นที่ดินสาธารณประโยชน์ที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยใช้เป็นท่าเรือในการออกหาปลา และทำประมงชายฝั่ง มากกว่า 50 ปีมาแล้วต่อมา บริษัท โกสัมพี จำกัด เจ้าของที่ดิน นส. 3ก (เลขที่ 1644, 1666, 1667) รวม 3 แปลง จำนวนเนื้อที่รวม 3 ไร่ 2 งาน 42 ตารางวา ที่ซื้อมาจากนายเจียร รติธรรมกุล เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2551 ซึ่งตั้งอยู่บริเวณหินโคร่งติดกับชายหาดคู้งวิมาน หมู่ที่ 7 ตำบลสนามไชย อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี ซึ่งบริษัทฯ ได้ทำการถมดินในที่ดินทั้งสามแปลงดังกล่าว จากการที่ บริษัทฯ ได้ทำการถมดินบริเวณที่ดินดังกล่าว ต่อจากที่ดินทั้งสามแปลง โดยมีการรุกกล้าเข้าไปในที่ดินชายทะเลสาธารณประโยชน์ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์หรือหนังสือสำคัญสำหรับที่ดินของภาครัฐแต่อย่างใด ประกอบกับชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงได้ร่วมกันใช้ประโยชน์จากที่ดินสาธารณประโยชน์ดังต่อนต้น กล่าวคือ จึงถึงได้ว่าที่ดินลักษณะนี้ ถือได้ว่าเป็นที่ดินสาธารณสมบัติของแผ่นดินที่ประชาชนใช้ร่วมกัน มีหน้าเข้าบริษัทฯ ยังได้ปิดกั้นทางเข้าออกที่ดินห้ามมิให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์อีกด้วย

ชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อนจึงรวมตัวกันและทำหนังสือร้องเรียน มาที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลสนามไชย เพื่อขอให้ บริษัทฯ เปิดทางสัญจร เข้า-ออก ท่าเรือ และระงับดำเนินการถมดินบริเวณพื้นที่ดังกล่าว เนื่องจาก บริษัทฯ ได้ทำการถมดินรุกกล้าเข้าไปในที่ชายทะเลสาธารณประโยชน์

นับเป็นจุดเริ่มต้นของปัญหาความขัดแย้ง จึงเป็นที่น่าสนใจกรณีศึกษา การจัดการความขัดแย้งปัญหาการบุกรุกที่ดินสาธารณประโยชน์ขององค์การบริหารส่วนตำบลสนามไชย

1. การก่อรูปของความขัดแย้ง

1) บริษัท โกสัมพี จำกัด ได้ทำการถมดินบริเวณที่ดินทั้งสามแปลงของตนเอง และได้มีการถมดินต่อจากที่ดินที่ดินทั้งสามแปลงดังกล่าวรุกกล้าเข้าไปในที่ชายทะเลสาธารณประโยชน์

2) บริษัท โกสัมพี จำกัด ได้ทำการปิดกั้นทางเข้าออกที่จะเข้าไปยังที่สาธารณประโยชน์ ซึ่งมีผลทำให้ชาวบ้านที่ใช้เส้นทางทางและทำประมงชายฝั่ง ได้รับความเดือดร้อน

3) ชาวบ้านที่ใช้ประโยชน์จากเส้นทางและการทำประมงชายฝั่ง ได้รับความเดือดร้อน จึงร้องเรียนมายังที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลสนามไชย เพื่อขอให้องค์การบริหารส่วนตำบลฯ ดำเนินการ กรณี บริษัทฯ ได้มีการถมที่ดินรุกล้ำเขตพื้นที่สาธารณะ และปิดทางเข้าออกทำเรือ

2. กระบวนการแก้ไขความขัดแย้งของหน่วยงาน

1) นายองค์การบริหารส่วนตำบลสนามไชยลงพื้นที่เพื่อเป็นคนกลางในการไกล่เกลี่ย และติดต่อกับหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องเพื่อจัดการปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยแจ้งหน่วยงาน อำเภอนายายอาม สำนักงานที่ดินอำเภอท่าใหม่ และพาณิชย์จังหวัดจันทบุรี เพื่อหารือและชี้แจงเกี่ยวกับกรณีปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยทางองค์การบริหารส่วนตำบลสนามไชย ดำเนินการขอให้ทาง บริษัทฯ หยุดการดำเนินการก่อสร้างและถมดิน และเปิดเส้นทางสัญจรเข้าออกทำเรือ

2) องค์การบริหารส่วนตำบลสนามไชย ดำเนินการติดต่อรังวัดที่ สำนักงานที่ดินอำเภอท่าใหม่ พาณิชยจังหวัดจันทบุรี และอำเภอนายายอาม เพื่อทำการรังวัดที่ดินบริเวณที่มีปัญหาความขัดแย้ง เพื่อการจัดการปัญหาความขัดแย้งการบุกรุกที่ดินสาธารณประโยชน์ที่เกิดขึ้น

3) การจัดการความขัดแย้งโดยใช้วิธีทางกฎหมาย โดยองค์การบริหารส่วนตำบลสนามไชย มีหน้าที่เกี่ยวข้องในการดูแลรักษาและคุ้มครองป้องกันที่ดินอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินทุกประการรวมทั้งที่ดินอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินที่ประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกันที่อยู่ในความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลสนามไชยมิให้เกิดความเสียหาย องค์การบริหารส่วนตำบลสนามไชยประสงค์ให้พนักงานอัยการจังหวัดจันทบุรีดำเนินคดีแพ่งฟ้องขับไล่ บริษัทฯ ให้ออกจากที่ดินสาธารณประโยชน์ และขอให้ศาลมีคำสั่งให้ บริษัทฯ เปิดทางภาระจำยอมดังกล่าวด้วย

ลักษณะของการจัดการความขัดแย้งขององค์การบริหารส่วนตำบลสนามไชย ได้เริ่มจากเป็นคนกลางในการไกล่เกลี่ยระหว่างบริษัทเอกกับประชาชนที่อาศัยในบริเวณนั้น และยังเป็นเจ้าภาพในการติดต่อกับหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง สำนักงานที่ดินอำเภอท่าใหม่ และพาณิชย์จังหวัดจันทบุรี เพื่อหารือและชี้แจงเกี่ยวกับกรณีปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น หลังจากนั้น ได้ดำเนินการติดต่อรังวัดที่เพื่อสำรวจที่ดินพิพาท แต่อย่างไรก็ตามทางบริษัทฯ มีการต่อสู้คดีในการจัดการความขัดแย้งโดยใช้วิธีทางกฎหมาย เพื่อการจัดการปัญหาความขัดแย้งการบุกรุกที่ดินสาธารณประโยชน์หมดไป ปัจจุบันที่ดินพิพาทดังกล่าวตกเป็นที่ดินสาธารณประโยชน์โดยให้ประชาชนในพื้นที่ได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน

8.6.4 กรณีศึกษา การจัดการความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับฟาร์มโคนม

การทำฟาร์มโคนมเป็นอาชีพที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ประชาชนได้เป็นอย่างดี ทั้งยังได้รับการส่งเสริมให้เป็นอาชีพตัวอย่างจากจังหวัดจันทบุรี ในเขตพื้นที่เทศบาลตำบลมะขาม อำเภอมะขาม จังหวัดจันทบุรี มีขนาดพื้นที่ 0.755 ตารางกิโลเมตร ลักษณะของพื้นที่เป็นชุมชนเมืองผสมกับสภาพแวดล้อมแบบชนบททั่วไป ประชาชนภายในเขตพื้นที่มีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย หนึ่งในอาชีพที่ได้รับการส่งเสริมจากจังหวัดจันทบุรี คือ การทำฟาร์มโคนม ซึ่งภายในเขตเทศบาลฯ ได้มีการทำฟาร์มโคนมจำนวน 5 แห่ง ซึ่งได้จดทะเบียนไว้กับทางเทศบาลตำบลมะขามตั้งแต่นั้นมา

สภาพของการเลี้ยงโคนมของทุกฟาร์มจะเป็นการเลี้ยงแบบเปิด มีทั้งแบบที่ไม่อยู่ในโรงเลี้ยง และทั้งที่เลี้ยงอยู่ในโรงเลี้ยง จากสภาพการเลี้ยงโคนมของแต่ละฟาร์มก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา เช่น ปัญหาเสียงรบกวนจากสัตว์ กลิ่นเหม็นจากฟาร์มโคนม เป็นต้น ซึ่งจากปัญหาเหล่านี้ ก่อให้เกิดปัญหาการร้องเรียน ความขัดแย้งขึ้นในหมู่ของประชาชนภายในเขตเทศบาลฯ จนที่สุดประชาชนภายในเขตเทศบาลฯ ก็ได้นำปัญหาดังกล่าวเข้าร้องเรียนต่อเทศบาลฯ เพื่อให้ดำเนินการแก้ไขปัญหาดังกล่าว

จากข้อมูลของทางเทศบาลฯ ได้มีเรื่องร้องเรียนจากประชาชนในเขตเทศบาลตำบลมะขามกรณีฟาร์มโคนม ส่งกลิ่นเหม็นรบกวน เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา เทศบาลฯ จึงได้ดำเนินการออกสำรวจข้อมูลต่าง ๆ เพื่อให้ทราบถึงปัญหาที่แท้จริง เพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาเรื่องร้องเรียน และข้อขัดแย้งดังกล่าว และเพื่อยุติปัญหาความขัดแย้งของประชาชนในเขตพื้นที่เทศบาลฯ ที่เป็นพื้นที่รับผิดชอบของเทศบาลฯ โดยตรง ซึ่งจนถึงปัจจุบันปัญหาเรื่องร้องเรียน และความขัดแย้งในกรณีดังกล่าวได้ยุติลงแล้ว

1) การก่อรูปของความขัดแย้ง ปัจจัยและเงื่อนไขที่มีผลต่อการเกิดความขัดแย้ง

กรณีฟาร์มโคนมก่อเหตุรำคาญต่าง ๆ คือ กลิ่นเหม็นของมูลสัตว์ ซึ่งมาจากฟาร์มโคนมที่เลี้ยงโคเป็นจำนวนตั้งแต่ 20 ตัวขึ้นไป และปัญหาเสียงรบกวนจากสัตว์ซึ่งเกิดจากฟาร์มโคนมที่ปล่อยลูกวัวออกจากฟาร์ม และพบว่าเหตุรำคาญที่เกิดขึ้นมีความสัมพันธ์กับระยะทาง คือ ที่อยู่อาศัยของประชาชนเมื่อยิ่งใกล้ฟาร์มโคนมจะเริ่มได้กลิ่นเหม็น ซึ่งเกิดจากกลิ่นเหม็นของมูลสัตว์ การใช้น้ำมูลโคมารดต้นไม้ กลิ่นจากเศษอาหารที่ใช้เลี้ยงโค

2) การจัดการความขัดแย้ง

เทศบาลฯ ได้รับแจ้งจากทางอำเภอมะขาม ให้ดำเนินการตรวจสอบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับฟาร์มโคนมส่งกลิ่นเหม็น เทศบาลฯ จึงได้สำรวจผู้ประกอบการฟาร์มโคนม มีจำนวนทั้งสิ้น 5 ราย คือ

(1) ฟาร์มนายอนุทัย ผลกิจ ตั้งอยู่เลขที่ 181/2 หมู่ 1 ตำบลมะขาม อำเภอมะขาม
จังหวัดจันทบุรี

(2) ฟาร์มนายสมนึก ชูจิตร ตั้งอยู่เลขที่ 183 หมู่ 1 ตำบลมะขาม อำเภอมะขาม
จังหวัดจันทบุรี

(3) ฟาร์มนายบุญสม เครือดี ตั้งอยู่เลขที่ 149 หมู่ 1 ตำบลมะขาม อำเภอมะขาม
จังหวัดจันทบุรี

(4) ฟาร์มนายวีรยุทธ์ แววิเศษ ตั้งอยู่เลขที่ 15 หมู่ 1 ตำบลมะขาม อำเภอมะขาม
จังหวัดจันทบุรี

(5) ฟาร์มนายโมรา เทพวรสุข ตั้งอยู่เลขที่ 214/6 หมู่ 1 ตำบลมะขาม อำเภอ
มะขาม จังหวัดจันทบุรี

อย่างไรก็ตาม เทศบาลตำบลมะขามจึงได้ดำเนินการแต่งตั้งคณะกรรมการตรวจสอบ
ข้อเท็จจริง โดยประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ประกอบด้วย

1. ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
2. ผู้แทนชุมชนจากทั้ง 4 ชุมชนในเขตเทศบาลตำบลมะขาม
3. ผู้แทนจากสำนักงานปศุสัตว์จังหวัดจันทบุรี
4. ผู้แทนจากสำนักงานสาธารณสุขอำเภอมะขาม
5. ผู้แทนจากสถานีอนามัยตำบลมะขาม

เทศบาลตำบลมะขาม ได้วางแผนการดำเนินการ ดังนี้

1. ดำเนินการตรวจสอบฟาร์มโคนมในเขตเทศบาลตำบลมะขาม ทั้ง 5 ฟาร์ม
2. จัดทำแบบสอบถามเพื่อใช้สำรวจปัญหาและความเดือดร้อนของประชาชนและ
ครัวเรือนที่อยู่ละแวกใกล้เคียงกับสถานที่เลี้ยงโคนมแต่ละแห่ง โดยการสุ่มตัวอย่าง 61 ชุด 61
ครัวเรือน

3. เชิญผู้ประกอบการเลี้ยงโคนมทั้งหมดในเขตเทศบาลมาให้ปากคำ
4. ประชุมสรุปผลการดำเนินการทั้งหมด

ผลการตรวจสอบฟาร์มโคนม พบว่า

ฟาร์มโคนมของนายวีรยุทธ์ แววิเศษ

- มีโคนมที่เลี้ยงไว้ จำนวนทั้งสิ้น 90 ตัว ขนาดของโรงเรือนเปลี่ยนแปลงไป
- ระบบบำบัดน้ำเสีย มีบ่อบำบัดน้ำเสีย 3 บ่อ ไม่มีปัญหาเรื่องน้ำเสีย
- เรื่องของหมัก มีการนำสับประรดหมัก ทูเรียนหมักใส่ถูงและมัดปากถูง วางไว้เป็นที่
- เรื่องกลิ่นเหม็น จัดทำแบบสอบถามจากชาวบ้านบริเวณใกล้เคียง

ฟาร์มโคนมของนายโมรา เทพวรสุข

- มีโคนมที่เลี้ยงไว้ จำนวนทั้งสิ้น 26 ตัว
- มีบ่อบำบัดน้ำเสีย ไม่มีปัญหาเรื่องน้ำเสีย
- เรื่องกลิ่นเหม็น จัดทำแบบสอบถามจากชาวบ้านบริเวณใกล้เคียง

ฟาร์มโคนมของนายอินทัย ผลกิจ

- มีโคนมที่เลี้ยงไว้ จำนวนทั้งสิ้น 7 ตัว
- มีบ่อบำบัดน้ำเสีย จำนวน 2 บ่อ ไม่มีปัญหาเรื่องน้ำเสีย
- เรื่องกลิ่นเหม็น จัดทำแบบสอบถามจากชาวบ้านบริเวณใกล้เคียง

ฟาร์มโคนมของนายสมนึก ชูจิตร

- มีโคนมที่เลี้ยงไว้ จำนวนทั้งสิ้น 8 ตัว
- มีบ่อบำบัดน้ำเสีย จำนวน 1 บ่อ ไม่มีปัญหาเรื่องน้ำเสีย
- เรื่องกลิ่นเหม็น จัดทำแบบสอบถามจากชาวบ้านบริเวณใกล้เคียง

ฟาร์มโคนมของนายบุญสม เครือดี

- มีโคนมที่เลี้ยงไว้ จำนวนทั้งสิ้น 7 ตัว
- ไม่มีบ่อบำบัดน้ำเสีย
- เรื่องกลิ่นเหม็น จัดทำแบบสอบถามจากชาวบ้านบริเวณใกล้เคียง

3) ผลจากแบบสำรวจ พบว่า

ฟาร์มโคนมของนายวีรยุทธ แว่ววิเศษ สำรวจทั้งหมด 32 หลังคาเรือน

- ผลการสำรวจพบปัญหาเหตุรำคาญ เรื่องกลิ่นเหม็น ระดับปัญหามากที่สุด ร้อยละ 26 รองลงมาเรื่องพาหะนำโรคต่าง ๆ/แมลงวัน ระดับปัญหามากที่สุด ร้อยละ 15 และมากร้อยละ 21
- ผลการสำรวจปัญหาที่เกิดขึ้นกับความสามารถในการยอมรับกับปัญหานั้น ๆ เรื่องกลิ่นเหม็น พบว่า ปัญหาเพิ่มขึ้นและสามารถยอมรับได้ ร้อยละ 18 ปัญหาเพิ่มขึ้นและไม่สามารถยอมรับได้ ร้อยละ 29
- สรุปผลข้อมูลความต้องการให้แก่ปัญหา เรื่องกลิ่นเหม็น ต้องการให้แก้ไขมากที่สุด ร้อยละ 41 และเรื่องพาหะนำโรค/แมลงวัน ร้อยละ 29

ฟาร์มโคนมของนายโมรา เทพารสุข สำรวจทั้งหมด 9 หลังคาเรือน

- ผลการสำรวจพบปัญหาเหตุรำคาญ เรื่องกลิ่นเหม็น ระดับปัญหาปานกลาง ร้อยละ 32 รองลงมาเรื่องพาหะนำโรคต่าง ๆ/แมลงวัน ระดับปัญหาปานกลาง ร้อยละ 21
- ผลการสำรวจปัญหาที่เกิดขึ้นกับความสามารถในการยอมรับกับปัญหานั้น ๆ เรื่องกลิ่นเหม็น พบว่า ปัญหาเพิ่มขึ้นและสามารถยอมรับได้ ร้อยละ 26 ปัญหาเพิ่มขึ้นและไม่สามารถยอมรับได้ ร้อยละ 21

- สรุปผลข้อมูลความต้องการให้แก่ปัญหา เรื่องกลิ่นเหม็น ต้องการให้แก่ไขมากที่สุด ร้อยละ 32 และเรื่องหาหะนำโรค/แมลงวัน ร้อยละ 26

ฟาร์มโคนมของนายบุญสม เครือดี นายอนุทัย ผลกิจ และนายสมนึก ชูจิตร สํารวจ ทั้งหมด 8 หลังคาเรือน เนื่องจากอยู่บริเวณใกล้เคียงกัน และส่วนใหญ่เป็นสวนยางและป่า

- ผลการสำรวจพบปัญหาเหตุรำคาญ เรื่องกลิ่นเหม็นระดับ ร้อยละ 13 และเรื่องพาหะนำโรคต่างๆ/แมลงวัน ร้อยละ 13 ส่วนใหญ่ไม่พบปัญหา

- ผลการสำรวจปัญหาที่เกิดขึ้นกับความสามารถในการยอมรับกับปัญหานั้น ๆ เรื่องกลิ่นเหม็น พบว่า ปัญหาไม่เพิ่มขึ้น และสามารถยอมรับได้ ร้อยละ 13 เรื่องเสียงดัง ปัญหาไม่เพิ่มขึ้น และสามารถยอมรับได้ ร้อยละ 25

- สรุปผลข้อมูลความต้องการให้แก่ปัญหา เรื่องกลิ่นเหม็น ต้องการให้แก่ไขระดับปานกลาง ร้อยละ 25 พบว่าไม่ค่อยประสบปัญหาเหตุรำคาญ

จากที่ได้ดำเนินการตามขั้นตอนทั้งหมดแล้ว เทศบาลฯ ได้ประชุมคณะกรรมการตรวจสอบข้อเท็จจริง เพื่อชี้แจงสรุปผลการตรวจสอบฟาร์มโคนมและหาแนวทางแก้ไขปัญหากรณีดังกล่าว สรุปผลการประชุม จากแบบสอบถาม พบว่า มีปัญหาเรื่องกลิ่นเหม็นจากมูลสัตว์ โดยเฉพาะฟาร์มของนายวิรัช ฤทธิ และฟาร์มของนายโมรา เทพวรสุข เพียง 2 ฟาร์มเท่านั้น

จากนั้นจึงได้มีการเชิญผู้ประกอบการฟาร์มโคนมทั้ง 5 ราย เข้าร่วมประชุมพร้อมคณะกรรมการเพื่อชี้แจงข้อเท็จจริง พร้อมทั้งสรุปปัญหา และเพื่อหาแนวทางแก้ไข ผลการประชุมพบปัญหาเหตุรำคาญที่เกิดขึ้น คือ กลิ่นเหม็นของมูลสัตว์ ซึ่งมาจากฟาร์มโคนมที่เลี้ยงโคเป็นจำนวนตั้งแต่ 20 ตัวขึ้นไป และปัญหาเสียงรบกวนจากสัตว์ซึ่งเกิดจากฟาร์มโคนมที่ปล่อยลูกโคนมออกจากฟาร์ม และพบว่าเหตุรำคาญที่เกิดขึ้นมีความสัมพันธ์กับระยะทาง คือ ยิ่งใกล้ฟาร์มโคนมจะเริ่มพบกลิ่นเหม็นขึ้น

4) ข้อเสนอในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง

แนวทางการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นที่ทางเทศบาลฯ แจ้งกับผู้ประกอบการที่ก่อให้เกิดเหตุรำคาญ ดำเนินการแก้ไขปัญหาของเหตุรำคาญ เรื่อง กลิ่นเหม็นของมูลสัตว์ ที่อาจเกิดจากสาเหตุการใช้น้ำมูลโคมารดต้นไม้ และเรื่องเสียงรบกวนจากสัตว์ ซึ่งเกิดจากการปล่อยลูกวัวออกจากฟาร์ม โดยให้ดำเนินการปรับปรุงและแก้ไขเหตุรำคาญ เป็นระยะเวลา 3 เดือน ดังนี้ 1. ไม่ให้นำมูลสัตว์มารดต้นไม้ ไม่ให้มีการเลี้ยงเพิ่ม ปรับปรุงเรื่องการบำบัดน้ำเสีย และให้ฟาร์มโคนมทุกฟาร์มดำเนินการจัดการฟาร์มของตนเองให้เข้าสู่มาตรฐานฟาร์มของกรมปศุสัตว์โดยเร็ว และให้ผู้ประกอบการปฏิบัติตามเทศบัญญัติ เรื่องการควบคุมกิจการที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ พ.ศ. 2543 ข้อ 6 (1-7) และปฏิบัติตามเทศบัญญัติ เรื่อง การควบคุมเสียงหรือปล่อยสัตว์ พ.ศ. 2543 ข้อ 6 (1-6)

จากที่เทศบาลฯ ได้ดำเนินการตามที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ปรากฏว่า ผู้ประกอบการฟาร์ม โคนมทั้ง 5 ราย ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการปรับปรุง แก้ไขปัญหาต่าง ๆ เหล่านั้น ปฏิบัติตาม เงื่อนไขตาม และข้อตกลงที่ได้ให้ไว้กับคณะกรรมการฯ และกับทางเทศบาลฯ เป็นอย่างดี ทำให้ปัญหา ความขัดแย้งต่าง ๆ ลดลงตามลำดับ และยุติลงได้ในที่สุด

8.6.5 กรณีศึกษา การจัดการความขัดแย้งการใช้ความเค็มในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำใน พื้นที่น้ำจืด

สืบเนื่องจากปี พ.ศ. 2541 มีการเลี้ยงกุ้งกุลาดำโดยใช้วิธีบรรจุทุกน้ำเค็มมาเลี้ยงในพื้นที่น้ำจืด จึงทำให้เกิดผลกระทบต่อผู้ประกอบการอาชีพอื่นในพื้นที่ใกล้เคียงนายชวณ หลีกภัย นายกรัฐมนตรีจึง ได้มีคำสั่งนายกรัฐมนตรีที่ 2/2541 ลงวันที่ 22 กรกฎาคม 2541 เรื่องมอบอำนาจให้ผู้ว่าราชการ จังหวัดปฏิบัติราชการแทนนายกรัฐมนตรี เพื่อระงับการเลี้ยงกุ้งกุลาดำระบบความเค็มต่ำในพื้นที่น้ำจืดภายในเขตจังหวัด

นายอมร อนันตชัย ผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรี จึงได้มีคำสั่งผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรี ที่ 1/2541 ลงวันที่ 14 สิงหาคม 2541 เรื่องกำหนดมาตรการเพื่อรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมในจังหวัด ห้ามมิให้มีการเลี้ยงกุ้งกุลาดำระบบความเค็มต่ำในพื้นที่อำเภอคิชฌกูฏ อำเภอโป่งน้ำร้อน อำเภอแก่งหางแมว อำเภอสอยดาว และอำเภอมะขาม ทั้งอำเภอ ส่วนอำเภอเมือง อำเภอท่าใหม่ อำเภอแหลมสิงห์ อำเภอขลุง และอำเภอนายายอาม ห้ามมิให้เลี้ยงกุ้งกุลาดำระบบความเค็มต่ำในเขตพื้นที่น้ำจืด ที่เป็นแหล่งเพาะปลูกพืช แหล่งเลี้ยงสัตว์ และประมงน้ำจืด แหล่งน้ำจืดธรรมชาติ และแหล่งชุมชน จากการประกาศคำสั่งของจังหวัดจันทบุรีที่ไม่มีขอบเขตที่ชัดเจน ส่งผลให้มีผู้เลี้ยงกุ้งกุลาดำในพื้นที่ สวนบริเวณหมู่ที่ 10 ตำบลนายายอาม อำเภอนายายอาม โดยการต่อท่อน้ำทะเลมาใช้ในการเลี้ยง กุ้งกุลาดำ ประชาชนที่ประกอบอาชีพทำสวนผลไม้ในพื้นที่ข้างเคียงจึงฟ้องนายอำเภอนายายอามและ โยธาธิการจังหวัดจันทบุรี ในข้อหาเจ้าหน้าที่ของรัฐละเลยการปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งศาลปกครองตัดสินให้ นายอำเภอและโยธาธิการมีความผิดตามที่ถูกฟ้อง นายอำเภอนายายอามจึงสั่งห้ามเลี้ยงกุ้งในพื้นที่ ดังกล่าว และโยธาธิการจังหวัดจันทบุรี สั่งห้ามนำน้ำทะเลผ่านท่อมาใช้เลี้ยงกุ้ง

สำหรับพื้นที่นอกเขตชายฝั่งทะเลที่มีการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำโดยใช้ความเค็มอยู่ในปัจจุบัน กำหนดให้มีมาตรการในการควบคุมการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำโดยใช้ความเค็มโดยเกษตรกรต้องปฏิบัติตามนี้

1. ขึ้นทะเบียน/ขออนุญาตเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำตามเงื่อนไขที่กรมประมงกำหนด
2. ห้ามมิให้มีการขยายพื้นที่เลี้ยงจากที่มีอยู่ในปัจจุบัน
3. เลี้ยงสัตว์น้ำด้วยระบบปิดที่สามารถควบคุมการแพร่กระจายความเค็ม และนำน้ำ กลับมาใช้ใหม่
4. ความเค็มในการเริ่มต้นเลี้ยงไม่เกิน 5 พีพีที

ในพื้นที่ตำบลสนามไชยความขัดแย้งที่เกิดขึ้น คือ ระหว่างกลุ่มผู้เลี้ยงกุ้งขาว (เปลี่ยนจากกุ้งกุลาดำ) และกลุ่มผู้ทำนาข้าว ในหมู่ที่ 5 ซึ่งเป็นหมู่บ้านเดียวที่พื้นที่ในการประกอบอาชีพทั้ง 2 นั้นอยู่ใกล้เคียงกัน ทำให้ผู้ทำนาข้าวประสบความเสียหายจากการที่ความเค็มจากนาุ้งแพร่กระจายลงสู่นาข้าว ส่งผลให้ดินในนาข้าวมีความเค็มเพิ่มขึ้น (pH ที่เหมาะสมต่อการปลูกข้าว คือ 4.8-7.0) ซึ่งจะทำให้ข้าวมีปลายใบสีขาว บางใบแห้งเป็นแถบ ๆ จะเกิดกับใบแก่ก่อนแล้วจึงลามมาที่ใบที่กำลังเจริญเติบโต ข้าวชะงักการเจริญเติบโตและการแตกกอลดลง มักเกิดเป็นหย่อม ๆ ในแปลง

จึงต้องมีการจัดประชุมประชาคมตำบลสนามไชย เพื่อรับฟังความคิดเห็นการจัดทำข้อมูล เพื่อกำหนดแนวเขตระงับการใช้ความเค็มในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ในเขตพื้นที่น้ำจืดของตำบลสนามไชย เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2554 ณ วัดสนามไชย ตำบลสนามไชย อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี โดยมีนายอำเภอนายายอามเป็นประธาน มีภาครัฐและภาคประชาชนเข้าร่วม ดังนี้ เกษตรอำเภอบรรณภูมิ นายกองค้การบริหารส่วนตำบล ประธานชมรมผู้เลี้ยงกุ้งจันทบุรี ผู้แทนสภาเกษตรกรในเขตอำเภอบรรณภูมิ ผู้แทนกลุ่มเกษตรกรผู้เพาะเลี้ยงกุ้งในเขตอำเภอบรรณภูมิ ผู้อำนวยการสถานีพัฒนาที่ดินจังหวัดจันทบุรี ประมงจังหวัดจันทบุรี กลุ่มผู้ปลูกข้าวและกลุ่มผู้เลี้ยงกุ้ง

1) การก่อรูป ปัจจัยและเงื่อนไขที่ผลต่อการเกิดความขัดแย้ง

เกิดจากกลุ่มผู้ปลูกข้าวเริ่มได้รับความเสียหายจากการที่ความเค็มจากนาุ้งแพร่เข้าสู่พื้นที่นาข้าว ทำให้ต้นข้าวมีปลายใบสีขาว บางใบแห้งเป็นแถบ ๆ จะเกิดกับใบแก่ก่อนแล้วจึงลามมาที่ใบที่กำลังเจริญเติบโต ข้าวชะงักการเจริญเติบโตและการแตกกอลดลง ทำให้ผลผลิตลดลง กลุ่มผู้ปลูกข้าวจึงรวมตัวกันเพื่อเรียกร้องให้ส่วนราชการเข้าไปดูแลช่วยเหลือแก้ไขปัญหา

2) การบริหารจัดการความขัดแย้ง

อำเภอนายายอาม จึงประสานกับองค์การบริหารส่วนตำบลสนามไชย จัดประชุมประชาคมตำบล เพื่อรับฟังความคิดเห็นการจัดทำข้อมูล การกำหนดแนวเขตระงับการใช้ความเค็มในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ในเขตพื้นที่น้ำจืดของตำบลสนามไชย เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2554 ณ วัดสนามไชย ตำบลสนามไชย อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี โดยมีนายอำเภอนายายอามเป็นประธาน มีภาคราชการและภาคประชาชนเข้าร่วมประชุม โดยเฉพาะกลุ่มผู้ปลูกข้าวและกลุ่มผู้เลี้ยงกุ้ง

3) ข้อเสนอในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง

ผลจากการประชุมประชาคม คือ มีการตกลงแบ่งเขตกันอย่างชัดเจนโดยการยินยอมของทั้ง 2 ฝ่าย หากพื้นที่ใดที่มีการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำอยู่ก่อนแล้ว ให้ดำเนินการเลี้ยงต่อไป โดยเมื่อกำหนดแนวเขตที่ชัดเจนแล้ว พื้นที่ที่มีการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำที่ใช้ความเค็มนั้น จะล้าเลยขอบเขตที่กำหนดไว้ไม่ได้โดยเด็ดขาด เพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่อผู้เลี้ยงสัตว์น้ำ และผู้เพาะปลูกพืช หากผู้เลี้ยงกุ้งฝ่าฝืนไปเลี้ยงกุ้งนอกเขต จะไม่สามารถขอใบรับรองการปฏิบัติทางการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำที่ดี จากกรมประมงได้ ซึ่งจะส่งผลให้ไม่สามารถซื้อลูกกุ้งมาเลี้ยงได้และขายกุ้งไม่ได้อีกด้วย และหากผู้ทำนา

ข้าวเข้าไปทำนาในเขตเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ หากเกิดความเสียหายขึ้นจะไม่สามารถร้องเรียนใด ๆ ได้ ทำให้ผู้ขัดแย้งทั้ง 2 ฝ่าย พอใจกับข้อตกลงและสามารถอยู่ร่วมกันในชุมชนได้ต่อไป

8.6.6 กรณีศึกษา การจัดการความขัดแย้งเกี่ยวกับการจัดตั้งโรงงานผลิตแป้งมันสำปะหลัง

1) สาเหตุ ปัจจัยและเงื่อนไขที่มีผลต่อการเกิดความขัดแย้ง

กรณีการเข้ามาจัดตั้งโรงงานผลิตแป้งมันสำปะหลัง ส่งผลกระทบต่อประชาชนในเขตพื้นที่ตั้งโรงงานและพื้นที่ใกล้เคียง เกิดเป็นประเด็นถกเถียงกันระหว่างฝ่ายสนับสนุนและฝ่ายคัดค้านกับการจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรมดังกล่าว เช่น เรื่องน้ำเสีย เรื่องปัญหาเรื่องกลิ่น เรื่องการจ้างแรงงาน เป็นต้น ปัญหาความขัดแย้งเริ่มจะยืดเยื้อบานปลาย หากยังหาข้อยุติไม่ได้ ประชาชนบางส่วนยังลังเลกับการตัดสินใจหากมีการลงประชามติเกิดขึ้นจะเลือกสนับสนุนหรือคัดค้านการตั้งโรงงานผลิตแป้งมันสำปะหลังแห่งนี้หรือไม่อย่างไร เนื่องจากข้อมูลข่าวสารที่ประชาชนได้รับยังไม่เพียงพอต่อการตัดสินใจ บางคนบางกลุ่มได้เพียงแต่เฝ้ามองดูสถานการณ์และความเคลื่อนไหวของทั้งฝ่ายสนับสนุนและฝ่ายคัดค้านว่าจะนำหลักการเหตุผลใดเข้ามาช่วยเสริมสนับสนุนแนวคิดของตนเอง มีการชุมนุมของฝ่ายคัดค้าน มีการนำรถติดเครื่องเสียง ประกาศและยื่นหนังสือคัดค้านการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรม

จากปัญหาดังกล่าวข้างต้น ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างประชาชนในพื้นที่เขตเทศบาลตำบลทับช้าง อำเภอเขาสอยดาว จังหวัดจันทบุรี ที่ได้รับผลกระทบ ประเด็นการเข้ามาเพื่อจะจัดตั้งโรงงานผลิตแป้งมันสำปะหลัง ในหมู่ 12 ตำบลทับช้าง จนเป็นเหตุให้เกิดเรื่องร้องเรียนต่อเทศบาลฯ ของฝ่ายผู้คัดค้านการต่อตั้งโรงงานดังกล่าว เพื่อให้เทศบาลฯ ได้ดำเนินการจัดการกับปัญหาและความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในตำบล

โรงงานแป้งมันสำปะหลังเป็นโรงงานแปรรูปผลิตผลการเกษตร ประเภทหนึ่งเท่านั้น ขั้นตอนการผลิตไม่มีสารเคมี ที่เป็นอันตรายใดที่เกี่ยวข้อง ผลผลิตเป็น ผงแป้ง โดยจะนำไปเพื่อบริโภคของคน สัตว์ และอุตสาหกรรมอื่น ๆ อีกมากมาย อย่างไรก็ตาม ประชาชนเคยมีประสบการณ์จากกลิ่นเหม็นของโรงงาน ที่ยังไม่มีระบบบำบัดที่เหมาะสม จึงขออธิบายกระบวนการเกิดกลิ่นเหม็นและการแก้ไขของบริษัทฯ ดังนี้ ในกระบวนการผลิตมีของเหลือจากระบบ คือ น้ำล้างมันสำปะหลัง และน้ำที่เหลือจากการแยกแป้งออกแล้ว ยังมีแป้งและน้ำตาลหลงเหลืออยู่มาก จึงเรียกว่า “น้ำเสีย” น้ำเสียนี้นำมาบำบัดโดยบ่อธรรมชาติ ต้องใช้บ่อขนาดใหญ่ หลายบ่อ เมื่อจุนทรีย์ย่อยสลายแป้งและน้ำตาล จะเกิดแก๊ส คือแก๊สชีวภาพ ซึ่งสามารถใช้แทนเชื้อเพลิงได้ และจะมีกลิ่นเหม็นจากแก๊สไข่เน่า แต่เมื่อเกิดแก๊สมาก ๆ และมีลมพัดพาไปยังชุมชน จะก่อความเดือดร้อน รำคาญ โดยการแก้ไขปัจจุบัน มีเทคโนโลยีที่เรียกว่า ระบบ ไบโอบีโอแก๊ส คือการทำบ่อบำบัดด้วยระบบปิด คือ นำน้ำเสียนำมาปรับปรุงคุณภาพให้เหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของจุนทรีย์ แล้วนำเข้าหมักในบ่อที่การปิดคลุม

มิดชิด เพื่อกักเก็บแก๊สมีเทนมีคุณสมบัติติดไฟได้ที่มีความเข้มข้นของมีเทน ร้อยละ 60 ที่เกิดขึ้นทั้งหมดไว้ โดยการออกแบบด้วยวัสดุต่าง ๆ เมื่อเกิดแก๊สสะสมมากพอแล้ว ก็สูบแก๊สผ่านระบบท่อ ไปใช้แทนเชื้อเพลิง เช่น น้ำมัน ฟืน ถ่านหิน ด้วยวิธีการนี้ โรงงานก็จะสามารถลดการนำมัน ลดการตัดไม้ และลดปัญหาแก๊สเรือนกระจก และที่สำคัญคือ ไม่มีกลิ่นเหม็นรบกวนอีกต่อไป โรงงานยังสามารถขายคาร์บอน (คาร์บอนเครดิต) ให้กับประเทศอุตสาหกรรม นำเงินตราเข้าประเทศได้อีกด้วย ซึ่งระบบไบโอแก๊ส นี้ บริษัทฯ ได้ทำข้อตกลง กับประชาชน ตำบลทับช้าง เมื่อวันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2552 โดยต้องสร้างระบบให้เสร็จก่อนการเปิดผลิตแป้ง และจากรายงานผลการการศึกษาดูงาน ของเทศบาลตำบลทับช้าง เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2552 ณ โรงงาน บริษัท พี วี ดี จำกัด จังหวัดนครราชสีมา ยืนยันว่าไม่มีกลิ่นเหม็น และน้ำที่ผ่านการบำบัดแล้ว

2) ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการความขัดแย้ง

1. คนส่วนน้อยไม่มีโอกาสได้ชี้แจงถึงปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้น
2. คนส่วนใหญ่เชื่อผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทำให้ชาวบ้านไม่ได้แสดงความคิดเห็นที่แท้จริง
3. ชาวบ้านไม่แสดงความต้องการอย่างแท้จริง แต่ใช้ระบบคนส่วนใหญ่ทำอะไรแล้วทำตาม

3) ข้อเสนอในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง

แนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นที่ทางเทศบาลฯ ได้จัดเวทีรับฟังความคิดเห็นของประชาชน เพื่อหาข้อยุติในปัญหาความขัดแย้ง สุดท้ายก็มีการลงประชามติ เสียงส่วนใหญ่มีความเห็นให้มีการก่อสร้างโรงงานได้แต่ต้องมีการทำข้อตกลงกันเป็นลายลักษณ์อักษร

โดยชาวบ้านได้มีข้อเสนอกับทางบริษัท 5 ข้อ ซึ่งทางบริษัทได้ยอมรับข้อเสนอทั้งหมด พร้อมทั้งได้มีการลงนามทำสัญญากันระหว่างตัวแทนชาวบ้าน กับตัวแทนของโรงงานฯ ได้แก่

1. ต้องมีระบบบำบัดน้ำเสีย ไบโอมแก๊ส ก่อนเปิดโรงงานและห้ามปล่อยน้ำเสียที่ไม่บำบัดลงคลอง
2. ต้องขุดสระน้ำไว้ใช้เองตอน ฤดูแล้ง ไม่แย่งน้ำกับเกษตรกร
3. ต้องซื้อน้ำมันสำหรับใช้ในพื้นที่ก่อนในราคายุติธรรม
4. ต้องจ้างพนักงานจากคนในพื้นที่เขตตำบลทับช้างก่อน
5. ต้องช่วยเหลือดูแลวัด โรงเรียน ประปา ไฟฟ้า ฯลฯ

จากที่เทศบาลตำบลฯ ได้ดำเนินการตามที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ปรากฏว่า ประชาชนฝ่ายสนับสนุนและฝ่ายคัดค้าน ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการยอมรับข้อเสนอของทาง บริษัทฯ เมื่อมีการจัดตั้งโรงงานแล้วจะมีวิธีการป้องกันปรับปรุงแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นตามมาและรับข้อเสนอที่จะปฏิบัติตามเงื่อนไขตามที่ทำข้อตกลงกันไว้ ทำให้ปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ลดลง

ตามลำดับ และยุติลงได้ในที่สุด ซึ่งจนถึงปัจจุบันปัญหาเรื่องร้องเรียน และความขัดแย้งในกรณีดังกล่าวได้ยุติลงแล้ว

8.7 สรุป

จะเห็นได้ว่าหน้าที่อันสำคัญขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในกรณีศึกษาทั้ง 6 กรณีนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้ามาเป็นคนกลาง ไกล่เกลี่ย การชี้แจงข้อเท็จจริง การบังคับคดี หรือแม้กระทั่งเจรจาหาทางออกความขัดแย้งที่เกิดในเขตรับผิดชอบของตนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ตรงกันข้ามถ้าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเหล่านั้นต่างเพิกเฉย หรือหลบเลี่ยงปัญหา ความขัดแย้งที่เพิ่งเริ่มต้นอาจบานปลายไปสู่ความหายนะของท้องถิ่นก็อาจเป็นได้ คำถามต่อบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการความขัดแย้งท้องถิ่นที่สำคัญก็คือ หลักการที่บัญญัติไว้ในกฎหมายนั้น บังคับให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องมีหน้าที่ในการจัดบริการสาธารณะ รวมถึงการบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้กับประชาชน ฉะนั้นแล้วเมื่อเกิดความเดือดร้อนกับประชาชนในท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐที่จะเข้าไปแก้ไขปัญหาหรือความขัดแย้งที่เร็วที่สุดก็คือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

แบบฝึกหัดท้ายบทที่ 8

จงตอบคำถามต่อไปนี้

1. จงวิพากษ์กับผลการศึกษาข้างต้น ว่าเห็นด้วยหรือไม่อย่างไร
2. ให้นักศึกษายกกรณีศึกษาในท้องถิ่น หรือในองค์กรของตนเองมาหนึ่งกรณีศึกษาพร้อมทั้งวิเคราะห์ เหตุความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ว่ามีสาเหตุ ปัจจัย หรือสิ่งไหนกันแน่ที่ทำให้เกิดความขัดแย้ง
3. จากข้อ 2. ให้นักศึกษา จัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น พร้อมทั้งอธิบายวิธีการ การให้เหตุผล พร้อมทั้งยกแนวคิด ทฤษฎีประกอบการอธิบาย
4. ในฐานะที่นักศึกษาเป็นผู้บริหารท้องถิ่น เราจะมีวิธีการอย่างไรที่จะป้องกันความขัดแย้งเกี่ยวกับ ทรัพยากรธรรมชาติในอนาคต อธิบายพร้อมยกตัวอย่างประกอบ
5. ให้นักศึกษาสร้างตัวแบบในการจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่นของนักศึกษา พร้อมทั้งอธิบายตัวแบบ วิธีปฏิบัติ และสรุปผลอย่างละเอียด

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2553). การจัดการความขัดแย้งและการมีส่วนร่วมของประชาชน. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกริก.
- สันติศึกษา, สถาบัน. (2540). รายงานการวิจัย เรื่อง กรณีศึกษาการป้องกันและแก้ไขความขัดแย้งที่เกี่ยวกับนโยบายของรัฐ และกิจกรรมของรัฐในชุมชน. มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ขอนแก่น: ศิริภรณ์ออฟเซ็ท.
- _____ . (2545). รายงานการสัมมนา เรื่อง ทิศทางการจัดการความขัดแย้งของสังคมไทย วิพากษ์ ประชาพิจารณ์ สร้างสานทางเลือกใหม่. ขอนแก่น: ศิริภรณ์ออฟเซ็ท.
- เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์. (2534). ความขัดแย้งการบริหารเพื่อความสำเร็จ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ก็นฮ่อ แกรมมี่.

ภาษาอังกฤษ

- Strauss, A., & Corbin, J. 1990. *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. Newbury Park: SAGE.
- Turner, Jonathan. (2002). *The Structure of Sociological Theory*. 7th Belmont Chicago: Wadsworth.

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2542). **แนวความคิดการพัฒนาแบบพึ่งพาตนเองบ้านกับเมือง**. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์.

_____. (2555). **ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ฉันทนา (บรรพศิริโชติ) หวันแก้ว. (2542). “ความขัดแย้งในสังคมไทย: ช่องว่างของการรับรู้และความเข้าใจ”, ใน **ความขัดแย้งในสังคมไทยยุควิกฤติเศรษฐกิจ**, พัชรี สีโรรส บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร: คบไฟ.

ชัชวรินทร์ ไชยวัฒน์. (2542). **ศตวรรษที่ 21 อารยธรรมของอนารยชน**. กรุงเทพมหานคร: วิพริ้นท์.

ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. (2556). **ความรู้พื้นฐานทางรัฐศาสตร์**. เอกสารประกอบคำสอน วิชาความรู้พื้นฐานทางรัฐศาสตร์. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี. จันทบุรี: ม.ป.พ.

_____. (2557). **สัมภาษณ์**. เมื่อวันที่ 28 สิงหาคม 2557.

ชาติชาย ณ เชียงใหม่. (2545). “คนและชุมชนไทยแข็งแรงได้หากรัฐคิดจริงทำจริง”.

จุลสาร NIDA-HRD. 1, (1) (เมษายน-มิถุนายน 2545).

โชติสา ขาวสนิท. (2548). **การศึกษาเปรียบเทียบประชาธิปไตยตัวแทนและประชาธิปไตยทางเลือกว่าด้วยธรรมชาติมนุษย์**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญารัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไชยันต์ รัชชกุล. (2545). **ความขัดแย้งในบริบทของสันติศึกษา: สันติศึกษา**. เอกสารการสอนชุด วิชาสันติศึกษา หน่วยที่ 1-7. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ณรงค์ เพชรประเสริฐ. (2542). **ธุรกิจชุมชน เส้นทางที่เป็นไปได้**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

ถวิลวดี บุรีกุล. (2551). **การมีส่วนร่วม: แนวคิด ทฤษฎี และกระบวนการ**. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า.

นภาพรณ หะวานัน และคณะ. (2550). **ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

นรนิติ เศรษฐบุตร. (2534). **การเมืองแบบประชาธิปไตยกับยุทธศาสตร์การพัฒนา**, ใน เอกสารการสอนชุดวิชาลัทธิการเมืองและยุทธศาสตร์ในการพัฒนา หน่วยที่ 1-7. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

บัณฑิต ธนชัยเศรษฐวุฒิ. (2547). **รายงานผลการศึกษา เรื่อง ประเมินสถานการณ์สิทธิมนุษยชน ด้านแรงงาน ปี 2544 – 2546: เสนอต่อคณะกรรมการจัดทำรายงานประเมินผล**

สถานการณ์สิทธิมนุษยชนประจำปี คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ.
 ประภาส ปิ่นตบแต่ง. (2541). **การเมืองบนท้องถนน 99 วัน สมัชชาคนจน และประวัติศาสตร์การ
 เดินขบวนชุมนุมประท้วงในสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร:
 ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.

ประเวศ วะสี. (2533). “องค์กรชุมชน ทางรอดของรัฐบาลและสังคมไทย”. **มติชนรายวัน** (10
 ธันวาคม 2533).

ปาริชาติ สุวรรณบุบผา. (2552). **สานเสวนา: สานใจสู่ใจ (Heart to Heart Dialogue)
 การฟังด้วยเมตตาเพื่อสุขภาวะทางปัญญาและสันติ**. นครปฐม: ศูนย์ศึกษา
 และพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล.

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (อบอูน). (2547). **เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ**.
 กรุงเทพมหานคร: เตือนตุลา.

เพ็ญพิสุทธิ์ อินทรภิรมย์. (2549). **รัฐไทยกับคนจีน (พ.ศ. 2475-2487)**.

วิทยานิพนธ์หลักสูตรอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มงคล ตำนานินทร์. (2538). **รายงานฉบับสมบูรณ์ เรื่อง การแก้ไขปัญหาสังคมโดยกระบวนการ
 การมีส่วนร่วมและการพัฒนาทรัพยากร มนุษย์ กรณีตัวอย่าง:
 ปัญหาน้ำพองเน่า**. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542. (2546)**.

กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

วันชัย วัฒนศัพท์. (2547). **ความขัดแย้ง: หลักการ และเครื่องมือแก้ปัญหา**. พิมพ์ครั้งที่ 2.
 นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า.

_____. (2549). **ความขัดแย้ง: ทางออกด้วยสันติวิธี**. นนทบุรี: สำนักสันติวิธี
 และธรรมาภิบาล สถาบันพระปกเกล้า สมาคมสันติวิธีแห่งประเทศไทย.

วิทยากร เชียงกุล. (2542). **เศรษฐศาสตร์รูปแบบใหม่**. กรุงเทพมหานคร: โครงการวิถึพรรณ.

วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์. (ม.ป.ป.). (ม.ป.พ.). **ทุนทางสังคม กระบวนทัศน์ใหม่ในการจัดการสิ่งแวดล้อม**.
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศรีสมภพ จิตรภิรมย์ศรี และสุกรี หลังปุเต๊ะ. (2551). **การปกครองท้องถิ่นแบบพิเศษในจังหวัด**

ชายแดนภาคใต้ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี เสนอต่อ
 ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล.

สนธยา พลศร. (2550). **เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน**.

กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์.

สมเกียรติ วันทะนะ. (2544). **อุดมการณ์ทางการเมืองร่วมสมัย**. กรุงเทพมหานคร:

โครงการปริญญาโท สาขารัฐศาสตร์ ภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2534). **การเปลี่ยนแปลงความขัดแย้งของขบวนการแรงงานภาคเอกชน พ.ศ. 2515 – 2534” โฉมหน้าแรงงานไทย**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน.

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2551). **การพัฒนา การจัดการความขัดแย้ง การมีส่วนร่วม และสังคมเข้มแข็ง**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท นิวส์เมคเกอร์ จำกัด.

_____. (2551). สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2551.

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2553). **การจัดการความขัดแย้งและการมีส่วนร่วมของประชาชน**.

กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกริก.

_____. (2542). **ประชาพิจารณ์ในประเทศไทย**. โครงการศึกษาวิจัยและติดตาม
ประเมินผลนโยบายสาธารณะ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติ.

สลิสา ยุกตะนันท์. (2556). “อัตลักษณ์เพื่อ ‘วันพุงนี้’ : บทวิพากษ์การเมืองเชิงอัตลักษณ์
จากสำนักคิดหลังอาณานิคม”. **วารสารสังคมศาสตร์**. ปีที่ 9 ฉบับที่ 2. “ว่าด้วยทฤษฎี
กับการเมือง”. (กรกฎาคม. – ธันวาคม 2556).

สังคีต พิริยะรังสรรค์. (2542). **เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองต่อ ปรัชญา ฐานะ อนาคตใน
กระทรวงมหาดไทย เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองและต่อแนวคิดและยุทธศาสตร์**.

กรุงเทพมหานคร: ทรงสิทธิ์สุวรรณ.

สันติศึกษา, สถาบัน. (2540). **รายงานการวิจัย เรื่อง กรณีศึกษาการป้องกันและแก้ไขความขัดแย้ง
ที่เกี่ยวกับนโยบายของรัฐ และกิจกรรมของรัฐในชุมชน**. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ขอนแก่น: ศิริภัณฑ์ออฟเซ็ท.

_____. (2545). **รายงานการสัมมนา เรื่อง ทิศทางการจัดการความขัดแย้ง
ของสังคมไทย วิพากษ์ ประชาพิจารณ์ สร้างสานทางเลือกใหม่**. ขอนแก่น:

ศิริภัณฑ์ออฟเซ็ท.

สิริพรรณ นกสวน. (2551ก). **ประชาธิปไตยแบบสมาคม**, ใน พหุทิสาน ชุมพล

และเอก ตั้งทรัพย์วัฒนา (บรรณาธิการ.), **คำและความคิดในรัฐศาสตร์ร่วมสมัย**

เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุภางค์ จันทวานิช. (2547ก). **การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 6.

กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2547ข). **วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร:

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สุภางค์ จันทวานิช และรุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข. (2549). “แนวคิดทางสังคมวิทยาของปีแอร์ บูร์ดิเอดู”, ใน **รวมบทความทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ปี 2549**.
เนื่องในโอกาสเกษียณอายุราชการของศาสตราจารย์ ดร.อมรา พงศาพิชญ์.
กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วน ศรีบูรณะคอมพิวเตอร์-การพิมพ์ จำกัด.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2557). **ทฤษฎีสังคมวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ 6.
กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์. (2534). **ความขัดแย้งการบริหารเพื่อสร้างสรรค์**. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพมหานคร: กันฮ่อ แกรมมี่.
_____. (2540). **ความขัดแย้ง: การบริหารเพื่อสร้างสรรค์**. กรุงเทพมหานคร:
ตะเกียง.
- เสรี พงศ์พิศ และคณะ. (2544). **วิสาหกิจชุมชน: แผนแม่บท แนวคิด แนวทาง ตัวอย่าง ร้างพระราชบัญญัติ**. กรุงเทพมหานคร: ภูมิปัญญาไทย.
- เสรี พงศ์พิศ. (2548). **เครือข่าย: ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง**. กรุงเทพมหานคร:
โครงการมหาวิทยาลัยชีวิต สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน.
- อเนก นาคะบุตร. (2545). **ทุนทางสังคมและประชาสังคมในเมืองไทย**. กรุงเทพมหานคร:
สำนักงานกองทุนเพื่อสังคมและธนาคารออมสิน.
- อภิญา เพ็ญฟูสกุล. (2543). **แนวความคิดหลักทางสังคมวิทยาเรื่องอัตลักษณ์**.
เอกสารประกอบการประชุมระดับชาติสาขาสังคมวิทยา ครั้งที่ 1
วันที่ 15 – 16 ธันวาคม 2543.
_____. (2546). **อัตลักษณ์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- อรทัย กัทผล. (2552). **คู่คิด คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชน สำหรับนักบริหารท้องถิ่น**.
กรุงเทพมหานคร: จริยสุนิทวงศ์การพิมพ์.

ภาษาอังกฤษ

Anderson, Benedict. (1991). **Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism**. London: Verso.

Bohm, David. (2004). **On Dialogue**. London and New York: Routledge.

Budge, Lan. (1993). “Direct Democracy: Setting Appropriate Terms of Debate”, in
David Held (Editor) **Prospects for Democracy: North, South, East, West**.
Stanford: Stanford University Press.

Copp, David. (2002). “Social Unity and the Identity of Persons”, **The Journal of Political Philosophy**, Vol. 10, No. 4.

- Dubrin, Andrew. J. (1998). **Leadership: Research Finding, Practice, and Skills**. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Hall, Stuart and Paul du Gay. (2003). **Questions of Cultural Identity**. London: SAGE.
- Hewison, Kevin. (2002). “Responding to Economic Crisis: Thailand’s Localism” in **Duncan McCargo (ed.). Reforming Thai Politic**. Copenhagen: The Nordic Institute of Asian Studies.
- Leung, Kwod and Dean Tjosvold. (1998). “Introduction: Conflict Management in the Asia Pacific”, in Kwok Leung and Dean Tjosvold (Editors). **Conflict Management in the Asia Pacific: Assumptions and Approaches in Diverse Culture**. Singapore: John Wiley & Sons (Asia).
- Phongpaichit, Pasuk. (2003). “Why the Decision-making Process on Big Projects has to Chang”, in **Thailand Human Rights Journal**. Vol. 1.
- Productivity Commission. (2003). **Social Capital: Reviewing the Concept and Its Policy Implications**. Research Paper, Canberra: Aus. Info.
- Putnam, David. (with R. Leonardi; and R. Nanette). (1993). **Making Democracy Work**. Princeton: Princeton University Press.
- _____. (2003). **Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community**. New York: Touchstone.
- Robbins, P. Stephen and Timothy A. Judge. (2015). **Organizational Behavior: Global Edition**. 16th. Harlow: Pearson Education Limited.
- Smith, Martin. (1995). “Pluralism”, in David Marsh and Garry Stoker (Editors). **Theory and Methods in Political Science**. Hampshire: Macmillan Press.
- Strauss, A., & Corbin, J. 1990. **Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques**. Newbury Park: SAGE.
- Tanesini, Alessandra. (1997). “Identity without an Entity”. **Surfaces**, Vol. 7, No. 107.
- Turner, Jonathan. (2002). **The Structure of Sociological Theory**. 7th Belmont Chicago: Wadsworth.
- Yukl, Gary. (1989). **Leadership in organizations**. 2nd. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.

อื่น ๆ ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

http://www.peace.mahidol.ac.th/th/index.php?option=com_content&task=view&id=351&Itemid=157. (19 กันยายน 2557).

ชัยวุฒิ สุธทองคง (ม.ป.ป.). โรค EMS (Early Mortality Syndrome) ในกุ้งขาวแวนนาไม.

ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสมุทรสาคร. (ออนไลน์) แหล่งที่มา

http://learn.pbru.ac.th/pluginfile.php/22961/mod_resource/content/1/EarlyMortalitySyndrome.pdf. (10 กันยายน 2557).

“ความขัดแย้งและการเจรจาต่อรอง.” (2550). (ออนไลน์).

<http://www.pantown.com/board.php?id=520&area=1&name=board2&topic=23&action=view>. (19 กันยายน 2557).

“ปัจจัยหลักในการเจรจาต่อรอง”. (2550). (ออนไลน์) แหล่งที่มา

<http://mcc.jvkk.go.th/position%20network/jeraja1.html>. (4 เมษายน 2556).

มาริษา พงศ์พฤติพันธ์. พญ. เชื้อโรคไวรัสฮีโบลา. (ออนไลน์) แหล่งที่มา

http://www.dst.or.th/html/index.php?op=article-detail&id=1227&cid=12#.VBu19ZR_v3Q (19 กันยายน 2557).

มิชัย ฤชุพันธุ์. ทูบทางการเมือง (2554). (ออนไลน์) แหล่งที่มา

<http://www.manager.co.th/Daily/ViewNews.aspx?NewsID=9540000095044>. (10 สิงหาคม 2557).